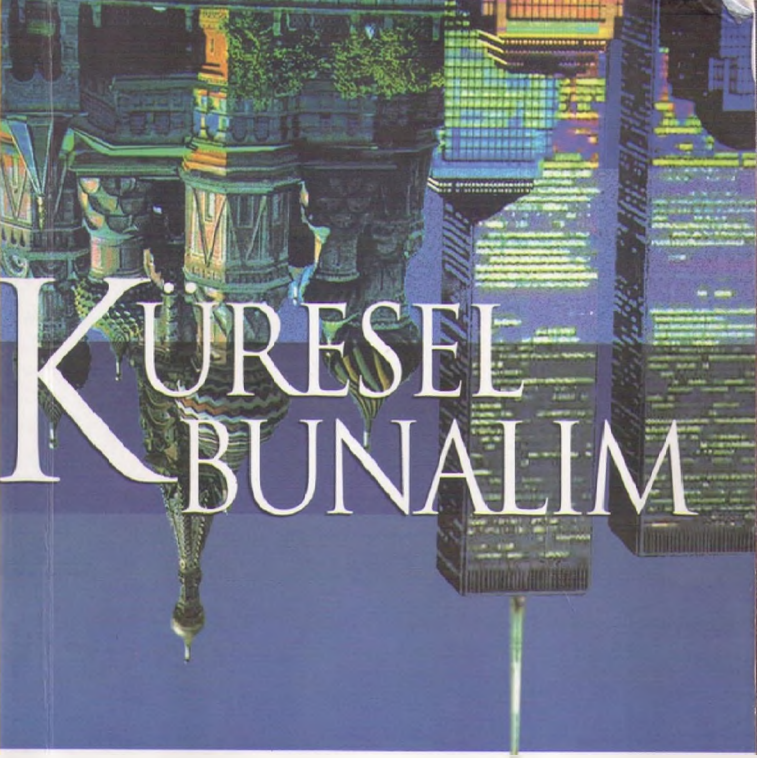

KÜRESEL BUNALIM

Ahmet Davutoğlu

3. BASKI

KÜRE YAYINLARI

11 EYLÜL KONUŞMALARI

KÜRESEL BUNALIM

11 Eylül Konuşmaları

Ahmet Davutoğlu

Hazırlayan
Faruk Deniz

KÜRE YAYINLARI

Ahmet Davutoğlu, 1959 yılında Konya/Taşkent'te doğdu. Ortaöğrenimini İstanbul Erkek Lisesi'nde tamamladı. Boğaziçi Üniversitesi Ekonomi ve Siyaset Bilimi bölümlerinden mezun oldu. Aynı üniversitenin Kamu Yönetimi bölümünde yüksek lisans, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümünde doktorasını tamamladı. 1990-1995 yılları arasında yurtdışında görev yaptıktan sonra 1996-1999 yılları arasında Marmara Üniversitesi'nde çalıştı. 1993'te doçent, 1999'da profesör oldu. 1999-2004 arasında Beykent Üniversitesi'nde öğretim üyeliği ve Uluslararası İlişkiler bölüm başkanlığı, 2002-2009 arasında büyükelçilik ve başbakan başdanışmanlığı yaptı. 1 Mayıs 2009 itibariyle Dışişleri bakanlığı görevini yürütmektedir.

Alternative Paradigms (Lanham: University Press of America, 1993), *Civilizational Transformation and the Muslim World* (K.L.: Quill, 1994) ve *Küresel Bunalım* (Küre Yayınları, 11. bs. 2009) başlıklı kitapları yayınlanmıştır. Ayrıca, özellikle uluslararası ilişkiler, bölgesel analizler, mukayeseli siyaset felsefesi, mukayeseli medeniyet tarihi araştırmalarını kapsayan değişik alanlarda disiplinlerarası bir yöntemle kaleme alınmış çalışmaları farklı dillerde yayınlanmıştır.

KÜRE YAYINLARI / 7. Kitap
Uluslararası İlişkiler
Aktüel-Siyaset 1

Küresel Bunalım

Ahmet Davutoğlu

Hazırlayan **Faruk Deniz**

© **Ahmet Davutoğlu (2002)**
Her hakkı mahfuzdur

ISBN 978-975-6614-07-5

TC Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika no: 15813

Birinci Basım Mayıs 2002
Otuzikinci Basım Mayıs 2012

Tasarım/Kapak **Salih Pulcu / HAYAT**

Baskı Cilt **Kurtiş Matbaacılık**
Fatih Sanayi Sitesi No: 12/75 Topkapı-İstanbul

KÜRE YAYINLARI
Vefa Cad. No: 48 Kat: 3
Vefa/İstanbul
Tel 0212. 520 66 41-42
Faks 0212. 520 74 00
www.kureyayinlari.com
kure@kureyayinlari.com

ÖNSÖZ

İnsanoğlunun zihnî birikimi üç temel sütun üzerinde yükselir: Tefekkür/düşünce, konuşma ve yazı. Bu üç sütun arasında hem öznenin kendi iç birikimi, hem de öznenin muhatabıyla olan iletişimi açısından tamamlayıcılık ilişkisi vardır. Ancak, bu zihnî faaliyetler yine de gerek nitelikleri gerekse sosyal sorumluluk alanları açısından farklılaşan özelliklere sahiptir.

Tefekkür, öznenin, kendi iç dünyasında, ancak kendi öznel şartları ile sınırlanabilen zihnî bir serüvene çıkmasıdır. Bu nedenledir ki, bahsi geçen üç zihnî faaliyetten en özgür ve en sınırsız olanı tefekkürdür. Bir anda zihnimizden birbirinden farklı birçok fikir geçebilir ve bu fikirler sürekli bir diyalektik halinde kendi iç dünyamızda alabildiğince seyyal bir şekilde seyredebilir. Tefekkürün özgürlük ufku, öznenin bu tefekküre zemin teşkil eden zihnî birikimi ile genişlik kazanırken, sınırları, öznenin kendisiyle diyalog kurabilme kabiliyetini de yansıtan derunî ahlâkîlik ile belirlenebilir.

Düşünceyi öznenin iç dünyasından kendi iradesi olmaksızın çıkartabilmek de, bu nedenle onu sınırlayabilmek ve sorumlu kılmak da mümkün değildir. Dış dünyaya ve muhataplara yansımamış bir düşünce, ancak ve ancak öznenin kendisi tarafından yeniden kurulabilir, derinleştirilebilir ya da sorgulanabilir. Tefekkürün derinlik kazanması öznenin kendi iç dürüstlüğü ile sağlanabilir. Kendisiyle diyalektik bir iç tartışma süreci yaşamayan bir özne için derinleştirilmesi, sorgulanarak yeniden kurulması gereken bir düşünce ufku değil, sabit ve statik önermeler dünyası söz konusu olabilir.

Konuşma, öznenin şahsî ve özgür zihnî serüveninin, bir muhataba ulaştırmak gayesiyle, dil araçları kullanılarak aktarıl-

masıdır. Bu aktarımda imgeler kelimelere dönüşürken, seyyal fikirler dil kalıpları içinde ifade biçimi kazanırlar. Düşüncenin gücü, kapsamı ve çeşitliliği bu kalıplar içinde sınırlanarak muhatabın dünyasına aktarılmaya çalışılır. Her türlü dönüştürme ve aktarım faaliyetinde olduğu gibi düşünceden konuşmaya geçişte de bir tür kırılma ve güç kaybı söz konusu olur.

Konuşma, düşünmeden farklı olarak, biri biraz daha etken (konuşan) diğeri biraz daha edilgen (dinleyen) en az iki taraf gerektiren zihnî bir faaliyettir. Ancak bir tarafın edilgen görünmesi bu tarafın belirleyici bir etkide bulunmaması anlamına gelmez. Aksine, muhatap konuşan öznenin yansıması gibidir. Muhatap sadece pasif bir dinleyici değil, aynı zamanda aktif bir konuşturandır. Cicero'nun kendisine muhatap aldığı söylenen deniz dalgaları dahi konuşan özneyi etkileme kabiliyetine sahipti.

Konuşturan bir muhatap bulamayan tefekkür, özneyi, doğum sancılarından doğuma geçemeyen bir anne adayının çektiği onulmaz sıkıntılara benzer bir çilenin içine sokar. Öte yandan, sürekli konuşarak kendine muhatap bulmaya ve muhataba göre kendini ayarlamaya çalışan bir özne, gittikçe nesneleşir ve derin bir tefekkürde olması gereken özgünlüğü ve kendisi olma halini kaybetmeye başlar. Bir konuşma, ancak ve ancak, zaten kendiliğinden oluşmuş bir tefekkür, bu tefekkür ile diyalektik bir ilişkiye girmeye hazır bir muhatap ve nihayet bu özne ile muhatabı buluşturan uygun bir konjonktürün (hal) bir arada olması halinde bir anlamlılık çerçevesi oluşturabilir. Aksi halde ya tek yönlü bir deklarasyon, ya bir sağırlar diyaloğu, ya da hale hitap etmeyen soyut bir entelektüel çaba haline dönüşür.

Özne, muhatap ve hal arasındaki ilişki açısından bakıldığında konuşma belli bir muhataba var olan bir konjonktür içinde ulaşma çabası iken, yazı muhatabı mümkün olduğunca çeşitlendirme, konjonktürü de derinleştirerek geleceğe yayma çabası olarak görülebilir. Konuşma, konuşmanın seyrettiği ana ve muhatabın zihnine kayıt düşme çabası iken, yazı tarihe ve bilinmeyen muhatapların zihnine kayıt düşme çabasıdır.

Konuşmada anlık etkiye dayalı iletişim, yazıda kaydetmeye dayalı sürekli iletişim öne çıkar. Bu açıdan bakıldığında tefekkür her an atışa hazır bir şekilde yayda gerilmiş şifa taşıyan bir oktur. Konuşma bu okun belli bir konjonktürde belli bir hedefe doğru salınması, yazı ise her an değişebilir konjonktürlerde sayısı belirsiz hedeflere yönelmesidir. Yayda gerilmiş bir ok onu tutan elin kontrolünde iken, gerek konuşma ile bir hedefe, gerek yazı ile sayısız hedeflere yönelmiş bir ok için rüzgar -yani konjonktür- ve hedef -yani muhatabın pozisyonu- da belirleyici olmaya başlar. Yayı geren özne ne kadar hazırlıklı ve iradeli ise okun konjonktür ve hedef üzerindeki tesiri de o derece güçlü olur. Bu tesir gücü aynı zamanda öznenin sosyal sorumluluk alanıdır. Zihninizde sizin için zararsız, ya da son derece faydalı ve gerekli duran bir tefekkür unsuru, konuşmanın ya da yazının muhatabı için zehre dönüşen bir ilaç halini alabilir.

Dolayısıyla yazı, gerek özgürlük ve sorumluluk alanı, gerek yöntem ve araçları açısından düşünce ve konuşmadan farklılaşır. Düşünce özgürlük açısından hiçbir sınır taşımazken, konuşma muhatap ile ilgili konjonktürel, yazı ise metin ile ilgili metodik bir sınır getirir. Özgürlük alanı açısından en iyi konuşma dahi düşünceye, en iyi yazı dahi konuşmaya göre daha sınırlıdır. İnsan zihninden özgürce geçen fikirler konuşmanın dil sınırları ile daralırken, yazının yöntem kaygısı konuşma ile daralan düşünce unsurlarını daha da dar bir yöntem tünelinin içine sokar. Düşüncede yöntem, tefekkür eden öznenin iç tutarlılığı açısından önem taşırken, konuşmada yöntem, muhataba aktarım açısından, yazıda ise süreklilik ve kalıcılık açısından önem taşır. Yöntem kaygısı bir taraftan yazıyı kalıcı kılar, ancak diğer taraftan ise düşüncenin seyyal seyrindeki özgürlük alanını daraltarak yöntemin sınırları içine sokar.

Düşünce öznenin aracısız ürünüdür. Konuşmada insanî bir aracılık, yazı da ise nesneler üzerinden bir iletişim çabası vardır. Modernite bu iletişim alanını ve araçlarını çeşitlendirmiştir. Televizyon ve basın konuşmaya yeni bir nesne aracılığı kazandırırken, bilgisayar yazının kalıcılığını pekiştirmiştir.

Tefekkürün kaynağı ve denetleyicisi olması gereken özneyi iletişimin araçsal unsuru haline getiren modern iletişim devriminin belki de en kırılgan yönü, özne, muhatap ve hal arasındaki optimum dengeyi yok ederek denetimsiz bir etki alanı açması ve bu etki ile tefekkür-ahlâk ilişkisini derinden sarsmasıdır. Modern iletişimin bilgiyi, bizatihi bir değer olmaktan çıkararak güce ulaşmada bir araç haline dönüştürmesi, ahlâkî derinlikten yoksun özneleri bilgiyi bir silah gibi kullanarak mümkün olan en fazla muhataba ulaşmak suretiyle yatay etki alanını genişletmeye; muhatapları ise bu bilgileri hiçbir metodik ve ahlâki kaygı gözetmeksizin depolayarak gelişigüzel kullanmaya sevketmektedir.

Bu durum tefekkürün kaynağı olan özne ile, bu tefekkürden faydalanarak derinlik kazanması gereken muhatabı birbirine yabancılaştırmaktadır. Öznenin bilgiyi her konjonktür ve her türlü muhatap için sürekli üretme gayreti içine girmesi, hazırlıksız bilgilerin tefekkür derinliği kazanmadan denetimsiz bir şekilde salınmasına; muhatabın tefekkürün kaynağı olan özne ile zihnî ve ahlâkî iletişime girmektense hemen kullanabileceği araçsal bilginin peşine koşması ise, düzensiz bir şekilde her türlü besin almayı beslenme zanneden bir obur benzeri, hazımsızlığa yol açmaktadır. Özne ile muhatabın birbirine yabancılaşması aynı zamanda her iki tarafın, özellikle de öznenin, kendisine de yabancılaşmasına sebep olmaktadır. Bu çift yönlü yabancılaşma, tefekkürün dikey derinlik kazanmasını da, yaygın etkinlik alanı oluşturmasını da engellemektedir. Oluşan etkinlik alanları ise sosyal sorumluluk bilincini doğurabilecek bir ahlâkî derinlikten yoksun olmaktadır.

• • •

11 Eylül'ün ve onu takip eden Afganistan operasyonunun psikolojik şok etkisinin göreceli olarak zayıfladığı bugünlerde artık karşılıklı tepkileri meşru kılmaya dönük yorumların ötesinde soğukkanlı tahlillere ve gelecek projeksiyonlarına ihtiyaç hissedilmektedir. Bu çerçevede özellikle ABD'de iki temel yaklaşım göze çarpmaktadır. Birinci yaklaşım bu psikolojik etkinin oluş-

turduğu meşruiyet kanallarını da kullanarak stratejik nitelikli operasyonların yaygınlaştırılarak sürdürülmesini ve bu yolla güç-eksenli hegemonik bir uluslararası ilişkiler yapılanmasının pekiştirilmesi tercihini öne çıkarmaktadır. ABD'deki şahinlerin Afganistan'a dönük operasyonu diğer bölgelere yayma ve bu yolla Pax Americana'yı reelpolitik bir yenilenme ile restore etme çabası bu yaklaşımın en tipik örneğini oluşturmaktadır. Buna karşılık ikinci yaklaşım, 11 Eylül saldırısı ve sonrasındaki gelişmeleri uluslararası düzendeki işleyiş bozukluklarının bir göstergesi olarak almakta ve psikolojik etkinin azalmasından sonra kalıcı bir uluslararası barışın olmazsa olmaz şartlarını tartışmaya açmaktadır. Reelpolitikten çok evrensel değerler ve uluslararası hukuk boyutunu öne çıkaran bu yaklaşım sahipleri, insanî değerlerden soyutlanmış bir küreselleşme sürecinin doğuracağı sakıncaları da kapsayan daha derinlikli soruları gündeme getirmektedir.

Aslında her iki yaklaşımın da zımnî olarak kabul ettikleri gerçek, Soğuk Savaş sonrası uluslararası düzenin temel işleyiş parametrelerinin hâlâ ortaya konamamış olmasıdır. Bu açıdan bakıldığında uluslararası düzenin merkezî güçleri ilki Berlin Duvarının, ikincisi de İkiz Kulelerin yıkılmasından oluşan iki yıkım arasında yaşanan dengesizliklerin biriktirdiği küresel ve bölgesel problemlerle kaçınılmaz bir yüzleşmenin eşiğinde bulunmaktadır. 1989'da Berlin Duvarının yıkılmasından sonra kalıcı ve adil bir yeni dünya düzeninin kurumsal altyapısının sağlanması yerine bölgesel gerilim alanlarında sürdürülen rekabetin sürekli artan bir ivme ile kışkırtılması, oniki yıl sonra gelen ikinci yıkımın külleri üzerinde yeni problem alanlarının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Birinci yıkımın pozitif ve iyimser niteliği üzerinde sağlanamayan küresel düzen arayışları, ikinci yıkımın negatif ve kötümser etkileri üzerinde yeniden tartışmaya açılmaktadır. Başka bir deyişle birinci yıkımın oluşturduğu iyimser atmosferin güç eksenli bir stratejik rekabete kurban edilmesi, ikinci yıkımın kötümser atmosferinin de hazırlayıcısı olmuş görünmektedir. Uluslararası terörü lanetleyen kesimlerin aynı zamanda ABD'ye de gizli ya da açık bir öf-

ke ile tepki göstermelerinin ardında, bu iki yıkım arasında yaşanan ve gittikçe biriken, kimi zaman psikolojik kimi zaman da diplomatik reflekslere dönüşen hayal kırıklıkları vardır.

Yeni düzenin ilkelerinin ve kurallarının belirlenmesinin sürekli ertelenmesi, bölgesel nitelikli bunalımlarda kalıcı barış anlaşmalarının ve düzenlemelerinin değil, geçici ateşkeslerin yapılmasını beraberinde getirmiştir. Körfez Savaşından sonra Irak'ın statüsü geçen oniki yıldan sonra hâlâ belirsizdir ve ateşkes şartları geçerliliğini korumaktadır. Bu açıdan bakıldığında Ortadoğu Barış Süreci de aslında kalıcı bir barış anlaşması değil, sürekli ertelenen ve kronikleştiği için bunalıma giren bir ateşkes anlaşması niteliği taşımaya devam etmiştir. Aynı şekilde Karabağ ve Kosova'daki cari statü, Bosna'da Dayton Anlaşması kalıcı yapıları ve kuralları değil, dondurulmuş ateşkes alanlarını ortaya çıkarmıştır. Son olarak Afganistan'da kurulan hükümetin de geçici nitelikte olduğu ilan edilmesi, aslında ABD'nin etkin olduğu ancak Rusya, Çin, Hindistan, Pakistan, İran ve Özbekistan gibi aktörler arasındaki ilişkilerdeki dalgalanmaların da etkileyebileceği bir ateşkes konjonktürünü baştan kabullenmektir.

Katılımcı bir barış anlaşmasının yapılamayışı kendi pozisyonunun sınırlarını ve oyunun kurallarını göremeyen küresel ve bölgesel aktörleri, nihaî düzenin belirleneceği sürece daha avantajlı bir şekilde girebilmek için kendi manevra alanlarını genişletmeye dönük adımlar atmaya sevketmiştir. Bu süreç Berlin Duvarından İkiz Kulelere uzanan iki yıkım arasındaki dönemi özellikle büyük aktörlerin kendi stratejik tercih ve araçlarına uygun yığınak yaparak geçirmeleri sonucunu doğurmuştur. Bunalım bölgelerindeki ateşkes anlaşmalarındaki belirsizlikler, bu yığınakların karşılıklı olarak pekiştirilmesini beraberinde getirmiştir. 11 Eylül saldırısı ve sonrasındaki gelişmeler, bunalımların dondurulması ve statü belirsizliklerine dayalı bu yığınak ateşkes döneminin sınırlarına gelindiğini göstermektedir.

• • •

Elinizdeki çalışma düşünce, konuşma ve yazı arasındaki zikredilen farklılıkları bünyesinde barındıran ve her birinden izler taşıyan bir nitelik taşımaktadır. Bu çalışmanın hazırlık sürecinde yukarıda zikredilen bütün kaygılar göz önünde bulundurulmaya çalışıldı. 11 Eylül sonrası yaşanan hızlı gelişmeler çerçevesinde yazılı ve görsel basında yapılan konuşmaların yayınlanması konusunda yoğun bir talep ile karşı karşıya kalmamız, daha çok sistematik nitelikli akademik yazı yazma alışkanlığına sahip olan bizi önemli bir ikilem ile karşı karşıya bıraktı. Bir taraftan kimi kısımları yoğun teorik analiz gerektiren ve bu çerçevede daha sistematik bir tarzda yayına hazırlanmakta olan konuların akademik yazımın gerektirdiği yöntem baskısından uzak bir şekilde konuşma üslubu içinde yayına hazırlanmasının doğurduğu üslup kaygıları, diğer taraftan bu konuların daha kolay nüfuz edilebilen konuşma diliyle daha geniş kitlelere ulaşabilecek olması ve bu yolda uyanan talep arasındaki bu ikilem, zamanla ikinci tercih doğrultusunda aşıldı. Bu arada diğer bazı konuşmaların denetimsiz ve izinsiz bir şekilde yayınlanmış olması da okuyucu ile doğrudan teması zorunlu kıldı.

Bütün bu unsurları da gözönünde bulundurarak, ilgili okuyucularımıza küreselleşme ve medeniyetler eksenindeki bu konuları daha teorik bir zeminde ve yazının gerektirdiği bütün yöntem kaygılarını da gözönünde bulunduracak şekilde yayına hazırlama taahhüdü ile, konuşmaların yöntem baskısı altında olmayan konuşma formatında yayınlanmasına karar verdik. Bu çalışma ile ayrıca önümüzdeki dönemde telif bir eser çerçevesinde ve yoğun bir teorik zemin üzerinde ele alınacak konular hususunda okuyucularımızla zihnî bir iletişim ve hazırlık içine girmemizin mümkün olabileceğini düşündük.

Bu konuşmaların yayınlanması önceki satırlarda beyan ettiğimiz konuşmadan yazıya geçişin bütün sorunlarını da göğüslemeyi gerekli kıldı. Bu hususların okuyucularımız tarafından bilinmesi, tarihe kayıt kaygısı taşıyan yazının sorumluluk alanı içindedir. Her şeyden önce küresel bunalımlar ve medeni-

yetler çerçevesinde Soğuk Savaş sonrası dönemde yapılan konuşmalar arasında bir seçim yapma zorunluluğu ile karşı karşıya kaldık. Konuşmaların daha çok 11 Eylül sonrasına yoğunlaşmasına karar verilmiş olduğundan, sadece düşüncelerdeki süreklilik unsurlarını göstermesi açısından 11 Eylül öncesinde değişik yıllarda (1993, 1999, 2000) yapılan üç örnek konuşmanın alınması uygun görüldü. Bu konuşmalar 11 Eylül döneminde yapılan yorumları gölgelememesi amacıyla kitabın son kısmına konuldu.

11 Eylül sonrasında yapılan konuşmalardan da birbirleriyle çok örtüşen konuşmalar elendikten sonra elde kalanlar konu akışı ve üslup gözönüne alınarak sıraya dizildi. Her bir konuşmanın tarihi verilmekle birlikte kronolojik bir sıra gözetilmedi. Mesela Afganistan operasyonu sonrasında yapılan ve NPQ dergisinde yayınlanan söyleşi bu operasyondan önce yapılan STV ve TV-8'deki söyleşilerden önceye alındı. Sıralama tercihinde kronolojiden ziyade akış gözönünde bulundurduldu. Bu çerçevede söyleşinin daha az kesintili bir şekilde yayınlanması dolayısıyla sürekliliği olan ve bir anlamda giriş niteliği taşıyan NPQ'daki söyleşi ilk sırada yer aldı. Bunu, konuların felsefî arkaplanını veren, kesintili ancak çarpıcı bir özet mahiyeti taşıyan Tezkire dergisindeki söyleşi takip etti.

Her biri değişik açılardan giriş mahiyeti taşıyan bu üç söyleşiden sonra, üç hafta sürmesi dolayısıyla konuların çok daha detaylı bir şekilde tartışılmasına imkan sağlayan ve 11 Eylül sonrası dönemin Batı, ABD, İslam Dünyası ve Türkiye açısından tartışıldığı STV-Düşünce Ekseni 1, 2 ve 3 yer aldı. Daha sonra 11 Eylül olayının uluslararası düzen ve değişim problemleri açısından ele alındığı yoğun bir özet niteliği taşıyan TV-8'deki söyleşi yer aldı. Bu söyleşileri, Türkiye'nin stratejik derinliğinin bu süreçteki öneminin tartışıldığı 2023 dergisindeki söyleşi ve Şubat ayında yapılan İKÖ-AB forumunun tartışıldığı CNN-Türk'teki söyleşi takip etti.

Kitabın 11 Eylül öncesi döneme ait söyleşilerin yer aldığı bölümünde de bu kez kronolojik sıra ile Altınoluk (1993 ve 2000) ve

Revizyon (1999) dergilerinde yer alan üç söyleşiye yer verildi. Böylece bir taraftan yaklaşımımızın ana çizgileri ve bu çizgideki süreklilik unsurları da ortaya konmaya çalışıldı.

Bu çalışma ile ilgili özellikle bilinmesi gereken husus, bu çalışmanın teorik ve metodik kaygıların merkeze alındığı ve bütünüyle yazarın emeğinin ürünü olan bir eser olmadığı gerçeğidir. Konuşan özne kadar konuşturan muhatabın da etkin olduğu bir sürecin ürünü olan bu çalışma, her şeyden önce, bu söyleşilere eşlik eden ve bir etkileşim içinde düşünceden konuşmaya geçişi mümkün kılan Sayın Halit Refiğ, Etyen Mahçupyan, Ali Bulaç, Gül Selçuk, Gürkan Zengin, Ahmet Demirhan ve Firdevs Çakmak'a ve bu söyleşilerin yer aldığı STV, TV-8 ve CNN-Türk televizyonları ile NPQ, Tezkire, 2023, Altınoluk ve Revizyon dergilerine teşekkür borçludur. Onların ısrarlı takipleri, titiz çalışmaları ve ilkeli yayın anlayışları olmasaydı özne, muhatap ve halin, zihnî bir derinlik ve ahlâkî bir sorumluluk anlayışı ile buluşması mümkün olamazdı. Nihayet, tefekkür, konuşma ve yazı arasındaki hassas ilişki ve geçişlerin bilincinde olarak bu projeyi tam bir sorumluluk içinde üstlenen ve birbirinden bağımsız görünen konuşmaları bir kitap akışı içinde yeniden düzenleyen, gereksiz tekrarları eleyen ve yoğun bir mesai ile her çalışmada olabilecek hataları asgariye indirmeye çalışan Faruk Deniz'e ve titiz bir şekilde TV konuşmalarının kaset çözümlerini yapan Zehra Dilek'e teşekkür etmek istiyorum.

Bu çalışmanın, okuyucularımızla düşüncenin hasbiliği, konuşmanın doğallığı ve yazının kalıcılığıyla iletişim kurabilmemize vesile olması dileğiyle.

Ahmet Davutoğlu

İÇİNDEKİLER

Küresel Bunalımın Felsefî ve Stratejik Boyutları 1
NPQ, Halit Refiğ

11 Eylül ve Yeni Düzen Arayışlarının Felsefî Açmazları 35
Tezkire, Ahmet Demirhan

Küresel Bunalım, Batı ve ABD 57
STV, Etyen Mahçupyan-Ali Bulaç

Küresel Bunalım ve İslâm Dünyası 89
STV, Etyen Mahçupyan-Ali Bulaç

Küresel Bunalım ve Türkiye 135
STV, Etyen Mahçupyan-Ali Bulaç

Özgürlük Arayışı ve Küreselleşme 165
TV 8, Gül Selçuk

11 Eylül ve Türkiye'nin Stratejik Derinliği 175
2023

Medeniyetler Buluşması ve Türkiye'nin Rolü 197
CNN Türk, Gürkan Zengin

Küreselleşme Bir Yapı ve Form Değişimidir 209
Altınoluk

Doğu/Batı: Bir Medeniyet Muhasebesi 221
Revizyon, Firdevs Çakmak

Bunalımlar Yeni Açılımlara Dönüşebilir 237
Altınoluk

Dizin 255

KÜRESEL BUNALIMIN FELSEFÎ ve STRATEJİK BOYUTLARI

Halit Refiğ –Sayın Davutoğlu'nun Stratejik Derinlik/Türkiye'nin Uluslararası Konumu adlı kitabından Afganistan ile ilgili bir paragrafla başlayalım:

> "19. Yüzyıl sömürge rekabetinin yol açtığı Büyük Oyun'un stratejik sahnesi olan bu bölge, o günden bugüne, ticarete dayalı deniz gücü ile Avrasya kara gücü arasında, Afganistan'ın tampon rolü oynadığı, etki alanlarını belirleyen bir ayrım hattı konumunu sürdürmüştür. 19. Yüzyıl İngiliz-Rus rekabeti ile Soğuk Savaş dönemindeki Amerikan-Sovyet rekabeti arasındaki en temel süreklilik unsurlarından birisi, Orta Asya'nın güney bağlantı kanadının üstlendiği bu rol olmuştur. Soğuk Savaşı bitiren nihai hamleler de karşılıklı etki alanlarının geçiş bölgelerini ve düğüm noktalarını barındıran Afganistan üzerinde yapılmıştır."

Bu satırlar 11 Eylül'den önce yazılmış. Onun için Afganistan meselesi, gösterildiği gibi sadece Amerika'da New York ve Washington'u vuran terör meselesinden ibaret değil. Araştırdıkça altından başka şeyler çıkıyor.

11 Eylül olayları olduğu zaman NPQ Türkiye dergisi ile ilgili olarak Ali Saydam ve Ülkü Karaosmanoğlu ile birlikte üçlü bir toplantı yaptık. O toplantıda ifade ettiğim düşünce-

• • •

Halit Refiğ, NPQ Dergisi, Aralık 2001

lerimi tekrarlayacağım: 11 Eylül, dünya tarihinin çok önemli bir dönüm noktasıdır. Bu, sıradan bir terörizm hareketi, sıradan bir dehşet olayı değildir. Bunu tarihî bir dönüm noktası sayıyorum ve bu dönüm noktasının "bir çağın sonu"nu sembolize ettiği inancındayım. Asıl meselemiz 11 Eylül sonrası. Ama 11 Eylül sonrasını doğru değerlendirebilmek için öncesini genel hatlarıyla görebilmek gerekiyor. Siz bunu kitabınızda hakkıyla, gayet mükemmel bir şekilde yapmışsınız.

11 Eylül'den önceki dünyaya baktığımızda, bu önceliği 1989 Berlin Duvarının yıkılmasına doğru geriye taşıyalım. Soğuk Savaşın bitmesi sonrasında yeni görüşlerin ortaya çıkmasında görüldü ki, hep kıstas olarak Berlin Duvarının yıkılması alınıyor. Burada bugünü ilgilendiren çok ilginç bir nokta var: Berlin Duvarı yıkılmadan önce Berlin Duvarının yıkılmasına yol açan çok önemli bir hadise de, Sovyetler'in Afganistan'daki bozgunudur. Hafızalardan gitmiş olabilir ama bugün 11 Eylül sonrasını konuştuğumuz şu gün bile, Amerika'nın Afganistan'da niçin olduğu da unutuldu. Şu konuştuğumuz anda hâlâ Pentagon'da can veren insanlardan bir tekinin bile adını bilmiyoruz. Ve bilgi çağındayız...

Soğuk Savaş sonrasında "Yeni Dünya Düzeni" diye bir laf çıkıyor ve bu yeni dünya düzeniyle birlikte, bilgi çağına girmiş olduğumuz ifade ediliyor. Sanayi dönemi bitmiş, özellikle Toffler'in "Üçüncü Dalga" diye isimlendirdiği, tarım ve sanayi uygarlıklarından sonra sanayi ötesine geçiyoruz ve bilgi uygarlığına giriyoruz. "Üçüncü Dalga"yı yaşayan insanlıktan söz ediliyor. Bu arada Soğuk Savaş sonrasının tanımını getirip, yorumunu yapanları görüyoruz. Sizin de kitabınızda sık sık ismini zikrettiğiniz Fukuyama, tarihin sonunun geldiğini söylüyor. İdeolojik çatışmalar bitti, demokrasi bütün insanlık için tek bir modeldir ve -Hegel'in "sonsuz özgürlük" anlayışını çağrıştırır biçimde- "artık bü-

tün dünya için tek model vardır, o da liberal demokrasidir", diyor. Ona karşılık Samuel Huntington diyor ki, -elbette mealen söylüyorum- "Bu iş o kadar kolay değil. İdeolojiler çatışması bitti ama şimdi sırada kültürler çatışması var. Demokrasilerin önünde pürüzler var", diyor. Bu pürüzlerden biri Çin ise, daha belâlısı İslam, diyor Huntington.

Bu arada bu tarihlere eş zamanda Rio'da bir çevre zirvesi yapılıyor. 1992'deki Rio'daki bu zirvede, -ki bu zirve dünya tarihinin o zamana kadar kaydettiği en geniş ve en üst seviyede katılımlı toplantısıdır- kırmızı alarm ışıkları yanıyor ve "durun beyler" deniliyor. "Dünyada doğal kaynaklar git gide tükenmekte. Bu dünyanın daha ne kadar, kaç milyar insan besleyebileceği, endüstriyel üretim-tüketim artışının doğal kaynakları daha ne ölçüde ortadan kaldıracağı ve enerji atıklarının doğada ve atmosferde meydana getirdiği kirliliğin nasıl felaketlere yol açacağını konuşalım. Ona göre tedbirler alalım" diye, insanlığın dikkati başka bir yere çekilmek isteniyor.

Dikkat ederseniz, "Küremiz" lafı ilk kez doğa dolayısıyla zikredilirken, 1995'de Dünya Ticaret Örgütü'nün kurulmasıyla, "küreselleşme"yi bir ekonomik faaliyet olarak düşünme fikri de ilk kez ortaya çıkıyor. Bununla beraber Eski Doğu-Batı ayrımı yerine Kuzey-Güney ayrışımı, zengin ülkelerle fakir ülkeler farkının ortaya çıktığını görüyoruz. Burada büyük endüstri meselesi, tüketim toplumlarının varlığı, bunların ortaya çıkardığı çevre kirliliği, doğa tahribi ve geliyoruz uç noktalardaki şu endişeye: NPQ dergimizin 2. Cilt 5. Sayısında "İnsan Sonrası Tarih mi?" başlığıyla kapağında verdiği gibi, insanlığın ortadan yok olabileceği bir gelecek korkusuna varan bir endişe.

Asıl konumuz elbette 11 Eylül sonrası ama burada neyi konuşursak konuşalım, Türkiye ile olan bağını da ortaya koymak durumunda olacağız. Türkiye'nin dünya ile bağlantı-

sında 11 Eylül öncesini genel hatlarıyla ele aldığımızda Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkilerde benim için saptanması gereken "dört tarih"ten söz etmeliyim.

1997 yılında Lüksemburg Zirvesinde Türkiye'ye, aday bile olamayacağı tebliğ edilmiş ve Türkiye'nin Avrupa Birliği üyesi olma umudu kırılmış. Bir yıl sonra 1998 yılında Avrupa Birliği'ne göbek bağı kalmayan Türkiye, özellikle Avrupa Birliği'nin üzerinde çok ısrarla durduğu PKK meselesinin üstüne gidiyor ve PKK'nın başı Öcalan'ı önce Suriye'den sonra Rusya'dan ve daha sonra İtalya'dan çıkartıyor. Bu tarihteki ekonomik verilere baktığımızda, bu operasyonlar devam ederken, Türkiye Avrupa Birliği'yle son derece mesafeli bir duruma girmişken, Türk ekonomisi, Cumhuriyet tarihinde rastlanmamış bir parlak döneme giriyor. İlk defa Cumhuriyet tarihinde, resmî rakamlara göre adam başına düşen millî gelir 3200 doları aşıyor ve hatta gayri resmî ifadelere göre kayıt dışı ekonomi hesaplanırsa, 6000 dolar civarında adam başına düşen bir millî gelir hizasına geliyor Türkiye. 1999 yılına bakıyoruz. 1999 yılında Türkiye'yi sarsan bir deprem olayı var. O deprem olayının arkasından Batı dünyasıyla bir duygusal yaklaşım atmosferi görüyoruz. O yıl Türkiye Başbakanı ve Dışişleri Bakanı adeta yaka paça kollarından bacaklarından çekilerek, Helsinki Zirvesine götürülüyorlar. Orada siz adaysınız, bundan sonra adaylık usullerini yerine getireceksiniz... İşte elinizde Kopenhag Kriterleri, işte önünüzde Katılım Ortaklığı Belgeleri; Birliğin tam üyesi olmak için bu kurallara uyacaksınız, deniyor.

2000'e geliyoruz, 2000'de Türkiye ekonomisinde bir daralma, Türkiye'den önemli miktarda dövizin dışarıya transfer edildiğini görüyoruz. Neticede 2001 Şubat'ında meşhur hadise: Çankaya'da Cumhurbaşkanı Başbakanın yüzüne Anayasa fırlattığı için, iki gün sonra müthiş bir devalüasyon ve şu ana kadar yoğunlaşan bir ekonomik çöküntü. Biz

Avrupa üyeliğinden dışlandığımız süre içersinde yakın tarihimizin en parlak dönemini yaşamışken, şu anda benim katılmadığım ama bazılarının ifadesiyle Cumhuriyet tarihinin en karanlık dönemini yaşar hâle gelmişiz. Bu nasıl olmakta?

11 Eylül öncesinde sivrilen kavramlardan biri de, çoktandır unutulmuş olan, 20. yüzyılın başlarında çok telaffuz edilen Avrasya. Özellikle 90'lı yıllardan itibaren Sovyet sisteminin tasfiyesinden sonra, yakın zamanlarda Rusya ile Çin arasında gelişen ilişkiler görüyoruz. Bu çerçeve içinde Asya'daki Türk cumhuriyetlerinin durumu nedir? Şanghay Beşlisi'nin konumu nedir?

Son olarak refah toplumlarının çok önemli bir meselesi olan enerji kaynaklarının, enerji üzerine dayanan ekonomilerin, Türkiye üzerindeki etkisi üzerinde konuşabiliriz. 11 Eylül öncesine kadar Türkiye'nin enerji stratejilerindeki durumu neydi?

Genellikle kendi düşüncelerimi de ifade ederek üzerinde durmamızı önerdiğim konuları sıralamış oldum ve bu meselelerden hareketle yapacağımız değerlendirmenin ardından 11 Eylül sonrasına geçebiliriz.

Felsefî Boyut

Ahmet Davutoğlu –11 Eylül'ün hep stratejik boyutları üzerinde duruldu ama felsefî yönü üzerinde çok az duruldu. Siz konuya girerken çok haklı bir biçimde felsefî boyut üzerinde durdunuz. Bu çerçeveden bakıldığında son gelişmeleri üç ana boyutta ele alabiliriz. Birincisi, medeniyet ve felsefe tarihi açısından uzun dönemli seyirde ne anlam ifade ediyor; bunun üzerinde söylenebilecek bazı şeyler var. İkincisi stratejik düzlemde özellikle uluslararası düzen ve bu düzen içindeki temel aktörler açısından ne anlam ifade ediyor?

Üçüncüsü de, başta Asya ve onun içinde Afganistan olmak üzere bu stratejinin değişik bölgelere yansımaları anlamında neler söylenebilir?

Birinci boyut ile ilgili tartışmanın en belirgin unsurlarını Fukuyama'nın Tarihin Sonu tezinde bulabiliriz. Fukuyama tarihin sonunu ilan ettiğinde çok büyük bir önermede bulunuyordu. Batı eğitimi almış bir aydının böyle büyük bir iddiada bulunmasını anlayabiliriz. Çünkü Batı bulunduğu yerden tarihe bakıyor -geçmişte pek çok örneği de var- ve Batı-dışı havzalardaki canlılığı göremiyor. "Havza" derken bu kavram ile, birçok jeopolitik, jeokültürel ve jeoekonomik hattın kesişerek oluşturdukları, iç stratejik bütünlüğe sahip bölgeleri kast ettiğimi ifade etmeliyim. Fukuyama bulunduğu yerden bu havzalardaki canlılığı hakkınca değerlendiremedi.

Bu durum medeniyet tarihindeki egemen konumdaki medeniyetin seçkinleri için geçerlidir. Roma aydınları ilkel ve barbar olarak gördükleri Germen kabilelerin dinamizmini hakkıyla değerlendiremedikleri için bu kabilelerin Roma'yı çözmesinin önüne geçemedi. Tarihin sonunun değişik bir tarzda ifadesi olarak kabul edilebilecek olan ve Roma'nın tarih içindeki merkezî konumunu belirleyen "Bütün yollar Roma'ya çıkar" tabirinin en yaygın olduğu bir dönemde, yani Roma, en güçlü olduğu bir dönemde gözardı ettiği unsurlar tarafından tarihin dışına itildi. Bunun en çarpıcı örneklerinden birisi Osmanlı Devleti için kullanılan Devlet-i Ebed Müddet tanımlamasıdır. Bu tanımlama Tarihin Sonu tezine benzer şekilde ebediyete yani Tarih'in Sonu'na kadar sürecek ve her açıdan kemale ulaşmış bir devletin kurulmuş olduğu, dolayısıyla da tarihe ivme katacak unsurların tükenmiş olduğu iddiasını taşıyordu. Osmanlı da bu iddianın en güçlü olduğu dönemde küçümseyerek baktığı Batı medeniyetinde tarihe ivme katan devinimleri zamanında

göremediği için bu rakip medeniyet tarafından çetin ve uzun süreli bir mücadele sonunda çözülmüştür.

Çok kısa birkaç misalle vurgulamak gerekirse, medeniyet tarihine baktığımızda çok ciddi zihinsel dönüşümlerin birkaç yüz yıl sonra siyasal bir dönüşüme yol açtığını ve bir uluslararası düzenin, bir siyasal düzenin, ortaya çıkmasına zemin hazırladığını görüyoruz. Bu anlamda Batı medeniyeti bugün, yeni bir dönüşüm karşısındadır, denilebilir. Mesela bir Antik Yunan'da M.Ö. VII. yüzyıldan başlayarak M.Ö. V. yüzyıla kadar uzanan düşünsel ve zihinsel açılımlar, iki yüzyıl sonra Büyük İskender sonrası Helenistik siyasal düzene dönüşmüştür. Bu dönemde Afro-Avrasya ana kıtasının geçiş hatları üzerinde İskender ismine atıfla kurulan şehirler, hem siyasal düzenin merkezleri, hem de medeniyet aktarım istasyonlarıdır. Bu düzen kendi içinde dönüşerek daha sonra Roma'yla devam etmiştir. Zihinsel ve artlarından gelen siyasal dönüşümler medeniyetleri de etkiler. Hint medeniyet havzasında yine M.Ö. VII-V. yüzyıllarda yaşanan ve simge isimlerini Buda ve Jain'de bulan zihinsel dönüşüm, yeni bir insan, yeni bir Hint ortaya çıkarmıştır. Bunu yaparken de yerleşik Hint kast sistemine bir meydan okuma gerçekleştirmiş. Bu zihinsel dönüşüm de yaklaşık iki-üç yüzyıl sonra Asoka İmparatorluğu'nun zeminlerini hazırlamıştır. Yine aynı dönemde Çin'de Tao ve Konfuçyus'tan kaynaklanan düşünsel sıçramalar birkaç yüz yıl sonra Çin Seddini de inşa edecek olan Büyük Hun İmparatorluğu'nun doğuşunda etkili olmuştur. Buna daha yakın tarihten örnek verecek olursak Mekke ve Medine'de başlayan ve kadîm medeniyet havzalarındaki varoluş idrakini tümüyle yeniden kuran İslam inancının gerçekleştirdiği zihinsel dönüşüm de bu havzaların tümünü bir siyasal düzen içinde egemenliği altına alan İslam medeniyetinin doğuşunun önünü açmıştır. Kadîm medeniyet havzalarının İslam varoluş idraki ile yeniden şekillenmesinin ve siyasal

düzene dönüşmesinin son güçlü örneği de Osmanlı Devleti'nin siyasal düzeni ile gerçekleşmiştir.

Batı medeniyeti de XV-XVIII. yüzyıllar içinde düşünsel odağını Aydınlanma felsefesinde bulan büyük bir zihinsel dönüşüm yaşadı. Bu zihinsel dönüşümün getirdiği ivme Batı Avrupa'yı XIX. yüzyılda uluslararası siyasî ve ekonomik düzenin merkezine yerleştirdi. Sömürgecilik bu merkezin çevreye yayılması ile ortaya çıkan bir düzen kurdu. Avrupa-merkezli sömürgecilikten Atlantik-merkezli Pax Americana'ya geçiş yeni bir uluslararası hukuk ve uluslararası örgütler kompozisyonu ile gerçekleşti. Bu dönüşümlerin en önemli duraklarından birisi 1989'da Berlin Duvarının yıkılması ile yaşanmaya başlandı ve hâlâ yaşanıyor. Metodolojik tabiriyle kendi test tüpü içinde yaşayan Fukuyama bu uzun dönemli seyri gözardı ederek aceleci bir şekilde tarihin sonunu ilan etti.

Fukuyama tezini ortaya attığında ona karşı 1990 sonlarında yazdığım ve 1991 ISA kongresinde sunduğum, daha sonra da Civilizational Transformation ismiyle kitap olarak yayınlanan bir tebliğde, Batı'nın bir dönüşüm yaşadığını, tarihin sonunun gelmediğini, bu dönüşümdeki beş bunalım unsurundan söz ederek göstermeye çalışmıştım. Bir, ontolojik güvenlik ve özgürlük bunalımı ve ontolojik yabancılaşma. İki, epistemolojik bunalım. Çünkü artık "akıl, bilim ve ilerleme" denklemi, epistemoloji olarak yürüyebilen bir denklem değildir ve Aydınlanma felsefesinin bu temel önermeleri sarsıntı geçiriyor. Üçüncüsü, mekanizma-ahlâk dengesizliğinde kendini gösteren aksiyolojik bunalım. Mekanizmayla ahlâk arasındaki bağlantı kurulmadan mekanizma kendi ahlâkını üretir, derseniz, bu mekanizma mutlaka tiranlık üretir. Eğer insanoğlunun özünde sahip olduğu normatif değerlerle sosyal mekanizmaları irtibatlandıramazsanız, bizatihi mekanizma, problemi çö-

zemez ve nitekim çözemiyor. Dördüncüsü, ekolojik denge yok olmuştur; ve beşincisi, kültürel çoğulculuk problemi.

Ancak medeniyetler tarihine bakıldığında insanoğlunun iki temel arayışının tarihin motoru olduğu görülür: Ontolojik güvenlik ve özgürlük. Bugün özgürlük ve güvenlik alanları ile ilgili olarak karşılaşılan problemler bu temel arayış sürdükçe tarihin dinamizminin durmayacağını ortaya koymaktadır.

Tarihin sonunu New York'ta, Washington'da otururken statik bir resim olarak çekmenin ne kadar yanıltıcı olduğunu 11 Eylül'de yaşananlar gösterdi. Bu anlamda uzun bir perspektiften baktığımızda, iki yüz yıl, üç yüz yıl sonra insanlar geri dönüp şu yaşanan döneme baktığında şunu görecekler: XVIII. Yüzyıldan itibaren Batı medeniyetinin zihinsel sıçramasının önünü açan Aydınlanma felsefesinin en temel önermeleri XXI. yüzyılın başlarında ciddi bir sarsıntı geçirmektedir. Ve bu sarsıntı 80'li yıllarda başlayan noktasal bir sarsıntı değildir. Aksine İkinci Dünya Savaşından sonra ayrı ayrı şoklarla yaşanan bir sürecin eseridir.

Modernite, içinde insanın bütün arayışlarına cevap verebilecek, teknolojinin dev adımlarla yol aldığı, rasyonaliteye dayalı siyasal (devlet) ve ekonomik (piyasa) mekanizmaların yönlendirdiği mutlak bir güvenlik ve özgürlük alanının ortaya çıkacağı iddiasını taşıyordu. Bu mekanizmalar insanoğlunun tüm arayışlarına cevap verecek ve insanın güvenliği de, özgürlüğü de artacaktı. Fukuyama'nın tezi, bunun gerçekleştiğine dair son noktayı koymuştu.

Amerika Birleşik Devletleri, sahip olduğu ekonomik ve siyasal mekanizmanın gücüyle ortadaki reel durumu göremedi ve II. Dünya Savaşı ile farkedilmeye başlanan ancak '89 ile yoğunlaşan süreci algılayamadı. Burada da sürecin algılanamaması dolayısıyla, yani o konuda daha önceki durumlara atıfta bulunmaksızın yapılan bir tahlilin düşebileceği

zaafları görüyoruz. Çünkü 1929 Ekonomik Buhranı, Amerika'da şunu göstermişti: Kendi başına işleyen bir ekonomik mekanizma, bir yerde durabilir. O yüzden Keynesyen ekonomi, piyasaya müdahale eden araçlarla '29 Ekonomik Buhranını aşmaya çalıştı.

Hiroşima ve Nagazaki'ye atılan bombalar, arka plan itibariyle bakıldığında, rasyonel bir zihin tarafından üretilen ve demokratik bir süreçle oluşmuş bir hükümet tarafından verilen bir emirle atılan bombalardır. İnsan zihninde yaptığı devrim şu oldu: Eskiden insanoğlunun daha az geliştiği dönemlerde meydan savaşlarıyla sınırlı olan tahribat, ilk defa bir nesille bile değil sonraki nesilleri etkileyecek şekilde iz bırakacaktı. Yani rasyonel teknolojik ve siyasal mekanizmalar bir savaşın çıkışında hiçbir sorumluluğu olmayan nesillerin dahi güvenlik ve özgürlük alanlarını yok edebiliyordu.

XIX. Yüzyıl varsayımlarına göre, akıl-bilim-ilerleme üçgenine dayalı, epistemolojik devrime dayalı tekonolojik altyapı ve siyasal mekanizmalar ile insanoğlunun güvenliği maksimize edilecek, insanoğlunun o ana kadar ulaşamadığı özgürlük alanlarına ulaşılacaktı. Çünkü Sanayi Devriminin makinaları da heyecanlandırmıştı onları: "Benim adıma birçok şeyi yapan yeni araçlar buldum, dolayısıyla gittikçe özgür olacağım." Ama zaman içinde teknoloji ile, insanlığın toplu güvenliğini de tehdit eden, kendini de esir eden atom bombasına ulaşıldı.

Şimdi burada artık o eski özgüven, Avrupa-merkezli olarak bütün bu mekanizmalar etrafında bir medeniyet, insanoğlunun kemalini getireceğini varsayan medeniyet varsayımı yeni çökmemiştir. Çok büyük bir medeniyet bunalımıyla karşı karşıyayız. Daha önce de böylesi medeniyet bunalımları olmuştu ama o medeniyet bunalımları hep başka bir aşıyla aşılmıştı. Diyelim Çin'in bunalımı Hint'ten gelen Budizmle aşıldı, vs. Şimdi, diğer medeniyetleri kendi bulun-

dukları yerde hapsetmeye dönük olan, eski medeniyetlerin tümünün yok olacağı varsayımına dayalı bir Batı algılaması vardır. Toynbee'nin meşhur tabiriyle; dünyada 26 medeniyet var; 16 tanesi öldü, 10 tanesi yaşıyor. Ama 9 tanesi, 10'cusunun, yani Batı medeniyetinin tehditi altında yaşıyor. Yani son anlarını yaşıyordu. Bu eserin yazıldığı 1930'lu yıllardaki beklenti ve tasavvur şuydu: Bu mekanizmayla öyle bir dünya oluşacak ki, başka medeniyetler yavaş yavaş tarihten çekilecek ve bir anlamda seküler bir cennetle tarihin sonuna ulaşılacak. Ama gelişmeler bunu doğrulamadı ve öyle bir yere gelindi ki; bu önermelerin aksine özgürlük ve güvenlik alanları daraldı.

Sarsılan Özgüven

Yalnız, 11 Eylül'le birlikte fark edilen husus şu oldu: 11 Eylül öncesine kadar Amerikan insanı, genelde Batı insanı ama özellikle Amerikan insanı, nerede özgürlük ve güvenlik problemi olursa olsun bunu önemsemiyordu. Çünkü kendisinin kendi mekanında özgür ve güvende olduğunu düşünüyordu. Amerika bir özgürlük alanıydı; özgürlük ve güvenlik problemi hiçbir zaman Amerika'ya yansımayacaktı. Bu aynı şuna benziyor; Marmara'da yaşayan bir insan, eskiden depremleri Erzincan'da, Adana, Van'da olan ve kendisine hiçbir zaman bulaşmayacak olan bir problem gibi görürdü. Marmara depremleri öyle bir şok yarattı ki, televizyonda seyredilen bir olguyu, insanların günlük hayatının içine soktu. Fukuyama "insanoğlunun arayışı bitmiştir" derken, Batı insanını kastediyordu ve orada da yanılmıştı. Son 12 yıllık gelişmelere baktığımızda Ruanda'da 1 milyon, Bosna'da 250 bin insan öldü. Ekonomi-politik olarak Kuzey-Güney arasındaki gerilimin doğurduğu güvensizlik problemi, diğer siyasî problemler, özetle bütün dünya gü-

venlik ve özgürlük alanında sıkıntı içindeyken, burada statik bir resim çekilmişti. 11 Eylül olayı şunu gösterdi: Dünyada söz konusu olan medeniyet bunalımı, aslında Amerika'nın kalbinde de söz konusu. Şu anda Amerikan insanı, kendisi özgürlük ve güvenlik problemini aynen Marmaralıların depremi içinde hissetmesi gibi, tâ içinde hissediyor. Artık eskisi gibi süpermarketlere kolay giremiyor, kendisine gelen mektubu açamaz hale geldi. Ve bu da ne yolla oldu? Teknolojinin ve iletişimin rasyonel kullanımıyla, yani o medeniyetin kendi oluşturduğu araçlar yoluyla oldu. Bununla irtibatlı olarak da mekanizmaya olan o aşırı güven de sarsıldı. Bu terör saldırısını yapanlar, Dünya Ticaret Merkezi'ni ve Pentagon'u kuranların kullandığı teknolojik araçları, aynı rasyonaliteyi ve aynı sistemik mekanizmayı kullanıyorlardı. Ve elbette aracın kendisi önem taşımayacaktı, eğer onun arkasındaki ahlakî normu koyamazsanız.

11 Eylül, bütün uyarılara kulak kapatanların, kendi bahçelerinde güvenlikte ve özgür olduklarını hissedenlerin dünyadaki reel durumu kendi içlerinde hissetmeye başlamaları açısından önemli. Bu anlamda tarihin sonu gelmemiştir. Özgürlük ve güvenlik sorunu çözülmedikçe de sonu gelmeyecektir.

Batı'nın kendi içinde bunu tartışmakta problemi var. Genelde bir medeniyet, bir bunalıma düştüğü zaman kendi içinden bunu görmesi güçleşir. Ve hep "yeni gelenekçi" tepkiler gösterir. Bence Huntington'ın tepkisi "yeni gelenekçi" bir tepkidir. Hatta Avrupa Birliği'nin oluşması da "yeni gelenekçi" bir tepkiydi. Bu tepkinin özü, Batı'nın kendi içinden araçlarla, onu yorumlamaya çalışmasını ifade eder. Aynen Osmanlı'nın Batı'daki birçok şeyi, "yeni gelenekçi" tepkilerini görememesi, problemi içerde addedip çözememesi gibi. Onun uluslararası düzenle ilgili bağlantısı şurada: Batı medeniyeti bütün bu felsefî arayışların ve onun doğur-

duğu hedeflerin Avrupa ya da Kuzey Amerika merkezli olarak gerçekleştirileceği düşüncesindeydi. Sanayi Devriminden bu yana, ekonomik alanda ve Fransız Devrimi'nden bu yana da siyasal alanda yaşanan gelişmeler bu intibaı güçlendirecek doneler veriyordu. Ve şöyle düşünülüyordu: Avrupa ve Kuzey Amerika özne, dünyanın diğer her yeri nesne. Orada bir şey bulunacak diğer yerlere aktarılacak, orada güvenlik oluşturulacak ve her yere uyarlanacak, orada siyasî sistem oluşturulacak diğer yerlere taşınacak. Halbuki tarih bize başka bir şey söylüyor. Berlin, Paris ve Londra, hadi buna New York'u da ekleyin, bu üçgenin ve dörtgenin içinde 15. yüzyıla kadar gerçek anlamıyla, doğru dürüst şehir bile yoktu. İnsanlığın 15. yüzyıla kadar olan bütün birikimi başka yerlerde oluşacak, ama o birikim, bütünüyle, özne tarafından dışlanacak ve nesneleşecek. Toynbee de bu yanılgıya düşmüştü '30'lu yıllarda, daha sonraki yazdıklarında bunu aşmaya çalışsa da. Fakat Batılı açısından öngörülemeyen ama bizim açımızdan öngörülebilir bir şey oldu.

19. yüzyıl sömürgecilikle geçti. 20. yüzyılın ortasına kadar da İngiliz ve Fransız sömürge sistemlerinden ötürü, "uluslararası düzen" dediğimizde sömürge düzeni akla geliyordu. Pax Americana, benim tabirimle, paradigma içi bir çelişkiyle, İngiliz ve Fransız sömürgecilik sistemini yıkıp uluslararası hukuka dayalı yeni bir düzen oluşturmak hedefine yöneldi ve bu konuda da başarılı oldu.

Soğuk Savaşın bitmesiyle birlikte yeni bir tablo oluştu. Bütün bu uluslararası hukuk, uluslararası ilişkiler düzenlemelerinde, Batı dışı aktörler ya zorda kalındığı zaman içeri alınıyordu ya da hiç alınmıyor, yok sayılıyordu. Bugün Birleşmiş Milletler sistemine bakınız: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi oligarşik bir yapıdır. Başta beş ülke farklı, diğer ülkeler daha farklı bir statüdedir. Uluslararası ekonomik, politik yapıya bakın. G-8 ayrı bir kategoridir; G-20 periferi-

dir ama diğerleri yok sayılıyor. Böylesi bir oligarşik yapıda bir temsil problemiyle karşı karşıya kalıyoruz. Birleşmiş Milletler Güvenlik konseyi içinde Çin var. Ama mesela İslam ve Hint tümüyle devre dışı. Dolayısıyla dünya nüfusunun önemli bir kısmı devre dışı. G-8'de ise bu sefer Çin de yok. Dünya nüfusunun dörtte üçü neredeyse devre dışı.

Fakat uluslararası ekonomi-politik dengeye baktığımızda, dünya ekonomisinin toplam üretimini üç alanda görmek mümkün. On buçuk trilyon dolara yakın üretimle Asya Pasifik, Doğu Asya bölgesi başı çekiyor. Dokuz buçuk-on trilyon dolara yakın NAFTA'nın üretimi var; yedi buçuk-sekiz trilyona yakın da Avrupa Birliği üretimi var. Bundan yüz sene önce dünyanın bütün ekonomisi neredeyse Avrupa tarafından kontrol ediliyordu; sömürge güçleri tarafından. 50'li yıllarda dünyanın ekonomisinde bir sosyalist ve kapitalist ayrımı içerisinde, ya Amerika'nın, ya da yine Batılı kabul edilen ilk intra-paradigmatik, paradigma içi düşman olarak kabul edilen Sovyetler'in kontrolündeydi. Ama şimdi çok açık bir şekilde Batı-dışı medeniyetlerde ekonomik, kültürel, düşünsel bir canlanma var. Ve Soğuk Savaşın örttüğü kutuplaşmalar ortadan kalkınca, Soğuk Savaşın şalı çekilip alınınca bu canlanmalar görüldü. Kültürel, ekonomik ve siyasal açılardan İslam, Çin ve Hint havzalarında ciddi devinimler yaşanıyor. Mesela son on yılda Çinliler tarafından yazılan makaleler olağanüstü artış gösterdi. Yine düzen açısından bakıldığında, medeniyet tarihinin bize öğrettiği şey şudur: Bir düzen bir mekanda doğar, aynen Batı medeniyeti dediğimiz olgunun Anglo-Sakson, Protestan, Germen eksenli doğması gibi. Belirli kaynaklarla beslenir. Ama yükseliş ve fetih dönemini tamamladığı zaman mutlaka o da kozmopolitleşir. Kendi merkezinde kozmopolitleşir. Bunun bizim tarihimizdeki örneği Osmanlı'dan verilebilir. Osmanlı, Kayıboyu, Türk, Turanî vs. kökenli ama Fatih Sultan Mehmet'ten sonra çok daha kapsayıcı olur. Bu kapsayıcılığı sür-

dürebildiği ölçüde yaşar. Ama bu kapsayıcılık aynı zamanda onun için de meydan okumadır. Başka unsurlar girdikçe, diyelim devşirme sadrazamlar geldikçe, eğer siyasal ve ekonomik güç temerküzünü idare ettiğiniz insan unsurlarıyla paylaşabiliyorsanız veya bir başka ifade biçimiyle diyelim; Sırpları, Bulgarları, kontrol ettiğiniz unsurları da sistemin içine taşıyabiliyorsanız devletiniz yaşıyor. Roma da bu sıkıntıyı çekmişti. Amerika ve İngiltere, 30 senedir böyle bir değişim yaşıyor. Değişimin de ötesinde demografik bir devrim yaşanıyor. Eskiden sömürdükleri ülkeler, şu anda oraya demografik bir baskı yapıyorlar. Ben hemen hemen her sene İngiltere'ye giderim. İlk olarak 78'de gitmiştim. Geçen sene Londra'da katıldığım "Avrupa'da İslam" başlıklı konferansta da aynı örneği verdim: '78'de Londra daha bir İngiliz şehri idi. Her sene gittiğimde bir metroda durur ve gelip geçenleri seyrederim. Her sene gittikçe İngiltere'nin siyahlaştığını, gittikçe koyu tenli bir hâl aldığını görüyorum. 50 sene önce İngiltere'de doğru dürüst mescid yoktu, şimdi her İngiliz şehrinde bir mescid var. Amerika'da durum daha da ilginç, çünkü Avrupalılar yine kendilerini korumaya yönelik tedbirler alıyor. Amerika'ya, geçen sene bir uluslararası kongre için Houston'a gittim, Uluslararası Küreselleşme ve Din Sosyolojisi Kongresi'ne. Vakit oldu ve ben bir mülteci bölgesine gitmek istedim. 12 kilometrelik China Town var Houston'da. Yani Sirkeci'den Yeşilköy'e kadar olan bir yeri düşünün ve burası sadece Çinlilerin oturduğu bir bölge. Şimdi Çin'i nasıl dışlayabilirsiniz? Amerika Çin'i 100 sene, 50 sene önce sistemin dışında tutabilirdi ama şimdi tutamaz. Çin Amerika'nın tâ kalbinde. Aynı Roma İmparatorluğu döneminde, İran inanışı olan Mitraizm'in, Mitra tapınaklarının, Sezar döneminde hiç olmayan bu tapınakların Marcus Aurelius döneminde Roma'da kurulması gibi. İslam'ı nasıl dışlayabilirsiniz ki? Her bir Amerikan şehrinde bir İslam merkezi var. Her bir Amerikan şehrinde bir Hindu mabedi ya da hiçbiri bulunmazsa Yoga kursu var. Osmanlı

şehirleri, içinde bütün kültürleri içinde barındırabildiği zaman yaşayabildi. Ne zaman ki, farklı bir paradigma gelip onu çözdü, işte o zaman parçalanmaya başladı. Şimdi Amerika böyle bir testle karşı karşıya. Amerika gittikçe Çin erdeminden, İslam idrakinden, Hint felsefesinden yararlanarak insanoğlunun tümünü kuşatacak bir kavrayışa yönelmesi gerekirken, ille de "West / Rest" diyerek bir kutuplaşmaya yol açtı.

Şimdi 11 Eylül'ün bu konuda bize öğrettiği husus şu: Bundan sonra eğer Amerika bu süreci göremez de, Fukuyama ve Huntington gibi statik resimlere takılıp kalırsa ve diğer havzaları denetlemeye yönelirse, ekonomi-politik açıdan özellikle canlanan havzaları dışlamaya devam ederse çözülmesini hızlandırır. Yine Türkiye'de yapılan bir toplantıda, küreselleşmenin önemli isimlerinden biri olan Thomas Friedman'a, küreselleşme süreci ve Türkiye'nin IMF ile ilişkisine dönük olarak şöyle bir eleştiride bulunmuştum: "Küreselleşmenin merkezindeki aktörler, başta IMF olmak üzere uluslararası organizasyonlar aracılığıyla dünya ekonomi-politiğinin edilgen unsurlarını, bu arada da Türkiye'yi denetlemek istiyor. Ama katılmayı engellemeye çalışıyor. Katılmadan denetleyen hiçbir mekanizma uzun süreli olmaz. 'Hem biz diğer medeniyetleri kontrol edelim, hem de onlar sisteme katılmasınlar. Hem biz Kuzey olarak Güney'deki bütün emek ve sermaye hareketlerini kontrol edelim ama onların bize tesiri hiç olmasın.'"

Stratejik Boyut

Siz onları hareketlendirdikçe onlar da size baskı yapacaktır. Roma ile Germenler arasındaki hat gibi bir hattı bugün koyamazsınız. Germenler Roma'yı nasıl çözdüyse, diğerleri de onu çözer. Tâ ki eğer bunları sisteminizin içinde bir yere, meşru bir zemine oturtamazsanız.

Bu soru bizi stratejik nitelikli ikinci boyuta taşıyor. Stratejik açıdan bakıldığında uluslararası düzende bugün böyle bir problemle karşı karşıyayız. Amerikalılar 11 Eylül olayı olmasaydı belki bunu farketmemekte direneceklerdi.

Durumun stratejik boyutuna gelirsek; 11 Eylül öncesi Berlin Duvarının yıkılması 1989, İkiz Kulelerin yıkılması 2001. İki yıkım arasında ne oldu? Her bir büyük savaş mutlaka iki şeyle biter. Bir ateşkes yapılır, ateşkesten sonra insanlara ateşkes yaptık, hadi gelin savaş sonrası düzenin esaslarını belirleyelim, denir ve kalıcı bir anlaşma ile yeni düzenin kuralları ortaya konur. Genellikle kazanan taraf lehine bir antlaşma yapılır. Modern dönemden misal verecek olursak, Otuz Yıl Savaşları yapıldı, Avrupa'yı kasıp kavuran, Germen İmparatorluğu'nu çözen, ulus-devlet sistemini tarih sahnesine çıkaran savaş. Ondan sonra oturdular, bütün o prenslikler, papalık vs. Westphalia dediğimiz düzeni oluşturdular. Ama taraflar bu düzen üzerinde anlaşmasaydı, savaş devam edebilirdi. Aydınlanma, arkasından Fransız Devrimi, Napolyon Savaşları... Napolyon Savaşlarında galipler de oturdu, Viyana Kongresi'nde ona bir şekil verdiler. Bundan sonra oyunun kuralları bu, dediler. 19. Yüzyılda Avrupa'da 1870'lere kadar gidecek olan barışı, biraz da o düzen sağladı, "Güçler dengesi" dediğimiz düzen.

Bence II. Dünya Savaşının çıkışındaki asıl temel neden, I. Dünya Savaşında oluşan düzenin, ekonomik ve siyasal düzenle arasındaki tutarlılığı sağlayamamış olmasıdır. I. Dünya Savaşından hemen sonra ekonomik verilere baktığımızda; güç Amerika'ya kaymıştır, ama siyasal düzen hâlâ İngiliz ve Fransız sömürgeciliği şeklinde sürmektedir. Amerika da bunun içine Wilson prensipleriyle çomak sokmuştur. "Kendi kaderlerini tayin hakkı" demek aslında İngiliz ve Fransız sömürge sisteminin sonu demek. Bu çomak işledikçe de I. Dünya Savaşından sonra doğru dürüst bir düzen ortaya çıkamadığı, kurulamadığı için hemen arka-

sından yine büyük bir savaş yaşandı: II. Dünya Savaşı. II. Dünya Savaşından sonra Tahran, Yalta, Postdam, yeni bir düzenin parametrelerini belirledi. Ve Amerika bu yeni süreçte yeni düzenin belirleyici unsurlarını ortaya koyuyordu. Birleşmiş Milletler'in, sömürgecilik yerine uluslararası hukuk temelli yeni bir platform oluşturması, IMF, Dünya Bankası ve GATT ile frank ve sterlin kullanımı yerine doların uluslararası para haline dönüşmesi ve ticaret ekseninin değişmeye başlaması. Sömürge ticareti yerine, o sömürge ticareti duvarlarını yıkan liberal ticaretin kurulması ve oluşturulan Dünya Bankası ile o alanlarda oluşacak yeni hareketliliğin bir anlamda denetlenmesi. Bu bir düzen ve bunun kuralları var. Ve bu kurallarda taraflar birbirlerinin alanlarına girdikleri için Avrupa / Amerika rekabeti vardır. De Gaulle, Amerika'ya isyan eder altmışlı yıllarda ama bu durum, aralarındaki ilişkileri çıkmaza sokmaz.

Şimdi '89'da Berlin Duvarı çöktü ve zannedildi ki, bu büyük olay, yeni bir düzenin hemen başladığı anlamına geliyor. Yeni bir düzen başlamadı çünkü 2001'e kadar hâlâ bir anlaşma yapılmadı. Amerika bunu baştan bilerek yapmadı; çünkü dünya zaten tek kutuplu göründüğü için o dönemde "buna ihtiyacım da yok, ben istediğimi yaparım" düşüncesindeydi. Uluslararası hukuk ve politika arasında olması gereken irtibatı kuramadı. Ve böylelikle aslında kendi kurduğu sistemin meşruiyetini sarstı. Sonra diğer güçler kaçınılmaz bir şekilde ortaya çıkmaya ve yükselmeye başladığı zaman, Medeniyetler Çatışması tezi ortaya atıldı. Bu sebeple Fukuyama ve Huntington arasındaki irtibata baktığımızda, ikisi birbirini tamamlıyor. Zaten hoca-talebe yakınlığı da vardır aralarında. Fukuyama, Batı'nın mutlak üstünlüğünü ilan etti, tarihin sonunu getirdiğini açıkladı. Sonuçta Körfez Savaşı meşru kılındı. Körfez Savaşında hangi değerler öne çıkarılmışsa Bosna Savaşında bunların hapsi ayaklar altına alındı ve tarihin sonunu

getirebilen güçten bu problemleri de çözmesi beklendi. Bunalımın sorumlularının da olması gerekiyordu ve bu sorumlular da bulundu. Bütün bu 12 yılda, belki de en fazla insan kaybeden, en fazla tahribata uğrayan, mağduriyete uğrayan, başşehirleri bombalanan Müslümanlar oldu. Mezâr-ı Şerîf bizim şehrimiz. Kim hakim olursa olsun, bizim medeniyetimize, bize ait olan bir şehir. Saraybosna; ha Saraybosna bombalanmış, ha Bursa bombalanmış. Sonuçta kültürel miras açısından bakıldığında her ikisi de bizimdir. II. Dünya Savaşında Amerikan pilotlara Almanya'nın Heidelberg şehrinin bombalanmaması talimatı verilmişti, çünkü Heidelberg Batı'nın ortak kültür merkezi idi. Hem bombalanıyorsunuz ve ciddi bir şekilde mağdur ediliyorsunuz, hem de suçlu ilan ediliyorsunuz.

Çin 12 yıldır sistemin dışında tutulmaya çalışılıyor. G-8'e alınmıyor. Şu anda dünyanın beş büyük ekonomik gücünün arasında üç tane Batılı olmayan var. Beş büyük güçe bakalım: Amerika, Çin, Almanya, Japonya ve Hindistan. Ekonomik hiyerarşi böyle olacak, dünyanın en stratejik kuşağını İslam ülkeleri oluşturacak ama bütün o stratejik kuşaklarla ilgili hiçbir kararda o toplumların söz hakkı olmayacak: Katılım olmadan denetlemek. 12 yıl içinde hiçbir anlaşma yapılmadığı için her bir bunalım yeri dondurduldu. Sorunlar da böylece dondurduldu. 12 yıl içinde hiçbir anlaşma göremezsiniz. Irak Kuveyt'i işgal etti ve Irak cezalandırıldı. Irak üçe bölündü. Irak'ın statüsü ne, belli değil. Sadece ateşkes yapıldığı biliniyor. Ermenistan Azerbeycan'ın beşte birini işgal etti, ateşkes var. Bosna'da yapıldığı söylenen antlaşma, anlaşma falan değildir, ateşkestir. Bir devlet başkanı, bir vilayetine gidemezse, buna devlet denir mi? Filistinle İsrail Orta Doğu Barış Süreci bir ateşkestir. Devleti yok Arafat'ın. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Genel Kurul konuşmasında "artık bir devlet kurulsun" diyor. Afganistan'da da bir ateşkes olsun isteniyor.

Bu dönemde bütün büyük aktörler yığınak yaptılar. Muhtemel, nihaî bir hesaplaşmaya kadar, bir masaya oturulacaksa, en iyi bir şekilde oturmak için yığınak yapıldı. Herkes bu yığınağı farklı bir şekilde yaptı. Almanlar yığınağı nerede yaptı? Avrupa Birliği'ni derinleştirerek Euro'yu çıkartıp, doları neredeyse Avrupa'dan sildi. Şu anda Euro, Dolar karşısında değer kazanıyor. Fransızlar yığınağı nerede yaptı? Avrupa'nın tek nükleer gücü olarak ve bu süreçte nükleer denemelerinden taviz vermeyerek. İngiltere yığınağı nerede yaptı? Avrupa Birliği ve Amerika arasındaki diplomatik konumunu pekiştirerek. Rusya nerede yaptı? Avrasya, Avrupa parametreleri içinde tekrar kendini rehabilite etmeye çalıştı. Çin, ekonomik kalkınmayla mümkün olduğu kadar o konumunu güçlendirip, nihaî hesaplaşmaya soğukkanlı bir şekilde katıldı. Yığınak yapma şansı olmayanlarsa çabuk oyuna geldiler, Irak gibi. Bir hamle yapayım, Kuveyt'i aldım mı, büyük güç olurum, dedi. Devlet geleneği olan diğerleri de yığınak yaptı. Türkiye de, İran da yığınak yaptı. Herkes yığınak yaptı ve birikmiş bir öfke doğdu.

Eğer siz Kuzey ve Güney arasındaki ekonomik gelir uçurumunun bu kadar açılmasına izin verirseniz, vahşi bir küreselleşmeyi savunursanız, Güney ülkelerinden ekmek bulamayanların, açlık sınırında yaşayanların Dünya Ticaret Merkezi gibi dünyanın en zenginlerinin oturduğu yer için ağlamasını bekleyemezsiniz ki!

Dünyanın yeni bir açılıma ihtiyacı var. Buna paralel olarak da bir uluslararası düzen problemi var. Sizin çok çarpıcı bir Afganistan tespitiniz var. "Neden Afganistan?" diye. Sovyetler Birliği ve Afganistan arasındaki çelişkiye iki açıdan bakmak gerek. Ben Sovyetler Birliği'nin Afganistan müdahalesini, daha sonra Amerika'nın uçaklarla müdahalesini defansif saldırı olarak niteliyorum. Aynı bizim II. Viyana Kuşatması gibi. I. Viyana Kuşatması ofansifti. Kendine güve-

nen bir devletin önüne geleni sürükleyerek, ben buralarda egemenim, demesidir. II. Viyana Kuşatması ise hâlâ güçlüyüm, diyebilmek için bir güç göstermektir. II. Viyana Kuşatmasından geri döndüğünde Osmanlı çözülmeye başlıyor. Çünkü artık göreceli gücü azalmıştır. Gücü olanın güç göstermesine gerek yoktur. Sovyetler, Afganistan'a girerek, aslında çözülmekte olan bir İmparatorluğun hâlâ askeri olarak güçlü olduğunu göstermeye çalıştı.

Burada iki dünyanın savaşı vardı: Aydınlanma felsefesinin öngördüğü o rasyonalizmin ve teknolojik aygıtlarının tümünü maksimize ettiği düşünülen Kızıl Ordu karşısında aşiret bağlarıyla biraraya gelen bir Afgan toplumu. Teknolojiyi yoğun kullanan Sovyet ordusu, teknolojiden yoksun Afgan ordusu. Ve Afganlılar Sovyet'i yendi.

Üç Trend

Burada da Afganistan'a yönelik Amerika operasyonunda aynı çelişki yaşanıyor. ABD Afganistan operasyonunda bütünüyle başarılı olsa dahi, uluslararası düzeninin unsurları açısından aynı zaafları taşımayı sürdürdükçe gerçek bir etkinlik kurmakta güçlük çekecek ve muhtemelen bugün desteklediği Kuzey İttifakı'na karşı da bir operasyon yapmak zorunda kalacaktır. Uluslararası düzenin temel unsurları bütünüyle tekrar gözden geçirilmeden, iki yıkım dediğimiz 1989 Berlin Duvarı ve 2001 İkiz Kuleler yıkımları arasındaki o geçici ateşkeslerin, ülkelerin tek tek hesap yapmalarına yol açan ve maceracı eğilimleri teşvik eden geçici ateşkeslerin yerine, kalıcı bir uluslararası ekonomik ve siyasal düzenin altyapısını kurmadan Amerika, her zaman tehditlerle karşı karşıya olacak. Kimse, diyelim 1870'te dünyada olan bir bunalımdan Amerika'yı sorumlu tutmuyor. 1930'da bile tutmuyordu, hatta 1950'de bile kısmen dünya-

nın yarısından sorumlu tutuyordu. Ama siz hem tarihin sonunu biz getirdik, her şeyi biz kontrol edelim diyeceksiniz, hem de kendi dışınızdaki dünyayı dışlayacaksınız. Bu mümkün değil.

Ben gelecek yüzyılda üç trend görüyorum. Bir; Amerika'nın Amerika kıtasını merkez alacak bir şekilde, statüyü muhafaza ederek, bu medeniyet dönüşümünü Atlantik eksenli gerçekleştirmeye çalışması. Bunu yapabilmesi için kendi içinde kendini yeniden tanımlaması gerek. Çünkü gerçekten San Fransisco, Amerika'nın Pasifik'e bakan kısmı, daha çok Asyalıdır. Boston daha çok Avrupalıdır. Bir müddet daha bu demografik trend devam ederse, Amerika bir kimlik problemiyle karşı karşıya kalacak. Ayrıca bu, çözülmeye de yol açabilir. Bu Amerika için meydan okumadır. Kendini merkeze alarak, diğer güçleri karşılıklı olarak dengeleyip, Almanya karşısında Rusya'yı, Rusya karşısında Çin'i, hâlâ en çok tercih edilen ülke statüsünde tutarak, Çin'e karşı Japonya'yı diri tutarak bir denge kurmaya çalışıyor.

İkinci trend, Avrupa Birliği'nin yayılan etkisi, "yeni gelenekçi" tepkisi. Bunun felsefî bir açılıma yönelmesi zordur, çünkü kendisinin dışında bir unsuru bir türlü kabullenemez. Amerika mülteci, göçmen topluluğu olduğu için bunu kabullenebilir. Birinci nesil göçmenlerle ikinci nesil göçmenler çelişse de, nihayet ikisi de göçmen. Bir Alman için Berlin'deki Türklerin, bir Alman vatandaşı olarak, ortak bir ideale harekete geçirilmesi çok zordur. Onun için Avrupa Birliği ekonomik açıdan bir müddet daha ivme kazanarak devam edecektir ancak yeni ve kapsayıcı bir zihinsel dönüşümün merkezî niteliği kazanması çok güçtür. Ekonomik açıdan temel açmaz da yaşlanan bir nüfusa sahip olmasıdır. Tarihte yaşlanan hiçbir toplum ekonomik gücünü devam ettirememiştir. Nüfus yaşlanıyor, ekonomik üretkenliği düşüyor ama genç nüfusu dışarıdan getirdiği zaman, Türkler

gibi içeride bir uyumsuzluk doğuyor. Avrupa da böyle bir direnmeyle karşı karşıya.

Pasifikte'yse hemen hemen bütün bunların kesiştiği kümeler, rekabetler ve iç çelişkiler var. Almanya ile Doğu Avrupa ilişkisi ne ise, Japonlarla Pasifik arasında da böyle bir ilişki var. Bir Macar, Romen hem Almanlara karşı hayranlık duyar hem nefret eder. Aynen Endenozya'dan Kore'ye kadar olan bölümde Japonlara karşı böyle bir tedirginlik vardır. Mesela Güney Koreliler Japon modeliyle kalkınmışlardır, Japonya'dan destek görmüşlerdir ama Güney Korelilerde anti-Japon bir hissiyat vardır. Pasifik demografik olarak en dinamik kültürlerin sık karşılaştığı bir yer. Bu nedenle de ekonomik ve kültürel dinamizmin hız kazanacağı bir yer.

13-14. Yüzyılda Osmanlı devletinin doğmasından hemen önceki dünyayı tasavvur ettiğimizde bence benzer bir resme ulaşılıyor. Bir Çin bölgesi vardı, bir Hint vardı, ikisinin arasında Hindi Çin'de bir oluşum vardı. Mezopotamya bölgesi, onun arasında Hint havzasında yoğun bir ticaret, Doğu Akdeniz bölgesi, Çin'den Anadolu'ya kadar uzanan step havzası; bunlar hem ekonomik iç bütünlük, hem de kültürel akışkanlık oluşturuyor. Diğeri de en kenarda kalan Batı Avrupa. Osmanlının uzun süreli olması, bütün bu havzaları harmanlayan bir insan unsuruna dayalı olarak kurulması, bu arada bütün bu havzaları kuşatan ya da komşu olan bir yapı kurması. Avrupa tüm bunları çözdü ve kendisine eklemledi. Şimdi o havzalar o eklemlenmeden çıkıp, kendi alanlarını oluşturmaya başladılar. İşte burada Avrasya önem taşıyor. Avrasya dediğimizde sadece bir kıtadan bahsetmiyoruz. Dünyadaki bütün büyük kadîm medeniyetler, Batı Avrupa'yı bunun dışında tutacak olursanız, burada doğmuştur. Ekonomik olarak bütün ticaret yolları ve stratejik olarak bütün geçişkenlikler buradır.

Refiğ –Siz çok güzel, geniş, çok açık, etraflı, birbiriyle mükemmel ilişkilendirilmiş biçimde bugünün dünyasını ifade ettiniz. Burada bugünü ilgilendiren bir nokta var: O da bu resim içinde Afganistan'ı nereye koyacağımızın biraz daha netleşmesi gerekiyor. Batı ve Amerika'nın karşısındaki güçler, kendi içlerindeki anlaşmalar, pürüzler, Atlantik, Pasifik; bunlar net bir şekilde ortaya konuldu. Bugün bir Afganistan meselesi var. Bugün baktığımızda Amerika ve Afganistan arasında bir savaş var. Amerika ve Afganistan arasında alıp verilemeyen nedir? Bundan önceki savaşlarda, diyelim ki Avrupa üzerindeki egemenlik savaşları, İngiltere ile Fransa'nın, Almanya ile Fransa'nın egemenlik savaşları. Rusya devreye girdikten sonra Soğuk Savaş dönemi, her bir çatışmanın yakın ilişkisini görmekteyiz. Ama ben çok açık itiraf edeyim, samimiyetle aczimi itiraf edeyim; anlamakta aczimi ifade etmek isterim. Amerika'nın Afganistan'la alıp veremediği nedir? Biri dünyanın en zengin ülkesi, biri de görüntülere baktığım kadarınca korkunç bir sefalet, büyük bir yoksulluğun hakim olduğu bir ülke. Ben bu noktada Amerika ile Afganistan arasındaki bu savaşa akıl erdiremiyorum. İkinci akıl erdiremediğim nokta, Amerika sadece Asya değil, Avrasya dışı bir ülke. Okyanuslar ötesi bir ülke. Afganistan ise Asya kıtasının ortasında; bir sahil, liman, ticaret ülkesi de değil üstelik. Asya'nın ortasında bir yer. Ama çok ilginç bir yer. Bir komşusu İran, bir komşusu Pakistan, dolayısıyla Hindistan; bir komşusu Çin, bir komşusu Rusya. Şimdi bu ülkelerin çevrelediği bir yere Amerika havadan gelip savaşıyor. Bunların her biri de bakıldığında yiğit, mangalda toz bırakmayan ülkeler. Rusya her şeye rağmen dünya gücü olma iddiasında, Çin yükselen değer, Hindistan bugün bir milyar nüfusa sahip, İran İslam'ın bayrağını yükselttiğini söylüyor. Bugün bu yiğitler uzaklardan, deniz aşırı bir yerlerden gelen bir kabadayının oranın altını üstüne getirmesi, zaten içeceği, yiyeceği yokken, toprağını ya-

şanabilir olmaktan çıkartması karşısında dilleri dişleri kenetlenmiş, bir dehşet filminin seyircileri halindeler. Ben bunu da anlayamıyorum.

Davutoğlu –Bir Amerikalı stratejisyen, kendisinin bulunduğu coğrafyaya bakıp da 360 derecelik çevresine bakmadan yorum yapabilir mi? Bütün bir dünya haritasını önüne koymak durumunda. Sorumlulukları ve riskleri açısından bütün bir coğrafyayı gözönüne alması gerek. Tespitiniz çok doğru. "Niçin" sorununa Amerikan stratejisi açısından, süreklilik unsuru ifade eden iki boyutuyla ele almak lazım. Bir; Amerika konvansiyonel olarak işgal edilebilir bir ülke değildir. Herhangi bir Avrupalı ülke gidip de Amerika'yı işgal edemez. Kıta ülkesidir, mümkün değildir. İkincisi; bu bir avantajdır ama dezavantajı da şudur; eğer siz dünyada egemen olmak istiyorsanız ama dünyanın Asya/Avrasya ana kıtasının çok uzağındaysanız, öyle araçlar bulmalısınız ki, sürekli orası üzerinde bir şekilde egemenlik sahibi olmalısınız. Bu ihtiyacı en iyi şekilde modern Amerikan stratejisinin en önemli isimlerinden olan Amiral Mahan 1904 yılında Birinci Roosvelt'e sunduğu öneride tanımladı ve Amerika için beş temel ilke belirledi: Bir Panama Kanalı'nı açacaksınız, dedi. Birkaç yıl sonra açtılar. Panama öyle önemli bir konumda ki, Amerika'nın Atlantik ve Pasifik kıyılarını tutuyor. İki; Karayipler'i kontrol edeceksiniz, dedi. ABD o günden bugüne Karayipler bölgesini denetimi altında tutmaya özel bir önem verdi ve hatırlarsanız bunun için III. Dünya Savaşını bile Küba'da göze aldı. Üçüncüsü; Hawai Adası'nı işgal edeceksin, dedi. O da yapıldı. Böylece Pasifik'e uzanıldı. Bunlar yapıldı ama diğer iki tanesi çok önemli. Bir; savaşı sürekli Amerika kıtasının uzağında tutacaksın. Önemli bir ilkedir bu. Savaşı Amerika'ya yaklaştırmayacaksın. O dönemden bu yana ilk defa Amerika 11 Eylül'de savaşı içinde hissetti. Amerikan İç Savaşından beri Amerika kıtası içinde en çok ölüm olan olay bu. İkincisi de

savaşı oralarda, Avrupa'da, Avrasya'da tutmak için büyük donanmalarla ve askerî güçle açık okyanusları kontrol altında tutacaksın. Bu iki prensip bugün uygulanıyor. Amerika egemen olacak, o zaman da bütün dünyayla ilgilenmek zorunda kalacak. Afganistan'ı önemli kılacak unsurlara gelince: Canlanan medeniyetlere komşu olması, etkenlerden biridir. Burada parantez açalım: Son olayda sistemi tehdit eden, iki yönüyle tehdit eden ve ciddi anlamda telaşlanmayı gerektiren iki husus var: Birincisi Amerikan hegemonyasının askerî ayağı olan Pentagon, diğeri ekonomi-politik ayağının simgesi İkiz Kuleler. Spekülasyonları bir kenara bırakarak konuşursak, kim olduğu bilinmeyen bir güç, Amerika'ya şunu göstermek istedi: Ben tek bir hamleyle iki önemli ayağını da aynı anda vurabilirim. 11 Eylül'de bunu birileri yaptı. 12 Eylül sabahı kalkan Amerikalılar, Almanlar, Ruslar "Bunu kim yaptı?" sorusundan daha çok "Bu yeni konjonktür ne anlama geliyor?" sorusuyla ilgilendiler. Bu arayışın götürdüğü yer, Batı'nın dışında olacaktı ve üç nükleer güce, Hindistan/Pakistan/Çin'e doğru olacaktı. Afganistan bu üçüne de komşu. Rusya'ya da komşu ama o, zaman zaman sistem içine dahil edilebilir, nükleer güçler konusunu birlikte oturup müzakere ediyorlar çünkü. Afganistan'ı sürekli havadan kontrol ediyor olmak demek, oradaki dengelerle oynayabilmek, o dengelere müdahil olabilmek demek, doğrudan Çin'e, Hindistan'a, Pakistan'a müdahale etmek istemeyen bir güç için önemli bir avantaj sağlar.

Refiğ –Amerika bunu düşünürken karşı taraf da, aslında yapılan bu hareket, Afganistan'a yapılmış gibi gözüküyor ama dolaylı olarak bana da bir sindirme, meydan okuma, dehdit, "bana karşı gelene neler yapabileceğimi görün" anlamına gelen bir yıldırma politikası olarak algılanmıyor mu? Böyle algılandıkları takdirde onun oradaki varlığına karşı kendi çaplarında bir önlemleri yok mu?

Davutoğlu –Çok doğru bir soru. Bu sorunun yanıtını açıklamadan önce, unutmadan az önceki "neden Afganistan?" açıklamalarını sıralamaya devam edeyim, izin verirseniz. Sizin bir önceki konuşmanızda vurguladığınız enerji stratejilerini burada hatırlamamız gerekiyor. Afganistan, Amerika açısından Orta Asya ve Hazar kaynaklarının, tabiî kaynaklarının dünyaya aktarımı için üç-dört alternatif yoldan en kısası, en ucuzu, en güvenlisidir. Afganistan üzerinden Pakistan'a ve Hint Okyanusu'na yönelik olan bu yol önemli bir yoldur. Hint Okyanusu zaten Amerikan donanmasının çok iyi tanıdığı bir bölgedir. İkinci ucuz olan yol ise İran üzerinden Basra'ya yöneliktir ve o da Amerika'nın kontrolü altındadır. İran ile ilişkiler kötü, Afganistan'da problemli bir rejim var. Bakü-Ceyhan Hattı, Amerikalılar tarafından tercih edilebilir bir hattır, Akdeniz'e inen hat, ama bundan sonra artık Avrupa Birliği'nin havzasına giriyor demektir, Kıbrıs AB'ye girdiği zaman. Burası Avrupa'nın kontrolüne yakın bir alandır. Dördüncüsü Rusya üzerinden, beşincisi Çin üzerinden... Ekonomi-politik olarak eğer Afganistan'da uygun bir rejim oluşturulursa, güneyde de Pakistan denetim altında tutulursa bu aktarım hattı Orta Asya ve Hazar'ın tabiî kaynakları için en kısa, güvenli ve en ucuz yol olacaktır. Afganistan'ın Küçük Asya olduğu da unutulmamalı. Muhammed İkbal'in o müthiş mısrasındaki gibi "Asya tendir, Afganistan ruh"tur. Çok ilkel görünür ama kültür olarak son derece canlıdır. Asya'nın bütün ırkları ve mezheplerini Afganistan'da görebilirsiniz: Kırgızı, Taciki, Özbeki, Şiisi, Sünnisi... Ayrıca son olarak Afganistan'daki haşhaş üretim alanları da gözönünde tutulmalı.

Sizin diğer önemli sorunuza gelince; diğer aktörlerin bu pozisyon karşısındaki tavırları nedir? Körfez'de asıl cezalandırılan Irak'tı; ama mesaj verilen yerler Almanya ve Japonya idi. Verilen mesaj da çok netti: "Ekonomik gücünüz yükseliyor ama bu gücünüzün kaynağı olan Ortadoğu pet-

rollerinin denetimi bendedir. Şimdi de Afganistan üzerinden diğerlerine bir mesaj veriliyor. Sorunuzu şöyle okuyalım: Diğerleri bu mesaja niye rıza gösteriyor? 12 Eylül sabahı herkes bir değerlendirme yaptı. Büyük aktörler arasında bence gruplaşmalar oldu. Bir grup şöyle düşündü: Bu konjonktürden hemen çıkar elde edebilir miyim? Bunların içinde Rusya ve İsrail'i hemen görüyorum. Kendi meselelerimi çözebilir miyim? Rusya için Çeçenistan, İsrail için Filistin. "İslam terörü" yaygarası altında bu meseleleri çözebilir miyiz? Orta Asya'da ve Kafkaslar'da Rusya karşıtı olan İslam olgusunu Amerika sacı üzerinden kestaneleri elini yakmadan toplamayı düşündü. Bunda da bir mesafe aldılar. Diğer bir grup... Bu arada hem Amerika'nın müdahalesine karşı çıkan ama bir taraftan da sistem içinde kalmaya çalışan Çin, Dünya Ticaret Örgütü'ne girdi. Ortadoğu'daki İslam olgusundan rahatsız olanlar daha önce Şanghay Beşlisi'nde biraraya gelmişlerdi. Stratejik safhayı bekliyor herkes. Amerika'nın ne yapmak istediğini zaman içinde gözleyip ona göre davranış belirleyecekler. Hindistan'ın Keşmir ile meselesi var. O da tetikte. İran, net bir politika takip ediyor. Taliban rejimi bittiği anda İran, Amerika ile olan ilişkilerini Afganistan etkinliği açısından yeniden gözden geçirir. Genel bakıldığından herkes her türlü ittifaka hazır olacak şekilde elindeki kartları tutmaya çalışıyor. Afganistan'a yapılan bu müdahaleyi, geçici bir müdahale olduğu sürece, bütün bu aktörler şimdilik seyrederler. Ama Amerika Afganistan'da kalıcı bir üs oluşturursa, orada Asya işlerine karışmaya başlarsa farklı kombinezonlar oluşmaya başlar.

Refiğ –Tam bu noktada ilginç bir görüş var. Nathan Gardels ile Samuel Huntington'ın bu konuyla ilgili görüşmesi bu sayıda yayınlanacak. Netice itibarı ile Huntington diyor ki, "Küreselleşme zaten dünyanın farklı bölgelerinde, farklı hızlarla yol alıyor. Kuşkusuz ki, küreselleşme Usame bin La-

din'i yoksul Afganistan'ın mağaralarından Manhattan'ın göbeğine saldırı düzenlemeye hem teşvik etmiştir, hem de onun işini kolaylaştırmıştır." Arkasından da şöyle diyor: "Bütünleşme sürecindeki merkez çekirdeğinin kaçınılmaz olarak dışında kalan Rusya, Çin ve Hindistan, İslamcılar'ın yarattığı huzursuzluk ve terörle başları dertte olduğu için, pratik nedenlerden dolayı, Batı'nın liderliğindeki koalisyonla birlikte davranmaktadırlar." Bu olay, Batı'yı birleştirdi, diyor Huntington. Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi Sovyetler'den gelen tehdit, Batı'yı birleştiremiyor ama Afganistan dağlarında bir mağarada yaşayan adam bunu başarabiliyor. Şimdi, Latin Amerika ve Japonya da bu birliğe dahil olacak, diyor. Çünkü koalisyona dahil olacak her ülkenin İslam'la problemi olduğunu ifade ediyor. NPQ okuyucuları bu önemli röportajı okuyacaklar. Bütün dünyayı İslam karşısından birleştirme senaryosu, Müslüman bir ülkenin vatandaşı olarak beni dehşete düşürüyor. Ve kendi düşüncelerimi ifade edeyim: 11 Eylül'den sonra meselenin bir medeniyet çatışması haline getirilmesi ve daha önce bu kavramı ortaya atan bir düşünce adamının bulunması katiyen bir tesadüf değil.

Huntington burada sözcüdür. Bir mesajı derleyip toparlayıp kamuoyu karşısına çıkaracak hale getirmektedir. Huntington, ortaya koyduğu medeniyet kavramının kaynağını Toynbee'den aldığını ifade etmektedir. Toynbee diyor ki, - az önce sizin belirttiğiniz gibi,- dünya tarihi 26 medeniyet tanıdı. Bunlardan 10 tanesi bugün yaşar durumda. Bunların arasında Batı medeniyeti için -tabiî çok anlaşılır bir durum, kendisi içinden çıktığı için o medeniyete bir ayrıcalık tanıyor. İçinden çıktığı kendi Batı medeniyetini tanımlarken de din meselesine çok büyük ağırlık veriyor. Batı medeniyetinin esas itibariyle da Batı Hristiyanlığının, Ortodoksluktan farklı Batı Roma'nın bir devamı olduğunu vurguluyor ve dünyadaki bazı ülkelerin Batılılaşma hareketlerini

değerlendirirken "Hristiyan olmadan tam Batılı olunmaz" diyor. Bu arada yine Toynbee bence çok ilginç bir noktaya değiniyor. Toynbee'nin medeniyetler anlayışı, İbn Haldun'un medeniyetler anlayışı ile çok ilginç paralellik gösterir. Toynbee, tıpkı İbn Haldun'un tanımladığı gibi medeniyetlerin canlı organizmalar olduğunu, doğduklarını, geliştiklerini, büyükdüklerini ve bir çöküntü dönemine girdiklerini ve sonunda ortadan kalktıklarını, nitekim bu yüzdendir ki dünya tarihinde 20 küsur medeniyetin tarih sahnesinden silindiğini ifade ediyor. Yine Toynbee, gayet ilginç bir şekilde "Batı medeniyeti de çöküntü içindedir" diyor.

Burada Toynbee'yi Huntington'dan ayıran çok ilginç bir görüşü var. Toynbee diyor ki; "Batı medeniyetinin yaşayabilmesi, kendini yeniden canlandırabilmesi için bir ihtimal var. Hristiyanlığın İslam ve Uzak Doğu dinlerinin en iyi taraflarını alıp aşılanarak, yeni bir sentez meydana getirebilmesi, Batı ve dünya için bir umut kaynağıdır", diyor. "Yoksa Batı da, dünya tarihinin gördüğü diğer medeniyetler gibi bir çöküntü süreci içindedir." diyor. Burada medeniyetler kavramında Toynbee'den yola çıkan Huntington'ın yine Toynbee'nin vardığı sonuçtan çok uzaklaştığını görüyoruz. Devam edelim: Soğuk Savaş bittikten sonra NATO'nun görevi Batı medeniyetini savunmaktır, diyor. Batın medeniyeti karşısında da iki büyük tehdit vardır, diyor. Bunlardan birisi İslam, diğeri de Konfuçyus. Bu durumda biz Çin'e bulaşmayalım, diyor. Hatta mümkünse İslam'ı aradan çıkarmak için, müstakbel bir Çin-İslam anlaşmasına karşı, önce aradan İslam'ı çıkartalım, sonra Allah kerim. Burada bizim gördüğümüz, Toynbee'nin yaklaşımıyla Huntington'ın yaklaşımı arasında, çıkış kaynağı bakımından benzerliklere rağmen, esas farklılıklar oluşmuş durumdadır: Toynbee, maneviyatçı. Medeniyetleri manevî özellikleriyle ayırıyor. Fakat Huntington medeniyetlerin siyasal sonuçlarını ele alırken, kürenin yeryüzü üzerindeki zenginliklerini ön pla-

na çıkarıyor. Dolayısıyla yine şu evrensel tematik ikilemle karşı karşıyayız: İnsanlığın kurtuluşu, varlığı için birinci derecede tayin edici değerler maddî değerler midir? Yoksa birinci derecede tayin edici değerler, manevî olanlar mıdır? Ben insanlığın kurtuluşunu manevî değerlere sahip çıkmakta olduğun inancındayım. Maddî değerler üzerine kurulu bir sistemin netice itibariyle, dünyadaki canlı varlığını yok eden bir sona doğru götürdüğüne işaret edenlere hak veriyorum; ki, 1992'deki Rio Çevre Zirvesi, bana göre bunun dünyaya ilanı bakımından dönüm noktası sayılabilecek bir zamanlamaydı. Maddî egemenliğin, insanlığın varlığı açısından bir umut kapısı olduğuna inanıyorum. Bu açıdan merak ediyorum: Bu görüşe karşı dünyada manevî değerlerin önceliğine sahip olan medeniyetler, hangileridir ve seslerini duyurabiliyorlar mı, merak ediyorum!

Davutoğlu –Fukuyama Hegel'den, Huntington da Toynbee'den tahrif edilmiş ve siyasal pragmatizme kurban edilen düşünceler sundular. Zaten Huntington'ın bir medeniyet tarihçisi olduğunu da söyleyemeyiz. Medeniyetleri kendi içinde okuyan her hangi bir referansı yok. Diğer medeniyetleri de suçlarken haklı mıydı mesela? Acaba modern dönemde medeniyetlerarası bir çatışma mı var? Elimizdeki verilere bakıyoruz: Büyük savaşların bütünü, 1492 ile 1992 yılları arasını modern dönem diye kabul edersek, bu dönemdeki büyük savaşları, yani en az 250 bin insanın öldüğü kapsamlı savaşları sıralayabiliyoruz: Otuz Yıl Savaşları, Veraset Savaşları, Napolyon Savaşları, Birinci-İkinci Dünya Savaşı... Bunların hiçbiri medeniyetlerarası savaş değil. Hepsi medeniyet içi savaş. Yani Batı medeniyetinin kendi içinde yaptığı çıkar çatışmalarından kaynaklanan savaşlar. Hiçbirinde diğer medeniyetler taraf değil. Sadece ilk dünya savaşında, Osmanlı istemeyerek ve hatta sürüklenerek taraf olmuş.

Deniyor ki: "Bugün bir medeniyet çatışması söz konusu. İslam dünyası bunalımlarla dolu bir dünya." Bu varsayımı tartışalım. İslam dünyasında askerî, teknolojik, ekonomik olarak Batı'yı tehdit eden bir karşı güç görülmüyor. Peki neden İslam dünyası bütün bu bunalımların üzerinde oturuyor? İslam dünyası coğrafî olarak Latin Amerika ya da Orta Afrika'da bir yerlerde olsaydı, aynı sonuçları doğurur muydu?

Niye İslam dünyası? Bence birkaç nedeni var. Dünya ekonomi-politiğinin akış damarları elbette ki, deniz ticaret yollarıdır. Bugün 18 tane boğaz var dünyada akış ticaretini sağlayan. Bunların hayati derecede önemli dokuzunun sekiz tanesi İslam dünyasında. Dünyanın en önemli petrol ve doğal kaynakları bu coğrafya üzerinde. Dünyanın stratejik geçiş yolları, Afganistan, Kafkasya bu coğrafya üzerinde. Farklı medeniyetleri yansıtan şehirler hangi şehirlerdir? Eğer üç dört farklı dinî geleneğin tam anlamıyla birarada yaşadığı şehir arayacaksanız, New York'a, Londra'ya değil, İstanbul, Şam, Bağdat, Kudüs, Semerkant, Kahire'ye gelirsiniz. Bunların hepsi İslam şehirleri. Nasıl oluyor da bir medeniyet, tarih boyunca çokkültürlü bir yapıyı sürdürmüş de, bir anda bütün medeniyetlerle çatışır hale gelmiş.

Refiğ –Ben parantez açma ihtiyacı hissettim. İslam'ın yayılma, çıkış dönemlerinde Asya ve Afrika'da hızla yayılmasının temel cevheri Toynbee'ye göre "external proleterya" yani "dış altsınıflar" olarak adlandırdığı kesim. Eğer biz dünyada varlıklı ülkelerle yoksul ülkeler arasındaki farkın giderek açıldığını ve zengin ülkelerin 6 milyarlık dünya nüfusunun 1 milyar civarını teşkil ederken, yoksulluk sınırındaki ülkelerin nüfusunun 2 milyarı geçtiği bilgisine bakarsak, o zaman "external proleterya"nın tarihe ağırlığını koyması ihtimali yeniden düşünüyor olamazlar mı? Aynı zamanda bilgi çağı dolayısıyla bunların artık birbirleriyle çok kolay iletişim

kurabildiklerini göz önüne alarak, bunun önünü kesme düşüncesi söz konusu olabilir mi?

Davutoğlu –11 Eylül öncesinde küreselleşmeyle demokratikleşme arasında bir irtibat kurulmuştu. Bu Batı için riskli bir irtibattır. Demokratikleşme gerçekten olursa, dünyaya yönelik küresel bir demokrasi olursa, sınırların kalkması, katılımın artmasını getirebilir. Bu noktadan, bu konuşma itibarıyla, çok daha geniş ve bambaşka açılımlar getirecek olan başka bir mecraya girmemiz mümkün.

Refiğ –Aslına bakarsanız "demokrasi" antik Yunan'dan çağdaş Batı medeniyetine kadar hep "mülk sahibinin özgürlüğü" olarak kabul edilmiş; "demokratikleşme" ise, üstü örtülü olarak, paranın egemenliğinin tasdiki anlamına gelmiştir. En son pazarlanan "küreselleşme" kavramı ise sermayenin her ülkeye serbestçe girip çıkmasını ifade ederken, benzer şekilde emeğin serbest dolaşımına aynı hak tanınmamıştır. İnsanın insan ile ve doğa ile ilişkisi artık evrenin yaratıcısı Tanrı'ya saygı çerçevesi içinde değil, küreye egemen olan paraya tâbi olarak düzenlenmek istenmektedir. Yaratılışın özüne aykırı olan bu paranın egemenliği düzenine, insanın da, doğanın da isyan edeceği inancını taşıyorum. 11 Eylül bence bunun ilk sarsıcı görüntüsüydü. Maneviyatın esası olan evrensel değerleri bir tarafa bırakıp, küresel egemenlik hırsına kapılanlar akıllarını başlarına toplamadıkları sürece 11 Eylül'den daha sarsıcı durumlarla kaşılaşmamız bana kaçınılmaz görünmektedir. Türk atasözünün o yaman bilgeliğini unutmayalım: "Biri yer, öbürü bakar; kıyamet bundan kopar..."

11 EYLÜL VE YENİ DÜZEN ARAYIŞLARININ FELSEFÎ AÇMAZLARI

Ahmet Demirhan –Samanyolu Televizyonundaki bir programda, ABD'deki hadisenin anlaşılabilmesi için felsefî bir arka planın gerekli olduğunu söylediniz. Bu bana şaşırtıcı geldi; şu açıdan şaşırtıcı: Böyle bir hadiseyle felsefenin alakası nasıl kurulabilir. Artı, zaten felsefenin gücünün bittiğinin söylendiği, artık felsefenin sonuna gelindiği bir dönemde felsefeyle böyle bir hadiseyi nasıl bağdaştırabiliriz?

Ahmet Davutoğlu –Aslında felsefenin sonuna gelindiği tezi de tartışmaya açık, ama hadiseyle ilgili olarak şunu dile getirebiliriz: Fukuyama, Hegel'den hareketle büyük ölçekli bir iddiada bulunmuştu, tarihin sonuyla ilgili olarak. Soğuk Savaşın sonunda genelde felsefeyle siyaset arasındaki ilişki, bu şekilde ortaya çıktı ve bir anlamda Fukuyama, siyasî kurumsallaştırmada ortaya çıkan rasyonalitenin düzeyiyle insanoğlunun arayışının bittiğini ilan etti. Bu tarihin sonu, aynı zamanda modernitenin de sonuydu. Tarihin sonuna gelindiği noktada, modernitenin de hedeflerine ulaştığı belirtiliyordu. Böylece uluslararası ilişkilerde siyaset ile felsefe arasında ilişki kuranlar, bu anlamdaki arayışın bittiğini ısrarla vurguladılar ve bunu da, rasyonel mekanizmaların başarısına bağladılar. O zaman da ben, ısrarla, bu görüşün karşısında durdum ve 1991'de yapılan bir uluslararası konferansta, Fukuyama'nın tezini eleştiren "The End of the

•••

Ahmet Demirhan, Tezkire Dergisi, Kasım-Aralık 2001

End of the History 'Tarihin Sonunun Sonu'" adlı bir tebliğ sundum. Benim naçizane kanaatim aksiydi; "Endizm"lerin, sonculuk tezlerinin ciddi bir yanılsama oluşturduğu yönündeydi. Öncekilerle beraber bakıldığında, bu bir üçüncü halkaydı. Modernite önce, dinin sonunu ilan etti; sonra 50'li yılların sonunda ideolojinin sonunu ilan etti ve şimdi de tarihin sonunu. Din, tarih ve ideoloji... bir anlamda insanın varoluş alanını anlamlandıran veya bu varoluş alanını oluşturan üç önemli çerçevenin sonunu ilan etti modernite ve bunu da, liberal değerlerin, bir anlamda son derece mekanik ve formel bir çerçevesi adına yaptı. Sonu ilk ilan edilen şey, din idi ve ilginç bir biçimde, tarihin sonunun ilan edildiği dönem, aynı zamanda dinlerin tekrar yükseliş dönemiydi. Sadece İslam dünyasında değil, Batı dünyasında yeni Hristiyanlık biçimlerinde, Hinduizmde, hatta Uzak Doğu dinlerinde çok ciddi anlamda bir canlanma vardı. İnsanın varoluşunun en önemli unsurlarından biri, neredeyse bir yüzyıl önce sonu ilan edilen bir unsur yükselişteyken, tarih nasıl sona erebilir?

Demirhan –Burada araya girip, bir parantez arası soru sormak istiyorum. Derrida, Fukuyama'nın tezini eleştirirken, onun Tarihin Sonu tezini, "yeni bir müjde" diye ifadelendirmesinden hareketle, bizzat Fukuyama'nın metninin yeni-Hristiyanlık yaptığını iddia eder. "Yeni bir müjde"nin,"Müjde" kelimesi İncil'i çağrıştırmak için kullanılan bir ifade olduğundan, bizzat dinsel bir ifade olduğunu iddia eder. Demek ki Tarihin Sonu tezi, bir çok şey yanında, bizatihi dinsel bir tez midir?

Davutoğlu –Kesinlikle öyle. Dîvân dergisinin 9. sayısındaki makalemde, bu yaklaşımın, aynı zamanda "Evangelist" bir yaklaşım olduğunu belirttim. Yani, sonculuk, messiyanik bir iddia da içerir. Tarihin sonunu ne getirebilir? Dinsel bir unsur getirebilir, bir Mesih getirebilir. Bu anlamda, evange-

list bir arka plana yaslanmaktadır. Bunda postmodernitenin de payı olduğu kanaatindeyim. İnsanoğlunu tarihin sahnesine çıkaran şey, ontolojik güvenlik ve özgürlük arayışıdır. İnsanoğlu, doğduğu andan itibaren, o ilk ağlama sesinden itibaren bir güvenlik ihtiyacı içindedir ve bu ölümüne kadar sürer. Öte yandan, doğduğu anda annesine bağlıyken dahi kendisi bir güç, irade göstermek ister; bir şekilde kendi iradesini oluşturmaya çalışır. Tarihin sonuna gelinebilmesi için güvenlik ve özgürlük problemlerinin çözülmesi lazım. 1991 yılındaki o tebliğde beş noktada özgürlük ve güvenlik probleminin çözülmediğini göstermeye çalışmıştım. Burada hepsini sıralamayalım ama önemli olanlarına değinelim. Öncelikli olarak, bizatihi ontolojik yabancılaşma, insanın kendisiyle ve çevresiyle olan yabancılaşması; bu güvenlikle alakalı bir unsur. Buna askerî teknoloji açısından bakabiliriz; ki bu teknoloji, rasyoneldir, Fukuyama'nın deyimiyle bu, rasyonalite temelinde oluşmuştur. Askerî teknolojinin ontolojik güvenlilik olan iki, hatta üç kademede düşünebiliriz; birincisi meydan savaşları ki bu sadece cephedeki askerlerin güvenliğini ilgilendiren bir savaş yöntemidir. İkincisi; Amerika'nın İç Savaşında ilk defa kullanılan savaş uçaklarının devreye girmesiyle ve dünya savaşlarında yaygınlaşmasıyla hava harekâtları, ki burada siviller de savaşlarda güvenlik problemini hissetmeye başladı; ve nihayet üçüncü nükleer savaş dönemidir ki, 1945'te Japonya'ya atılan ve sadece insanları değil, ileride yaşayacak olan, doğacak olan insanları da etkileyen atom bombalarıyla yön değiştiren savaşlar. Dolayısıyla, rasyonel mekanizmaların kullanılmasıyla, güvenlik alanı genişlemek şöyle dursun, daha da daralmaya başlamıştır. Nagazaki'ye, Hiroşima'ya bomba atan pilotlar, demokratik bir mekanizmadan geçen bir kararla, rasyonel bir biçimde uygulanan sistemik bir düşünceyle bu bombaları attılar. Şimdi rasyonalite ve demokrasi, insanlara güvenlik getirecekse,

bu çelişki nasıl çözülebilir? Özgürlük konusunda da benzeri bir dilemma var. İnsanoğlu kölelerle makinalar arasında bir irtibat kurmuştu; antik çağda köle ne ise, modernitede de makina oydu. Köleye nasıl bakıyor Eski Yunan? İnsana boş vakit kazandırarak, insanın özgürlüğünü elde etmesini sağlayan varlık. Modernite makinaya böyle baktı. Makina benim yerime çalışacaktı ve ben de özgürlük elde edecektim. Halbuki makinalar bu sefer insanı köleleştirmeye başladı ve insan kendisini bir özgürlük problematiğiyle karşı karşıya buldu.

Demirhan –Bütün bunların 11 Eylül'le alakası nedir?

Davutoğlu –Bütün bunların 11 Eylül'le alakası, şudur: Burada, başka bir şeyi de vurgulamak gerek. Birinci kriz, ontolojik yabancılaşma ve güvenlik; ikinci kriz de, epistemolojik problem, yani hakikat arayışıyla ilgili problem, ki bunun burada ayrıntısına giremeyiz sanırım. Modernite ile Hristiyanlık arasındaki çelişki, modernite tarafından Hristiyanlığa yöneltilen tenkitlerin modernite tarafından gerçekleştirilmesi sonucunu doğurdu. Akıl, bilim ve ilerleme üçlemesi...

Demirhan –Ki bunlar temelde Hristiyanî öğretilerle alakalıydı

Davutoğlu –Tabi. Buna bağlı olarak aklın bilimi, bilimin de ilerlemeyi sağlayacağı düşüncesi. Ancak bilimin denetlemez bir hâl aldığı durumlarda çok ciddi problemler ortaya çıkacağını ortaya koydu. Buna bağlı, özgürlük ve güvenlik problematiğine bağlı üçüncü problematik de, değerle mekanizma arasındaki ilişki. Eğer mekanizmalar rasyonel olarak kurgulanırsa, ortaya çıkan değerler insanların uluslararası bir düzen kurmasını sağlar. Burada, bence, kadîm kültürler ile modernite arasındaki en ciddi ikilem doğdu, İslam medeniyetinin, en son, en başarılı örneği olduğu kadîm kültürlerin hepsinde, önce varoluş problematiği çözü-

lür; ona bağlı bir epistemoloji problematiği çözülür; aksiyoloji epistemolojiye bağlıdır; hukuk aksiyolojiye bağlıdır; siyaset hukuka bağlıdır; ekonomi siyasete bağlıdır. Ekonomi, bir insan için kaçınılmaz olarak gerekli olan, ancak belirleyici olmayan bir unsurdur. Modernite bunu tersine çevirdi. Ekonomi siyaseti belirlemeye başladı; liberalizm siyaseti belirledi; o siyaset bir hukuk oluşturdu; hukuk da bir ahlâk, bir değerler sistemi oluşturdu; bu değerler de bir bilgi ve varoluş ortaya çıkardı. Burada insan, bir tüketici olarak anlam taşır. Son olay, bir kaç şeyi bu açıdan gösterdi. Öncelikle, ontolojik güvenlik problemini açık bir şekilde ortaya koydu. Tarihin sonunu getiren en büyük gücün en önemli merkezinde, en müstahkem yerinde; Pentagon ve İkiz Kulelerde bile insanlar kendilerini güvenlikte hissetmiyorlar. Bu eylemi yapanlar kim olursa olsun, doğurduğu sonuç itibariyle, Amerikan toplumunda, Amerikalıların hiç yaşamadığı bir güvenlik şoku doğurdu. Amerikalılar bütün savaşları hep televizyondan ya da savaş olup bittikten sonra film olarak seyrettiler. İç Savaştan bu yana, Amerikalılar hiçbir zaman savaşın getirdiği güvenlik hissini, yüreklerinde hissetmedi. Şimdi ilk kez bunu hissediyorlar. Güvenlik problemini çözemediğinizi hissettiğiniz anda, havuza bir taş atılmış olur. O taş kendi etkilerini doğurur.

Demirhan –Aslında 11 Eylül hadisesini öncelikle felsefî olarak yorumlamak gerekir, diye ifadelendirdiğinizde ilk dikkatimi çeken şey, stratejiyi ikinci plana atmasıydı. 11 Eylül'den sonra herkes, Amerika'nın stratejik olarak ne yapacağını tespit etmeye çalıştı. Oysa felsefî olarak meseleyi izah etmek, Amerika'nın stratejik olarak dışa nasıl tepki vereceğine değil de, doğrudan kendisine yönelik bir düşünce tarzını gerektiriyor. Amerika'ya doğrudan içerden bakmayı gerektiriyor.

Davutoğlu –Kesinlikle.

Demirhan –Bu açıdan düşündüğümüzde, şöyle bir tablo çıkıyor ortaya: Mesela Carl Schmitt'in nomos kavramı vardır ve bu kavram, aslında asıl globelleşme, asıl küreselleşme diye düşünülebilecek bir dönemin içeriğini veriyor. 11 Eylül, Amerika'nın ya da 1945'ten sonraki dönemin böyle bir nomos'u olmadığını da ortaya koymuyor mu?

Davutoğlu –Bir medeniyet, tarih sahnesine pür başlar. Roma medeniyeti, Roma şehrinde doğduğunda pür Romalıydı, İtalya'ya yayıldı ve yine pür Romalı karakterini korudu. Yunan'a geldiğinde, felsefeyle karşılaştı. O felsefî birikimi kendisine aktardıkça kendisini yeniden kurdu. Kompleksleştikçe felsefeye olan ihtiyacı arttı. Bir müddet sonra Yunan'dan aldığı Stoik felsefeyi öylesine yeniden kurdu ki, bütün bu kendi bünyesine aldığı onlarca, yüzlerce etnik ya da dinî toplumu idare etmeyi felsefî bir problematik olarak da görmeye başladı. Bu bütün medeniyetler için geçerlidir, İslam'ın doğuşunda Medine'ye gidenler Kureyşliydi. Medine kuruldu, bir Kureyş şehri olma özelliğini sürdürdü. Ama ne zaman Hz. Ömer döneminde fütuhat Suriye'ye yayıldı, yabancı unsurlar devreye girdi ve Müslümanlar bunlarla hesaplaşmaya başlayınca ciddi bir felsefî canlanma dönemi başladı. Bu canlanma döneminin siyasî zirvesi, son düzeni, Osmanlı'da yaşandı. Ama Osmanlı'da, mesela Kınalızade'yi okuduğumda, siyasî bir arayıştan ziyade felsefî bir arayış görmüşümdür. Kınalızade'yle Machiavelli aynı dönemde yaşamışlardır. Machiavelli, kitabında, siyasetin ahlâktan bağımsızlaştırılmasından falan bahseder. Kınalızade ise kitabına aşkla başlar, sevgiye dayalı bir siyaset yapmaya çalışır. Referanslara baktığımızda Machiavelli'nin Prens'inde Roma ve Hristiyanlık dışında, hemen hemen hiçbir referans yoktur. Çünkü Machiavelli'nin meselesi, İtalya'yı birleştirme çabasıdır, dar bir hedeftir. Kınalızade'nin kitabında ise eski İran geleneği vardır; hemen he-

men her bölümde Eflatun ile Aristo'yu görürsünüz, İslam düşüncesinin her rengini görürsünüz. Kınalızade'yi buna sevk eden şey, kuşatıcı olma çabasıdır. Çünkü kitabını sunduğu kişi, üç kıtayı, çok sayıda topluluğu birarada tutmaya çalışan bir sultan, Machiavelli'nin Prens'i gibi değil. Modern dönemin başına baktığımızda, Hobbes İngilizdir, Rousseau Fransızdır. Ama Avrupalı başka unsurlarla birarada olmaya başladıkça yepyeni bir alan buldu: Dünya düzeni kurmak gibi bir fikir, mutlaka felsefenin önünü açar. Hobbes'un İngiliz İç Savaşında ve bunalım döneminde ürettiği fikirler, sıradan bir İngilizin güvenlik arayışından doğan fikirlerdir. Rousseau'nun Fransız Devrimi'nin hemen öncesinde ürettiği fikirler, o dönemin Fransızlarını ilgilendiren problematikle ilgilidir. Mesela Hegel'in tarih anlayışına bakın; her şeyi kuşatmaya çalışır, her şeyi Almanya ekseninde kuşatmaya çalışır. Aynen Kınalızade'nin her şeyi Osmanlı'da birleştirmeye çalışması gibi. Hegel bütün insanlık tarihinin akışını, işte bebekliğini Doğu Asya'da yaşamıştır, çocukluğunu başka bir yerde, Almanlarda ise olgunluğunu yaşıyor, şeklinde kurgular. Bu, Almanların o günkü problematiklerini göz önüne alarak, evrensel tarihi, bir özne bakışıyla yorumlama çabasıdır. Amerika'ya baktığımızda ise, felsefî ve dinî bir birikim olarak Avrupa'dan aktarılan bir kültür üzerinde, ama pür bir Amerika fikriyle doğdu. WASP inancıyla, white (beyaz), Anglo-Saxon, Protestan fikriyle doğdu. Aynen Osmanlı'da olduğu gibi, önceki bir birikimin üzerinde doğdu. Onun için Amerikalılar yeni bir Kant, yeni bir Rousseau ortaya çıkarmadılar. Yeni-Kantçılar, yeni-Hegelciler ortaya çıkardılar. Aynen Osmanlı'nın Abbasî döneminden aktarma yaparak yeni-Gazalicileri, yeni-İbn Rüşdcüleri ortaya çıkarması gibi. Amerika, içerden böyle bir ihtiyaç hissetmedi. O aktarılan şeyi, kendi düzeninde içselleştirmeye çalıştı.

Demirhan –Ve bu açıdan, en önemli kaynakları da, İkinci Dünya Savaşı öncesi Alman düşüncesi oldu...

Davutoğlu –Kesinlikle. Hatta, Amerika'daki bütün önemli üniversiteleri Almanlar kurmuştur ve II. Dünya Savaşında Amerikalı pilotlara "Aman, Heidelberg'i bombalamayın!" diye talimat verilmiştir. Bu nedenle Heidelberg'e hiçbir bomba atılmamıştır; mesela hemen yanındaki sanayi bölgesi Mannheim, yerle bir edilmiştir; ama Heidelberg'e tek bir bomba atılmamıştır. Amerikalılar böyle bir borçluluk hissi içindedir. Amerikalının bir frontier ve border ayrımı vardır, jeopolitikte kullanılan. Ama düşünsel olarak da uygulanabilen bir ayrımdır bu. Amerika, sonsuzca kendisine açılan bir kıtaya yayılan bir insan topluluğunun sürekli zaptetme ihtirası üzerine kurulu. Alman düşüncesine baktığımızda bir border vardır, bir sınır; boundary olan, sınırlandıran bir şey vardır. Frontier ise, öne doğru açan. Almanlar hep kendi sınırlarını aşmaya çalıştıkça felsefeye yöneldiler. Amerikalılar ise Batı'ya, Batı Amerika'ya doğru uçsuzca bir kıtada ilerlediler; sonra da dünyayı fethederken yine yolun uçsuzca açık olduğunu düşündüler. Problematiği kendi deneyiminden, hissetmediler; aktarmayı felsefeyle idare etmeye çalıştılar. Egemenlikleri pekiştikçe de, şöyle düşündüler: "Biz yeni bir düşünce ihtiyacı içinde değiliz." Tarihin Sonu tezi de bunu yansıttı, felsefenin bittiği düşüncesi de bunu yansıttı. Halbuki onlar tarihin sonunu yaşarken, mesela İslam dünyası tarihi en derinliğine yaşıyordu ve hâlâ da yaşıyor. Felsefeye her zamankinden daha da fazla ihtiyaç hissediyor. Çünkü bütün bu ontolojik krizleri bünyesinde yaşayan bir coğrafya. Aynen Osmanlıların şerh ve haşiye yazarken, Hobbes'un Leviathan'ı yazması gibi. Osmanlı'nın Leviathan'a ihtiyacı yoktu; çünkü bir düzeni vardı. Nizâm-ı Âlem demişti, Devlet-i Ebed Müddet demiş-

ti. Yani tarih,, Osmanlı'ya göre bitmişti. Dolayısıyla aktarılan kültürü korumaya yönelik bir refleks gösteriyordu. Ama İç Savaşı yaşayan Hobbes, böyle bir ortamda yeni bir güvenlik ve özgürlük anlayışı geliştirmek ihtiyacındaydı.

Amerika'nın Çıkmazı

Demirhan –Bütün bunlar, son olayla birlikte nasıl bir tablo oluşturuyor?

Davutoğlu –Şimdi biz problem yaşıyoruz: Amerikalılar tarihin sonunu iddia ediyor. Fakat bu son olay, sıradan Amerikalıya da, entelektüel düzeyi yüksek Amerikalıya da, aslında ürettikleri Leviathan'ın kendilerinin özgürlük ve güvenlik alanını dahi tehdit ettiğini fark ettirdi. Rasyonalite ve teknoloji her zamankinden daha fazla tartışılmaya başlandı.

Demirhan –Rasyonalite söz konusu olunca, Amerika için ne derecede uyumlu bir şey olur?

Davutoğlu –Ben, Amerika rasyoneldir, demiyorum. Tekniğin kendisi Amerika'da üretildiği için bunu söylüyorum. Ama Fukuyama, rasyonalite tekniğin içine öyle içkin bir şekilde işlemiştir ki, bunun doğurduğu mekanizma tarihin sonunu getirmiştir, diyor. Onun için İslam'ı bir tehdit olarak görüyor, İslam'da böyle bir rasyonalitenin özünün olmadığı kanaatinde. Halbuki bir yerde bir rasyonalite gelişti mi ve kendi düzenini oluşturdu mu, bu düzeni ister olumlu isterse de olumsuz olarak görelim, aynı rasyonaliteyi kullanan, aynı teknolojiyi kullanan bir başka güç onu yıkabiliyor. Yani İkiz Kuleleri yapan rasyonalite ile İkiz Kuleleri yıkan rasyonalite aynı rasyonalite. Onlar da aynı şeyleri kullandılar. Uçağın ne kadar hızla nereye çarptığı zaman ne olacağını, nasıl bir sonuç doğuracağını bile bile bunu yaptılar. O zaman akla şu soru geliyor: Mekanizmalar kendi kendilerini

kontrol edebilirler mi? Bir başka felsefî problem. Ahlâkî denetimi olmayan bir mekanizma, varlığını sürdürebilir mi? Kadîm kültür bundan farklıydı. Buna hiçbir zaman inanmadı kadîm kültür. el-Hazinî'nin Kitâbu Mîzânü'l-Hakk'ını ilk okuduğumda beni çarpmıştı. Daha önceden bilim tarihi açısından başka yerlerde anıldığını görmüştüm. Tam da İslam'da siyaset felsefesi üzerinde çalışırken, risalenin kendisini görünce şaşırmıştım. Risalenin kendisi, esasında teraziyi anlatıyor.

Demirhan –Adalet terazisini...

Davutoğlu –Hayır! Bayağı, bildiğimiz, manavlarda kullanılan terazinin şekillerini çizmiş, bu terazi nasıl yapılır, nasıl kullanılır; bunları anlatan bir eser, Mîzân. Fakat, giriş kısmında bir pasaj var, aynı İbn Haldun'un Mukaddime'si gibi. Burada, önce Allah-ü Teâlâ'nın Esmâ'ü'l-Hüsnâsından bahsediyor. Onun içinde de el-Adl isminden bahsediyor. Burada da Adl ismine dayalı olarak evrendeki kozmik düzenden bahsediyor. O kozmik düzenin ancak adaletle sürdürülebileceğinden bahsediyor. Böylece bir adalet felsefesi yapılıyor. Adalet niçin gereklidir, sorusuna cevap aranıyor. Bütün bunları anlattıktan sonra da teraziyi anlatıyor. Şimdi burada şöyle bir şey var: Bu risaleyi okuyan birini, eğer bunun önermelerini bilmezsen, o basit terazi, bir mekanizma olarak bir görev ifade etmez, sonucuna ulaştırıyor. Bu terazi bizatihi kendi kendini kontrol edemez. O teraziyi tutan elin adalet anlayışıdır onu anlamlı kılacak olan. Amerika açısından bakılacak olursa, Amerikalılar hep şuna inandılar: Öylesine güçlü bir sistem kurarız ki, öylesine mükemmel bir mekanizma kurarız ki, o mekanizma kendi kendine işler ve bize de özgürlük alanı açar. Böylece kendi kendileriyle ilgili problemi unuttular; self problem olmaktan çıktı. Hep selfin, zatın kullanacağı aletlerin mükemmelleşmesine çalıştılar. İçe doğru derinleşen bir self yerine, dışa doğru et-

kinliği artan bir self, bir zat ortaya çıktığı zaman, gerçekten felsefe biter. Felsefe, tasavvuf, düşünce; bütün bunlar içe doğru arayışın sonucudur. Ama dışarıda oluşturulan mükemmel mekanizmaları gördükçe, kendinin mükemmelleştiği sonucunu çıkarmaya başladı.

Demirhan –Adaletten bahsetmişken, 11 Eylül'den sonra düzenlenecek harekâtın adını "Infinite Justice (Sonsuz Adalet)" koydular; sonra hemen bundan vazgeçerek "Enduring Freedom (Devamlı Özgürlük)" diye değiştirdiler. Bütün bu konuştuklarımız açısından bu nasıl yorumlanabilir?

Davutoğlu –Bu gerçekten ilginç bir gösterge. Adalet, sürekli olarak ulaşılan bir şeydir. Sonsuz Adalet koyarsanız, adalet sizi sürekli sorgulatacak bir şeydir. Şu anlamda: Bu ifadenin her kullanılışında, Amerikan bombardımanının ne kadar adil olduğunu insanlara sorgulatır. Zaten insanların Amerika'nın müdahalesi konusunda haklı kuşkuları var. Sözkonusu deliller, en yakın müttefiklere dahi bütünüyle sunulmadan bu harekâta girişildi. Harekâtın bir şeyi elde etmekten ziyade güç göstermek için yapıldığına dair kuşkular var. Bir de bunun adını "adalet" koyduğunuz zaman, bu sefer o harekâtın adil olup olmadığı tartışılır. Ama Devamlı Özgürlük böyle bir şey doğurmaz. Bir şeyleri yargılatacak bir isim değil. Amerikalıların hiçbir ismi tesadüfen seçmediği kanaatindeyim. Sanki bu isimlerin sembolik yönü ağırlıklıymış gibi gelir. Hep sekülerlik açısından tartışırız ama gizli bir Hristiyanî yön de hep var. Mesela Japonya'ya atılan atom bombalarının proje ismi, "Trinity" idi, Teslis'ti. Körfez Savaşı için de seçilen isimlere baktığınızda aynı şeyi görürsünüz.

Demirhan –Bize en azından nötrmüş gibi gelen isimler seçiliyor sanki...

Davutoğlu –Mesela "özgürlük" ve "adalet" öyle görünüyor. Ama bütün bunlar problematiğin bitmediğini yansıtıyor. Sıradan Amerikalı için de, bir Amerikalı entelektüel için de bugün, her zamankinden daha çok belki de, tarih yeniden başlıyor. Bunu biz Bosna'da fark etmiştik. Amerika ise daha yeni fark ediyor. "The End of the End of the History" makalesini ben Bosna Savaşı sırasında kaleme almıştım. Bosna Savaşı, bütün o argümanları zaten bitirmişti. Ama Amerikalılar bunu fark etmiyordu. Bunu biz fark etmiştik ve yüreğimizde hissetmiştik. Amerikalılar bunu şimdi farkettiler ve bu farkedişle birlikte de Amerika'da yeni felsefî açılımlar ortaya çıkacak. Kaçınılmaz bir şey bu. Huntington'ın tezi gibi tezlerle yürütülemez bu. Huntington'ın tezi, aslında Amerika'ya bir tuzaktı. O teze ilişkin bir makaleyi şöyle bitirmiştim: Huntington'ın tezi eğer gerçekleşirse, bu, Amerika'yı bitirir. Çünkü Amerika artık sadece WASP'tan oluşan bir şey değil. Batı medeniyeti bu tecrübeyi yeni yaşıyor. Aynı Roma İmparatorluğu'nun M.S. 117 yılında en geniş sınırlarına ulaşması gibi, ulaştıktan sonra bir çok problemle yüzleşmesi gibi ve problemleri çözemediği için çözülmeye başlaması gibi bir problemi Batı medeniyeti yeni yaşıyor. Bu medeniyet, çoğulculuğu, kapsayıcılığı, içselleştirme problemini 1960'larda tanımaya başladı. O zamana kadar tıpkı Roma İmparatorluğu'nun 117 yılında en geniş sınırlarına ulaşması gibi bir gelişme yaşadı. 1950'lerde, 60'larda olan şuydu: O dönemde, Paris tarihinde ilk defa bir Fransız kenti olma hüviyetini kaybetti; Berlin, ilk defa Alman kenti olmaktan çıktı. Londra, ilk defa 60'lı yıllardan sonra yabancı gördü. Amerika, 1960'lara kadar, bırakın dünyayı, zencileri içselleştirememişti. Buradaki problem, içselleştiremeyenin dışlanmasıdır. Ne kadar egemen olursa olsun, bir dünya düzeni kurmak, sadece güç oluşturmak değildir.

Demirhan –Peki 11 Eylül'den sonra bir içselleştirme çabası?

Davutoğlu –Aksine ilk reaksiyonlar dışlama çerçevesindeydi. Bush'un Haçlı seferlerinden bahsetmesi...

Demirhan –... geri adım attı ama.

Davutoğlu –Bunun sonuçlarını onlar da görmeye başladı. Eğer nüfusunuzun ikinci büyük topluluğunu Müslümanlar oluşturuyorsa, dünyanın dörtte biri Müslüman ve diğer dörtte biri Çinliyse, Huntington'ın yaptığı gibi bunları dışlayan bir teori, WASP'ı güçlendirdiğini zanneden bir teori, WASP'ı Avrupa'nın bir köşesine sıkıştırır. Dikkat edin, kullanılan tabirler yine önemli: Barbarlar. Şu anda Batılılar kendilerini Roma'ya yönelik Germen akınları döneminde olduğu gibi hissediyor. Güney'den Kuzey'e ekonomik eşitsizlik nedeniyle gelen akınlar, sömürgeleştirilmiş topluluklardan sömürge merkezlerine doğru giden insan göçü ve bunların sürekli olması. Bunun için barışçı yollarla dengelemeye çalıştılar; fakat olmadı. Bunu barbar olarak düşündüğünüz zaman, aslında kendiniz dışlanmaya başlarsınız. Amerika'da bunun etkilerini fark edip, bence önemli tezler üretenler de var. Mesela insan haklarına yeni bir çerçeve çizmeye çalışanlar var. Mesela Richard Falk'un daha bu sene çıkan Religion and Global Humane Government adlı çalışması. Burada civilizational rights, medeniyet hakları diye bir kavram geliştiriliyor ve değişik dinleri, medeniyetleri dışlayan güçlerin yaşayamayacağı ileri sürülüyor.

Demirhan –Bu noktada, bu tür analizlerde eleştirilecek bir yön yok mu? Mesela Falk'un Küre Yayınlarından çıkan Yırtıcı Küreselleşme'sinde de aynı nokta dikkatimi çekmişti. Sanki sermaye gözardı ediliyor, sermayenin mantığının işleyişi unutuluyor. Bu da uluslararası hak ya da hukuk gibi meselelerin gidişatı o kadar etkilemediği gibi bir sonucu doğuruyor. Asıl küreselleşmenin 1945'te bittiğini söylerken

de bunu belirtmeye çalışmıştım yukarıda. Aslında Soğuk Savaş dönemi zamanın askıya alınmasıyla geçildi. 90'larda bu durum ortadan kalkınca, tehlikeler ortaya çıktı. Şimdi 11 Eylül'den sonra yine zaman askıya alınmaya çalışılıyor. Bu askıya almalarda sadece sermayenin mantığından kaynaklanan bir şeyler yok mu?

Davutoğlu –Sermayeyle felsefe arasında, ekonomiyle düşünsel unsurlar arasında mutlaka bir bağımlılık ilişkisi var. Merkantilizm olmasaydı, Hobbes'un düşünceleri bir devlette zemin teşkil edecek ekonomik arka planı bulmayabilirdi. Ama sadece merkantilizmle de Hobbes çıkmazdı. Daha sonraki gelişmelere baktığımızda da iktisadî düşünce ile felsefe arasında böyle geçişkenlikler var. Sermaye değiştikçe, düşünce alanını da etkiliyor. Ama öte yandan da o sermayenin ortaya çıkardığı bunalımlar, düşünsel hayatı hareketlendiriyor. Eğer sermaye bu anlamda belirleyici olsaydı, hiçbir zaman Marksizm'in gücünün olmaması gerekiyordu. Adam Smith çıkıyor, sermayeyi hareketlendirecek şeyler öne sürüyor. Ama aynı Adam Smith'ten, Marks'ın düşünceleri de ortaya çıkıyor. Soğuk Savaştan sonra, küreselleşme, ekonomik küreselleşme dediğimiz şey yayıldıkça, aslında sermaye ister istemez uluslararasılaştı. Bir malı Fransa'da dizayn edip, Singapur'da, Tayland'la, Tayvan'da üretip, parasını Japonya üzerinden Amerika'ya aktarıyorsanız, kuracağınız bu sistemin bir Japon mantığını da, bir Çin mantığını da, bir Fransızı da, bir Amerikalıyı da kapsaması gerekir. Sermaye dışlayarak terakki etti. Ama dışlayarak varlığını idame ettiremez. Bir Japon mantığına nüfuz edemezse, artık bu zincirlerden bir tanesi kopar. Bu da şunu meydana getiriyor: Bütün unsurlar, tekrar tarih sahnesine çıkıyor. Aynen kapitalizmin, köyünde kalacak olan işçinin fabrikada çalışmaya başladıktan sonra tarihe ağırlığını koymaya başlaması gibi. Onu durduramazsınız, o ağırlığını koyacak. Sonunda başarılı olacak, olmayacak; bu ayrı bir şey,

ama 1848 İhtilali böyle çıkacak. Şu anda da aynı durum söz konusu. Batı medeniyeti, diğer medeniyetleri marjinalleştirip tarihin dışına itmek istedi. Yok kabul etti. Eğitim paradigmasında yok kabul etti, düşüncede yok kabul etti, ekonomide yok kabul etti. Bütün tarihin Batı'ya aktığı ve orada şekillendiği bir paradigma benimsedi. Sermaye açısından bile bakıldığında, bütün bu insanları sürecin içine katmadıkça verimlilik sağlayamıyor. Sadece Amerika içinde kalırsa, o zaman Japon arabalarıyla rekabet edecek hale geliyor. Bir kere Çinli tarihin içine girerse, sömürge döneminde olduğu o yerden çıkıp tarihin içine çekiliyor. Sermaye bunu bile isteyerek yapmıyor, ama bir kere ona ihtiyaç duydukça bütün bu unsurları tarihin içine sokuyor. Tarihe bir Çinli girerse, bir Çinli olarak giriyor. Bir Müslüman düşünsel ya da eylem anlamında ne kadar dejenere olmuş olursa olsun, tarihe o kimlikle giriyor.

Demirhan –Deminden beri içinde bulunduğumuz durumu, Roma'yla, Çin medeniyetiyle, diğer kadîm medeniyetlerle kıyaslayarak anlamaya çalışıyoruz. Ama, mesela Osmanlı sadece fütuhat adına bir yerlere gitmiyor ya da Avrupa sadece sömürgeleştirme mantığıyla hareket etmedi veya salt bir sömürge hareketi olmadı bu. Ama şimdi üzerinde konuştuğumuz durumda, sanki bu sermaye hareketlenmelerinde bu kıyaslanmayı yapabileceğimiz bir zemin yok...

Küresellik ve Değer Algısı

Davutoğlu –Onun için ben küreselleşme ile modernite arasındaki ilişkiyi şöyle değerlendiriyorum: Modernite, diğer medeniyetlere kıyasla ele alırsak, Yunan dönemi; küreselleşme ise Büyük İskender dönemi gibi. Organik bir yapıdan, mekanik bir yapıya; küçük ölçekten büyük ölçeğe geçiş. Modernite bir Avrupa olgusuydu, sonra Amerika'ya aktarıldı,

kendi biçimini oluşturdu; ama hâlâ Batı karakterini sürdürdü. Aynen İskender'in Yunanlı değerleri Hindistan'a, Afganistan'a kadar götürmesi gibi, orada bir sürü Afgan şehri kurması gibi, küreselleşme de Singapur, Hong Kong gibi küçük küçük New Yorklar kurarak, değerleri oraya taşıyor. Bu taşınma esnasında bir problem doğuyor. Tek başına bulunduğu yerde anlamlı olan biri, anlamını kaybediyor, kimlik kaybediyor ve onu kaybedince de onu tekrar bulması ihtiyacı doğuyor. Dolayısıyla, bir insanın köyden şehre geldiğinde karşılaştığı sosyolojik olgu, büyük ölçekli medeniyetlerde hep yaşanmıştır. Şimdi küreselleşmeyle modernitenin statik yapısı bozuldu. Tıpkı Yunanlı İskender'in İran'a taşıdığı Yunan değerlerinin orada farklılaşması gibi. Hindistan'a taşınan Yunan farklılaştı; Buda heykelleri Zeus gibi yapılmaya başlandı, işte şimdi bu farklılaşma yaşanıyor. O döneme bakıldığında, bu farklılaşmaya üç tepkinin doğduğunu görürüz. Birincisi, Stoik tepki; yani, "madem ölçek büyüdü, bu ölçek büyüklüğünü anlamlandırmamız lazım" anlayışı. Yunanlılara ait tanrılardan tek bir tanrıya, tek bir düzene geçiş. Bir aşiret düzeni için geçerli olan şey, büyük ölçekte geçerli olamaz. Ya yeni bir açılıma gitmek durumundaydı ya da despotlaşacaktı. İşte Amerika'yı da aynı şey bekliyor: Ya yeni bir felsefî açılıma gidecek ya da despotlaşacak; üçüncü alternatif yok. Bu Stoik tepki, Büyük İskender döneminde canlandı ve Roma'ya da hayat verdi. Bu yeni bir kozmos oluşturma çabasıdır. Soğuk Savaş sonrasında Yeni Dünya Düzeni gibi söylemler, Stoik tepkilerdir aslında. Yalnızca tek bir fark var: Seküler oldukları için Stoik tepkinin derinliğine ulaşamıyorlar. Seküler bir düzen, yeni bir düzen olmaz.

Demirhan –Yani kozmos yok, kaos var.

Davutoğlu –Öyle insanı mekanizmalara bağlı olarak düşünen Stoik bir tepki olmaz. Yeni Dünya Düzeni diyor, ama "dün-

ya" denilen şeye yeni bir anlam katmıyor. Artı, bu düzenin, hiçbir "dünya" algısının olmadığı bu mekanik düzenin, bütün dünya tarafından kabul edilmesini istiyor. Yine de bu Stoik tepki, olumlu çığırlar açabilecek bir tepkidir. İkinci tepki, sinik tepki; yani, "ölçek büyüdü kardeşim, ama bu ölçeğin büyümesi bana hiçbir anlam getirmedi; ben bu ölçek büyümesini de istemiyorum; ben kendi dünyamda, kendi gerçekliğim içinde anlamlı bir şey bulacağım" tepkisi, İskender'e Diyojen'in tepkisi: "Gölge etme, başka ihsan istemem." "Ölçek büyümesi bana hiçbir şey ifade etmiyor, ben burada fıçımın içinde, kendi gerçekliğimde mutluyum." Stoik tepki, bütün teorilerin üstünde bir düzen kurmaya çabalar. Sinik tepki ise kendi felsefesine döner, kendine kapanır. Bugünkü postmodernizm sinik tepkidir. Modernitenin öngördüğü evrensel gerçeklik fikri yerine, yerel, kişiye ait, göreceli gerçeklik. Sinik tepki pluralizm doğurur, ama düzen doğurmaz. Stoik tepki, despotik bir düzen doğurur; pluralizmi yok eder. Üçüncü tepki, Epiküryen tepki; yani, "ölçek ister büyüsün, ister büyümesin, benim kısa bir ömrüm var; hayattan alacağım belli bir haz da var; ben onun peşinde gideceğim" tepkisi, insanın bizatihi fizikî varoluşu etrafında mutluluk arayışı. Küreselleşmenin Epiküryen tepkisi, tüketim kültürünün yaygınlaşmasıdır. Yani Coca-Cola'nın yaygınlaşması, McDonald's'ın yaygınlaşması. Adam evinde oturup 280 tane kanalı dolaşabiliyorsa, Coca-Cola'sını içebiliyorsa, bilgisayarına girip değişik yerlerde dolaşıp bundan mutluluk duyabiliyorsa, buradan insanın arayışını yok eden, onu sıradan bir tüketiciye indirgeyen bir ortam doğar. Bu üç tepki de, bugün için geçerlidir ve etkisini daha da sürdürecektir.

Demirhan –Bugün bu üç tepkinin aralarında net sınırlar çizmek mümkün mü? Sanki bugünün yeniliği, böyle sınırların çizilmemesi gibi. Bir noktada Epiküryen bir tavır gösteren, başka bir açıdan Stoik olamaz mı?

Davutoğlu –Ben bunları bir "ideal tip" olarak çiziyorum. Ama bir düzen fikri, dünyada bir düzen fikri...

Demirhan –Ama mesela, bir insan McDonald's'ta oturup hamburgerini yerken...

Davutoğlu –Tefekkür edemez. Hamburgeri sıradan bir ekmek, içtiği Coca-Cola'yı da sıradan, farksız bir içki, içecek olarak görüyorsa, problem yok. Ama hamburgeri Mc Donald's ortamında yaşanması gereken bir şey, Coca-Cola'yı da "hayatın gerçek tadı" olarak görüyorsa, böyle bir insan tefekkür edemez. Bir insan "soğanın cücüğünü" de hayatın anlamı olarak görüyorsa, durum aynı. Eğer bir insan McDonald's'a gidip orada hamburger yemeyi namazın dinin direği olması gibi hayatın pivot'u, direği olarak görüyorsa, o insanın o ruhu felsefe oluşturamaz. Küreselleşme dediğimizde, semboller küreselleşiyor. Bir fikir küreselleşmiyor, bir şiir küreselleşmiyor. Bu Epiküryen tepkidir; ama bütün tepkiler öyle değil. Stoik tepkiden kastettiğim şey de, Mesnevî'nin Amerika'da best-seller olmasıdır. Sheakespeare Türkiye'de best-seller olsa, bu da böyle bir şeydir. Son zaman Hristiyanlık mezheplerini inceleyen Batılı bir dinler tarihçisi arkadaşın anlattığı güzel bir hadise vardı. Küreselleşmenin nasıl bir şey olduğunu o hadiseyi yaşadığında anladığını söyledi. Hindistan'a, yeni doğmuş bir Hind mezhebini incelemek üzere gidiyor. "Gittim, dinin doğduğu mabede girdim. Karşımda bir Hindu beklerken, mavi gözlü, benim gibi sarışın biri karşıma çıktı" diyor. Bu adam, dinler tarihçisine demiş ki: "Ben aradığınız gurunun halifesiyim. Guru şu anda burada değil. Viyana'ya, müritlerini eğitmeye gitti." Şimdi düşünün, Guru Viyana'da, beyaz adam Hindistan'da. Şimdi bu, arkasında hangi fenomen olursa olsun, ister sermaye, ister başka bir şey, havuza atılan taş gibi bir şeydir. O orada bir düzen kuracak, bu burada düzenini kuracak ve dünya tekrar felsefeyle, düşünceyle, tefekkür-

le tanışacak. Bu anlamda da en dinamik unsur, Yunanlı olmayanlar arasından çıkacak. Bu yüzden, İslam düşüncesinin, bir takım siyasî baskılarla karşılaşmasına rağmen ciddi bir zenginleşme ve hareket halinde olduğunu düşünüyorum. Çünkü Müslümanlar, Çinliler gibi sabit kalmamışlar; tarihte de hep seyyal olmuşlar. Türkler de, Araplar da, İranlılar da hareketli olmuşlar ve şimdi de hareket halindeler. Sömürge döneminde herkes bulunduğu yeri savunuyordu: Şeyh Şamil Kafkasya'yı savunuyordu, Mehdi Sudan'ı savunuyordu, Hind Müslümanları Hindistan'ı savunuyordu; uzaktakine de dua ediyordu. Hind Müslümanlarının Trablusgarp'taki Müslümanlara dua etmesi gibi. Şimdi ise hareket halindeler ve bu hareket hali mutlaka düşünsel bir zenginlik doğuracaktır. Batı içinde tıpkı Kuhn'un paradigmaları gibi bir değişim yaşanıyor. Bir paradigma dışlandığı an, başka bir paradigmaya yol açıyor. Bu kaçınılmaz. 11 Eylül olayı da Amerika'nın egemen olduğunu düşünen, kontrol edebileceğini düşünen, düzeni sürdürebileceğini düşünen bir insan grubuna, en zayıf yerinden bir mesaj getirdi.

Demirhan –Peki ama bu mesaj anlaşıldı mı? Amerika'nın tepkisine bakılınca bu mesajın anlaşıldığı söylenebilir mi? Amerika'nın önünde iki yol vardı; ya kendi içine dönmek ve kendini sorgulamak ya da dışarıya karşı bir harekâta girişmek.

Davutoğlu –Önce güç gösterisi, sonra tefekkür. Zaten Amerika'nın alışageldiği şey, güç göstermektir. Gösterilen güç de, karşısındaki en zayıf güçtür. Böyle bir güç gösterisine girişiyorsanız, bir de bunu en zayıf karşısında gösteriyorsanız, güç göstermek için buna girişmişsiniz demektir. Şu anda Amerika bence ikinci yolu deneyecek. Aynen Neron'muş gibi ya da Marcus Aurelius dönemi öncesindeki durum gibi. Denetlemeye çalışacak. Neyi denetleyecek? Mesela demografik akışı denetlemeye çalışacak. Batı ile Doğu arasın-

da bir demografik denetleme kanalı oluşturacak. İkincisi, kendisine tehdit oluşturan terör ve nükleer güçleri denetlemek üzere, açık bölgelerde denetleme ağları kuracak. Değişik yerlerde kale örmeye çalışacak. Ve, ticarî akışı denetleyecek. Ama gün gelecek şu fark edilecek: Böyle bir denetlemeyle düzenin korunamayacağı görülmeye başlanacak. Kaçınılmaz olarak Amerika, böyle bir düzen oluşturmak yerine katılıma doğru düzen oluşturmaya girişecek.

Demirhan –Bu noktada başka alternatifler de olabilir mi? Mesela yakınlarda çıkan İmparatorluk adlı bir kitapta, çok Althusseryan bir yapı ortaya konuyor. İmparatorluk denilen şey, Amerika'nın model oluşturduğu, ama ondan da bağımsız bir yapı. Böyle bir yapıyı öngörebiliyor mu?

Davutoğlu –Özellikle sermaye yapıları itibariyle devleti de aşan, özellikle Amerika devletini de aşan unsurlar, doğal olarak böyle bir şeyi de beraberinde getiriyor. Uluslararasılaşma, çok-uluslu şirketler dediğimiz şeylerin çıkması...

Demirhan –Daha çok bu anlamda değil. Mesela uluslararası bir takım kurumların, mesela Birleşmiş Milletler'in bağımlı hale gelmesiyle...

Davutoğlu –Doğru. Zaten Amerika, tarih sahnesine uluslararası organizasyonlarla çıktı. Bu tür organizasyonlara dayanmak zorunda. Ama BM'nin yerini şimdi G-8 alıyor. Bu yanlış bir şey. BM, herkesin, iyi ya da kötü, oligarşik olsun olmasın, herkesin katılımını sağlayan bir oluşum. Ama, G-8, 8 tane gücü temsil ediyor; katılarak değil, güç sahibi olanlarla paylaşmaya dönük olarak bir şey. Eğer böyle bir şeye yönelirse Amerika, bu Roma'nın Hristiyanlığa direnmesi gibi bir şey olacak. Bu da başka bir devinimin önünü açabilir. Ama her halükârda Amerika bir sorgulamadan geçecek. Artık Amerika kendinden emin duramaz. Statükoyu korumaya

çalışıp da kendinden emin duramadığınız zaman, statik yapının kendini koruma refleksini kaybetmeye başlarsınız. Ya statik yapıları denetleyerek daha da kemikleştirirsiniz ya da yavaş yavaş o yapılanları da tartışmaya başlarsınız. Amerika, şimdi kemikleşme yönünde sinyaller veriyor. Ama bunun sürdürülebilir bir şey olduğu kanaatinde değilim. Eğer bu dışlamayı sürdürürse; Müslümanları dışlamayı sürdürürse, Çin'i dışlamayı sürdürürse, en son geleceği nokta, Colin Powell'ı dışlamaktır.

Demirhan –Ama Amerika'nın kendi yapısı içinde hep dışlayarak içerme gibi bir ivme görüyoruz. Yani, ilk geldiklerinde yerlilerle karşılaştılar, Kızılderililerle. Onları dışladılar, ama sonra tabiî birçoklarını kestikten sonra, içlerine aldılar. Aynı şekilde Afrikalı kölelerle karşılaştılar ve onları da önce dışladılar, sonra onları da içlerine aldılar. Dünyayı da sanki aynı şekilde görüyorlar. Dışlayıp sonra içlerine alıyorlar.

Davutoğlu –Ama şuna da dikkat etmek lazım. Amerika'yı 19. yüzyıl büyük çiftliklerinden biri gibi görün, Colin Powell bir kahyadır. Şu anda Amerika'nın kahyasıdır. Ne zaman bir zenci Amerika'nın başkanı olursa, gerçek, insani içerme başlar...

Demirhan –O anlamda Katolikler bile beyaz adam kategorisine giremedi ki.

Davutoğlu –Problem orada zaten. Amerika'nın gücü de burdaydı, problemi de burda. İngiltere'ye göre içselleştirme oranının büyüklüğü açısından dünya sahnesine çıktı. Şimdi içselleştiremezse, kaybedecektir. İki sene önce, Batıdaki Müslüman imajı, Müslümanlardaki Batı imajı konulu bir yuvarlak masa toplantısına davet edildim, Müslümanların ve Batılıların birbirlerini algılamalarını nasıl düzeltebiliriz konusunu tartışmak üzere. Tartışmanın başlığı, "Muslim

Perception of the West, Western Perception of the Muslims" idi. Bir cevap yazdım ve dedim ki, bu başlığın kendisi yanlış. Problem, Müslümanların Batı'yı, Batılıların Müslümanları nasıl algıladığı değil. Batı'nın Batı'yı nasıl algıladığı, problem. Yani, Batılı kendisini nasıl algıladığı konusunda ciddi bir revizyondan geçmezse, başkalarını nasıl algıladığı önem taşımaz. Müslümanlar için de bu böyle. İnsan önce kendisini nasıl algılarsa, o algılamaya göre diğerini algılar. Batı'nın bugün kendisini algılaması, tek merceklidir, hâlâ Batı-merkezlidir ve hâlâ bu anlamda, küreselleşmeye değil ama, evrenselleşmeye karşıdır. Küreselleşme, yüzeysel bir şeydir. Küre, nihayette bir yüzeydir. Küreselleşme de bir kültürün yüzeysel yayılmasıdır. Halbuki evren daha kuşatıcıdır ve geneldir. Amerika, bu anlamda evrenselleşmeyi gerçekleştirirse, hayatiyetini sürdürebilir; gerçekleştiremezse, bir başka evrensel özün tehdidi altında dönüşüme uğrar. Aynen Roma'nın daha evrensel olan Hristiyanlık karşısında dönüşüme uğraması gibi.

KÜRESEL BUNALIM, BATI VE ABD

Etyen Mahçupyan –Biz bu akşam terörü konuşacağız. Dünyada şu anda olan bitenleri tartışmaya açmaya çalışacağız. Olayı anlamak üzere, bir bölüm ayırmayı düşünüyoruz. Ne anlama geliyor terör, yani günlük gazeteciliğin dışına çıkarak olayın arka planını irdelemeye çalışacağız. Buradan giderek bunun ne anlama geldiğini, dünyada şu andaki yeniden oluşumu nasıl etkileyeceğini veya "yeni dünya düzeni" denen meseleyi nasıl etkileyeceğini tartışacağız. Ve buradan giderek de, "medeniyetler çatışması" denilen daha büyük genel gerilimi ya da varsayılan gerilimin ne kadar anlamlı olabileceğini veya bizim bunu ne kadar anlamlandırabileceğimizi bir şekilde aramızda tartışmaya çalışacağız.

Ama ben önce gazetecilikle işe başlamak istiyorum. Geçen hafta siz Bulgaristan'daydınız. Orada, Doğu Avrupa'daki azınlıklar üzerine bir sempozyuma, bir toplantıya katıldınız. Tabi, terör olaylarının kimi nerede yakalayacağı belli olmuyor, sizi de orada yakaladı. Ve oradaki izlenimleriniz ne oldu? Ya da orada, o ara içinde nasıl bir şok yaşandı acaba? Mesela Bulgaristan'da çok değişik yerlerden gelen Müslümanlar, akademisyenler ve tabiî olarak sempozyumdan veya çalışma grubundan dışarıya çıktıktan sonra içinde bulunduğunuz Bulgar halkı vardı, akademisyenler vardı. Orada bu olay nasıl algılandı?

• • •

Düşünce Ekseni Programı, STV, 19 Eylül 2001.

Ahmet Davutoğlu –Çok ilginç tabi. Bulgaristan'da çok kısa süre kaldık, ama bu olayın ben orada iken cereyan etmesi ve Bulgaristan'daki ilk izlenimler, olayın genel olarak anlaşılması bakımından ipuçları verebilir. Şöyle ki, bu olay biz oraya ulaştıktan iki gün sonra ve sempozyumun açılmasından hemen önce gerçekleşti. Bu olaydan önce Bulgaristan'da gördüklerim doğrusu, beni şaşırttı. Eski bir Doğu Bloku ülkesi olan Bulgaristan'da çok ciddi bir değişim gözledim. Mesela görünür bir askerî yapı yok; sokakta asker, polis gözükmüyor. Öyle bir yapı hissetmiyorsunuz. Mesela, ilk gün otele girerken hiçbir güvenlik tedbiri yoktu. Bu olay gerçekleştikten hemen sonra, ciddi güvenlik tedbirleri devreye girdi ve her kata sivil polisler yerleştirildi. Avrupa'daki değişik Müslüman topluluklardan gelen temsilcilerin, müftülerin ve akademisyenlerin bulunması dolayısıyla yoğun bir güvenlik ortaya çıktı. Bir gün içinde ortaya çıkan bu radikal değişim bu tür bir eylemin en azından temel görüntüyü değiştirebildiğini gösterir. Bu genel etki dışında 11 Eylül'e yönelik tepkileri yansıtan simgesel nitelikli iki gözlemimi aktarabilirim. Olayın olduğu gün Sofya sokaklarında akşam vakti geziyorduk. Orada, yaşlı, genç birçok insan, gazete satıyor. Sofya'nın merkezinde bir yaşlı kadın, sokakta heyecanla ve çok yüksek sesle bağırarak gazete satıyordu. Yanımda bize rehberlik yapan arkadaşımıza ne söylediğini sordum. İfade aynen şöyleydi: "Balkanlar için bugün büyük bir gün. Nihayet Amerika da darbe yedi." Hiçbir makul insan, birçok insanın ölmüş olduğu böyle bir olayı, böylesine bir tepkiyle karşılamaz. Ancak böyle bir yaygın tepki varsa, belki Amerikalıların biraz da bu tepkinin sebepleri üzerinde düşünmeleri gerekir. Sıradan, yaşlı bir Bulgar hanımının Amerika'ya karşı birikmiş bir hıncı var, demek ki. En azından, ilk olarak böyle bir gözlem yapılabilir.

Mahçupyan –Bu, beyni yıkanmışlıkla açıklanamaz.

Davutoğlu –Psikolojik bir arka planı olması ilginçtir. Dünyanın ilgisiz bir bölgesindeki sıradan bir insanın, olayın cereyan ettiği gündeki refleksif tepkisi bu olaya giden süreci anlamak ve bu olaydan neşet edebilecek gelişmeleri takip edebilmek açısından ilginç ipuçları verebilir. Bir de, üçüncü gün, oranın üçüncü veya dördüncü büyük gazetesindeki Bulgar milliyetçisi bir yazarın yazdığı bir yazıyı, orada rehber arkadaşa tercüme ettirdim. Yazının başlığı şöyleydi: "İsa'ya karşı Allah". Yazıdaki temel vurgu ise Hristiyanlarla Müslümanların çatışıyor olduğu ve bu çatışmanın temel sebebi de hızla çoğalan Müslümanların dünyayı işgal etmeye başlaması.

Ali Bulaç –Allah Müslümanları, İsa Hristiyanları temsil ediyor.

Davutoğlu –Evet. Allah Müslümanları, İsa Hristiyanları temsil ediyor. Yazara göre Müslümanlar o kadar hızlı artıyorlar ve her yere o kadar hızla nüfuz ediyorlar ki, bir müddet sonra bütün dünyayı işgal edecekler. Tipik bir Barbar istilası intibaı veriyor. Bunun yazarının eski sosyalist, yeni milliyetçi bir entelektüel olduğunu söylediler. Bu tepkiyi bütün Bulgar seçkinleri ve toplumu için genellemek güç, ama seksenli yıllardaki Bulgarlaştırma politikalarını hatırlatan tehlikeli sonuçlar doğurabilecek bir şuuraltını yansıtıyor. Bence yaşlı kadının tepkisi, bu işin kaynakları ve şu anki pozisyonu itibarıyla bize bir takım ipuçları verebilir. İkincisi yani gazetecinin tepkisi ise, sonuçları açısından gerçekten son derece ürkütücü. Soğuk Savaş sonrası dönemde bütün Balkan ülkeleri çalkalanırken, Bulgaristan belki de bu hassas bölgede en az etnik gerilimin yaşandığı, din çatışmasının hemen hemen hiç gözlenmediği ve de istikrarı yakalayabilmiş yegane ülke. Böylesi bir geçiş dönemini çatışmasız atlatan bu ülkede bile böylesi bir tepkinin ortaya çıkması, olayın ne derece tehlikeli sonuçlar doğurabileceğini gös-

teriyor. Daha milliyetçi veya yeni ırkçı tepkilerin, böylesine küçük bir işaretten hemen alevlenmeye dönüşebileceği ihtimali gerçekten ürkütücü.

Bulaç –11 Eylül'de vuku bulan olay sonuçları itibarıyla da çok büyük bir olay. Buna bir tanım koymak lâzım. Ben özellikle Ahmet Bey'den sormak istiyorum. Yazılarda, nasıl bir tanım koyabilirim, diye bazen tereddüt ediyorum. Bu bir eylem mi, saldırı mı, yoksa savaş mı? Üç veya dört terim de kullanılıyor. Amerikan resmî çevreleri "savaştır" diyor. Ve medya genel olarak "terör" diyor. Ve bu terörün de İslam'dan, İslam dünyasından veya Ortadoğu'dan, Arap kökenli insanlardan, özellikle Usame b. Ladin'den geldiği iddia ediliyor. Fakat üslûbu, tekniği, vuku bulma tarzı, bildiğimiz terörün dışında renkler, çizgiler taşıyor. Bildiğimiz terörün arkasında, ya bir örgüt vardır, ya bir devlet reisi; yahut kendi başına bağımsız olarak hareket ediyordur. Belki her hangi bir muhalif devletten yardım görmektedir ya da organize bir suç örgütüdür, mafyadır -o da terör eylemini yapabilir. Fakat kullandıkları enstrümanlar, izledikleri tarz genellikle birbirine yakın. Bir bombalama olur, silahlı bir saldırı olur. Özellikle ülkemizde de 12 Eylül'den önce görüldüğü üzere tarama olur. Fakat burada farklı bir şey var. Çok daha geniş kapsamda biraz da medyatik ve estetik tarafı da olan, insanların seyrettikçe bir bakıma doyamadığı, onlardaki saldırganlık, tahripkârlık ruhunu uyandıran ve onu tatmin etmeye dönük yanı da var. Çok ilginç, medya bunu kullanıyor, ama mesela öldürülen insanları, Pentagon'u göstermiyor. Halbuki orada da büyük bir tahribat var. Uçaklar, İkiz Kulelere estetik bir şekilde dalıyor ve insanlar bunu, yüzlerce defa seyrediyor ve belki her seferinde heyecanlanıyor. Bunun siyasî, askerî, ekonomik, uluslararası ilişkiler bakımından sonuçlarını, etkilerini konuşacağız. Fakat bunu yapanların acaba bir entelektüel, belirli bir fel-

sefî-fikrî alt yapıları var mı? Hem seçtikleri semboller açısından, mesela Dünya Ticaret Merkezi, Pentagon, Dışişleri Bakanlığı ve eğer başarabilselerdi başkanın içinde bulunduğu uçağın bir anlamı var mı? Varsa bu terörist, saldırgan veya eylemci dediklerimiz fikrî bir şeyleri gözettiler mi acaba? Kapitalizmin, uygarlığın sembollerine karşı bir mesaj mı vermek istediler acaba? En çok merak ettiğim konulardan bir tanesi de bu.

Mahçupyan –Nereden bileceğini düşünüyorsun?

Davutoğlu –Bunu yapanları bilmediğimiz için...

Bulaç –Çağrışımlara müsait değil mi acaba, yoksa tesadüfî bir olay mı?

Davutoğlu –Bunun failleri bilinmediği için, fikrî düzeyleri nedir, entelektüel çapları nedir gibi bir soruya cevap verebilmek güç. Ancak en azından işaretlerden bazı sonuçlar çıkartabiliriz. Spekülatif birçok şey söylendi. İşte bunu yapanlar küçük, Usame b. Ladin benzeri ...

Bulaç –Usame b. Ladin doğrudan bu işle bağlantılıysa onun böyle bir formasyonu var mı?

Davutoğlu –Tabi, o da ayrı bir tartışma konusu. Öncelikle belki tanım meselesi üzerinde durmak gerekir. Tanım konusunda Batılı müttefikler arasında da ciddi farklılaşmalar gözleniyor. ABD, özellikle savaş kavramını kullanmayı tercih ediyor. NATO mekanizmalarının, ortak savunma ilkesi çerçevesinde harekete geçirilmesi için bu savaş tanımlaması özellikle önem taşıyor. Fransa'nın başını çektiği bir grup ise savaş tanımlamasından kaçınıyor. Bu farklılaşma son olarak Jacques Chirac'ın açıklamalarında daha da bariz bir şekilde kendini gösterdi. Olayın psikolojik etki dö-

nemi geçtikten sonra bu farklılaşma bence zamanla artacak. Fransa farklı tutum alma konusunda zaten sürekliliği olan bir diplomatik geleneğe sahip. Körfez Savaşı öncesinde de bu tavrı göstermişti. Bu farklılaşma ileride stratejik çıkar farklılaşmalarının belirginleşmesiyle daha da açılacak. Bu nedenledir ki Fransızlar bütün küreye yayılacak ABD tekelindeki stratejik bir gerilim dönemini engelleyebilmek için kapsamlı savaş terminolojisi yerine daha sınırlı sonuçlar doğurabilecek olan terör kavramsallaştırmasını tercih ettiler.

Teknik anlamda uluslararası ilişkiler bağlamında baktığımızda gerçekten covert action dediğimiz, örtülü eylem türünde bir eylem bu. Ama buna klasik anlamda terör demek biraz zayıf kalıyor. Çünkü terör bir nokta hedefe, bir grup tarafından yapılan bir eylemdir. Bu olayda ise karşı tarafın ekonomi-politik ve stratejik merkezlerine dönük senkronize bir eylem var. Öte yanda bu çapta bir eyleme savaş demek de güç. Çünkü en azından savaşın taraflarının belli olması lâzım. Öyle bir ara eylem ki, senkronize, bir çok hedefi aynı anda vurabilen, yapısı dolayısıyla gerçekten bir savaş intibaı veren, karşı tarafın en temel güç unsurlarına yönelik bir eylem. Ama savaşın olabilmesi için ortada olması gereken unsurlar da yok. Bu biraz da uluslararası ilişkilerde yeni bir tanımlamaya gitme ihtiyacını da ortaya çıkartıyor.

Şu ana kadar uluslararası ilişkilerde dünya düzeni kavramı ortaya atılırken hep rasyonel mekanizmalara -ki Fukuyama'nın tezinde de bu kavrama vurgu çok fazla- atıf yapılagelmiştir. Ama rasyonel bir mekanizmaya dayalı olduğu düşünülen bir düzen, karşı bir rasyonel mekanizma ile bozulabiliyor. Yani rasyonalite bir düzenin ana unsuru olarak yeterli olmuyor. Sadece bir rasyonel mekanizma ile düzenin kurulabilmesi yeterli değil. Başka birisi çıkıyor aynı ras-

yonaliteyi kullanarak benzer teknolojik araçlarla o düzenin temel güç unsurlarına yönelik eylemde bulunabiliyor. Bu da etik ile rasyonalite arasında yeni bir tanımlama, değer ile mekanizma arasında yeni bir tanımlama ihtiyacı ortaya çıkarıyor. Savaşın bile bir etiği vardır. Bu eylemlerin etiğini oluşturabilmek, sınırlarını çizebilmek mümkün değil. Bu tür eylemlerin verebileceği mesajlar...

Bulaç –Hukukî çerçeveye de oturmuyor. Sivilleri de, masum insanları da öldürüyor.

Davutoğlu –Evet. O bakımdan tanımlanması güç bir olayla karşı karşıyayız. Zaten bu tanım yapıldıktan sonra bu tanımın gereği olan şeylerin de yapılması gerekir artık. Bu eylem, zihinde var olan birçok şeyi yıktı aslında. Tarihin Sonu tezi gibi birtakım problemlerin bittiğine dayalı tezleri ciddi şekilde sarstı. Belki oraya bir vurguda bulunmak lâzım. Entelektüel, fikrî kapasitesi, entelektüel derinliği olan birisinin böyle bir eyleme kalkışması zor. Fakat görünen o ki, bu eylemde sathî bir rasyonalite var. Seçilen hedefler, kullanılan araçlar açısından bakıldığında, sıradan bir hedef seçilmediği gibi sıradan bir araç da kullanılmamış. Bu eylemi, sıradan bir kamikaze veya bir intihar olayı olarak psikolojik faktörlerle izah etmek de mümkün değil. Bir merkez tarafından, hedefleri belirli bir rasyonalite ve tutarlılık içinde çok iyi seçilmiş bir durum söz konusu.

Bu eylemin kimin tarafından planlanıp gerçekleştirildiği ve arkasındaki gerçek saikin ne olduğu konusunda kesin yargılarda bulunmak güç, ama belki nelerin olamayacağını söylemek daha kolay. Bu üç kişilik, beş kişilik sıradan ve sınırlı bir örgüt işi olamaz. Yine Amerika sisteminin işleyişini bilmeyen, Amerika'nın çok uzağında kumandası olan bir örgütün de böylesi senkronize bir eylemi gerçekleştirmesi çok güç. Kimi yaklaşımların öngördüğü şekilde tek bir devletin planlayıp gerçekleştirdiği bir eylem olması da çok

mümkün değil, çünkü sonuçlarını kontrol edebilmenin çok zor olduğu o derece kapsamlı bir eylem ki bu, eğer müsebbibi bulunabilirse bu devlet için çok riskli sonuçlar doğurur. Dolayısıyla tek bir devletin de tek başına bu işin arkasında olması güç.

Mahçupyan –Devlet olmaması, daha makbul burada. Devleti riske etmenin anlamı yok.

Davutoğlu –Tabi. Ben yurt dışında olduğum dönemde Türkiye'deki yorumları pek iyi takip edemedim. Ama diğer uluslararası basın-yayın organlarında, değişik spekülasyonlar yapılıyordu. Olayın arkasında Çin mi var, Rusya mı var, Afganistan mı var, şeklinde. Bir tek devletin, ne kadar güçlü olursa olsun, böyle bir riski üstlenebilmesi çok zor. Çünkü var olan bütün paradigmayı değiştiren bir eylem yapıyorsunuz, onun sonuçlarını kestirebilmek zor. Yine olayın arkasında, İsrail mi yoksa ABD içindeki başka birtakım güçler mi var, şeklindeki spekülasyonlar da yapılıyor. Bir taraftan ekonomi-politik diğer taraftan stratejik bir merkeze yönelen böylesi bir eylemi, merkezî aktörlerin, risklerini tümüyle denetim altında tutacak şekilde yönlendirebilmesi de çok güç görünüyor.

O bakımdan spekülatif yorumlardan çok, sonuçları üzerinde durmak, kaynaklarını tespit ederken de mümkün olduğunca tek merkezli çözümlerden kaçınmak ve belki birçok faktörü göz önüne almak lâzım. Ama bütün bu ilişkiler içinde olması gereken en önemli unsur, mutlaka sistem içi bir lojistik desteğin var olduğu gerçeğidir. Amerikan sistemini, Amerikan zihniyetinin işleyişini çok iyi bilmeyen bir grup böyle bir işi yapamaz.

Bulaç –Şöyle düşünemez miyiz? Amerika'nın bizim görebildiğimiz tehdit tanımı, dışarıdan bir müdahale; ama çok yüksek düzeyde teknolojinin kullanıldığı, diyelim ki, füze-

lerle Amerika'nın belli başlı stratejik merkezlerine müdahalede bulunmak Pentagon'u, diğer askerî tesislerini, ekonomik tesislerini dışarıdan tahrip etmek. Terör her zaman hesapta. Bu çaplı bir terör tehdidi düşünülmemiş mi? Bu terörü yapanlar birden fazla devletin desteğini almış olabilirler. Bu bana büyük bir ihtimal gibi geliyor. Çünkü hiçbir devlet günün birinde bu işe bulaşabileceğini düşünerek böyle bir şeye girişmez gibime geliyor. Çok ilginç bir yorumla, canavarlığa karşı canavarca bir meydan okuma. Yani adaletsiz bir dünyaya adaletsizce bir cevap. Belki ahlâkî olmayan bir dünyaya ahlâkî olmayan bir cevap. Peki o zaman öyle bir grup düşünelim ki bu olayı gerçekleştirenlerden ibaret. Arkalarında hiçbir devlet yok, hiçbir örgüt de yok; sadece kendilerinden ibaret. Sözleşmişler, analizlerini yapmışlar, uzun süre bunun üzerinde düşünmüşler ve gerçekleştirmişler ve en sonunda intihar etmişler. Böyle düşünemez miyiz, bu bir ihtimal olamaz mı? Çünkü bütün ihtimallerin gerisinde çok büyük riskler geliyor.

Hristiyan Fundamentalizmi

Davutoğlu –Bu olabilir. Aslında biz ABD toplumunu çok yakından takip edemiyoruz. Geçen sene Houston'da Din Sosyolojisi Kongresinin kapanış oturumunda bir tebliğ sunmam istenmişti. Genellikle fundamentalizm denince, hemen İslam dünyası akla geliyor. Halbuki Batı dünyasında şu anda, Hristiyanlık ekseninde öylesine yeni akımlar, mezhepler ortaya çıkıyor ki, İsa'nın yeni mesajlar verdiği doğrultusunda, mesela dünyanın sonunun geldiği şeklinde son derece değişik dinî argümanlarla ortaya çıkıyorlar. Amerikan sistemini çok iyi bilen bu gruplar, kendilerini adaletsizliğe karşı dinin temsilcisi görüp belli dinî motiflerle harekete geçiyorlar. Hatırlanacağı üzere, Oklahoma baskınını yapanlar da benzer argümanları kullanmışlardı.

Oklahoma baskını sonrasında Senato içindeki soruşturma komisyonunun oturumunu detaylı bir şekilde takip etme imkanı bulmuştum. Amerikan anayasası da, Amerikan vatandaşlarına, tiranlığa giden bir yönetime karşı fiili, hatta silahlı eylem yapma yetkisi tanıyor. Bu tür grupların öncülerinin savunmasındaki temel argüman şuydu: "Amerikan devleti tiranlaşıyor, dolayısıyla da bizim savunma hakkımız doğuyor" gibi; gerçekten de, Amerikan sistemini iyi bilen dar bir topluluk, bir grup, böyle bir adaletsizliğe karşı dinî ya da seküler bir motifle harekete geçmiş olabilir. Bu da ihtimal dahilindedir.

Ancak yine de sonuçları itibarıyla belki de Amerika tarihindeki en ciddi şoklarından biri yaşanıyor şu anda. Bu eylemde, esasında Amerikan stratejisinin de ötesinde, Amerikan zihniyetini etkileyecek sonuçlar var. Amerika İç Savaşından bu yana ilk defa Amerika kıtası bir çatışma görüyor. Pearl Harbour baskını, Amerika kıtasına çok uzakta gerçekleştiği için, Amerikan halkı o kadar etkilenmedi. Bu nedenle, klasik Amerikalı zihninde, ABD kıtasının güvenlikte olduğu anlayışı, intibaı vardır. Yani Amerika kıtasına giden, iki şeyi öncelikle tanır; güvenliği ve rüyayı. Yani Amerikan rüyasının bir parçası olmayı düşünür.

Bulaç –Bir travmaya yol açıyor.

Davutoğlu –Bir travmaya yol açıyor. Bu hem Amerikan stratejisini etkileyecek, hem de Amerikan zihninde bir dönüşüme yol açacak. Uzun dönemde bir de, kültürel boyutu var; onun üzerinde bilahare dururuz. Ama ilk doğacak tepki şudur. Soğuk Savaşın ortaya çıkardığı güvenlikli alan kavramı değişecek.

Mahçupyan –Oraya gelmeden bu olayın üzerinde biraz daha duralım bence. Ali Bulaç'ın söylediğinden gittiğiniz zaman, yani tamamen kendisine kapalı bir grup olsaydı, tanınmak

isterdi, diye düşünüyorum. O grup, biz varız, şunun için yaptık, derdi ve arkaya bir isim bırakmak isterdi.

Bulaç –Eğer dinî bir inançları varsa.

Mahçupyan –Bu çok Doğu'ya ait bir dinî inanç olabilir. Batı'ya ait bir dinî inançtan giderek, tanınmamayı kabul ederek intihar edecek bir Batılı grup düşünemiyorum. Geriye bir isim, bir iz, bırakma koşuluyla ancak olabilir.

Davutoğlu –Psikolojik olarak. Uganda'da toplu olarak intihar eden Hristiyan bir grupla ilgili araştırmaları yapan yakın bir dostum var. Yeni dünyadaki dinî akımlarla ilgili şu an dünyada en yetkin isimlerden birisi. Gitti ve özellikle o grubun yaşadığı yerlerde üç-beş ay kaldı. Ulaştığı sonuç şu: Hristiyanlık içinde İslam'dan farklı olarak öylesine temel bir öz var ki, her an Allah'la, Hz. İsa ile iletişim kurabileceğinize ve vahyin bitmediğine inandığınız zaman, o iletişim sizi belli şeylere yönlendirebiliyor. Ve siz Tanrıdan mesaj aldığınız iddiasını ileri sürebiliyorsunuz. Bu da yeni dinî akımlarda özellikle yeni Protestan akımlarda ifrata varacak olaylara neden oluyor. Katoliklik bu konuda daha denetimli, çünkü Vatikan'da bir Papa var. Vatikan'ın kendi içinde de rasyonel bir örgütlenmesi olduğundan, bunu denetim altında tutabilir. Ama küçük Protestan gruplarda, birisi çıkıp, Uganda'daki örgütte olduğu gibi; "Ben İsa ile şu şekilde iletişim kurdum" dedikten sonra, "gelen emirler bana, 'Siz şu eylemi yaparsanız, bir müddet sonra zaten kıyametin de önünü açacaksınız' dedi" diyebilir. Bu ifadenin gösterdiği gibi, bizatihi eylemin kendisi dinî bir nitelik taşıyabiliyor. Tabi bu konuda, elimizde yeteri kadar veri yok.

Bulaç –Ama verilere ulaşabiliriz.

Mahçupyan –Eğer FBI'nın verdiği bütün bu isimler anlamsız ve yanlışsa ve bir tür manüplasyon ise, bu tür olayların konuşulmasında yarar vardır.

Davutoğlu –Haklısınız. Şu anda ve bu olay bazında söylemiyorum. Bu olay bazında hemen böyle kolaycı bir çözüme ulaşmak, böyle bir grup yapmıştır, demek güç. Böyle bir potansiyelin Amerikan toplumu içinde var olabileceği ise bir vakıa.

Mahçupyan –Bulgaristan'daki olay, bu olayın Amerika'dan ziyade –tabi ki, Amerikan teknolojisine vâkıf birçok insan kullanılmıştır ama- onun mensubunun da dışarıda olduğunu gösteriyor. Çünkü burada bir rasyonel var ve Amerika'daki rasyonele karşı çıkıyor. Burada devlet olmamış bir rasyonalite, devlet kadar rasyonel davranıyor.

Davutoğlu –Kesinlikle.

Mahçupyan –Dolayısıyla ona karşı çıkan, "ben de sizin kadar önemliyim" diyen bir tavır var. Bu tavrın arkasında bu tavrın takipçileri var ki, birtakım insanlar bu tavrı sergileyebildiler. Bu, bir topraktan doğan, bir topraktan onay alan bir tavır.

Davutoğlu –Kesinlikle.

Mahçupyan –Burası o kadar uç boyutta ki. Bu işi yapan insanlar her hangi bir gün yapabilirlerdi. Bir gün seçilmiştir. O kadar detaylı analiz yapan insanlar o günü seçmişlerdir. Burada dokuzuncu ayın on biri gibi şeylerden bahsetmiyorum. Ama Batı'daki bir çok insan "Clinton zamanında olamazdı, Bush zamanında oldu" gibi tahliller yaptılar. Bush'un daha zayıf bir başkan olması. Fakat Bulgaristan örneğindeki o kadından giderek öbür toprağa da gelelim biz. Şu anda dünyanın daha kolay kabullenebileceği bir eylem olarak da düşündüler bunu. Şu an dünyanın, bu terörü "Yaa, pek de fena olmadı" diye düşünecek insanlarla dolu olduğunu belki varsaydılar, belki de haklılar. Dolayısıyla da böyle bir arka planın olduğunu düşünüyorum ben. Ve o za-

man da bunu anlamak, o arka plana götürmeye bizi sevk ediyor. ABD çok yüzeysel bir şekilde Afganistan, Bin Ladin diyor ama belki de onların da kafalarında buna benzer bir şey var. Onlar da çok yüzeysel bir şekilde bunu sunuyorlar. Fakat çok açık bir şey var ki, dünyada şu anda birçok yerde, buna Türkiye de dahildir, insanların birçoğu bu olaydan çok da üzüntü duymadılar. En azından bunu söyleyebiliriz. Maalesef bu böyle.

Davutoğlu –Psikolojik bir tahlil olarak evet.

Mahçupyan –Bütün dünyada saygı duruşu oldu. Türkiye'de, Dışişleri Bakanlığı buna imza atmasına, "biz yaparız" demesine rağmen izin vermedi. Burada Dışişleri Bakanlığının çok da doğru davrandığını düşünüyorum. Belki de izin verilseydi bazı insanlar umulduğu gibi davranmayacaktı, belki de istenmeyen olaylar olacaktı. Şu anda bile maçlarda filan oluyor. Maçlarda belirli bir grup insan bunu protesto ediyor, başka türlü davranıyor. O zaman da bunu açıklamanızı gerektirten bir durum ortaya çıkıyor. Böyle baktığınız zaman nasıl oluyor da bütün dünyada anti-Amerikancı bir meşrulaşma var. Ve bu nereden besleniyor? Ve bir beslenme alanı varsa, o zaman Bin Ladin olmaz, birkaç gün sonra başka birisi olur.

Davutoğlu –Aslında bütün dünyada, farklı din, kültür ve medeniyete mensup çok değişik eğilimleri olan, sorumluluk hisseden entelektüellerin, bu konularda Amerika içinde de çok cesur çıkışlar var. Richard Falk örneğinde olduğu gibi, birçok isim bunları şu anda tartışmaya açıyor. Esasında bu tartışmalar üzerinde birilerinin yoğunlaşması lâzım. Teröristler bir şekilde bulunabilir, ama bunun bir zemini varsa yeniden türeyecektir. Bunu şununla alakalandırabileceğimizi düşünüyorum: Soğuk Savaş bitti, Soğuk Savaşın getirdiği parametreler de bitti. Bunun felsefî, zihnî arka planı

bittikten sonra, Soğuk Savaş sonrası için iki tez ortaya atıldı: Fukuyama'nın Tarihin Sonu tezi ve çok geniş yankılar yapan Samuel Huntington'ın Medeniyetler Çatışması tezi. Bunların her birinin Amerikan stratejisi ile doğrudan alakası var. Tarihin Sonu tezi insanlara bir şey göstermek istiyordu: Batı medeniyeti en uç zirveye ulaştı ve bu anlamda doğrusal ilerleyen tarihin sonuna gelindi. Bu sonucun gizli önermesi ise aslında insanların ulaşabileceği en mükemmel rasyonel, siyasal düzene ulaşılmış olması. Buradan da şu sonuç çıkıyordu: Bu rasyonel siyasal düzenin kurucuları ve koruyucuları iyi, buna karşı çıkanlar ise kötüdür. Bush bunu, iyiler ve kötüler şeklinde ifade etti. Fukuyama ise, bir taraftan rasyonel düzeni kurarak tarihin sonunu getirenler mutlak iyiye ulaştıklarını diğer taraftan ister Budistler, ister Müslümanlar, ister Çinliler, ister Araplar, ister küreselleşme karşıtları, kim olursa olsun, buna direnecek olanların tepkisinin irrasyonel tepkiler olduğunu ifade etti ve bunların tarih içinde öğütüleceğini, eritileceğini söyledi. Benim kanaatime göre, insanoğlunun tarih içindeki arayışının ve yürüyüşünün temel unsurları ontolojik güvenlik ve özgürlük arayışıdır. İnsanoğlu güvenlikle ontolojik varoluşunu, özgürlükle de kendini diğer varlıklardan ayıran iradesini tarih sahnesine yansıtır. Dolayısıyla da, insanoğlu kendini mutlak anlamda özgür ve güvenlikte hissetmedikçe tarihin sonu gelmez. Her özgürlük ve güvenlik problemi yeni tarihî açılımları beraberinde getirir. Soğuk Savaşın bitmiş olması, BM, G-8, Dünya Ticaret Örgütü gibi son derece rasyonel örgütlerin kurulmuş olması, irrasyonel tepkileri ortadan kaldırmayacağı gibi bu örgütlerin kendilerinin mutlak rasyonaliteyi her zaman gerçekleştirebilecekleri anlamını da taşımaz.

Mahçupyan –Esas gelenekçi bakışla bakarsanız Fukuyama'nın dediği, irrasyonel.

Davutoğlu –Evet, irrasyonel. 1991'deki tebliğde bu çerçevede güvenlik ve özgürlük problemlerinin önceki tarihî dönemlere göre çok daha yoğunlaşarak artmakta olduğunu göstermeye çalıştım. Bu eylem bu görüşümü bu çerçevede teyit etti. Şu anda güvenlik ve özgürlük problemi her zamankinden çok daha yoğun bir şekilde insanoğlunun gündemindedir. Bu durum tek tek bireyler bazında da, geniş kitleler ve toplumlar bazında da geçerlidir. İnsanoğlunun hayatını kolaylaştırdığı düşünülen her gelişme bu anlamda kontrol edilemez nitelikte sonuçlar da doğuruyor. Bilgisayar teknolojisinin gelişmesiyle de her an kontrol edilebilen, her an denetim altında olduğunu hisseden ve bu anlamda kendisiyle yabancılaşan bir birey var. Öte yandan başta Amerika olmak üzere Batı ülkeleri şu anda son derece dinamik bir değişim yaşıyor: WASP (White-Anglo Sakson-Protestan) niteliğinden çıkıyor ve gittikçe her bir şehirde China Town'un, her küçük kasabada bir İslamî merkezin, bir Budist tapınağın olduğu, farklı medeniyetlere mensup gruplardan müteşekkil, parçalı ama dinamik bir yapıya bürünüyor.

Bu anlamda medeniyet tarihi de bize bunu gösteriyor. Medeniyetler en temel bunalımlarını en geniş alana yayıldıkları siyasal egemenlik dönemlerinde yaşamaya başlarlar. Egemenliklerine aldıkları farklı toplulukları belli bir meşruiyet zemini içinde içselleştirebilme problemi şeklinde kendini gösteren bu bunalımı aşabilirlerse tarihî hayat sürelerini uzatırlar. Roma İmparatorluğu en geniş sınırlarına ulaştığı miladî I. yüzyılın ikinci yarısından itibaren iç bunalımlarla hesaplaşma sürecine girdi. Bunalım da o zaman başladı. Aynı şey Osmanlı Devleti için de söylenebilir. Büyük ölçekli devletler yeni şartlara, yeni bir güvenlik ve özgürlük kavramı ve alanı ile intibak edemezlerse, bir müddet sonra kendi idare ettikleri toplumlar nezdinde bir içselleştirme ve meşruiyet bunalımı yaşamaya başlarlar.

Siyasal egemenliğin en yaygın ve kapsamlı dönemine giren Batı medeniyeti aynı zamanda ciddi bir meydan okuma süreci ile de karşı karşıyadır. Son gelişmeler bu meydan okumanın kapsam ve derinliğini bir kez daha ortaya koymuş bulunmaktadır. İnsanoğlunun güvenlik ve özgürlük arayışı mutlak bir rasyonalite ile çözülmediği gibi daha da ivme kazanan bir dönüşüm ile tekrar tekrar gündeme gelmektedir. Şu anda felsefî arka planı olmayan hiçbir mekanik uluslararası düzen anlayışı çözüm getiremez. O anlamda çok daha ciddi bir yenilenmeye ihtiyaç var.

Mahçupyan –Değişkenliğin bizatihi önemli bir değer olduğu bir dönem bu. Dolayısıyla kendini farklılaştırmanın, ama farklılaştığı derecede de farklılaştığını ifade etmenin anlamlı olduğu bir dönem. İfade ettiğinizde dinlenmiyorsanız eğer, o zaman sıkışmanızın daha mümkün olduğu bir dönem. Sıkışmanıza sebebiyet veren şey, aslında çok büyük çatışmalara, büyük olaylara gebe değil, ama küçük küçük bir yığın çatışamaya gebe olabilir.

Davutoğlu –Modernite birçok unsurla birlikte insanların meşrulaştırma kabiliyetlerini bir anlamda zayıflattı. Hindu kast sistemi içinde güvenlik ve hürriyet anlamında, bulunduğu kastta, eşitsizliğe, hürriyetsizliğe rağmen o bilinçle yetişmiş insan buna tepki göstermeyebilirdi. Ama bugün sıradan bir Hintli bütün insanlarla eşit olduğu düşüncesine sahipse artık o eşitsizliği ve hürriyetsizliği meşrulaştıramadığı için tepki gösterme kabiliyeti kazanıyor.

Mahçupyan –Tepki göstermemesinin bir zaaf olduğuna dair bir imaj var.

Davutoğlu –Kesinlikle. Dolayısıyla da Kuzey-Güney geriliminin arttığı bir dönemdeyiz. Bir tarafta çok ciddi bir zenginlik yaşanırken, diğer tarafta Afrika kıtasında açlıkla boğuşulduğu bir dünyada bu eşitsizlik bir sürü insanı -bu her

milletten olabilir- tepkiye sevk edebilir. Belki de olayı terör boyutlarının ötesinde düşünürsek, eğer dünyada gerçek anlamda bir düzen, bir barış arayışına yönelinecekse, hangi kültürden olursa olsun, bu insanların iki temel arayışına, hürriyet ve özgürlük arayışına çözüm bulucu ortak bir paradigma geliştirilmesi lâzım.

Yeni Stratejik Arayışlar

Bulaç –Yine konunun başına dönmek istiyorum. Demokratik retoriğine, özgürlükçü ve sivil haklara dayalı yapısına rağmen, aslında uluslararası sistem kendi içinde otoriter, hiyerarşik, eşitsiz bir düzene sahip. Dolayısıyla şiddet yüklü bir dünyayı besliyor. Küreselleşme karşıtı insanların yaptıkları eylemlerle orada ne kadar şiddet yüklü olduğunu görebiliyoruz. Şimdi belki de uçaktaki yolculara bakmak gerekir, sadece Ortadoğu kökenli, Arap ve Müslüman kökenli yolculara değil. Bütün dikkatler onların üzerine çevrildi. Ve mesela bugün Kahire'de, 26 yaşındaki Muhammet Atta denilen Mısırlının babası, "Kulelerin çökmesinden 8 saat sonra oğlum iki kez benimle konuştu. Oğlum uçakta bile değildi ve oğlumun bu kanlı eylemi gerçekleştirmesi mümkün değildir. Bunun kayıtlardan hareketle bulunması lâzım" diyor. Bence diğer bütün yolcuların dinî inançlarını, felsefî kanaatlerini de araştırmak gerekir. O uçakta kaç yolcu varsa bir dine mi bağlı, dinî inançları nedir, ne düşünüyor, nasıl yaşıyordu, sorularının cevapları bir ipucu sağlayabilir. Tabi, FBI'ın CIA'in ilgilenebileceği bir şey değil, ama bilim adamlarının bununla ilgilenmesi gerekir. Çok önemli sonuçlara varmak mümkün.

Mahçupyan –Yapıyorlar bunu.

Bulaç –Bu eylemi her kim yapmışsa belki de amaçlarına aykırı sonuçlara da yol açmış olabilir, onu bilemeyiz. Fakat anlaşılan bu işin ikinci bir safhası da var ve bu şu anda en çok konuşulan konu. Amerika Afganistan'ı hedef olarak gösteriyor. Büyük bir ihtimalle, -inşallah öyle olmaz, temennimiz böyle olsun- oraya müdahale edecek. Bu müdahalenin kapsamını bilmiyoruz. Hangi kapsamda bir müdahale olacak. Süpürgenin halıyı temizlemesi gibi bir temizlemeden bahsediliyor. Bu demektir ki, o bütün coğrafyanın nokta nokta bombalanması, taranması belki de yeni silahların kullanılması da söz konusu olabilir. İki sorum var, ikisini birarada sorayım. Birincisi, mesele sadece Usame b. Ladin'i yakalamak mı, Taliban rejimini değiştirmek mi, yoksa Afganistan ekseninde yeni bir jeostratejik coğrafya mı? Coğrafya yeniden mi şekilleniyor? Aklıma gelen şu, ABD, Kosova ve Bosna meselesi dolayısıyla Balkanlarda yerleşti. Bir bakıma bir ayağı oldu. İkinci ayak Afganistan olursa Afganistan birçok açıdan çok önemli bir bölge. Böyle bir sonuca yol açabilir mi? Ve böyle bir şey olursa bunun muhtemel uluslararası yani siyasî, askerî ve iktisadî sonuçları ne olur?

Davutoğlu –Aslında tahlile bu noktadan başlamak önemli. Çünkü genelde şöyle düşünülüyor: Bu adlî bir olay. Bir suçlunun yakalanıp cezalandırılması ile bir uluslararası ilişkiler olayı arasındaki en önemli farklardan biri de bu bence. Özellikle realist uluslararası ilişkiler yaklaşımında bu terörü kim yapmış olursa olsun, hangi gerekçeyle yapmış olursa olsun, şu an belli bir konjonktür var. Bir realist uluslararası ilişkiler stratejisti -bu Amerikalı olabilir, Rus olabilir, Alman olabilir hiç önemli değil- 11 Eylül'ün hemen sonrasında, 12 Eylül sabahında kalktığında; "Şu anda önümde yeni bir dünya var. Ben bu yeni dünya ve yeni konjonktür içinde stratejik olarak neler elde edebilirim?" sorusuyla başlar.

Mesele hemen sadece etik olarak bir suçlunun alınıp cezalandırılmasının ötesine geçer. Aslında bu etik bir davranış değildir ama realist bir davranıştır ve herkes "Bu yeni konjonktürde benim pozisyonum ne?" sorusuna bir cevap bulmaya çalışır. Bu açıdan bakıldığında ben Amerika'nın sadece bir suçluyu cezalandırmanın ötesinde, bu yeni konjonktürle ilgili bir pozisyon arayışı içinde olduğunu düşünüyorum. Bunun öncesinde de bu arayışlar vardı aslında. Sık kullandığımız şekliyle şöyle söyleyelim: Her savaş bitiminde bir anlaşma yapılır, belli şartlar, oyunun yeni kuralları ortaya konur. II. Dünya Savaşından sonra bu yapılmıştı. Napolyon Savaşlarından sonra, Viyana Kongresinde bu yapılmıştı. Fakat, Soğuk Savaşın bitişinin üzerinden on yıl geçti; fiilî bir ateşkes var, ama bu yeni şartları belirleyen anlaşmalar yapılmadı. Mesela, Bosna, Çeçenistan, Karabağ ve Filistin'deki bunalımlar dondurulduğu ama nihaî bir anlaşma yapılmadı. II. Dünya Savaşından sonra BM düzeninin Viyana Kongresinden çıkması gibi oyunun kurallarının herkes tarafından bilindiği, yeni bir hukukî yapılanma olmadı. Şu anda bu yaşanıyor ve belki de bu olay üzerinden ABD. sadece bir suçluyu cezalandırmak istemiyor, bu yeni yapılanmanın ana unsurlarını da belirlemek istiyor. Nedir bu ana unsurlar? Birincisi, Amerika'nın güvenlik ihtiyacını karşılayabilir olması lâzım. Amerika'nın güvenlik ihtiyacı dediğimizde Amerika'nın coğrafyasından kaynaklanan temel bir özellik ortaya çıkar. Amerika'nın hiçbir zaman konvansiyonel bir tehditten korktuğu söz konusu olmamıştır. Konvansiyonel bir saikle, gemilere tankları yükleyip çıkarma yaparak ya da konvansiyonel uçaklarla ABD'ye saldırı olamaz. Bu ancak film senaryolarında görülebilecek bir olaydır. Meksika ve Kanada'dan gelecek bir konvansiyonel tehdit de söz konusu değil. Meksika'dan olsa olsa bir demografik tehdit algılaması olabilir. Oradan oraya insan akar ama bu anlamda bir tehdit olamaz.

Dolayısıyla, Amerika'nın temel güvenlik algılaması; nükleer tehdit ve terör gibi iki unsura dayanır. ABD nükleer veya uzun menzilli silahlarla tehdit edilebilir, ki bunun içine biyokimyasal silahlar da girer. İkincisi de terör. Amerikan toplumunun en kırılgan yönü, kendini aşırı güvenlikte hissettiği için ufak bir güvenlik probleminin doğması hâlinde, anında bunalıma girmesi, paniğe kapılması ve kaos yaşamasıdır. Biz bunalıma çok alışmış bir toplum olduğumuz için bunalım dozu yükselse de vücut ona bir şekilde intibak etmeye çalışır. Ama Amerikan toplumu özellikle ekonomi-politiği istikrarlı olmadığı dönemlerde büyük bunalımlarla yüz yüze kalıyor. 1929 Ekonomik Buhranı da böyle çıkmıştı. Ve 1929 Ekonomik Buhranı, İç Savaştan sonra Amerika'nın en ciddi istikrarsızlık problemi olmuştur. II. Dünya Savaşı bile Amerika'da bir istikrarsızlık problemi çıkarmadı. Dünyanın başka bölgelerinde insanlarını kaybetti, üzüldü, ama içeride sistemin bozulacağına dair bir güvensizlik olmadı. 1929 Ekonomik Buhranı borsanın çöküşünden sonra ortaya çıktı. Terör, üç-dört yeri şimdi olduğu gibi sarsarsa, Amerikan toplumu o filmlerdekine benzer psikolojik tepkiyi gösterebilir. Onun için Amerika yeni dönemde nükleer silah ve terör tehdidini tümüyle denetim altına alacak bir yapılanmaya ve bunun da uluslararası ve hukukî normlara oturtulmasına çaba sarf ediyor.

Bulaç –Dolayısıyla burada üçüncü ihtimal söz konusu; ne Taliban ne de Usame b. Ladin kendi başına.

Davutoğlu –Kendi başlarına değil. Daha doğrusu önümüzdeki dönemde ne olur, diye baktığımızda açıkçası ben üç safha görüyorum. Birinci safha, psikolojik safhadır. Psikolojik safhanın birinci temel hedefi, Amerikan toplumunun intikam beklentisini, ceza beklentisini karşılamak ve Amerikan toplumunda biriken öfkeyi hafifletmektir. İkinci temel hedef ise; dış kamuoyunda, uluslararası düzendeki konu-

munu güçlendirmesi için "hâlâ ben güçlüyüm ve her suçluyu bulup cezalandırırım" izlenimini vermesi lâzım. Bu psikolojik safhada da destek bulmak kolaydır. Herkes hemen destek beyan etti şu anda. Bu birinci safhanın ne kadar süreceğini kestirmek çoğu kere güçtür. Mesela, Afganistan operasyonu başlarsa, onun süresi de bir veya birkaç ay olabilir.

Mahçupyan –Terörle...

Davutoğlu –Oraya geleceğim. Bence Amerika açısından başka bir şey düşünülüyor. Ama ikinci safha; stratejik safha başladığında koalisyon çatlar. Orada aynen Amerikalıların 12 Eylül sabahı değerlendirme yaptığı gibi, Almanlar da yaptı, Fransızlar da yapıyor, Çinliler de yapıyor, herkes yapıyor. Türkiye'nin de kısmen yaptığına inanıyorum. Türkiye'nin şu ana kadar gelen tepkileri nisbîdir. Stratejik safhada koalisyon parçalanır. Körfez Savaşında da böyle oldu hatırlarsanız. Körfez Savaşında psikolojik safhada kurulan koalisyon, daha sonra, stratejik safhada, Avrupa Birliği'nin Irak'a dönük ilişkilerini sürdürmesi nedeniyle bozuldu. Amerika'nın Ortadoğu ile ilgili birçok talebini karşılıksız bıraktı. Mesela yine Çin ilişkilerini sürdürdü. O parçalanma esnasında, bu stratejik safhada Amerika bu yeni düzenin kurallarını oturtmaya çalışacak. Diğerleri de o kuralların kendilerine uygun olmayan yönlerini törpülemeye gayret edecekler. Özellikle Çin'in ısrarla vurguladığı -ki Çin açısından bakıldığında çok rasyonel ve doğru bir tepkidir- "Madem bu bir dünya meselesidir, o halde bu BM üzerinden halledilmelidir" görüşü, Çin'in tek uluslararası meşru zeminin BM olmasından kaynaklanmaktadır. Çin G-8 üyesi değil, NATO üyesi değil. Çin'in güç kullandığı tek yer BM Güvenlik Konseyidir, dolayısıyla kendine uygun olmayan yönleri ancak bu şekilde törpüleyebilir. Buna karşı Japonya ve Almanya, BM'yi değil de, G-8 platformunu öne çıkartıyorlar.

Orada da bir parçalanma kaçınılmaz oluyor. Üçüncü safha ise, daha uzun dönemli kültürler, medeniyetlerle ilgili safha. Onu daha derin tartışmak lâzım.

Bu safhaya geldiğimizde, bu eylemle Amerika niçin Afganistan'ı seçti, sorusunun cevabının anlamlı olabileceğini düşünüyorum. Afganistan'ın özelliklerine baktığımızda, birincisi; Afganistan Batı dışındaki –sistemin dışında- üç büyük nükleer güce komşu. Batı'daki ülkelerin eskiden gelen bir centilmenlik anlaşması, teamülü vardı. Böyle bir teamülü olmayan Pakistan, Hindistan ve Çin nükleer güce sahip. Afganistan üçüne de komşu ve üçüne de müdahil olabilecek bir coğrafyada. İkincisi; daha çok detayı düşündüğümüzde, Batı dışında şu ana kadar canlılığını sürdüren ve her an canlılığı dolayısıyla da Batı dünyasına demografik olarak nüfuz etme kabiliyetine sahip üç medeniyet var: İslam, Hind, Çin. Afganistan bu üç medeniyete de komşu. Demografik olarak da, kültürel olarak da önemli. Bu Afganistan'ı başlı başına önemli kılıyor. Stratejik olarak da Avrasya'da her hangi bir kapsamlı tarihî veya jeopolitik olay yoktur ki bir şekilde Afganistan kilidi açılmamış olsun. Büyük İskender gider Afganistan'ın Hayber geçidindeki, Kafiristan'da durur. Gazneli Mahmut oradan Hindistan'a iner. Hint-İngiliz-Rus mücadelesi sonrası oradaki sınırlar oluşur. Hayber geçidini gördüm. Rus sınırının oluştuğu yer. Bu sınırlar tabiîdir. Çinlilerin gelebildiği son duraktır. Rusların inebildiği son duraktır. Asya içi dengeler, Avrasya dengeleri, Afganistan kilidi çözülmeden açılmaz. Ve bu Afganistan kilidinin de bamteli diyebileceğimiz yerleri var: Hayber geçidi, Kojak geçidi, oradaki pek çok geçit, Karakurum otobanı denen, Pakistan ile Çin'i birleştiren çok büyük tepkiye sebep olan yol, Keşmir, bütün geçişler, Orta Asya steplerindeki bütün geçişler Afganistan üzerinden geçiyor. Ve bu anlamda Afganistan, Keşmir, Tacik üçgeni, şeytan üçgeni gibi bir şey. Balkanlara simetriği şuradan geliyor. Balkanlar nasıl

Avrasya'nın Avrupa ayağından denize inmesi ise, Afganistan da Avrasya'nın Asya ayağından denize inmesidir. Ve Afganistan açısından önemli olan bir ölçeği daha vurgulayalım. Afganistan o bakımdan, Irak'a daha çok benziyor ama Bosna'ya da benzeyebilir. Asya'da, o bölgede olan bütün ırkları, etnik grupları bünyesinde barındırıyor. Özbekler, Tacikler, Kırgızlar, Peştunlar var; Şiiler, Sünniler var. O bakımdan Irak'ı andırıyor. Ortadoğu'da hangi ırk, hangi etnik grup varsa Irak'ta da o var. O bölgede ise, Güney ve Orta Asya'da hangi gruplar varsa Afganistan bünyesinde o var. Orada oynayacağınız her taş yeni dengeler oluşturabilir. Bu yüzden Afganistan tarihte bir kilit oldu. Şu anda da bence Amerika'nın Afganistan'a düzenleyeceği operasyon kapsamlı bir hâl alırsa, zamanla bunu göreceğiz. Askerî uzman olmayan, stratejik bir bakış açısına sahip her hangi biri şunu fark eder ki, bir tarafta kaybedecek çok şeyi olmayan bir topluluk var, öte tarafta ise teknolojinin bütün imkanlarına sahip bir ordu var. Ne kadar büyük teknoloji kullanacak olursanız olun, nihayet orada imha edeceğiniz bir fabrika, tesis, alan yok.

Bulaç –Afganistan ordusu, asker olmaktan çok gerilla gibi de.

Davutoğlu –Tabi, her an ona intibak edebilir. Afganistan'daki aşiret yapısı, Afganistan'ın ulus-devlet kuramamasında ve Afganistan İç Savaşının aşılamamasında önemli bir engel. Ama, Afganistan'ın dış etkilere direnmesinde de önemli bir avantajdır aynı zamanda. Peki ne yapılmak isteniyor?

Bulaç –İran'ın tutumu ne olabilir?

Davutoğlu –Amerika'nın bu olaya bakışı üzerinde belki biraz daha durmamızda fayda var. Ne yapılmak isteniyor? Rasyonel olarak düşünüldüğünde, sanki terör üzerinden sürekli bir savaş konseptinin geliştirilebileceği kanaatinde-

yim. Karşı tarafta belirgin bir düşman olsa, o düşmanı bitirdiğiniz zaman, mesela diyelim Miloseviç'i indirdiğinizde, Balkanlar'da Yugoslavya'ya yönelik operasyonunuz da biter. Saddam'ı Kuveyt'ten çıkarttınız, operasyon bitti. Ama terör öyle bir şey ki, karşı tarafı bilmiyorsunuz. Bunun size verdiği avantaj şudur; ben düşmanı bilmediğime göre her an savaş halindeyim. Her an savaş hâlinde olduğuma göre ve aynı zamanda güçlüysem, kuralları da her an ben koyabilirim. Çünkü savaş hâli normal şartlarda olağanüstü bir hâldir. Yani, Clinton döneminde Amerika'nın öne sürdüğü, Fukuyama'nın da öne çıkardığı, demokratikleşme, insan hakları, liberalleşme ile ilgili değerlerin birçoğu dünya ölçeğinde de, Amerika ölçeğinde de askıya alınabilir, demektir. Bunun askıya alınması şu sonucu doğurur: Artık hareketli olan, demografik olarak Batı üzerinde yavaş yavaş baskın olmaya başlayan toplulukların bulunduğu yerde tutulması ve düzenin o şartlar üzerinden yeniden teşekkül etmesi. Bir başka şey de, -sürekli savaş dediğimizde, ki Irak'ta bence Saddam'ın düşmemesinin önemli sebeplerinden biri bu.- Irak'ın kuzey ve güneyden sürekli denetlenebilmesi, Irak üzerinden de bu bölgenin denetlenebilmesi demektir.

Mahçupyan –Fakat bu aynı zamanda sürekli barış da demek. Böyle baktığımız zaman Amerikan tahlilinden giderek ve Amerika'nın bu durumda aslında irrasyonel davranacağını varsayarak da biz aynı şekilde davranmış oluyoruz.

Davutoğlu –Gerçekten de terörü rasyonel olarak bu şekilde denetim altına alabilirsiniz. Benim esas kastettiğim, Afganistan'ın uçuşlarla sürekli denetim altında tutulması demek; Hint Okyanusundan kalkan uçakların, aynen Irak'ın uçuşlarla denetim altında tutulduğu gibi, hiçbir bomba atmasına gerek kalmaksızın, Hint, Pakistan, Çin ve bütün o geçiş yollarının sürekli kontrol edilmesi demektir.

Mahçupyan –Şöyle düşünelim. Bu terör olayı olmasaydı, Amerika bunları yapmayacak idiyse bile bu terör olayından sonra onlara bir fırsat doğdu. Ve tabi ki, bu fırsatı kullanacaklar. Ve bu fırsatı doğal olarak kendi lehlerine kullanacaklar. Kendi hayallerindeki o dikensiz gül bahçeleri için kullanacaklar. Çünkü şu anki Afganistan'a bakarsanız Fukuyama'nın gözünde dünya için yüz karası bir yer. Onun rasyonel dünyasında böyle bir şey olmaması lâzım.

Davutoğlu –Gayet tabi.

Amerika'nın Sınavı

Mahçupyan –Ve bu kadar kendisine benzemeyen insanların ülkesinden de her türlü tehlike çıkabilir. O dolayısıyla bir düşman. Burada benzemezlik düşman yaratıyor. Bunu tabiî ki ortadan kaldırmak isteyecekler fakat burada bir şey de var. Amerika'nın sırf kendi güvenlik ihtiyacından giderek yapacağı eylemler çok da kolay olmayacak eylemlerdir. Dolayısıyla Amerika bunu, sürekli savaş ama sürekli barışa da çevirmek zorunda ve bunu da ancak Avrupa'yı falan yanına alarak mümkün kılabilir. O zaman da belki Türkiye gibi ülkeleri de, hatta İran'ı da yanına alabilir. Çünkü İran'la Amerika arasında da çok ciddi bir yakınlaşma var. Rusya ile bile bunu yapabilir. Amerika aslında salt bencil bir ulus-devlet olmaktan çıkıp kendi rolünü hakikaten hazmedebilirse, gerçekten de dünya için birkaç adım atma şansına sahip şu anda.

Davutoğlu –Oradan aslında başka bir şeye geçmek de mümkün. Medeniyetler çatışmasının Amerika açısından önemi burada. Aslında şu anda ABD, belki de tarihinde ilk defa gerçek anlamda büyük devlet olma testini, imkânını yaşıyor. Daha öncekiler kolay başarılardı. Hitler gibi birisi Avru-

pa'da savaş çıkartıyor, sizin de gücünüz var, oradakilerle koalisyon yapıp yeniyorsunuz. O çok zor bir şey değil. Sezar'ın en güçlü dönemlerinde Roma'ya büyük zaferler kazandırması gibi bir şey.

Mahçupyan –Burada Bulgaristan'daki kadını ikna edebilmek gerekli.

Davutoğlu –Evet. Ben de oraya gelmek istiyorum. Bir dünya savaşında, savaşın dışında kalmak ve izolasyon politikası denilen Monree Doktrini gibi bir şey ile kendini dışarıya kapatmak zor bir başarı değil, kolay ulaşılabilir bir şey. Önemli olan, Marcus Aurelius döneminde Roma'yı idare edebilmektir. Yani çözülmeye başlayan, Pax Romana'nın sihrini askerî başarılarla Sezar koruyabilirdi. Ama Marcus Aurelius ancak filozof olarak buna çözüm üretebilirdi. Aslında Amerika için yeni bir filozof tavrı gerekli, stratejisyen tavrı yeterli değil. Bunun içindir ki bugün ABD yeni bir Sezar'a değil yeni bir Marcus Aurelius'a ihtiyaç hissediyor. Ancak buna sahip olduğunu söyleyebilmek çok güç. Fukuyama'nın da, Huntington'ın da en ciddi hatası bu idi. Ve biz onlara yaptığımız tenkitlerde de temelde bu unsuru ele aldık. Huntington makalesinin sonunda Amerikan stratejistlere, yetkililere yönelik mesajlarında, "Batı içindeki ihtilafları ortadan kaldırıp Batı'yı konsolide edeceksiniz. Diğer medeniyetler arasındaki muhtemel koalisyonları engellemek için onlar arasındaki ihtilafları provake edeceksiniz" tavsiyesinde bulunuyor.

Mahçupyan –Aslında ulusdevlet gibi davranmaya davet ediyor.

Davutoğlu –Bunu ABD açısından test ettiğinde, İslam'la Çin'i çatıştırmanın kendisine yarar getireceğini düşünür. Halbuki Marcus Aurelius gibi biri olsa, bir filozof bakış açısıyla olaya baksa, eğer bir dünya düzeni idare ediyorsam, idare ettiğim bütün toplumlar nezdinde bir meşruiyetim olması

lâzım, diye düşünür. Ayrıca bunun bir de kendi iç ulus-devlet yönüyle ilgili bir şeyi var. Dünyada ne kadar etnik grup varsa şu anda Amerika'da var. Huntington'ın makalesine karşı yazdığım cevabî makalenin sonunda şu noktayı vurguluyorum: Aslında bu tez Amerika'yı çözdürecek bir tezdir. Amerika'nın kendisini güçlü kılabileceği en temel unsurunu zayıflatacak bir tezdir. Amerikalı stratejistler bunu göz önüne almak zorundalar. Clinton döneminin sonlarına doğru aslında bu tezlerin ortaya çıkardığı olağan, olumsuz sonuçları gördüler. Clinton'ın Hindistan'a, Çin'e, Türkiye'ye yaptığı gezilerde hep diğer medeniyetlere övgülerde bulundu. Çünkü, dünyanın dörtte birini teşkil eden İslam dünyasını dışlarsanız –ki bu sıradan bir dünya da değil- bir dünya düzeni kuramazsınız. Yine Huntington'ın makalesinde bir şey vardı. Bence o makalenin doğru olan bir takım yönleri var, ama sağlam tarihî verilere dayanmıyor ve de var olan konjonktürü değerlendirirken tek boyutlu ele alıyor. Çünkü medeniyetler çatışması dediğinizde tarihte bunların örneklerini çok iyi vermeniz lâzım. Ben cevabî makalede o zaman 1492'den 1992'ye kadar olan bütün büyük savaşların istatistiğini yayınlamıştım. Büyük savaş dediğimizde, insanın diline hoş gelmiyor, ama, en az 250 bin insanın öldüğü savaşı kastediyoruz. O kriteri koyduğumuzda, bütün büyük savaşlar, 30 Yıl Savaşları, Veraset Savaşları, Napolyon Savaşları, I. Dünya Savaşı, II. Dünya Savaşı başka hiçbir medeniyetin müdahil olmadığı, Avrupa - içi çıkar çatışmalarının bir sonucu olan savaşlardı ve bunların hepsi Batı medeniyeti havzasında cereyan etmiştir. Bunun için, öne sürülen argümanların bugün de geçerli olması için tarihten referansların çok iyi verilmiş olması lâzım. İkincisi; İslam medeniyeti her iki medeniyetle de çatışıyor, deniyor. Acaba bunun reel durumu ne? Nereden çıktı? O mu çatışıyor yoksa var olan reel bir şeyden mi hareket

ediliyor? Burada vereceğimiz, bir istatistik esasında, dikkat çekici. Şu anda dünya ticaretinin seyrettiği 18 tane büyük boğaz var. Bunun 9 tanesi birinci derecede önemli. Yani bu 9 boğazı kapattığınız zaman her hangi bir malı bir yerden başka bir yere nakledemez duruma gelirsiniz. Bu 9 boğazın 8 tanesi [İstanbul Boğazı, Çanakkale Boğazı, Süveyş Kanalı, Malaka, Hürmüz, Sunda ve Lombok geçitleri, Babü'l-Mendeb Boğazı, Cebel-i Tarık] İslam coğrafyası denilen bir coğrafyanın içinde, bir tanesi de [Panama] dışında yer alıyor. Böyle bir coğrafyanın çıkar çatışmaları yansıtması çok doğal. Afganistan'da çıkar çatışması olur, Şili'de olmaz tabi. Çünkü Şili, Latin Amerika'yı Avrupa'ya bağlayan jeopolitik bir hat değil. Burada Amerika'nın sadece stratejik bakış açısıyla değil de, biraz da eğer bir düzen olacaksa kozmosun belli ilkelerinin olması lâzım. O ilkeler noktasında bir kere bütün insanların, bütün medeniyetlerin, kültürlerin katılımını sağlayan bir yapılanmanın düşünülmesi lâzım. Dünyanın dörtte birini oluşturan İslam dünyasını, dörtte birini oluşturan Çin'i, Hind'i dışlayarak, dünyada 100 sene önceki sömürgeci yapı da olmadığına göre o uluslararası düzeni sürdürme şansı da olamaz demektir.

Mahçupyan –Stratejistler çok zararlı insanlar, benim anladığım şey o.

Davutoğlu –Ben alınmayayım bu sözden.

Mahçupyan –Siz üzerinize alınmayın ama şöyle bir şey var. Var olan durumdan giderek bir öznenin menfaati üzerinden bir analiz yapıyorlar. Oysa öznelerin birlikteliğinden doğacak bir sinerjiden bîhaber davranıyorlar ve her özne böyle davrandığı zaman da burada aslında ulus-devlet kavramının içinde olan o güdük bir milliyetçi bakışı sürekli yeniden üreterek...

Davutoğlu –Amerika'da sağduyulu isimlerden çok ciddi sesler yükseliyor. Maalesef Huntington duyuluyor da onların sesi pek duyulmuyor. Mesela, uluslararası hukuk uzmanı Richard Falk bu sağduyulu isimlerden. Yakın dönemde BM Filistin İnceleme Komisyonunun başkanlığını da yaptı. Bu rapordaki çarpıcı tesbitleri nedeniyle, Yahudiler tarafından tehdit edildi. Falk daha önce de, Dîvân dergisinde yayınlanan, Sahte Evrensellik ve Dışlamanın Jeopolitiği: İslam Örneği başlıklı ilginç makalesinde, İslam'ın jeopolitik olarak dışlamanın ortaya çıkarabileceği olumsuz hususlara dikkat çekmişti. Mevcut, halihazırdaki mülahazaların aksini tavsiye ediyordu: Eğer katılımcı bir uluslararası düzen kuramazsak bu düzenin merkezinde Amerika'yı tutabilmemiz de mümkün değil. Belki de bu anlayışa yönelmek gerekirken, bu terör eylemi olayları daha da gerdi. Herkesin reel politik açıdan baktığı bir konjonktür ortaya çıkardı.

Bulaç –Olayların jeostratejik yönü üzerinde durduk biraz da jeokültürel yönü üzerinde durmak lâzım. Bunun temel sonuçları ne olabilir, neler doğurabilir, bunun üzerinde durmak gerekir. Görünen şu ki, dünya yeniden şekilleniyor. Bu olay bunun bir vesilesi oldu, fakat burada İslam dünyasının çok önemli bir rol üstlenmesi lazım. Nasıl bir rol oynayacak? Nerede tutulacak? Nasıl bir aktör olacak? Bu önemli. Görünen o ki, Amerika'nın başını çekmekte olduğu ve Avrupa'nın kendini biraz da ona karşı korumaya çalıştığı küresel modernlik iki şeyde aksıyor. Birincisi; bu eşitsiz dünya bir türlü ortadan kalkmıyor. İslam dünyasında şiddeti, terörü besleyen çok önemli bir ortam var. İslam dünyasında gelir bölüşümünde muazzam bir adaletsizlik var. 100 milyon Arabın içinden 16 milyonu insan gibi yaşıyor. Ama diğerleri yoksulluk ve ihtiyaç içerisinde yaşıyorlar. İslam dünyasında siyasî baskılar, diktatörlükler var ve Müslüman dünyası kültürel olarak da, sosyal olarak da devamlı bir şekilde

dışlanıyor. Bu eşitsizlikler giderilmiyor. İkincisi de; eşitsizlikler giderilmediği gibi şiddetle buna karşılık veriliyor. Yani sisteme dahil edildiğinde kimliğini inkar etmesi teklif ediliyor. Dolayısıyla bu medeniyetin, bu küresel modelinin de en önemli zaafı, yaşama tarzı konusunda bize doğru dürüst bir proje sunmaması. İnsanların kendilerini, vasıflarını koruyarak ve eşit şekilde bu yeni sisteme nasıl katılabileceği konusunda bizde hiçbir şey söylenmiyor ve devamlı da çifte standart uygulanıyor. Burada İngiltere dışişleri bakanı Cooper'ın dün verdiği bir demeç çok önemli. Diyor ki; "Koskoca ülkeleri hayatın bir gerçeği olarak çağdaş olmayana müdahale etmeyi kabul etmeliyiz, çifte standart fikrine alışmalıyız. Bu müdahale problemi çözmeyebilir ancak vicdanı rahatlatır ve olabileceklerin en kötüsü de bu değildir." Cooper'in söylediği çok önemli. Sistemin dışında kalan, itilen, dışlanan. Aslında tüm dünyaya önerilen budur: "Kendini geliştir ve öyle gel." Ama sen kendini geliştirdiğin zaman da onun bir parçası olmuyorsun. Şu anda yurtdışında Amerika'da, Kanada'da, Avustralya'da ve kısmen Avrupa'da bu olaydan sonra Ortadoğu kökenlilere, Arap kökenlilere öyle diyorlar. Halbuki bütün esmerlere ve Müslümanlara dönük bir saldırı var. Bu saldırıyı yapan insanları besleyen kültürel bir arka plan, milliyetçilik, ırkçılık var. Bu onun tarihî hafızasından geliyor ve bu bir anda nüksediyor. Bunu yaptıklarında da ayrım yapmıyor. Hiç kimseye sormuyor sen dindar mısın, dinine bağlı mısın, yoksa laik misin, içki içiyor musun, bunu bilmiyor. Hegemonik olarak terk ettiği toplumları, düşman olarak, öteki olarak kabul ediyor. Hatta ötekiyi ötekileştirerek. Bu meselenin biraz da jeokültürel yönü üzerinde durmak gerekiyor.

Mahçupyan –Binlerce yıldır kendisini anlamlı kılan ve kendisini temizleyemeyen bir İslam âlemi ve İslam milliyetçiliği var. Dolayısıyla son sözü size bırakalım.

Davutoğlu –Belki bu noktada şu ayrımı yapmakta fayda var. Modernite ve küreselleşme arasındaki ayrımdan hareket etmekte fayda var. Modernite Avrupa merkezliydi ve Avrupa'dan dışarıya aktarılan bir şeydi. Küreselleşme bütün toplumları kendi süreci içinde etken kılan bir şey. Yani şu anda Çinliler de, Müslümanlar da, Hintliler de, Afrikalılar da tarihin akışında tekrar devreye giriyorlar, varlıklarını artırıyorlar. Bu şu demektir; klasik anlamda İslam dünyası, Batı dünyası gibi jeokültürel bölünmelerin de aşıldığı anlamına gelir. İslam dünyası şimdi Osmanlılarda olduğu gibi Balkanlarda bitmiyor. 2.5 milyon Türk şu an Almanya'da, Pakistanlılar İngiltere'de, Amerika'nın içinde. Artık kuracağınız düzenin bu hatlara dayalı bir düzen olması zor. Şu hatlarda, şu düzeni kuralım mantığı yerine, uluslararası düzen için öylesine ilkeler geliştirelim ki, bu her topluma maksimum düzeyde güvenlik ve özgürlük alanı tanısın. Eğer bu yapılamazsa alınacak her tedbir, çözümü zorlaştırıcı sonuçlar doğurabilir. Biz kendi tarihî tecrübemizden bunu biliyoruz. Yani mesela Tanzimat, merkezî bir yapıyı artırmak üzere kuruldu, ama bu merkezî yapı bir taraftan mevcut milliyetçi hareketleri artırdı ve diğer taraftan da çözülmeyi hızlandırdı.

Mahçupyan –Hiyerarşik bir yapının tepesindeki ülkeler, katılıma davet edebilirler. Öyle bir yetkiye ve belli bir pozisyona sahipler. En alttaki devletlerin neden toplumları katılıma dahil etmek gibi bir durumları yok? Ama katılımcı olmak istiyorlarsa, belki birlikte hareket ederek katılımcılık üzerine düşünmeye başlamaları ve dünyanın parçası olmanın gerektirdiği şeyler üzerinde biraz daha kafa yormaları gerekir.

Davutoğlu –Bulgaristan'daki bir gözlemle başladık. Müsaade ederseniz yine oradan bir gözlemle bitirelim. Plevne'yi gezerken Plevne muhasarasını bir rehber bize anlattı. Tüm

savaş alanını gösteren çok güzel bir panorama yapmışlar. Tabi, rehber Bulgar ve Rus perspektifiyle anlatıyor. Ben bir soru sordum. "Bu muhasara sürerken, Osman Paşa uzun süre direndi, peki Plevne içinde hiç Bulgar var mıydı?" dedim. "7000 Bulgar vardı" dedi. "Peki bunların iaşesi nasıl sağlandı? Açlıktan öldüler mi?" "Hayır ölmediler", dedi. "Öldürüldüler mi?" "Hayır, öldürülmediler." "Peki, Osmanlı'ya direndiler mi?" dedim. "Evet, arada sırada çete savaşıyla direnenler oldu", dedi. "Peki nasıl yaşadılar bunlar?" sorusu her şeyi açıklığa kavuşturuyor. İşte bu anlayış, muhasara altındaki bir düşmanla işbirliği yapan bir grubu dahi, devlet olarak meşru bir zeminde muhatap kabul etmek, hak tanımak, Osmanlı'nın hayat damarıydı. Şimdi de Amerikalılar bu imtihanı veriyor. Eğer Amerikan başkanı kendisi bu meseleyi Haçlı seferi diye deklare ederse, hiçbir meşru düzenin oluşabilme şansı yoktur. Çünkü her bir mahalleyi zencileriyle, Müslümanıyla, Arabıyla, Hispanikleriyle bölmüş olur ve bu da insanlara başka bir şeyi hatırlatır. Uluslararası alanda da bu başarılamaz. Belki de şu anda herkesin öncelikle bu muhasebeyi yapması lâzım. Rasyonalite, rasyonel mekanizmalar başarı getirebilir. Ama rasyonel mekanizmalar değer üretemez. Değerler bizatihi vardır. Değerler, rasyonel mekanizmaları yönlendirirse düzen oluşur. Rasyonel mekanizmalar kendi değerlerini üretirlerse sadece Huntington gibi bir merkezden bakan kötü stratejistyenler ortaya çıkar.

Mahçupyan –Evet, burada bitirmiş olalım.

KÜRESEL BUNALIM VE İSLÂM DÜNYASI

Etyen Mahçupyan –Geçen hafta Ahmet Davutoğlu ile, Dünya Ticaret Merkezi'ne yapılan saldırıdan sonra dünyanın yeni hâlini, Amerika'nın önümüzdeki günlerde nasıl bir pozisyon alacağını ve buradan çıkarak da oluşmakta olan yeni dünya düzenini konuşmuştuk. Ahmet Davutoğlu'nun İngilizce yayınlanmış, Alternative Paradigms (Alternatif Paradigmalar) isimli bir kitabı var. Biz şimdi öteki paradigmaya bakacağız; İslam Dünyası'na. İslam dünyası bu olaydan sonra nasıl gözüküyor ve İslam dünyasının bu olaya bakışı nasıl? Burada İslam ve terörü ele almış olacağız. Ama belki daha önemli olarak Müslümanlığın terörle ilişkisini ele alacağız. Ve kaçınılmaz olarak da İslam-Müslümanlar ilişkisi belki gündeme gelecek. Hoş geldiniz. Biraz genelle başlayalım; diye düşünüyorum. Yeni dünya düzeninden, küreselleşmeden bahsediliyor ve bütün bu kavramlar aslında bir anlamda Batı dünyasının başını çektiği dinî bir şeyi anlatıyor. Dünyanın yeniden bir tür maniplasyonunu ve yeniden şekillenmesini anlatıyor. Bir sürü ülke de, özellikle İslam dünyasındaki ülkeler, bu olayda bir anlamda daha pasif olarak seyirciler veya daha etkisizler. Ama konuşulmayan bir başka şey daha var, onlar da bu dünyanın bir parçası sonuçta, kaçınılmaz olarak bu yeni dünya onlarsız olamaz. O zaman da İslam dünyasının bu kavramları nasıl irdelediği, ne anlam verdiği, küreselleşme, yeni dünya düzeni arasın-

• • •

Düşünce Ekseni Programı, STV, 26 Eylül 2001.

da kendilerini nereye koyduklarını değerlendirmekle başlamak daha doğru. Oradan son olaylara daha rahat gelebiliriz sanırım.

Davutoğlu –İslam dünyasının küreselleşmeye bakışı, başlı başına önemli bir konu tabi. Ancak İslam dünyası kavramının kendisi zaten son derece dinamik. İslam dünyası dediğimiz dünya, coğrafî tanımlama itibarıyla bu asrın başına göre çok büyük dinamik değişiklikler yaşadı. Belki onun üzerinde de dururuz, ama ben başka bir meseleye, küreselleşme olgusunun kendisinin ortaya çıkardığı biraz da edilgen durumda olan İslam dünyasının, Çin'in, Hint'in bakış açısından ele alındığı vakit çok ciddi bir problemle karşı karşıya kalınacağına dikkat çekmek istiyorum. Bu problem, sadece İslam, Çin ve Hint ile ilgili bir problem değil. Küreselleşme ve Batı medeniyetinin kendi değerlerini evrenselleştirme süreci, kalıcı unsurları itibarıyla tarihte de örnekleri görülen bir süreçtir. Bir başka açıdan da Modernitenin devamı olarak yeni bir olgudur. Tarihteki örneklerine baktığımızda bir medeniyet doğduğu coğrafyada belli bir gelişme seyri gösteriyor ve o coğrafyadaki kültürel özgünlüğüyle, zamanla, siyasal bir kimlik oluşturduktan sonra yayıldığı coğrafyalarda belirli bir etkileşime giriyor. Roma için bakarsak, M.Ö. 6. ve 7. yüzyıllarda Roma şehri kurulur ama Roma'nın gerçekten bir medeniyet haline gelişi yüzyıllar alır. Roma, İtalyan birliği sağlandıktan ve Yunan medeniyetiyle tanışıldıktan sonra olgunlaşır, temerküz eder; diğer medeniyet havzalarına yayıldıkça da bir küreselleşme fenomeni ile karşı karşıya kalır.

Mahçupyan –Yükselen medeniyet kendi normları etrafında bir standartlaşma yaratmaya çalışıyor.

Davutoğlu –Evet. Kendi coğrafyasında bir güç temerküzü oluşturuyor. Sonra yayıldıkça, eğer diğer medeniyet havza-

larını, diğer kültür havzalarını bünyesinde barındırabilirse sınırlı bir küreselleşme yaşıyor. Tarihteki ilk kapsamlı misali Büyük İskender'le yaşanan bir süreçtir bu. Yani birçok medeniyet havzası birbirinden kopukken, Büyük İskender, nihayet kendi içinde çok harmonik olan bir coğrafyadan, Makedonya'dan kalktı, ama Hint'e kadar hemen hemen bütün Filistin, Mısır, Mezopotamya ve Yunan medeniyetlerini bünyesine aldı. Bu da aslında bir tür küreselleşmedir. Ve bu açıdan bakıldığında, İslam medeniyeti, belki de Büyük İskender'den sonra en büyük küreselleşmeyi gerçekleştiren medeniyettir. Hatta Osmanlı bu anlamda tarihî olgu itibarıyla birçok kültür havzasını bünyesinde barındırması dolayısıyla bir küreselleşme yaşadı. Bütün bu sürecin temel problemlerden bir tanesi diğer kültürlerin varoluş alanlarını tanımlama ve onları tarihin dışına itmeme problematiğidir. Bunu yapabildikleri zaman bu devletler, o sınırlı küreselleşmeyi başarıyla sürdürebildiler. Bugün Batı medeniyetinin ve küreselleşmenin belki de en ciddi problemi burada. Batı medeniyeti küreselleşti, ama küreselleştikçe diğer medeniyetlerin tarihî alanlarını daraltmaya başladı. Mesela bugün küresel geçerlilik kazanmış bir eğitim paradigması var. Ve bu küreselleşmiş eğitim paradigması belli bir tarih bilincini aktarıyor. Hepimiz bir eğitim sürecinden geçtik. Bugün Türkiye'de de, Çin'de de, Hint'de de, Batı'da da, Amerika'da da aynı tarih silsilesi işleniyor. Mesela; siyasî düşünce tarihini ele alalım. Eflatun'la, Aristo'yla başlar, Roma'yla devam eder, Hristiyanlıkla sürer, Modernite ile 20. yüzyıla uzanır. İktisadî düşünce tarihi, felsefe tarihi aynı seyri takip eder. Biz buna o kadar alışmışızdır ki, aslında bu anlayışın diğer kültürleri tarih dışına ittiğini fark etmeyiz bile. Ben Uzak Doğu'da ders verdiğimde ilk defa bunu çarpıcı bir şekilde fark etmiştim. Sınıftaki Çinliler, Hintliler ve Müslümanlara bu formatı okuttuğunuz anda evrenselleşen bu eğitim paradigması o çocukların zihnine şunu

yerleştiriyor: "Siz tarihte yoksunuz." Tarihte olmayan şeyin bugün olabilme şansı da yoktur. Gelecekteki gelişmeleri yönlendirebilme şansı da yoktur. Şimdi küreselleşme sadece bir tüketim alışkanlığını yaygınlaştırmadı; aynı zamanda böylesi bir kültürel standardizasyonu da beraberinde getirdi. Mesela yine İslam düşüncesi dışında olaya Çin açısından bakarsak; Çinli bir çocuk, bir öğrenci için, bir aydın için Çin Devleti, Yunan Devleti'nden -Eski Yunan- çok daha eskiye dayanır, çok daha köklüdür. Ama bu tarihî seyir içinde Çin olmadığı gibi; hiçbir Çinli düşünür de yoktur. Ve bu silsileden geçmiş bir aydın için en temel problem, tarihte varoluş problemi olur artık. Sömürgecilikle birlikte Batı tarih ve düşünce paradigmasının yerleşmesi, Batı medeniyeti dışındaki her havzada, her toplumda "Tarihte biz var mıyız?" sorusunu beraberinde getirdi. Şimdi siz ilk anda eğer modernleşmeyi çok iyi bir olgu ve ilerleme olarak görürseniz sizi rahatsız etmeyebilir. Ama zamanla bunun dışında, kendinize ait bir alan açmaya başladığınızda tarihî referanslarınızı kaybetmeye başladığınızı hissedersiniz.

Mahçupyan –Hatta şu da olabilir: Modern olmak isteyip de olamamak gibi bir durumunuz da olabilir.

Davutoğlu –Kesinlikle. Ve tarihte edilgensinizdir. Etken olamadığınız için de kendi içinizde bir parçalanma yaşarsınız. Bulunduğunuz medeniyet size bir özgüven verir. Özellikle Müslümanlar için bu husus çok geçerlidir. Kendi tarihlerine baktıklarında bir özgüven alırlar. Çin için de bu böyledir, ama Çin daha yerel kalmıştır. Çünkü Çin, İslam medeniyeti gibi Batı'dan Doğu'ya büyük bir alanda yerel medeniyetlerin hiçbirini bünyesinde barındırmamıştır. Ama daha sonra bu yerleşik paradigmayla karşılaştığında, tabiri caizse, şizofrenik bir durumla karşı karşıya kalır ve şahsiyet bölünmesi yaşamaya başlar. Şimdi biraz da Müslümanların belki bu dönemde; "Biz de tarihte vardık ve tekrar var olabiliriz"

tepkisini göstermeleri bu küreselleşme paradigmasını tartışmaya açıyor. Bu açıdan bakıldığında belki de Müslümanların küreselleşmeye bakışı kadar aslında küreselleşmenin meydana getirdiği bu yeni olgunun Müslüman zihninde açtığı parçalanmayı da görmek lâzım. Bu parçalanma, bir entelektüel krizi, bir varoluş krizi ile birlikte birçok şeyi beraberinde getiriyor. Ama İslam medeniyetinin biraz da süregelen unsurlarındaki dinamizm, Müslümanları bunu aşmaya zorluyor ve bu dinamizm; gerilim, gerilimle birlikte bir parçalanmışlık ama üretken bir parçalanmışlığı da, tepkisel bir parçalanmışlığı da beraberinde getirebilir.

Ali Bulaç –Ahmet Bey'in altını çizdiği nokta önemli. Eğer tarihte özne olarak yoksanız, bugünkü modern dünyada veya yeniden kurulan dünyada da söz sahibi olamazsanız. Zaten büyük bir ihtimalle problem de buradan kaynaklanıyor.

Mahçupyan –Tabi şöyle demek lâzım: Tarihte yoksanız, değil. Tarihte vardı, ama bugünün tarihi sizi geçmişte yok sayıyor.

Bulaç –Tabi bu, tarihi okuma tarzıdır, tefsirdir. Özellikle antropoloji, sosyal bilimler, tarih felsefesi geriye doğru döner ve tarihi yeniden kurgular, bir meşruiyet çerçevesinde çizer. 1991'de bugünkü Amerikan Devlet Başkanı Bush'un babası olan Bush "Yüz sene sürecek olan yeni bir dünya düzeni kuruluyor" dedi. Ve o günden beri dünya yeniden, yavaş yavaş, tedricî bir şekilde şekilleniyor. Fakat bu şekillenme süreci devam ederken, bence modernliğin kendi içinde de bir çatallaşma meydana geliyor. Yani artık bildik, klasik, Aydınlanmanın o parametrelerine, çerçevesine dayalı modernleşme ve modernitenin ötesinde bir küresel modernlik ortaya çıkıyor. Bu geleneksel modernlikten biraz daha farklı. Geleneksel Modernite dediğimizde aklımıza gelen Aydınlanmanın temel kavramlarıyla şekillenmiş ve yukarıdan aşağıya, bireyi öne çıkaran ve bireyle devlet ara-

sındaki bütün korunakları, ara mekanizmaları, cemaatları sivil toplumu, sivil hareketleri sahici manada bireyi devlete karşı koruyacak olan bütün ara korunakların tasfiye edildiği ve geleneksel olanı her şeyiyle bir hesaplaşma, bir tasfiye hareketi içine girildiği bir modernleşme konseptiydi bu. Bizde de bunu ilk başlatan II. Mahmut. Modernleşme, sarayın bir tercihi olarak ortaya çıkıyor. Fakat "küresel modernleşme" dediğimiz ABD.'nin başını çektiği uyum biraz daha farklı. Birey tanımı, dinlere bakışı daha farklılaşmıştır. Gerçi bu son olaylardan sonra bir travma yaşandı, bir zedelenme meydana geldi. Ama bunun uzun süre devam edip, edemeyeceğini bilemiyoruz. Bundan hareketle Huntington, medeniyetler çatışması dedi. Fakat buradaki medeniyet tanımında bir problem vardı. Medeniyet dediğin zaman, bir kültürün, bir inancın, bir âlem tasavvurunun, bir dünya görüşünün, felsefî, köklü bir kanaatin, paradigmanın ete kemiğe bürünmesi, kurumlar düzeyinde, maddî düzeyde, mekan üstünde, şehir mekanında, şehir hayatında tezahür etmesidir. Bugünkü siyasî kurumları ele alalım. Bugün dünyada Batı'nın geliştirdiği siyasî kurumlar, baskıcı rejimlerde dahi genel kabul görmektedir. Halkta, aydınlarda ve şehir burjuvasında, kentli tüccarda bir demokrasi kaosu vardır. Hukuk dediğimiz zaman giderek evrensel düzeyde, diyelim ki Paris Şartından Kopenhag Kriterlerine kadar herkesin üzerinde anlaştığı bir hukuk vardır. Burada farklı bir medeniyet, meydan okuyan bir medeniyet yoktur. Ve devletlerin idarî yapılanmasına baktığımız zaman cumhurbaşkanı, başbakan veya devlet başkanı, başkanlık sistemi, yarı başkanlık sistemi, bakanlıklar aşağıya doğru genel müdürlüklere iner. Ve iktisadî hayata baktığınız zaman, iktisadî üretim tarzı neredeyse bütün dünyada bir standartlaşma içerisinde. Benim kanaatim şu ki; İslam dünyasında üretim tekniklerinin değiştirilmesine bir itiraz yoktur. Eğitimden bahsettik. Çok önemli bir örnek: Kimse klasik Os-

manlı veya Selçuklu zamanındaki medrese hayatına dönmek istemiyor. Tam aksine üniversiteye ama başörtüsüyle gitmek istiyor. Fizik, Astronomi, Kimya, Matematik okumak istiyor.

Mahçupyan –Aslında biraz daha fazla pozitif bilim okumak istiyor.

Bulaç –Evet. Şimdi, Ahmet Bey'e sormak istiyorum. Demek ki; iktisadî üretim tekniklerini kökten değiştirmek, tekrar kara sabana dönmek, tarımdan makinayı çıkarmak veyahut da teknolojik iletişimi, cep telefonunu, televizyonu, bilgisayarı veyahut da arabaları şehirlerin dışına sürüp, ulaşımı, iletişimi tekrar merkep veya deveyle sağlamak gibi bir düşünce kimsede yok. İslam dünyasında da yok, başka ülkelerde de yok. Ama buna rağmen Batı uygarlığı dediğimiz şey, (Gerçi bu tanım sınırlı ve yanlış; çünkü bütün dünya bir şekilde batı. Bu anlamda Japonya da, Çin de; Türkiye ve Suudi Arabistan da batı.) modernliğin merkezinde çok belirgin bir şekilde yer alan bir Avrupa veya nahif bir şekilde yer alan Amerika; İslam gibi bir çok kültüre meydan okumuş bir kültürü kendi içine almakta ve hapsetmekte güçlük çekmekte. Bir medeniyetler çatışması yok burada. Başka bir çatışma mı var?

Mahçupyan –Ben, şizofreni lafından giderek şöyle düşünüyorum. Batıda da bir çok şizofreni var. Bu, çok klasik olarak Batı'da hükümran olanın, tahakküm edenin yapısını aşan şizofrenik bir durumun olduğunu gösteriyor. Belki kendisini öteki yerine koyamama, belki kendisini galip ilan etme ve rehavetin getirdiği bir olay var. Fakat çok daha ilginç ve daha temelde bir şey de bence şu: Daha önceki küreselleşme hareketlerine baktığınız zaman, belirli bir olgunluk ve hazmetmeden sonra o küreselleşme oluyorsa o zaman sizden farklı olan kültürü de içinize alarak bunu yapmanız

mümkün. Batı'da Sovyetlerin yıkılması gibi olayların sonucunda kendini beğenme ve kendini galip olarak ilan etme, aslında ideolojik olarak da tam yenilgi noktasında oldu. Yani aslında modernizmin çöktüğü noktada, modernizmin galip gelmesine dayanarak bir küreselleşme yaşanmaya başladı. Doğrusu, kendisine dönüp kendisini yenilemesi gereken Batı hayali ya da fikriyatı, bunu başaramadı.

Bulaç –Ben bir şey ilave edeyim. Ahmet Bey sözü öyle alsın. Tarihsel süreçte bir paradigmanın başat olması ayrı, hegemonik bir duruma geçmesi başka bir şey. Mesela Osmanlı Nizâm-ı Âlem'i ilan etti. Nizâm-ı Âlem'i ilan ettiği tarihe klasik tarih görüşünden hareketle baktığınız zaman Duraklama dönemine denk geldiğini görürüz. Osmanlı yükseldi, tabiî sınırlarına ulaştı, ondan sonra Nizam-ı Alem, mükemmellik dendi. Bâki'nin dışında daha iyi şiir yazılamaz; Sinan'ın dışında daha iyi mimarî yapılamaz; Itrî'nin üzerine daha iyi müzik icra edilemez, denilerek mükemmelliğe ulaşıldı. Aslında paradigmanın kendi iç enerjisini tükettiğini, yavaş yavaş kendini tüketmeye başladığını görüyoruz. Etyen Bey'in deyimiyle; hegemonik bir şeye geçildiği an şizofrenik bir kimliğe bürünülüyor. Hint, Çin veya Japon sermayesi açısından, ekonomik ve teknolojik açıdan büyük bir performans gösteriyor, fakat kültürel bakımdan bir meydan okuma gelmiyor. Alternatif bir paradigma üretemiyor. Acaba İslam'ın Batı karşısında, modernlik karşısındaki durumu bir kültürel meydan okumayı temsil etmiş olması dolayısıyla mı bir problem alanı oluşturuyor?

Batı'nın Bunalımı

Mahçupyan –Ali Bulaç'ın dediğinden devam edersek şöyle bir izlenim var: Batı dünyası Osmanlı'ya benzemiyor. Osmanlı bir imparatorluk ve çok daha ataerkil bir dünya algılaması

var. Zaten kainatın, bir nizâm-ı âleme sahip olduğunu düşünüyorsunuz. Sizin egemenliğinizin altındaki diğer topluluklar da zaten öyle düşünüyor. Dolayısıyla böyle bir durumdan bahsedebiliriz. Bugün ulus-devletler dünyası var ve onun kırılmasından söz ediliyor. Ama aynı ulus-devletler dünyası aslında olanları da beceremediği bir dünya oldu. Ulus-devletler dünyası, Batı'nın lehine olarak, çok otoriter ve çok da çatışmacı bir dünya oldu. Çatışmada yenilen taraf ancak bir arayışa girebilmeli. Ama her kendi içinde dönüş, bu ulus-devlet dünyasını beceremediğimiz anlayışını da taşıyor. Ve bir kırılma var ve o yüzden Fukuyama gibi insanların çok yüzeysel bir şekilde bir şeyin bittiğini söylemeleri mümkün hale geliyor. Aslında onların pozisyonundan baktığımız zaman diğerini algılamak çok zor.

Davutoğlu –Batı insanının şizofrenik durumunu iyi tespit etmek lâzım. 1991'de Körfez Krizi yaşanırken "Uluslararası sistemin geleceği ne olacaktır?" başlıklı bir kongreye davet edilmiştim. Benden "İslam Dünyasının Bunalımı" isimli bir tebliğ sunmamı istediler. Doğrusu bu bana dokundu. Evet İslam medeniyeti bunalım halinde idi, ancak bu bunalımın genel sistemik bunalımla da doğrudan bir ilgisi vardı. Ben de cevabî bir mektup ile; "Batı Medeniyetinin Bunalımı ve Uluslararası Sistem Üzerindeki Sonuçları" başlıklı bir tebliğ sunmak istediğimi yazdım. Çünkü, nihayetinde hakim olan medeniyetin içindeki bunalım bütün bir sistemi etkiler. Hakim olan medeniyetin bunalımı yoksa veya sistem düzenli işliyorsa diğer medeniyetlerin problemlerini çözme kabiliyetini de o medeniyet esasında gösterebilmeli. Sunduğum o tebliğ, nitekim daha sonra Civilizational Transformation and the Muslim World ismiyle kitaplaştı. Burada, Batı dünyası ile ilgili temel problem, küreselleşmenin bu safhasında hem diğerlerini kendi bünyesine alabilme ve hem de bunlarla birlikte bir düzen oluştu-

rabilme iradesiyle ilgili bir sıkıntının varlığı. Bu yüzden de onlar, Batı dışındaki toplumlar nezdinde ciddi bir meşruiyet problemi yaşıyorlar. Ama bence ondan daha önemlisi, kendi paradigması içerisinde ciddi bir sarsıntı yaşıyor. Bu paradigmanın da beş ana unsuru olduğunu düşünüyorum. Çünkü, gerçekten de 19. yüzyıldaki gibi kendinden emin bir Batılı insan veya Rudyard Kipling'in Beyaz Adamın Sorumluluğu'nda (White Man's Burden) olduğu gibi dünyaya düzen getiren ideal bir tip yok. Rudyard Kipling'in kitaplarında, ilginç resimler vardır. Orman halindeki Afrika, bir düzensizlik içinde; beyaz adam gelir ve hayvanat, nebatat, herkes düzene girer. Böyle bir düzen fikrini taşıdığına inanılan Batı insanında, bugün artık o eski özgüven yok. O eski özgüvenin olmama sebebi üzerinde durduğumuzda, aslında küreselleşmenin problemleri üzerinde durmaya başlıyoruz, demektir. Ve orada şizofrenik durum diğer medeniyetlerden çok, belki Batı içinde yaşanan bir durumdur. Bunu da, R.D. Laing'in Bölünmüş Benlik (The Divided Self) isimli klasik eserinde ve son dönemlerde yapılan diğer bazı çalışmalarda vazıh bir şekilde gösterildiği gibi Batı ontolojisinin içinde olduğu problemlerle izah etmek mümkün. Bu beş probleme kısaca değinirsem, İslam'ın bunlara tek tek bakışına da cevap bulabiliriz, diye düşünüyorum. Bu arada, İslam'ın pozitif anlamda uluslararası düzene ve küreselleşmeye bir cevabı olabilir mi, sorusunu da anlamlandırabiliriz.

Her türlü bunalım bence üretkenliğe gittiği ölçüde pozitiftir. Geçen programda üzerinde durmuştuk. Fukuyama'nın tezindeki o paralellik de ilginç. Bir başka makalede, Fukuyama'nın Tarihin Sonu tezi ile Osmanlı'nın Devlet-i Ebed Müddet arasında bir paralellik olduğunu vurgulamıştım. Dahası aynı psikoloji hakim; "Ben öyle bir devlet kurdum ki, o ebediyete kadar sürecek" ifadesi, anlayışı; "tarihin sonunu ben getirdim" demektir ve bir anlamda hegemonik

bir karakter kazanan medeniyette bu his uyanır. Aslında o his uyandığı andan itibaren de, eğer diğer medeniyetler hareket halindeyse, dinamizm içindeyse o medeniyet, o özgüven dolayısıyla biraz daha statik hale geçer. Fukuyama'nın tespit ettiği şey şu: Tarih sona ermiştir; çünkü ulaşılabilecek rasyonalitenin zirvesine ulaşılmıştır. Bu rasyonalite mekanizmalar yoluyla üretilmiş ve özgürlük ve güvenlik alanları da kesinleşmiştir. Bunlar da değerlere bağlanmıştır. Fakat aslında baktığımızda, Batı'nın diğer medeniyetleri yok sayarak hareket etmesi nedeniyle Batılı ontolojik özgürlük ve güvenlik alanlarının ciddi bir problemle karşı karşıya kaldığını görüyoruz. Eski Yunan'dan beri, Batı'nın özgürlükten anladığı şey, boş zamandır. Kölelerin insanlara boş zaman bıraktığı/bırakacağı anlayışı modernleşmede yerini, makinaların yaygınlaşmasıyla özgürlük alanının sürekli artacağı anlayışına terk etti. Robot, makina, bilgisayar kullanılacak ve insanoğlu daha fazla özgür olacaktı.

Bulaç –Lenin de aynen böyle tanımlıyor.

Davutoğlu –Ve bütün o Sovyet Devriminde teknolojik aygıtların kullanılışı hep belli bir ritüelle birlikte anılmış ve güvenlik ve özgürlüğün de akıl-bilim-ilerleme yoluyla geleceğine inanılmıştı. Çünkü aklın ürettiği rasyonalite ve onun ürettiği bilim ile sürekli ilerleyen insanoğlu, özgürlüğüne kavuşmuş olacaktı. Gerçekte baktığımızda böyle mi oldu? Son yüzyılda yaşanan gelişmelere baktığımızda, aslında makinalar tarafından kontrol edilmeye başlanan bir insan ve bunun ortaya çıkardığı problemleri görürüz. Mesela bugün, Amerika'da en fazla psikolojik rahatsızlıkların televizyona bağımlılıktan kaynaklanan rahatsızlıklar olduğu görülüyor. Burada, seküler ontoloji, bir problemle karşı karşıya kalıyor. Modernitenin dini dışlayan bir ontoloji arayışı içindeki insanoğlu, nihayetinde bedenine dönüyor ve bedeninde mutlak bir realiteyi ve mutlak mutluluğu keşfetmek umu-

duna kapılıyor. Yani bedenle birlikte bir kemal hayal ediyor. Fakat, bir müddet sonra insanın hayal ettiği şeyin gerçekleşmemesi nedeniyle, tefekkür gücü ile beden gücü arasında meydana gelen gerilim bir parçalanmaya yol açıyor. Modern ideolojilerde aşırı faşizan temayüllerin ortaya çıkışında bu seküler narsizmin önemli bir yeri var. Kendi kendini aşırı beğenmeden kaynaklanan düşünceler, etnik kıyımları, başka insanlar üzerindeki egemenlik fikrini beraberinde getiriyor. Narsizm ve bölünmüş benliklerin varlığı, özgürlük alanının daralması anlamına gelir. Güvenlik alanıyla ilgili bir başka problem de şununla ilgili: Ekonomi geliştikçe güvenlik alanının da artacağı düşünüldü. Fakat bu son terör olayı, güvenlik probleminin ne kadar can alıcı bir mesele olduğunu çok açık bir şekilde ortaya koydu. Modern dönemde savaş teknolojisinde yaşanan dönüşüm bu kapsamlı güvenlik problemini en çarpıcı bir şekilde yansıtmaktadır. Savaş teknolojisi açısından üç safhadan geçildiği söylenebilir: Birinci safha, meydan savaşları. Bu dönemde, taraflar ancak o savaşa girdikleri ölçüde zarar görürlerdi. Yani meydan savaşında, meydanda bulunmayan, şehirde yaşayan insanlar, barbar bir katliam ve tasfiye olmadığı sürece güvende olurlardı. Orada sınırlı bir tasfiye vardı. İkinci safhada, savaşın verdiği tahribat sınırları biraz daha genişleyerek varolan nesli tehdit etmeye başladı. Savaşın tahripkarlığı özellikle Amerikan İç Savaşında uçak ve benzeri teknolojilerin kullanılmasıyla ortaya çıktı. Uçak teknolojisinde savaş bir adım sonrasıdır. Yeni savaş teknolojisi, şehirleri ve savaşa hiç karışmamış insanları tehdit etmeye başladı. Üçüncü safha, nükleer ve kimyasal silahların devreye girdiği dönem. II. Dünya Savaşında, mesela atom bombası olgusu ile birlikte savaş; sadece savaşa karışmamış sivil insanları değil, yeni gelecek olan, hiç doğmamış nesilleri de tehdit eder bir hâle geldi. İnsanlık, güvenlik ve özgürlük açısından bir anlamda şu ikilemle karşılaştı: Bilim ve tek-

noloji geliştikçe güvenlik alanı genişlemiyor, aksine daralıyor ve sadece kendi güvenlik alanlarımızı değil, eğer iyi bir denetim altına alınmazsa, değerle bezenmezse, bir evrensel değer oluşturulamazsa, gelecek nesillerin güvenliği de tehdit ediliyor. İnsanoğlu özgürlük ve güvenlik probleminin çözülmediği kanaatine sahipse tarih sona ermemiştir ve mutlaka, yeni arayışlar devam edecektir. Felsefe hep canlıdır ve yeniden doğar. Ontolojik güvenlik ve özgürlük problemine bağlı bir başka şey de epistemolojik olarak özgüvenin sarsılmış olmasıdır. Yani modernitenin akıl eksenli olarak ürettiği ve buna dayalı olarak inter-teorik bir gerçeklik olduğu ve bunun keşfedilebilir olduğuna dair kanaat sarsılmaya başladı. Özellikle mikrokozmos ve makrokozmos üzerinde ortaya çıkan her yeni buluş bir problemi çözdü, ama çok sayıda yeni problemi daha gündeme getirdi. Burada da hakikat ile gerçeklik arasındaki ayrım ortaya çıktı. Postmodern epistemoloji akümülatif bilgiyi tartışmaya başladı. Burada vaktimiz yok, bu nedenle çok teferruata giremeyeceğiz ama malum Thomas Kuhn'un paradigma kavramı arkasından gelen yaklaşımlar, modernitenin giderek ivme kazanan bir ilerlemeye yol açtığı ve bunun da mutlaka rasyonel olduğu kanaatini sarsmaya başladı. Şimdilerde sinema sektörüne bile yansıyacak şekilde vahiy, ilham benzeri, modernitenin rasyonel bilgi alanının dışına ittiği bilgi kaynakları işlenmeye başlandı.

Halbuki beklenen gelişme aksiydi. Beklenen şuydu: Gittikçe bunlar tarihin dışına itilecekler ve önemlerini kaybedeceklerdi. 1870'lerde I. Vatikan Konsili, Aydınlanma felsefesi ve Kant'ın etkisi ile Hristiyanlıkta ortaya çıkan bunalımlara bir çözüm bulmak üzere toplandı. Ama birincisinden yaklaşık bir asır sonra 20. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşen II. Vatikan Konsili'ne baktığımızda, Hristiyanlığın bu kez Modernliğin bunalımı nedeniyle kendini bulmaya ve dışarıya açılmaya başladığını görüyoruz. I. Vatikan, Modernitenin

Hristiyanlıkta yol açtığı bunalıma bir tepkidir. II. Vatikan ise; Modernitenin getirdiği problemlerle hesaplaşması nedeniyle Hristiyanlığın tekrar tarih sahnesine dönüşüdür.

Bu yüzyılda insanoğlu üç sonculuk (endizm) fikri ile muhatap olmak zorunda kaldı: 1920'lerde dinin, 1960'larda ideolojilerin, şimdilerde ise tarihin sonu ilan edildi. Halbuki insanoğlunun, varoluşunu anlamlandıran bu üç alanın sonunu ilanı, aslında anlamlandırma iddiasının da sonunun ilanı anlamına gelir. Uluslararası düzen de felsefî bakımdan bir referans setine atıfta bulunmak durumunda. Bütün bu sonlardan sonra gelinen nokta çok küçük organize bir grubun çok büyük bir kitleyi tehdit edebilecek ölçekte teknolojiyi kullanımını ortaya çıkardı.

Mahçupyan –Aslında bütün bunlar normların sonunu getirdi bir anlamda.

Davutoğlu –Üçüncü problem onunla ilgili. Mekanizma ile değer arasındaki irtibat kopuyor. Şöyle düşünülüyordu: Biz rasyonel bir mekanizma kurarsak o kendi değerini üretir. O; siyasî alanda demokratik mekanizmadır, teknolojik alanda bilimsel mekanizmalardır ve o değer, düzeni kurar. Halbuki, sadece İslam medeniyetinde değil, diğer medeniyetlerde de klasik, geleneksel kadîm kültürlerle Batı medeniyeti arasındaki en temel farklardan bir tanesi bu. Kadîm kültürlerde hiçbir zaman bir mekanizmanın değer üreteceği kanaati yoktur. Değer mekanizma ürettiği zaman o mekanizma meşruiyet kazanır. Alternative Paradigms'ın üzerinde çalışırken beni çok etkileyen bir risaleye rastlamıştım. el-Hazinî'nin Kitâbu Mîzânü'l-Hakk adlı risalesi. Çok az bilinen bir risale ve genellikle bilim tarihinde ele alınır. Çünkü risale bütünüyle bir teraziyi anlatıyor. Her şey o terazi. Terazinin mekanizmasını anlatıyor. Beni etkileyen o risalenin giriş kısmıydı. Risalenin girişinde önce Allah'ın Adil isminden

başlayarak bir yaratıcı tasavvuru ortaya konuyor. Sonra Adil isminin kainata nasıl yansıdığı anlatılıyor. Sonra adalet kavramı üzerine uzun bir adalet felsefesi yapılıyor. Bu zihnî arkaplan verildikten sonra terazi anlatılıyor. Sıradan bir okuyucuda şu kanaat hasıl oluyor: Eğer senin zihninde bir varlık tasavvuru ve buna dayalı bir bilgi tasavvuru ve buna bağlı bir adalet felsefesi yoksa tuttuğun terazinin fazla bir anlamı yoktur.

Mahçupyan –Hatta terazi kullanmanın anlamı yoktur.

Davutoğlu –Kullanmanın anlamı kalmaz. Burada mekanizma bütün klasik, kadîm medeniyetlerde bir sondur. Onun için ekonomi bir sondur. Önce ontoloji, sonra bilgi, sonra değer, sonra hukuk, sonra siyaset. Ekonomi bir anlamda belirlenen bir şeydi. Modernite bunu tersine çevirerek ekonomiyi merkeze aldı. Kapitalizm ile demokrasi arasındaki irtibatlandırmada olduğu gibi ekonomi siyaseti belirlemeye başladı; siyaset, hukuku; hukuk, değerleri üretmeye başladı. O değerler de insana ekonomik olarak tüketici kimliği ve bilgi olarak da küreselleşen dünyada bireysel bilincin ana ekseni haline gelmeye başladı.

Bulaç –Aslında benim de sorum bu. Özgürlük, güvenlik, epistemoloji, değer-mekanizma ilişkisi, ekonomi, bunun siyaseti etkilemesi, onun hukuku, hukukun değerleri. Peki bu hercü merc içerisinde terör olayları, savaşlar, iç çatışmalar, devrimler. Peki bu çatışmalar içerisinde İslam ne vadediyor?

Davutoğlu –Oraya dönebiliriz. Ama ben esas itibarıyla uluslararası sisteme yansıyan o felsefî problemi anlayabilmek bakımından bunu biraz daha açmakta fayda mülahaza ediyorum. Terörle ilişkilendirirsek; eğer teknolojik bir mekanizmayı iyi kullanabiliyorsanız, o, bütün o değerleri tasfiye eden bir terör aleti de olabilir. Veya daha öncesine dönecek

olursak ABD Japonya'ya atom bombası attığı zaman bu karar demokratik bir mekanizma tarafından alınmıştı ve rasyonel bir mekanizma tarafından da uygulanmıştı. Ama bunun etik değeri hep tartışıldı. Bence Fukuyama'nın en can alıcı ve aynı zamanda en zayıf noktası, mekanizmaya olan aşırı güveni. Mekanizmaya aşırı güven, insanoğlunu, tarihin derinliğine kadar giden ortak değerlerini tahribe yöneltebilir. İşte bugün, terör olayında ortaya çıkan şey biraz da bu. Bu mekanizmayı kim kullanıyorsa, aynı zamanda kendisi için değerli gördüğü şeyler için de tahripkâr bir sonuca yol açar. Tabi, bunun bir başka yönü de aynı mekanizmalardan kaynaklanan ekolojik problemler. Teknoloji, ekolojiyi de bozduğundan, ciddi bir bunalım ortaya çıkıyor. Bu bunalımlar ister istemez uluslararası sistemin ana parametrelerini de, düşünsel arka planını da tartışmaya açıyor. Bugün, Batı'daki temel problem, Batı medeniyetinin, tarihteki diğer küreselleşme hareketlerinin aksine diğer alanları tasfiye ederek egemen olması. Toynbee, şimdiye kadar dünyada kurulmuş olan 26 medeniyetten, 16'sının öldüğünü; geriye kalan -İslam medeniyetinin de dahil olduğu- 9 medeniyetin, 10'uncusunun yani Batı medeniyetinin etkisi altında son anlarını yaşamakta olduğunu söyler. 1930'lu yıllarda genel beklenti bu şekildeydi. Bu gerçekleşmiş olsa belki de bir düzen olacaktı.

Bulaç –Durdurulmuş medeniyet mi deniyor.

Davutoğlu –O aslında yanlış anlaşılan bir şey. Konuyu dağıtmamak açısından kısaca değinmek gerekirse; durdurulmuş medeniyet kavramını Toynbee, Osmanlı için kullanır ve olumlu manada kullanmaz. Aksine Osmanlı'nın coğrafî şartları dolayısıyla kendi kendini hapsettiği anlamında arrested kavramını kullanır. Doğrusu, bu açıdan Osmanlı'ya ciddi bir haksızlık yapar ve Osmanlı'yı Eskimolarla ve Pasifik'teki medeniyetlerle karşılaştırır.

Mahçupyan –Çok da beğeneceğimiz biri değil bugün geriye baktığımızda.

Davutoğlu –Ama bu süreç içinde şu oldu: Toynbee'nin beklentisi gerçekleşmedi; aksine bütün bu medeniyetler tekrar canlanmaya başladı.

Mahçupyan –Aslında ilginç olan şey, Toynbee türü tarihçilerin son dönem de tekrar çıkmaları ve aslında tekrar yanlış tarihe devam etmeleri bir anlamda.

İslam'ın Ontolojik Güven Alanı

Davutoğlu –Toynbee de sonraki yazdıklarında, o hatalarını kabul etmiştir; belki bu kadar haksızlık etmemek lâzım. Toynbee'nin yerine, mesela McNeill'in gözüyle bakarsak, tipik, egosentrik bir Batılı anlayış ile karşılaşırız. McNeill'in yazdığı The Rise of The West (Batı'nın Yükselişi) isimli medeniyet tarihinin başlığı bile, "her şey Batı'ya akar" anlayışını yansıtıyor. McNeill, diğer tarihçilere göre daha objektif bir tarihçi olmasına rağmen bu egosentric tuzaktan kendini kurtaramaz. Bir medeniyet tarihçisi olarak Marshall Hodgson, McNeill örneğinde görülen özne-merkezli tasniflerin yol açacağı sıkıntıları iyi izah eder. Aslında bunu, Medeniyetler Çatışması tartışması çerçevesinde iyi anlamlandırmak lâzım. Toynbee, "Biz Batılılar tarihe bakarken bütün insanlığın bize doğru aktığı kanaatiyle bakarız" şeklindeki tespitini, egocentric illusion (Ben Merkezci Yanılsama) gibi son derece önemli bir kavram ile kavramsallaştırıyor. Bir Batılının buna böyle bakması normal gelebilir, hatta bir Batılı zihnin özgüveni açısından sağlıklı da görülebilir. Ama o tarihi hiçbir elemeye tâbi tutmaksızın, Hint'e, Çin'e, İslam'a veya başka bir kültür havzasına aktardığınızda; Konfuçyus'ten çok Eski Ahid'i bilen bir Çinli

ya da hiçbir Osmanlı klasiği görmeden Hegel'i bilen bir zihniyet, dönüp kendi kültürüne baktığında elbette kendi bilinci ile medeniyet aidiyeti arasında bir parçalanma yaşar. İslam medeniyetinin düşünsel problemine belki buradan geçebiliriz. Entelektüel düzeyde yaşanan bir parçalanma var. Bunun aşılabilmesi lâzım.

Bulaç –Modern dünyada, yeni dünyada İslam'a bir rol veriliyor. Fakat bu daha çok ahlâki düzeyde, işin manevi kısmını rehabilite edecek bir rol gibi görünüyor. Anladığım kadarıyla alternatif bir kültür, bir medeniyet paradigması anlamında değil. Hatta bazen, parçalanmış kişiliklerin Taoizm veya Hinduizm ile rehabilite edilebileceği düşünüldüğünden olacak ki, Batı'da bunlara ilgi gösteriliyor. Bizde de böyle mi? İçki içmemek, uyuşturucu kullanmamak çok önemli şeylerdir. Alkolizm düzeyinde içki içmeyi, uyuşturucuyu, ahlâkî çürümeyi küçümsemiyorum. İslam bunlardan mı ibaret? Önce bunu cevaplarsanız, sonra başka bir sorum olacak.

Davutoğlu –Aslında bu mesele çok daha kapsamlı bir tahlil gerektiriyor. İslam'ın, İslam medeniyetinin saydığınız problem alanlarına yaklaşımını ortaya koyduğumuzda farklılaşma da söz konusu olabiliyor. Mesela, "Ontolojik güvenlik ve özgürlük meselesine İslam nasıl yaklaşıyor? Ve tarihte nasıl yaklaşıldı? Şu anda bu konuda bir şey söyleyebilir miyiz?" gibi sorulardan, nihayet bir düzene de gidebiliriz. İslam medeniyetini tarihte diğer medeniyetlerden farklı kılan ve onu tarih sahnesine çıkaran temel önermeler neler? Birincisi ve bence en önemli önerme; İslam medeniyetinin daha önceki medeniyetlerden farklı bir ben idraki geliştirmiş olması. Ben idrakinden kastım da bir tek bireyin bilinci üzerinde yaptığı etki. Genellikle biz İslam'ı cemaat dini ve Batı'yı daha bireyci olarak görürüz, ama aslına bakarsanız İslam ile diğer dinleri karşılaştırdığınızda, İslam

varoluş idraki bakımından bireyi eksen alan bir dindir. Yani bir tek insan dahi, nerede olursa olsun, hiçbir ara kuruma ihtiyaç hissetmeksizin varoluş idrakine ulaşabilir. Bu çok önemli bir önermedir. Ve buradan çıkarak bir insana, tek bir insana duyulan güven vardır. Mesela Hristiyanlıkta özellikle Katoliklik'te sıradan insana bu güven yoktur. Protestanlık buna tepki olarak doğmuştur. Haklı olarak, siyahla beyaz şeklindeki kategorik ayrıma karşı çıkmışlardır. Beyazlar yani iyiler olarak, papaz hüviyetinde ruhban sınıfına girdiğinizde bütün günahlardan sıyrılır ve melekleşirsiniz. Oraya giremediğiniz zaman da süflî bir durumu sürdürürsünüz. Budizmde de bu geçerlidir. Hintde de bu vardır. Kast sistemi içinde Brahmanlar, özgürlüğe ulaşanlar ve mutlak güvenliği tadanlardır. Diğerleri bunun gerisinde. Halbuki İslamiyet'in çıkışından itibaren esas güç Bilal-i Habeşî'yi bir anda köle bilincinden hür bir bilince yükseltebilmiş olmasıdır. Bu da bütün o aradaki ontolojik kategorileri yıkmış olmasından. Yani doğrudan Allah'la muhatap. Bu önemli bir noktadır. Bunun bugüne yansıması açısından bakıldığında yine özgürlük ve güvenlik noktasında önemli bir kanaati taşıyorum. Sıradan insana güven duymayan bir medeniyet düzen oluşturamaz. Sıradan bir insanın iyiyi bulabileceğine dair güveni olmayan bir medeniyet, sıradan bir insanın bilincine nüfuz edemeyen medeniyettir. Geçen haftalarda postmodern teolojinin önemli isimlerinden olan Batılı bir teolog, bir görüşme için Türkiye'ye gelmişti, bir sohbetimiz sırasında Teslis üzerine konuştuk. Çok samimi olarak şöyle dedi: "Ben de teslisi zihnen algılayamıyorum." Bu çok önemli bir şey. Algılanabilir bir inanç bireyin bilincine doğrudan nüfuz eder. Bu, ilk dönemde hemen kendini göstermiş ve İslam'ın tarihte hızla yayılmasının sürükleyici, itici gücü olmuştur. Buradan Modernite ile ilgili önemli bir probleme dikkat çekmek gerekiyor. Modernitede özgürlük, eşitlikle izah edilebilen bir şeydir. Eğer siz biriyle eşitseniz ancak, özgür olabilirsiniz. Sadece eşitliğe

bağlanan bir anlayış, elbette problemlidir. İslamiyet'te gerek ilk dönem klasik kaynaklara gerek sonraki kaynaklara bakarsanız, özgürlük başka biriyle eşit olmaktan çok, insanın kendisiyle ilgili zâtî bir meseledir. Yani, tek başına bir insanın da özgürlük problemi vardır.

Bulaç –Aslolan kemâldir ve kendi içimizdedir.

Davutoğlu –Modernitede ve özellikle Fransız Devrimi'nde ağırlıklı olarak var olan şey; tek bir insanın özgürlük problemi olmadığı yönündedir; çünkü nihayetinde tek bir insanın başkasıyla eşitlik problemi yoktur. İbn Bacce'nin, Tedbîru'l-mütevahhid risalesi çok ilginç bir risaledir. Bu risalede, bir tek insanın özgürlük meselesi tartışılıyor. İslamiyet için bu şunu da getirir: Tek bir insanın dahi, hiçbir mekan, kurum ve kişi aracı olmaksızın kendini sorgulayabilmesi ve kendini aşabilmesi, ona üstün bir ontolojik güvenlik ve hürriyet hissi verir. Batı'daki gibi değerden bağımsız mekanizmalar, insanları rasyonalite vasıtasıyla varoluşsal bir eşitsizliği meşrulaştırma çabasına iter. İslam ile diğer kadîm bazı medeniyetleri, Batı medeniyeti ve onun ürünü olan bütün modern ideolojilerden ayıran en önemli fark, işte bu varoluş idrakidir.

Mahçupyan –Sadece İslam'da değil, benzer şey Budizmde de var.

Davutoğlu –Budizmde de olduğu doğru. Budizm bir anlamda İslam'a, bir anlamda da Hristiyanlığa yakındır. Budistler arasında bulunma imkanı buldum. Özellikle Terevada Budizmi ile Mahayana Budizmi arasında farklar var. Mahayana Budizmi biraz daha İslam'a bu anlamda yakın, ama şöyle bir kıyasla da farkını ortaya koyabiliriz. İslam'da Hac ibadetine bakınız. Budistlerin ruhban kıyafeti giyindiği anda ya da papazın bir rahip kıyafeti giyindiği yükümlü olduğu bütün yasaklar hac esnasında ihramda da geçerlidir. Bir

Budist rahip, sıradan bir insanın yaptığı davranışlardan uzak kılar kendini. Sıradan insan ise, hiçbir zaman Budist rahip gibi olamaz. İslamiyet'te ise, bütün insanlar bir kere bunu tadarlar, sonra realiteye dönerler. Din psikolojisi açısından, din ve Modernite ilişkisi açısından bir başka şey bizi ilgilendiriyor. Bu yönüyle bakıldığında İslamiyet bir metafizik yükselişe ulaştıktan sonra orada kalan bir insanı değil, tarihî realiteye tekrar dönen bir insan öngörür. Bu da kategorik bir şekilde birbirinden ayrılmaz.

Yine İslam medeniyetini tarih sahnesine çıkaran ve bugün düşünsel anlamda da ciddi farklılıklara sebebiyet veren, diğer dinlerden onu farklılaştıran bir hususiyet, bir sebep daha var. Bütün dinlerde, o dinin kurucusu olan peygamberin ölümü o din için en buhranlı andır. Bence İslam dininin gerçek manada kurulması, yerleşmesi, tarih sahnesinde yerini alması, Hz. Peygamber'in (sav) vefatı sonrasıdır. Din ile tarih arasındaki ilişki açısından Hristiyanlık da, Budizm de (Konfüçyanizm bu manada biraz farklı) hemen hemen aynı problemlerle karşı karşıya kalmıştır. Buda öldüğünde veya Hz. İsa çarmıha gerildiğinde, takipçilerinin "Bu insan ölmez" diyerek onları tanrılaştırmaları, Tanrı ile insan arasında ontolojik bir ara kategori olarak ruhban sınıfını ortaya çıkarmıştır. Bu saik, gerek Hristiyanlığın; gerekse Budizmin tarihe inişini engellemiştir. Hz. Peygamber'in (sav) vefatı esnasında Hz. Ebu Bekir'in, Hz. Ömer ile olan tartışmasında "O bir insandı ve öldü" sözü aslında İslam dinini rasyonalite ile tarihin içine çekmiştir. Bu yüzden İslam'da hiçbir zaman, hiçbir şey metafizik, dünyevî bir cennetle izah edilmez. Bu anlamda İslam'da, rasyonalist değil, son derece aklî bir zeminin varlığı, epistemolojik bir sonuç doğurur. Bizde zannedildiği gibi Hristiyanlık benzeri bir tarihîleşme problemi yaşanmamıştır. Hristiyanlıkta, Hz. İsa ölmediği kanaati hakim olunduğu zaman temel soru şu olmuştur. Eğer Hz. İsa yaşıyorsa ve tanrısal bir güce sahipse

bununla kim irtibat kuruyor, ondan kim mesaj getiriyor? Hristiyanlıkta, Katolik Kilisesinde, vahyin Katolik kilisesinin dogmalarına indirgenmesinin temelinde bu problematik vardır. Bugün de, Batı'da ortaya çıkan yeni kiliselerin, dinî hareketlerin hep Hz. İsa ile irtibat kuran bir tarafları var. Bu da, Hristiyanlığın tarihîleşme problemiyle karşı karşıya kalmaya halen devam ettiğini gösteriyor. Katolik Kilisesi tarihüstüdür, tarih ötesidir; kral ise tarihin içindedir, gibi bir anlayışın, doğmanın getirdiği bir gerilim var. Bunun için Batı'da, rasyonalitenin doğması için önce Hristiyanlığın tarihîleşmesi, hatta önce Hz. İsa'nın tarihîleşmesi gerekiyordu. 19. Yüzyıl Hristiyan literatürü tamamıyla bunu tartışmıştır. İslam literatüründe böyle bir problemin yaşanmaması, İslam'ı tarih içinde en başından etken bir hale getirmiştir.

Bir üçüncü boyutu da İslamiyet'in doğup geliştiği mekan ile ilgilidir. İslamiyet'in doğduğu coğrafya, önceki kadîm medeniyetlerden apayrı ve kopuk bir alan değildi. Afrika'da ya da Latin Amerika'da değildi. Mısır'a, Mezopotamya'ya, İran'a, Hint'e yakındı; ama onların içinde de değildi. İçinde olmaması nedeniyle de, Hristiyanlıkta olduğu gibi onlar tarafından dönüştürülemedi. Bir çocuğun, büyümesi için, bir müddet kuvözde tutularak dış şartlara alışkın hale getirilmesi gibi, İslam medeniyeti de doğduktan sonra bir dönem Hicaz'ın o yalın şartlarında olgunlaştı, sonra diğer medeniyetlere nüfuz etti. Bu da beraberinde, bugün bizi de ilgilendiren bir husus olarak şunu getirdi: Bütün kadîm medeniyetler İslam medeniyeti içinde kendine bir hayat alanı buldu ve İslam medeniyeti içinde hayatiyetini devam ettirdi. Bizler, İslam medeniyetinin ilk defa olarak, Hz. Peygamber'le başladığını düşünürüz. Halbuki, Osmanlı'nın, kadîmden anladığı şey, Hz. Adem'e kadar giden, tarihî derinliği olan bir şeydi.

Bulaç –İnsanlık âleminin tarihi.

Davutoğlu –Evet. Ama bugün, bütün kültürlere yabancı, bütün kültürler tarafından dışlanan, bütün kültürleri dışlayan, bütün kültürlerle çatışan bir İslam tasviri çiziliyor. Huntington'ın da çizdiği, tarihî gerçekliklerle, verilerle hiç alakası olmayan İslam medeniyeti tasviri bundan ibaret. Aynı dönemlerde yaşamış iki önemli isim olan Machiavelli ve Kınalızâde misalini çarpıcı bir kıyasla ortaya koyarsak, mesele de vuzuha kavuşmuş olur: Machiavelli'nin, Batı medeniyetinin dönüm noktasında, Kınalızâde'nin de, Osmanlı medeniyetinin zirvede olduğu dönemde öne çıkan birer eserleri var. Machiavelli'in Prens'i ile Kınalızâde'nin Ahlâk-ı Alâî'sini karşılaştırdığınız zaman, Machiavelli'de Roma ve Kilise dışında hiçbir tarihe referans yoktur. Yunan'a dahi referans yoktur; bir yerde bile Eflatuna ve Aristo'ya referans göremezsiniz. Çünkü Machiavelli'in dünyası o zaman ancak Roma'yı ve Kiliseyi algılayabilecek düzeydedir. Kınalızâde'nin Ahlâk-ı Alâî'sine baktığınızda, geriye doğru giden bir gelenekte, Sokrat, Sofistler, Eflatun, Aristo, İran geleneği, Hint rivayetleri vardır. Bugün Kınalızâde'nin Modernitede hiçbir yeri yok diye varsayılır. İnsanlık tarihi Batı'da aktı, şekillendi; İslam da bunun dışında kaldı ve buna intibak edemiyor, diye düşünülüyor. Hayır. İslam medeniyeti 18. ve 19. yüzyıla kadar bu kuşatıcılığını devam ettirmiştir. Daha çarpıcı bir ifade ile söylersek, Batı medeniyeti gerçek manada bir küreselleşme testini bugün ilk defa yaşıyor. Diğer medeniyetler, [Çin o kadar değil] özellikle de İslam medeniyeti bu tecrübeyi çok önce yaşamışlardır. Bir Fransız nüfus tarihçisi yayınladığı bir eserde, 1596'da, 700-800 bin civarındaki nüfusu ile dünyanın en büyük şehrinin İstanbul olduğunu söylemiştir. İkinci büyük şehir Kahire'dir. Kahire yine Osmanlı sınırları içindedir. Üçüncü büyük şehir Pekin'dir. Paris yüz bine yakın nüfusla ilk ona bile giremiyor. Paris, Berlin, Londra'yı, Batı medeniyetinin doğ-

duğu, geliştiği havza olarak düşünürsek, 16. yüzyıla kadar demek ki, bu havza içinde büyük ölçekli şehir dahi yoktu. Büyük ölçekli şehir olmaması demek; birçok farklı kültürel unsuru birarada barındıran bir ünitenin olmaması demektir. Bu şunu getiriyor. Belki de tarihlerinde ilk defa, Paris, Londra, Berlin gibi şehirler, son otuz yıl içinde farklı kültürleri barındırmaya başladı. Bizim bütün tarih boyunca Osmanlı içinde yaşadığımız bir fenomeni Batı yeni yeni yaşıyor. Buradaki, İslam ve Batı'nın karşılaşması; kadîm kültürlere dayalı son sınırlı küreselleşme örneğiyle Osmanlının, ve bu anlamda millet sisteminin, Moderniteye dayalı, mekanizma ağırlıklı Batı merkezli küreselleşme ile karşılaşmasıdır. Batı, İslam dünyasının elde ettiği böyle bir tarihî birikimi ve arka planı kullanarak, küreselleşmeye çok ciddi katkılarda bulunabileceği bir süreci yaşatmak yerine; İslam dünyasını siyasal anlamda dışlaması ve bu dışlama suretiyle de İslam'ı insanlık birikiminin dışında tutmaya çabalaması, bir dünya düzeni için sıhhat işareti değil.

Mahçupyan –Bu çok daha önemli bence. Başkası sizi dışlayabilir, ama başkası sizi dışladığı için bir şey ortaya koyamıyorsanız bu konuda kabahati başkasında aramak çok mantıklı değil. Başka bir damar bulmak veya başka bir şekilde toprağa akmak lâzım

Bugüne de gelerek son terör olayından sonra benim dikkatimi çeken birşey, sizin söylediklerinizden de yola çıkarak kafamda şöyle bir izlenim var. Sonuçta her ne hâl olursa olsun, Batı bir şekilde bugünkü Batılılar tarafından da temsil ediliyor. Fakat biz aslında İslam'dan bahsediyoruz ama Müslümanların bugünkü performansından bahsedemiyoruz maalesef. İslam'la bugünkü Batı, mukayese edilir şeyler değil. İslam bir din olarak var tabi ki, ama aynı zamanda sosyolojik bir olay da. Bu sosyolojik olay dinsel beklentiye uymuyor. Yani Batı'dan farklı olarak orada da bir kırılma var.

Bu terör olayında, dikkatimi çeken şey şuydu: Bir-iki gün içinde Bush "İslam barışçı bir dindir" dedi ve insanlar çok sevindiler. Ben Müslüman değilim, ama bu söz benim gücüme gitti. Çünkü tüm dinler barışçıdır. Çünkü çıkıp da "İslam barışçıdır" demek, "aslında değildir, ama ben sizi tatmin ediyorum" demek gibi bir şey. Bush'un böyle söylemesi beni yadırgatmadı da insanların sevinmesi yadırgattı doğrusu. O zaman o ezikliğin altında ne var, diye bir soru ortaya çıkıyor.

Bulaç –İslam tarihinde Yahudi filozoflar vardır. Bunlar İbn Sînâ, Fârâbî, Kindî gibi Meşşaî kabul edilirler. İbn Meymun mesela. Kitaplarına baktığınız zaman kullandıkları dil ortak. Yunan felsefesinden temel kavramları almışlar, semantik bir müdahalede bulunmuşlar, yeniden tanımlamışlar. Yahudi filozofları da bunları aynen kullanıyorlar ve sorunlar da aynı. Hatta Yahudi kelamcılarıyla İslam kelamcılarının sorunları vaz' etme şekli, bunları çözerken kullandıkları kavramlar ve argümanlar aynı, fakat bir Yahudi filozofu ve bir Yahudi kelamcısı olarak düşünce hayatına katılıyor. O zaman ki İslam bunu kendi içinde halledebiliyor. Osmanlı'ya baktığınız zaman, 20. yüzyılın başlarına kadar gayrimüslim nüfus İstanbul'da baskındır veya eşittir. Ama İstanbul'daki sosyal hayata baktığınız zaman, şehir hayatı Mimar Sinan'ın mimarî tarzı gibidir. Büyük bir kubbe ve o kubbeyi ayakta tutan yarım ve çeyrek kubbeler vardır. Yani alt kültürlerin, mezheplerin, dinlerin ve sosyal grupların hepsi o büyük şemsiyenin etrafında toplanıyorlar. 1920'lerden sonra üç milyon Rumun mübadeleye konu olması, arkasından o büyük sosyal göçten sonra, belki de tarihte ilk defa bugün İstanbul nüfusunun % 99.9'u Müslüman bir şehir. Demografik açıdan Müslüman bir şehir. Fakat bir İslam şehri değil. Bir İslam kültürü yok burada. Bir İslam medeniyeti yok. Çoğulcu bir yaşama tarzı da yok. Demek ki kera-

met nüfusun kendisinde değil. Geçmişte Ermeni müzisyenler, şairler, mimarlar, Yahudiler bu kültüre büyük bir katkı sağlamışlardır ve çoğulcu bir kültür meydana gelmiştir. Nüfus Müslümanlaşıyor fakat medeniyet çıkmıyor. Bununla ilgili sizden bir cevap bekliyorum.

Bir de şunu soracağım, ama öncelikle Bush'un verdiği demeci önemsemek lâzım.

Mahçupyan –Onun açısından katılıyorum.

İslam Dünyasının Sınavı

Bulaç –Şu açıdan önemsenmesi gerektiğini düşünüyorum. ABD resmî düzeyde İslamiyet'in terörle ilişkili olmadığını ilk defa tescil ediyor ve Müslümanların da Müslüman kimliklerinden dolayı veya dinlerinden dolayı terörist olamayacağını söylüyor. Başkan Bush çok önemli bir şey daha söyledi: "Başörtülü kadınlar sokaklarda rahat gezsinler. Gözlerinde korku olmasın. Güvenlik altındadır" dedi. Bu resmî tanım birçok İslam ülkesinde, birçok Ortadoğu ülkesinde İslamiyet'in kendisi dolayısıyla ve Müslümanı, Müslüman olarak değil de, terörist ya da irticacı kabul eden ülkelerde de bir konsept değişikliğine de yol açması gerekir. Bu konuda bir sorum var. Medeniyetler çatışmasının arkasında dinî bir arka planının olması ya da kültürel bir arka planın olması lâzım. Fakat bu yeni kontekstte hiçbir dinin savaşı desteklemediğini görüyoruz. Mesela Papa'nın Kazakistan ve Ermenistan'daki demeci çok önemliydi. Sadece barıştan söz ediyordu. Halbuki dünya savaşında bir tarafta Katolikler vardı yani Haçlı orduları, diğer tarafta saldırılara maruz kalan İslam dünyası vardı. Burada da dinler bu çatışmaya katılmıyor. İslam ve Hristiyanlık ya da daha doğrusu Müslümanlarla Hristiyanlar arasında bir çatışma değil bu. Müslümanların önde gelen kanaat önderleri bunun bir

din savaşı olmadığını söylüyor. Hristiyanlığın da önde gelenleri, başta kiliseler, Papa olmak üzere bunun bir din savaşı olmadığını söylüyorlar. Peki bu ne savaşı? Afganistan'a müdahale edilecek. Allah muhafaza, belki Irak'a da bir saldırı düzenlenebilir. Bu bir din savaşı değil, medeniyetler savaşı değil. Meşruiyet çerçevesi ne olacak ve ismini nasıl koyacaksınız?

Davutoğlu –Aslında bu son sorunuz, uluslararası küresel düzenin kurulma noktasında önemli bir soru. Özellikle Etyen Bey'in ısrarla vurguladığı, İslam ile Müslümanlar arasındaki farklılıkların üzerinde biraz durmakta fayda var. Bir de sizin, İstanbul'da Müslüman nüfusun artmasına rağmen, İslam'ın özelliğini kaybettiği yönündeki tespitiniz gerçekten doğru.

Bulaç –Medeniyet özelliğini de kaybetti. Medeniyet şehri de değildir.

Davutoğlu –Evet. Birinci köprüden, Asya'dan Avrupa'ya her geçişimde yaşamakta olduğumuz çarpıcı ikilemi yaşarım. Soluma baktığımda; o tarihî yarımadanın zengin, zarif ve çokkültürlükle bezenmiş siluetini görürüm. Sağ tarafa baktığımda da, Maslak'ta yükselen gökdelenlerden oluşan bambaşka ve farklı bir siluet görürüm. Yani tarihî bir derinlik ile küçük bir New York arasındaki gerilimi yaşarsınız. İslam dünyasında da şu anda bu gerilim yaşanıyor. İslam dünyasındaki gerilimin birkaç boyutu var. Şunu öncelikle söylemekte yarar var. İslam medeniyeti hemen hemen bütün hakim olduğu dönemlerde azınlıktır. Medine'de, ilk başlarda Endülüs'te, Hint'te, hatta Osmanlı'da birçok coğrafyada azınlıktır. Ve azınlık olmasından dolayı da özgüven problemi yaşamamıştır. Kendinden emindir, kendi içinde bir gerilim yaşamıyordur.

Bulaç –Başat oluyor ama hegemonik olmuyor.

Davutoğlu –Kendi içinde barışık olan insanın dışa dönük barış mesajı vermesi gibi, kültürler de kendi içinde özgüvene sahiplerse aslında dışlayıcı bir karakter taşımazlar. Bir kültür eğer dışlayıcı bir tanımlama yapmaya başlamışsa, biliniz ki trend tersine dönmeye başlamıştır. Onun için Huntington'ın West-Rest (Batı ve diğerleri) gibi kategorik ayrımları yapması, Batı içindeki özgüvenin sarsıldığını gösterir.

İslam medeniyeti açısından bakıldığında bu açıdan üç tane tarihî sınav yaşanmıştır. Birincisi; Haçlı seferleridir. İslam coğrafyasına, ilk büyük dış saldırıdır. O zamana kadar İslam sürekli genişlemiş ve kendinden emindir. Haçlı seferleri hem Haçlılar için hem Müslümanlar için bir şoktur. Ama Haçlılar için daha büyük bir şoktur. Yani barbar gördükleri, geri gördükleri coğrafyada bir medeniyet tanırlar. İslam medeniyeti için çok büyük bir meydan okuma değildir bu. Askerî bir meydan okuma, askerî bir şekilde Selahaddin Eyyübî'nin Kudüs'ü alışıyla bitmiştir.

İkinci büyük meydan okuma Moğol saldırılarıdır. Bu saldırı, Doğu'dan gelen büyük bir demografik baskı ve tasfiyeci bir akımdır. İslam, bu saldırıyı da aşmıştır. İslam medeniyeti, 100 ile 200 yıl arasında bir bunalım yaşamıştır. Osmanlı aslında Moğol meydan okunmasını aşan bir sentezdir.

Üçüncü büyük sınav sömürgecilikle başlamıştır. Sömürgecilikle birlikte başlayan Batı medeniyetiyle olan hesaplaşmadan kaynaklanan bunalım hâlâ sürüyor. Neden? Çünkü sömürgecilik sadece askerî bir meydan okuma değildi. Askerî meydan okuma olsa, Şeyh Şamil, Ömer Muhtar gibi anti-sömürgeci mücadeleyi yürüten birçok ismin oluşturduğu birikim ile rahatlıkla bu aşılabilirdi. Sömürgecilik öncelikle zihinsel bir dönüşümü, ekonomik bir dönüşümü ve son olarak da siyasal bir dönüşümü beraberinde getirdi. Bütün bunlar o kadar derinlemesine yaşandı ki, bence en önemlisi de zihinsel dönüşümde etkisini gösterdi. Meyda-

na gelen ikilemin gerilimini Müslümanlar iki yüzyıldır kısmen yaşıyorlar. Yahudilerin yaşadığı gerilim daha derin bir problemdir. Yahudi psikolojisini anlayabilmek için mesela Tevrat'ı okuyorsunuz. Tevrat size üstün ırk olduğunuzu, özel misyon sahibi olduğunuzu söylüyor. Tarihe baktığınızda sürekli sürülmüşsünüz, sürekli tahkir edilmişsiniz. Yahudilerde bunun getirdiği psiko-ontolojik gerilim var. Ve bu Yahudileri edilgen oldukları dönemlerde, çok içine kapanık; etken oldukları dönemlerde de çok agresif kılabilmiştir. Tıpkı bugün yaşandığı gibi. İslam dünyası bu ölçekte bir şey yaşamadı. Tarihî olarak kendinden daha emindi. İslam dünyası çift yönlü, psiko-ontolojik bir gerilim yaşadı. Tarihe bakıyor, gerçekten ciddi bir başarı ve bütün kadîm kültürleri bünyesinde barındıran birçok misal var. Kitaba bakıyor; "Siz üstünsünüz" diyor. Yani dinî referansları nedeniyle de hiçbir şekilde aşağılık kompleksine kapılma durumları söz konusu değil. Fakat siyasî, ekonomik ve entelektüel realite bunun dışında. Bu durum birkaç tepkiyle kendini gösteriyor. Birincisi, o tarihî birikimden koparak tümüyle öbürüne intibak etme gibi biraz modernist bir tepki. İkincisi, o tarihî birikime sığınan, biraz daha fazla gelenekçi bir tepki. Üçüncüsü ise, kendini soyutlayan, dışlayan bir tepki. Aslında bütün bunları İslam dünyası çok yoğun yaşadı. Eğer 200 yıllık birikim tekrar sağlıklı bir şekilde düşünülürse, İslam dünyası içinde –Türkiye'yi sonra tartışacağız muhtemelen- Osmanlı coğrafyasının merkezinde bulunan insanlar olarak bunu en derin yaşayanlar bizleriz. Zihinsel parçalanma psiko-ontolojik gerilimle karşılaşınca, ortaya bir aydın problemi çıkıyor.

Bulaç –Bu üç karşılaşmayı anlattınız. İlk iki karşılamada, Müslümanlarla Doğu Hristiyanlığı arasında derin bir çatışma yoktu. Moğol istilasını birlikte karşılıyorlar, göğüslüyorlar; Haçlı seferlerini de aynı şekilde.

Mahçupyan –Hatta Ortodoks Hristiyanlık çok daha ağır bir darbe yemiş.

Bulaç –Bu üçüncü büyük saldırıda yani İslam ve Osmanlı bu kadar büyük travmaya uğruyorsa, zarar görüyorsa acaba Doğu Hristiyanlığı da aynı travmayı yaşamıyor mu?

Davutoğlu –Osmanlı kültüründe Müslümanlar başat oldu ama aynı zamanda diğer kültürlerin de ortak ürünüydü. Hatta geçenlerde Balkan kongresinde sunduğum bir tebliğde de fark ettiğim gibi Doğu Hristiyanlığının, Slavlığın, Bizans'ın merkezi olan Balkanlar, Osmanlı'nın egemenlik döneminde olduğu kadar, başka hiçbir dönemde tarihin merkezine oturmamıştır. Yani Romalılar dönemine, Bizans'a bakarsanız Balkanlar bir kenardır. Halbuki, Osmanlı'da Rumeli dünyanın idare edildiği yerdir. Ve Osmanlı bunu yaparken de surları parçalayarak yapmamıştır. Ve o dönemde Osmanlı şehirlerine baktığınızda, Rumeli şehirlerinde Hristiyan unsurlar genel olarak hakimdir.

Mahçupyan –Batı medeniyetleri açısından Balkan kenardır, çünkü Batı'nın doğusudur. Ama Osmanlı için doğunun batısıdır. Sanki Batı'ya yine pirim verme durumu var.

Davutoğlu –Doğru. Tartışmanın dışında bir şey, ama Rumeli kavramıyla Ortadoğu kavramı ve Yakın Şark kavramı birbirine yansıması olan kavramlardır. Statik kavramlar da değildir. Batı için Yakın Şark, Batı Hristiyanlığının ulaştığı yerdir. Mesela 1890'larda yazılı metinlere, İngiliz gazetelerine baktığınızda Yakın Şark ya da Ortadoğu Bosna'dan başlar. Ama şimdi Bosna artık Avrupa'dır; çünkü sınır Edirne'dir. İstiklâl Savaşında başarısız olup İç Anadolu'ya çekilseydik, belki Edirne ya da Bursa da Avrupa kabul edilecekti. Selçuklular geldiğinde, Anadolu Rumeli'ydi. Osmanlı'da Mevlana, Celaleddin Rûmî'dir. Sonraki safhada, şimdiki Balkan-

lar Rumeli oldu. Bu da algılamalarla kavramsallaştırmalar arasındaki ilginç etkileşimi gösteriyor.

Tekrar konumuzun esasına dönersek İslam dünyası bugün olağanüstü bir zihinsel meydan okuma ile karşı karşıya. Burada alınması gereken tavır ne olmalı? Modernist, gelenekçi, selefî tüm bu tepkileri ve tecrübeleri de göz önüne alarak insanlık tarihiyle bütünleşen ve bu insanlık tarihinden gücünü alan bir İslam medeniyeti algılamasına geçilebilir mi? Ve yerelden hareketle küreselleşmeye, bütün insanlığı kucaklayıcı anlamda mesajlar verebilecek bir İslam medeniyeti kavramsallaştırmasına geçilebilir mi? Bence bunun için teorik ve tarihî kaynaklar var. Sömürgeciliğin zihinlerde meydana getirdiği psikolojik yenilgi ve psiko-ontolojik gerilim nedeniyle halkta varolan savunmacı tepki, böyle bir gücü sağlıklı ve yerinde kullanmamızı olumsuz etkileyebilir.

Bulaç –Müslümanlar rahat değil.

Davutoğlu –Bu savunmacı tepkinin haklı gerekçeleri var. Bir Pakistanlının niye Batılıya yönelik tepki gösterdiğini anlamak için sömürge tarihine bakmak lâzım. 1706'da Kalküta şehri kurulduğu zaman, İngilizler Bengal'e yerleşirler. O zaman Bengal, Asya'nın en önemli ticaret merkezlerinden birisidir. İslam dünyası ekonomik olarak da bütün bu temel havzaları kontrol eder. Sanayi Devriminden sonra sanayi mamullerinin Bengal'de satılması için ilginç bir uygulama yaparlar. El üretimine dayalı çok yoğun dokuma tezgahları olan Bengal'de, İngilizler ne yapar, bilir misiniz? Üretimin durması için o bölgede bir neslin parmaklarını keserler.

Bulaç –Bir hafta içinde 40 bin ustanın parmaklarını keserler.

Davutoğlu –İngilizler, Hindistan'a geldikten sonra, Hindistan'daki bütün sembolik giysileri, sembolik unvanları tersi-

ne çevirdiler. Daha önce Hindistan'daki Türk olan Babür sultanlarının giydiği giysileri, İngiliz sömürgecilerinin hizmetkârlarına giydirirler. Sembolleri ters yüz ederler. Buna dönük olarak ciddi bir tepki birikir. Benzer şeyler Kafkasya'da Ruslar, Kuzey Afrika'da Fransızlar tarafından yapılır.

Daha önce Bizans'a, İran'a, Hindistan'a girerken oradaki kültürleri içselleştiren, kendinden emin karakteri yanında antisömürgeci özelliğiyle temerküz eden İslam medeniyeti; dışlayan bir Batı ile olan hesaplaşmasını daha çok askerî alana yoğunlaştırdığından soğukkanlı düşünemedi. Doğrusu, İslam dünyası haklı gerekçelerle soğukkanlı düşünemedi. Soğukkanlı düşünemediği için de bu sorgulamayı sağlıklı yapamadı. Şimdi biz bunu yapabilme sorumluluğuyla karşı karşıyayız. Bütün bu birikimi değerlendirerek, bir taraftan evrensel, diğer taraftan da yerel kalabilen bir sentez ortaya koyabilmeliyiz. Mesela İslam medeniyeti alim prototipini kaybetti. Diyelim ki, İbn Rüşd bugün herkes tarafından takdir görüyor. Moderniteye etkisi bakımından örnek olarak onu verelim. Bugün İslam dünyası içinde İbn Rüşd'ün yöntemini, ya da İbn Rüşd'ün etiğini yansıtan bir alim prototipi var mı? Veya her yerel alanda böyle bir entelektüel parçalanma yaşanırken kendi toplumuyla bütünleşebilen bir aydın var mı? Zihnî bir parçalanma, bireysel psiko-ontolojik gerilime dayalı bir parçalanmayı da beraberinde getirdi. İslam dünyası kendini sahipsiz hissetti. Sıradan Müslümanlar da kendisini sahipsiz hissettiği ölçüde savunmacı bir tepki göstermeye başladı. Ekonomik alanda kendini sahipsiz hissetti. Bütün ekonomik kaynakların, başkaları tarafından ve onların çıkarları doğrultusunda kullanıldığı hissi hakim oldu. Petrolün Arap dünyasında uyandırdığı imaja baktığınızda, "Petrol benim coğrafyamda çıkıyor, ama Irak halkı aç. Bana yaramıyor bu. Bu nasıl uluslararası bir düzendir ki, benim toprağımda çıkan şey bana dönmüyor, bir mekanizmayla bir başka şeyi besliyor"

deniliyor. Bunun ortaya çıkardığı bir başka savunmacı tepki var. Siyasal alana bakıyorsunuz, bütün dünyada demokratikleşme trendi var, fakat bu demokratikleşme trendi nedense İslam dünyasına uğramıyor. Diyelim ki, Soğuk Savaş döneminde Romanya'da, bir ayaklanma olduğunda bu bir halk ayaklanması ve demokratik bir ayaklanma olarak görülüyor. Benzer şekilde, Estonya da bağımsızlık kazanmak için hareket ettiğinde, Batı hemen sahip çıktı. Ama Azeriler, hemen hemen aynı dönemde Sovyet işgaline karşı 1990'da ayaklanmaya başladığında, orası ayrı bir problem alanı olarak görülmeye başlandı.

Bulaç –Veya Cezayir...

Davutoğlu –Veya Cezayir, veya Tunus. İslam dünyası, tabiî seyrini yaşayamadı bir türlü, tabiî seyrini yaşayamadığı için de, kendi içindeki problemlerini de ayıklayabilecek, çözümleyebilecek araçlar oluşturamadı.

Mahçupyan –Din farklılığı var. Kendine benzememekten gelen anlayamama, kabul etmeme yahut da bir başka olarak algılama. Batı açısından baktığı zaman, o başkayı da, üzerinde çok fazla düşünmeden bir anlamda reddetme, dışta bırakma var.

Davutoğlu –Bu arada bir de ulus-devlet olgusu yaşanıyor. Mesela; Propaganda filminde çok çarpıcı bir şekilde gösterilmişti. Sınırların oluşması esnasında ortaya çıkan durum, normalin ötesinde bir durum. Irak sınırındaki bir Suriyeli veya Suriye sınırındaki bir Iraklı Müslüman için o sınırın anlamı nedir, diye sorulduğunda bunun ne etnik ne de tarihî, kültürel veya dil referansı var. Ama o sınır var ve o sınır başlı başına insanları tedirgin eden bir etki doğuruyor. Halbuki buralar, tabiî olarak birbirinin parçası olan yerler. Travmayı anlayabilmek için mesela; Antep ile Halep arasında tarihte bu kadar kopukluğun olduğu her hangi bir ta-

rihî dönem var mı? Bugün Modernite yaşanıyor ve küreselleşmeden bahsediliyor, ama daha önceleri ne İskender döneminde, ne Bizans döneminde, ne Abbasî'de, ne de Osmanlı'da, böyle bir kopukluk yaşanmıştır. Buraların küreselleşme ile birbirlerine daha da yakınlaşmaları gerekirken, birbirlerinden uzaklaşmaları yeni bir parçalanmayı doğuruyor. Hem toplumsal parçalanma, hem zihinsel parçalanma, şu refleksi ortaya çıkarıyor: Elde olanı koruma refleksi. Elde olanı korumaya dayalı her refleks, bir müddet sonra elde olanı tehdit edene karşı bir nefret doğuruyor. Çin ve Hint için niçin bunlar söz konusu değil? Niye Müslümanlar? Niye İslam dünyası? İslam, Hint ve Çin'i karşılaştırdığımızda tarihte şu ana kadar, mevcut egemen medeniyete kendi sahasında hükmetmiş olan bir tek İslam medeniyeti var. Yani İslam medeniyeti, Batı medeniyetiyle, Güneybatı Avrupa'da Endülüs ile, Doğu ve Orta Avrupa'da ise Osmanlı vasıtasıyla doğrudan yüzleşmiş ve asırlar boyu önemli ölçüde Batı'ya egemen olmuş yegane medeniyettir. Çin'in böyle bir tecrübesi yok. Bir Batılı için, Çin çok uzakta, egzotik bir medeniyet; Hint tarihin derinliklerinde bir şeyler üretmiş, mistik bir yer; İslam ise yakın döneme kadar Avrupa'nın merkezinde kendilerine hükmetmiş bir güçtür. İslam ve Batı birbirine benzer kaynakları kullanırlar. Din tarihi açısından bakıldığında, malum, üç kategori kabul edilir. Batı dinleri: İslam, Hristiyanlık, Yahudilik. Doğu dinleri içinde de sosyolojik dinler vardır: Çin. Psikolojik dinler de: Hint. İslam ve Hristiyanlık böyle bir ayrımda aynı paradigmayı belli ölçülerde paylaşır. Ama farklı bir arka planla bunu yansıtır. Siyasal bölünmenin Osmanlı'ya yansıyan bir başka sonucu Vestfalya (Westphalia) sistemi ile millet sistemi arasındaki gerilimdir. Vestfalya yayıldıkça millet sistemi çözülür. Bu çözülme İslam dünyasındaki zihnî temerküzü, ekonomik temerküzü ve siyasal temerküzü tümüyle tahrip etmiştir.

Şimdi baktığımızda da İslam dünyası kavramı ile ilgili statik bir resim çizmemek lâzım. İslam dünyası dinamik bir kavram. Dünya kavram olarak da dinamik. Eskiden bu Dârü'l-İslam olarak söyleniyordu. Bu tabi ki çok farklı bir şey. Özellikle Batı'da, biraz da provokatif amaçla olacak, anti-İslamcı Daniel Pipes gibiler Dârü'l-Harb'ın sürekli bir harp öngörmekle, Dârü'l-İslam'dan ayrıldığını söyler. Kesinlikle, klasik terminolojide Dârü'l-Harb ile Dârü'l-İslam böyle bir ayrım değildir. Onun belki tartışması başka bir zeminde yapılabilir, ama bunlar, iki ulus-devletin birbirinden farklılaşması gibi farklılaşan iki şey değildir. Dârü'l-İslam'ın içinde de farklı devletler ve farklı kuvvetler vardır ve Dârü'l-Harb de sürekli savaşılan bir bölge için tanımlanmamıştır, hukukî fonksiyonellik içinde ortaya çıkmış bir tanımlamadır. Yani ABD ve Sovyetler Birliği gibi, Doğu-Batı bloğu gibi bir ayrım değildir.

Bulaç –Ne Kur'an'da, ne de hadis kaynaklarında Dârü'l-Harb ve Dârü'l-İslam gibi iki kavram geçiyor.

Davutoğlu –Çok pratik bir sorudur. Dârü'l-Harb'de yani İslam otoritesinin olmadığı bir yerde birisi bir suç işlerse ya da birinin hakkını gasp ederse, bunun durumu ne olur, gibi pratik bir soruya, pratik verilen bir cevaptır. Uygulanmadığına göre orası farklı bir alan olarak görülüyor.

Bulaç –Dârü'l-İslam'dan Osmanlı Devleti, Ortadoğu ve İslam dünyasına geliyoruz.

Davutoğlu –İslam dünyası kavramına baktığınızda, bu modern bir kavram. Daha öncesinde böyle bir kavram yok. Çıkış şartları ve değişim yönüne baktığımızda, yakın dönemde dört safhada bunun değiştiğini söyleyebiliriz. İslam dünyasında bunalımlar ve gelişimler. Bu dört dönemi karşılaştırdığımızda İslam dünyasındaki seyrin çok olumsuz

olmadığı kanaatindeyim. 20. yüzyılı dört çeyreğe bölelim. Yani 1900'lerden 1918'e kadar, birinci dönem. II. Dünya Savaşına kadar, ikinci dönem. II. Dünya Savaşından İslam Konferansı Örgütü'nün kurulmasına, 1970'lere kadar üçüncü dönem. 1970'lerden günümüze kadar da dördüncü dönem. Yaklaşık dört çeyrek. Birinci çeyrekte, Batı'da İslamla ilgili temel imaj Osmanlı tipolojisidir; Osmanlıdır ve sömürge ülkeleridir. İki ayrı kategoride ele alınır. Buna karşılık da Osmanlı Batı'nın sömürgeci etkisi karşısında direnmeye çalışır. Sömürgeler ise Batı etkisindedir. Ama ikisi arasında çok doğrudan bir irtibat vardır. Ne zaman Osmanlı kuvvetliyse sömürgeler kendilerini daha güvende hissetmişlerdir. Özellikle II. Abdülhamit döneminde sömürgelerdeki Müslümanlar, ne kadar örgütlüyse veya güçlüyse Osmanlı kendini o kadar kuvvetli hissetmiştir. Özellikle İstiklal Savaşı esnasında Hint'ten gelen desteklerde, Hilafet hareketlerinde bunu görürsünüz. Afganlıların o dönemde, İstiklal Savaşında yaptıkları malî destekler var. Ve bu dönemde İslam siyasasına baktığınızda bu ikisi birbiriyle irtibatlıdır. Siyasa da bu problemle ilgilidir. O dönemdeki siyasî düşünürlere baktığınızda hepsi var olan Osmanlı düzeninin temel kavramlarını koruyarak bir siyasal reform nasıl yapılabilir, bir entelektüel reform nasıl yapılabilir, sorusuna cevap ararlar. Bütün önemli okullar o yüzden Sultan II. Abdülhamit döneminde oluştu ve en önemli tartışmalar II. Meşrutiyet döneminde yaşanmıştır. Bu dönem kendine has özellikler taşır.

I. Dünya Savaşından II. Dünya Savaşına kadar, -ben bunu Pakistan'ın kuruluşuna kadar getiriyorum-, İslam medeniyeti, tarihinin en derin, en problemli dönemini yaşamıştır. Çünkü Osmanlı'nın yıkılışı ile birlikte, İslam dünyası hemen hemen tümüyle sömürgeleşmiştir. Türkiye, İran, Afganistan hariç bağımsız ülke kalmamıştır. İran ve Afganis-

tan da yarı sömürge halindedir ve Türkiye de yeni bir arayış içindedir. Böyle bir durumda, gerek Ali Abdurrâzık'ın gerek Reşit Rızâ'nın Mısır'da yaptığı tartışmalara baktığınızda klasik ihyadan çok, artık yeni duruma nasıl intibak edebiliriz, sorusu, arayışı var. Sadece İslam dünyasıyla alakalı bir şey değil bu. Bu dönem Hristiyanlığın da en yoğun bunalım yaşadığı dönemdir. Çünkü uluslararası düzende dinler, ideolojiler tarafından ikame edilmiştir. Bir de sömürgeci düzen, İngiliz ve Fransız sömürgeciliği, hemen hemen bütün dünyayı kontrol eder hale gelmiştir. Dinler ideolojiler karşısında zayıflarken, Çin ve Hint gibi Batı-dışı havzalar da, Avrupa karşısında en geri duruma düşmüşlerdir. Ve Avrupamerkezcilik zirveye ulaşmıştır. O dönemle ilgili çok ilginç hatıratlardan bir tanesini burada zikredeyim. 1991'de, Huntington maruf makalesini yazmadan önce, Jakarta'da bir sahafı geziyordum. Çok eski bir sahaf, Hollanda sömürgeciliği döneminden kalma. 1926 yalında yazılmış, ikinci baskısı 1928'de yapılmış bir kitap dikkatimi çekti. Basil Mathews adlı bir misyonerin İslam dünyası gözlemlerine dair, Young Islam on Trek: A Study in the Clash of Civilizations (Yükselen Genç İslam: Medeniyetler Çatışması Üzerine Bir Çalışma) başlıklı bir kitap. Burada anlatılan İslam dünyası, tamamıyla nostaljik, Hristiyanlığa kucak açmaya hazır, fakir, geri kalmış ülkelerin ve yok olmakta olan bir medeniyetin son direnişlerini yansıtan bir dünyadır. Toynbee de A Study of History'nin İslam medeniyeti ile ilgili bölümlerinin bir kısmını bu dönemlerde yazmıştır.

1948'den sonra, -ki bu tarih Amerika için önemlidir- Amerika'nın, İngiliz sömürgeciliği yerine Birleşmiş Milletler sistemini getirmesi, bir taraftan ulus-devlet fikrini yaygınlaştırdı, ama öbür taraftan da her bir ulus-devlet kendi kimliğini oluştururken, tarihî referanslara dönmek durumunda kaldı. Üçüncü dönemde, İslam dünyasındaki en ciddi dönüşüm-

lerden bir tanesi Pakistan'la birlikte yaşandı ve ilk defa İslam referanslı bir ulus-devlet kuruldu. Pakistan'ın bir devlet olarak, Hindulardan, Hindistan'dan kopuşu sadece din farklılığı yüzündendi. Arkasından çok sayıda devlet geldi. Bir anda İslam dünyası dediğimiz şey 45 civarında devletin oluşturduğu, dünyanın en önemli stratejik merkezini kontrol eden bir dünya halini aldı. O zaman ki İslam dünyası haritalarına baktığınızda, Afro-Avrasya'yı ortadan bölen ve yeşile boyanmış bir İslam dünyası görürdünüz. Ama çok sayıda devletten oluşan, İslam dünyası yepyeni bir olguydu. İslam devleti tartışmaları bu dönemde yaşandı. İslam dünyası deyince zihinde uyanan şey; birbirinden kopuk, rekabet halinde olan ulus-devletler geliyordu: Kimisi sosyalist, kimisi kapitalist yönetimi, kimisi daha başka bir yönetimi benimsemiş. İkili bölünmeyi yaşayan bir İslam dünyası.

Dördüncü çeyrekte ise yeni bir olguyla karşı karşıyayız. Bu küreselleşmeyle gelişen bir şey. İslam dünyasındaki her bir ulus-devlet, bir şekilde Batı'yla bir problem yaşamaya başladı. Kudüs ve Filistin meselesi dolayısıyla Araplar, Batı'yla; Kıbrıs nedeniyle Birinci Dünya Savaşından sonra ilk defa Türkler, Batı'yla yüzleşmek zorunda kaldı. Arkasından İran Devrimi ve onun da arkasından Afganistan'da, Sovyetler Birliği'ne karşı başlatılan Cihad. Ve İslam dünyasında yeni bir gerilim ve dış dünyanın kendilerini dışladığı kanaati hasıl olmaya başladı. Nasıl ki, biz Kıbrıs dolayısıyla Amerikan ambargosu ile dışlanmışlık hissine kapıldık ise; Araplar petrolle besledikleri Batı bloğunun İsrail'in yanında yer almasından dolayı dışlandığını hissetti. Pakistan, Keşmir yüzünden; Endonezya, Doğu Timor yüzünden dışlandığını hissetti. Ve şu İslam dünyasında yaygın bir kanaat halini aldı: Uluslararası sistem İslam dünyasına karşıdır ve çifte standart uyguluyor. Bunun getirdiği daha önceki defansif tepkiyi daha da besleyen bir tepki doğdu. Soğuk Savaş sonrasında İslam dünyası kavramı değişti. Şu anda

farklı bir İslam dünyası var. İkinci çeyrekten itibaren, Osmanlılar Balkanlardan çekildikten sonra, İslam dünyası Afro-Avrasya, Afro-Asyalı bir dünyaydı ve hep Afrika ve Asya'yla özdeşleştirilmişti. Nasıl, bir dönem İslam deyince Osmanlı anlaşılıyor idiyse; 1960'lı yıllarda İslam deyince Filistin Kurtuluş Örgütü ve gerilla resimleri akla gelmeye başladı ve görünen yüzü Asya ve Afrika idi. Soğuk Savaştan sonra ilk defa İslam dünyasının Avrupa ve Avrasya yüzü tekrar uyandı. Bosna'yla, Kosova'yla, Makedonya'yla, hatta Orta Asya'yla, Çeçenistan'la Avrupalı İslam. Aliya İzzetbegoviç bunun tipik bir örneğini yansıttı ve Aliya İzzetbegoviç Avrupalı dili de kullanarak Batı'nın çifte standardını sürekli göstermeye çalıştı. Yani eğer Batı'nın küreselleştirmeye çalıştığı, Fukuyama'nın Tarihin Sonu dediği bütün o değerler; özgürlük, hoşgörü, eşitlik fikri gibi değerler açısından Miloseviç ile Aliya'yı mukayese edersek; bir Müslüman olarak Aliya, bahsettiğimiz bütün bu değerleri temsil ederken Miloseviç ise geride kalmış değerleri, tarihin gerisine itilmesi gereken değerleri temsil ediyordu. Ve bu çelişki en çarpıcı şekilde orada ortaya çıkmaya başladı. Ama daha da çıkmaya başlayacak. Birinci önemli değişiklik bu. İkinci önemli değişiklik ise; bu terör olayıyla daha etkin olacak ve de daha fazla görülecek. İslam artık sınırlarla ölçülebilecek ve kısıtlanabilecek bir dünya değil. Eskiden Osmanlı geriledi, Edirne'ye geldi; İslam dünyası oradan başlıyordu. Ulus-devlet döneminde İslam Konferansı'na üye devletler neredeyse, İslam dünyası da orasıydı. Ama şimdi, artık sınırlarla tanımlanabilir ve kısıtlanabilir bir İslam dünyası yok. İslam medeniyeti Avrupa'nın tam içinde, Amerika'nın tam içinde. Bütün satıhta süren bir etkileşim var. İslam dünyası da bunu kabullenmek durumunda, Batı da. Sofya'da Müslüman azınlıklar meselesi konuşulurken şunu göstermeye çalıştım: Modern dünyaya kadar İslam dünyasının şöyle bir problemi de, hukuku da olma-

dı. Büyük bir Müslüman topluluk başka birinin egemenliği altında yaşayıp da toplu olarak, bireysel olarak değil, bir Müslüman cemaati oluşturup da bir hukuku tartışmadı. Dolayısıyla da hep egemen olduğu şartlara göre bir hukuk ve anlayış geliştirdi. Ama şimdi Amerikalı bir Müslüman sadece bireysel olarak yaptığı bir fiilden değil, birinin yaptığı bir terör, saldırı dolayısıyla da cemaî, toplu bir suçlamayla karşı karşıya kaldığında Amerikalı kimliğiyle Müslüman kimliğini bir yerde uzlaştırmak zorunda kalıyor. Geçen günkü terörizm mağdurlarının cenazesinde okunan ezanın uyandırdığı psikolojiyi düşünün. Amerikan semalarında bir ezan, ama farklı bir saikle okunan bir ezan. Burada demografik hatlarla çizilen bir İslam dünyası kavramı yerine kültürel varlıklarla tanımlanan bir İslam dünyası. Batı da bunu kabullenmek durumunda. Müslümanlar ilk defa, Müslümanların egemen olmadıkları yerlerde toplu varlıklar halinde mevcut. Batı da tarihinde ilk defa kendi coğrafyasında sadece Müslümanlarla ilgili değil, Çinliler ve Hindularla ilgili meselelerle yüzleşmek ve bunları kabul etmek durumunda. Bush "yüzleşemem, kabul edemem" diyemez artık. Derse, ilkin Colin Powel'la hesaplaşmak durumunda. Ve bunu takip eden başka sorularla.

Küreselleşme ile uluslararası düzen arasında irtibatı kuracak olursak, şu anda Batı açısından bakıldığında üç tane tepki var ve İslam dünyası da bu tepkileri görmek, yorumlamak durumunda. Bu tepki, tıpkı Büyük İskender sonrası ortaya çıkan tepkiler gibi. Bir anda Yunan şehir devletinden çıkmışsınız, bir çok alanı kapsamışsınız; organik yapıdan, daha büyük bir işleyişe, mekanik bir yapıya geçmişsiniz. Felsefeden hukukî düzene geçmeye çalışıyorsunuz. Üç büyük tepki doğmuştur: Birincisi, Stoik tepki, yani Stoacıların tepkisi. Yani bu yeni düzeni anlamlı kılacak bir felsefî arka plana oturmak. İkincisi sinik tepki. İçe çekilmek ve evrensel bir gerçeklik fikrinden çok, "Benim yerel gerçekliğim

nedir?" sorusuyla ilgilenmek. Üçüncüsü de Epiküryen tepki, ne olursa olsun bireysel hazzını maksimum düzeye getirme tepkisi. Bugün bu üç tepkinin izleri de var. Aslında yeni dünya düzeni fikri gerçek anlamda kullanıldığında pozitif bir tepkidir. Yeni dünya düzeni şu anlamda Stoacı bir tepkidir: Öyle bir dünya oluşturalım ki, bu dünyanın belli ilkeleri olsun ve bütün insanlık bu ilkelerden eşit olarak yararlansın. Sinik tepki, postmodern bir tepkidir, göreceliliktir, kendi içine kapanmadır. Gerçeklik fikrinden çok göreceli gerçekliğe yakındır. Epiküryenizm ise tüketim kültürü ve alışkanlığıdır. Küreselleşmeye bir kısmı şöyle bakıyor: Coca Cola ne kadar yaygınlaşırsa, McDonald's ne kadar yaygınlaşırsa, küreselleşme de o kadar dallanır ve budaklanır; bu tipik bir Epiküryen tepkidir. Eğer yeni dünya düzeni fikri gerçekten de dünya düzeni olacaksa bütün bu tepkileri görecek. Batı, benmerkezci egoizminden çıkmak durumunda ve biz de tarihi tekrar kurmak durumundayız. Ve bu tarih de, bütün insanlığı tarihin bir parçası haline getirmek zorunda. Müslümanlar olarak da, İslam dünyası olarak da bütün bu hesaplaşmaların sonucunda bütün insanlığa hitap edebilecek teorik bir zemin; felsefî, düşünsel bir arka plan ve buna uygun bir dil oluşturmak zorundayız. Kavramlarını, sadece kendi dünyasında anlamlı olacak şekilde kurmak önemli değil; bu kavramların dış dünyaya dönük yansımalarını da oluşturabilmek gerekir.

Mahçupyan –Bunun sonucunda dünyanın da, Müslümanlaşacağını bekleyerek değil, sadece ona katkı yaparak, bir senteze katkı yapmak üzere hareket etmek.

Davutoğlu –Zaten İslam dünyası, Hz. Peygamber'in Medine'ye girişi dahil olmak üzere, hiçbir zaman bir bölgeye giden Müslümanlar, oradaki bütün kitlenin Müslümanlaşmasını beklemediler. Oradaki kitleler Hristiyan kalarak da, Yahudi kalarak da bir şeyler yaptılar.

Mahçupyan –Şu andaki Müslümanların beklentisi ne? Bu çok daha önemli.

Davutoğlu –Hatta bütün klasik kitaplarda vardır. Allah zalim bir Müslüman hükümdara yardım etmez, ama adil bir gayrimüslim hükümdara yardım eder. Neden? Çünkü adalet temel bir ilkedir.

Bulaç –Küfür devam eder, zulüm devam etmez.

Davutoğlu –Küfrün değişebilme şansı vardır. Ama zulüm daha kalıcı tepkiler uyandırır. Buradan baktığımızda, Batı'yla doğrudan temas halinde olduklarından, Endülüs ve Osmanlı tecrübesini ele alırsak, bunlar ne zaman bütün kitlelerin Müslüman olmasını bekledi ki. Daha çarpıcı bir örnek vereyim. Endonezya şu anda en kalabalık Müslüman ülkedir. 180 milyon Müslüman var. Endonezya'nın Müslümanlaşması için tek bir kılıç şakımadı, tek bir savaş yapılmadı. Batılıların misyoner göndermesi gibi bir kasıtla da yapılmadı. Yapılan şey şu. Tüccarlar gitti, arkasından alimler gitti, arkasından da mutasavvıflar gitti. Tamamıyla sosyal hayatın dinamizmi içinde bir İslamlaşma oldu, kimse kimseyi zorlamadı.

Mahçupyan –Bunlar doğru. Yalnız şu andaki beklentilere ve tepkilere ve bu terör olayı sonrasında birçok yerdeki gizli veya açık sevinç gösterilerine baktığımızda veya bunların diliyle meseleye baktığımız zaman, bunların dünyaya katkı yapmaktansa, önce bir dünyadan hınç alınması gerektiğine dair İslamî bir bakış da var. Burada bir iç hesaplaşmanın gerekli olduğunu düşünüyorum. Mesela Refah Partisi'nin davasında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi birçok şey söyledi, ama bunların içinde en önemli olanı şuydu. Kapatmaya neden olan şey de o. Bir takım insanlar suç işlerken ya da suç adını taşıyan şeyler söylerken, diğerleri bundan rahatsız olmadan davrandı. O yüzden de bütün parti bunu

kabullenmiş gibi oldu. Küçük bir azınlık yüzünden bir büyük cemaatin, partiyi de aşarak bütün bir dünyanın bir damga yemesi söz konusu. Öte yandan da büyük bir avantaj var. Şu anda İslamî dünya için postmodernizmin zararı, yanında postmodernitenin çok yararlı olduğunu düşünüyorum. Çünkü bunun getireceği çeşitlilik, çoğulculuk gibi değerler ve mikro dünyalarda beraber yaşama taktiği, son safhada, Müslümanların geldiği noktada onların çok lehine olan bir şey. Böyle baktığımız zaman modernizme uymayan bir İslam aleminden söz ediliyordu. Belki de modernizmi çok fazla ulus-devletle özdeşleştiren bir İslam âlemi olduğu içindi. Ben böyle baktığım zaman ulus-devletin çok fazla İslam'la yan yana gelemeyecek bir olgu olduğunu düşünüyorum. Ve ulus-devlet dünyasındaki başarısızlığın da maalesef milliyetçilik olarak çıktığını ve İslam'ın milliyetçilik altında ezildiğini düşünüyorum. Yani İslamî milliyetçilik aslında İslam'ı bir değer olarak, bir din olarak, bir normlar bütünü olarak anında onu ezdi, onu çok küçülttü ve araçlaştırdı, diye düşünüyorum. Postmodernizm ile İslam dünyasında milliyetçilikten bir çıkış yaşanabilir. Ve o zaman farklı bir dünya, farklı bir katkı boyutuyla bakılabilir. O zaman kültürel arka planı tekrar canlandırmak ve bunu yaparken de kendini ezik hissetmemesi mümkün olabilir, diye düşünüyorum. Ama gene aydınlarla olacak olan bir şeyden bahsediyoruz.

Davutoğlu –Eğer soğukkanlı bir süreç yaşanırsa çok verimli, üretken bir dönemin eşiğinde olduğumuzu düşünüyorum. Kriz büyük ve bence kriz ne kadar büyükse ona yönelik tepkiler de o ölçüde yaygın olur. Belki şöyle düşünerek, Türkiye ile bu anlamda irtibat kurabiliriz: Türkiye Batı medeniyeti yayılmasının getirdiği problemlerle karşı karşıya gelmek ve kendi iç hesaplaşmasını yapmak zorunda. İslam medeniyeti de yapmak zorunda ve bütün bu dediğiniz problemleri tartışmak durumunda. Diğer medeniyet hav-

zaları da bunu yapacaktır. Ve bunun canlı örneklerini de çıkarmak zorunda. Ben daha iyimser bir noktadan bakıyorum. Bundan sonraki katkı, evrensel değerlerle yerel değerler arasındaki etkileşimde ortaya çıkacak. Bundan sonra tarihte var olan, var olacak olan kültürler, medeniyetler o yerellikten evrensel ürünler çıkartabilecek ve evrensellik boyutunu da kaybetmeyecektir.

Bu konuda İslam medeniyetinin ciddi bir şansının olduğu ve önemli bir çıkış noktası ortaya koyabileceği kanaatindeyim. Bir kongrede, "medeniyetlerarası çatışma mı, diyalog mu" gibi bir tartışmada, bunu gündeme getirdiğim zaman, bir Batılı şöyle bir şey söylemişti: "Nasıl bu kadar emin söyleyebiliyorsunuz. Siz de parçalanmış bir ülkeden, yani Huntington'ın tabiriyle torn country'den geliyorsunuz". Orada da söyledim; en büyük beyinler, en bunalımlı dönemlerde çıkar. Fransız İç Savaşında Rousseau'nun, İngiliz İç Savaşında Hobbes'un, Alman parçalanmasında Hegel'in, Kant'ın, bütün o parçalanma sürecinde ortaya çıkması gibi, bu bunalımların yaşandığı zeminlerde çok güçlü ve yeni bakış açıları söz konusu olacaktır. Bu hesaplaşmayı gözden kaçırmadan yapmak lâzım. Ama bu hesaplamayı yaparken durduğumuz yer önemli. Bir kimlik problemini bir insan kendi içinde yaşıyorsa ve tarihte nerede durduğunun farkında değilse, başka bir şeyi anlayamaz ve ona da her hangi bir katkıda bulunamaz.

İslam dünyası şu ana kadar duruşunu kaybeden insanların düşündüğü bir dünyaydı. Duruşunu arayan insanların, bir yerde duran, yani kendisinden şüphe etmeyen, bunun için suçluluk hissetmeyen, bunun için apolojetik bir söylem geliştirmeye ihtiyaç hissetmeyen, "Ben buyum ve bu olmaktan dolayı memnunum. Bununla barışığım, yaşadığım dünyayla da barışığım. Kimseyi dışlamak niyetinde değilim. Ama her hangi bir kimsenin, beni dışlaması karşısında

da kendimi ispat etme durumunda değilim. Söyleyeceğim bir şey var. Ve bunu söyleyecek teorik arka planım var. Bunu söyleyecek tarihî zeminim de var" diye bir çıkış, bir çözüm üretebilir. Bunu da sırf entelektüel bir çıkış olarak değil, ekonomik bir müesseseleşme, siyasî bir müesseseleşme olarak da yapabiliyor olması lâzım. Bu noktada çok üretken, çok canlı bir döneme giriyoruz. Belki de bizim açımızdan, Türkiye'deki değişimler açısından, bu canlı dönem, hakkıyla, dışlamadan, anlayarak tartışılması, yaşanması durumunda verimli bir dönem olur.

KÜRESEL BUNALIM VE TÜRKİYE

Etyen Mahçupyan –Konuşmamızın birinci bölümünde Batı'ya baktık, ikincisinde de Doğu'ya, İslam âlemine baktık ve Türkiye'nin bu iki âlem arasında dağılmışlığına, sıkışmışlığına sadece değinerek bıraktık. İlginç bir şekilde her iki dünyayı da biraz şizofren olarak tanımladık. Şimdi, 'bu iki şizofrenik dünya arasında ne kadar sağlıklı olunabilir' gibi bir soru da var önümüzde. Fakat biz bu durumumuzu, kendi durumumuzu biraz güzelleştirerek kendimize sunuyoruz. Batı âlemi ile İslam âlemi arasında bir köprü olduğumuzu söylüyoruz. Ancak benim kafamda "Bu ne kadar doğru?" diye de bir soru var. Çünkü Doğu'dan baktığımızda Türkiye Batılı bir ülke, fakat Batı'dan baktığımızda pek de o kadar Batılı gibi gözükmüyor. Buna mukabil Batı'dan bakıldığında, Müslüman bir ülke ama Doğu'dan bakıldığında da pek o kadar Müslüman gözükmüyor. Yani hem Batılı hem Müslüman bir ülke, ama belki de ne Batılı ne Müslüman bir ülke. Bunun da Türkiye'yi belirli bir perspektif sıkıntısı içine soktuğunu düşünüyorum. Belirli bir perspektif daralması yaratıyor. Türkiye önüne gelen tercihleri hem istiyor, hem istemiyor. Avrupa Birliği bunlardan biri mesela. Neyi isteyip istemediğimizi de toplum olarak tam olarak tartışamıyoruz gibi bir durumumuz var. Böyle baktığınız zaman Türkiye belirli sıfatlar içine zor giriyor. Türkiye, "şöyle bir ülkedir" denmesi zor bir ülke. Size bunu sorarak başlamak

•••

Düşünce Ekseni Programı, STV, 3 Ekim 2001.

istiyorum. Siz sıfat bulmaya kalksaydınız, Türkiye'yi bildiğiniz sıfatlarla anlatmaya kalksaydınız, Türkiye'yi hangi sıfatlarla tanımlardınız?

Ahmet Davutoğlu –Güzel bir noktaya temas ettiniz. Benim de son kitap çalışmamda ciddi olarak düşündüğüm hususlardan bir tanesi de bu oldu. Soğuk Savaş sonrasında Türkiye için iki uç tanımlama yapıldı: Bir tarafta, iki dünya arasında parçalanmış, yerini bulamayan, kimlik sıkıntısı çeken bir ülke; diğer tarafta da stratejisyenler tarafından özellikle Amerika stratejisi açısından önemli bir eksen olarak görülen pivot ülke tanımlaması. Türkiye'nin uluslararası ilişkiler konumu ile ilgili olarak, Stratejik Derinlik kitabını kaleme alırken, "Türkiye'yi nasıl tanımlamak mümkün olur?" diye düşündüğümde Soğuk Savaş sonrası bu iki konjonktürel tanımlamanın da yeterli olmadığını gördüm. Türkiye'yi bir yüzyıl sonra anlamlı bir şekilde anmak veya anlamlı bir sıfatla tanımlamak gerekirse ben derin sıfatını tercih ederdim. Halbuki, derin sıfatı bizde hep olumsuz çağrışımlar yapan bir sıfattır. Ama coğrafî anlamda da, tarihî anlamda da Türkiye derinliğe sahip bir ülke. Bu derinlik, beraberinde parçalanmışlığı getiriyor, yani Türkiye derinliğine bir tarihe ve derinliğine bir coğrafyaya sahip bir ülke olmasaydı belki bu parçalanmayı yaşamazdı veya çok yeknesak bir ülke olsaydı da böyle bir parçalanmayı yaşamayabilirdi. Mesela olumlu anlamda İsviçre veya olumsuz bir anlamda Uganda olsaydı daha uniform bir şey canlanabilirdi. Ama bir parçalanmışlık varsa bu aslında bir bütünün parçalanmasıdır. İkincisi, tarihî anlamda da derin bir ülke. Türkiye'nin üzerinde bulunduğu yer, bütün insanlık tarihinin atardamarlarının şekillendiği bir coğrafya. Bu noktadan bakarsak ve durumumuza tarihî örnekler verirsek, Roma İmparatorluğu sonrası yine merkez olan Roma'nın İtalyan Birliği kurulana kadar periferi kalıp bir sıkıntı çekmesi, par-

çalanmışlık yaşaması ya da Helenistik dünyada merkez olan Yunan havzasının uzun bir süre periferi durumunda kalması gibidir. Böyle bir durumda Türkiye derinliğine bir tarihe ve coğrafyaya sahip olduğu için hem parçalanmış hem de pivot ülke gibi görünüyor. Türkiye olmadan çevresindeki hiçbir şeyi tanımlayamamak, Türkiye'yi kaçınılmaz bir eksen ülke haline sokuyor. Balkanları, Kafkasları, Ortadoğu'yu Türkiye'nin veya Osmanlı'nın tarihi olmadan yazamazsınız. Sırp tarihi Osmanlı tarihi olmadan yazılamaz. Düşman algılaması olsa bile yazılamaz. Kafkas, Asya, Avrasya tarihi yazılamaz. Böylesine derin. Ama öbür taraftan bu derinlik içerisinde şöyle ilginç şeyler de gösterebiliriz: Edirne ve Üsküp tarihte bugün olduğu kadar hiçbir zaman birbirine yabancı olmadı. Urfa ve Halep hiçbir zaman bugünkü kadar birbirine aykırı olmadı. Kebaplarıyla her şeyiyle aynı ama insanlar gidip gelmiyor. Urfa ile Halep arasında bir kültürel alışveriş görünmüyor. Son gezimde Harran'a kadar gitmiştim. Harran muhteşem bir merkez. Ama şimdi Türkiye'nin kenarında, metruk bir Harran var. Halbuki Osmanlı'da bu böyle değildi. Ya da tarihin hiçbir döneminde Batum ile Trabzon -son yıllarda belki biraz değişti- birbirinden bu kadar kopuk değildi. Trabzon ile Köstence hiç bu kadar birbirinden kopuk değildi. Bu açıdan baktığınızda bir kopukluk var ama problemlerimizin kaynağında da o kopukluğun getirdiği bir derinlik var. Biraz da olumlu bir özgüveni içinde barındırdığı için kitaba Stratejik Derinlik tanımlamasını uygun görmüştüm. Oradan da Türkiye'nin bu coğrafî ve tarihî derinliğini, bir anlamda derin Türkiye'yi anlayabilmek ve "derin Türkiye"den kastım sadece ulus-devlet derinliği anlamında değil, kültürel hafıza, ekonomi-politik anlamda derinlik. Biraz sonra belki uluslararası düzen, bölgesel problemler etrafında dururuz. Mesela; Mezopotamya havzası bizim derinliğimizdir ama bugün parçalanmıştır. Böyle bir kültürel derinlik anlamında İstan-

bul'un kültürel derinliği Bosna'ya kadar uzanır ama bugün sanki Edirne sonrasında başka bir kültürel havza varmış gibi algılanıyor. Biz bu problemlerle yüzleşmek durumundayız. Sıfat tanımı, doğru sıfatları bulabilmek açısından gerçekten önemli. Hamasî olmayan ama aynı zamanda da bir kısıtlama, bir sınırlama getirmeyen bir sıfat bulma arayışı ve bu çerçevede gerçek bir durum tanımlaması yapmak belki de tarihte her zamankinden daha çok bugünkü acil bir problemimiz.

Ali Bulaç –Türkiye'ye bu tarihî derinlikten bakmak lâzım. Biraz da güncele gelelim ve bu güncel konjonktüre tarihî derinlikten bakmaya, bir anlam kazandırmaya çalışalım. 11 Eylül'de bir saldırı oldu. ABD birkaç saat sonra bu saldırıyı savaş olarak tanımladı. Burada bir karışıklık var. Bu bir terörist eylem miydi, savaş mıydı? Terör eylemi ne zaman savaş olarak nitelendirilebilir. Ve bir savaş hangi durumlarda terörü gerekçe olarak ilan edebilir? Tabi Türkiye ve NATO ülkeleri çok müdahil olmadılar. Sonra da NATO'nun 5. maddesi devreye girdi. 5. maddede Türkiye'yi yakından ilgilendirmesi bakımından ilginç bir şey var. Kısaca okuyayım: "NATO müttefikleri Avrupa veya Kuzey Amerika'da bir ya da daha fazla yapılacak olan silahlı bir saldırı bütün müttefiklere yapılmış gibi kabul edilir." Acaba bu silahlı bir saldırı mı? Yani dışarıdan belli bir düşman, belli bir ülke veya belli bir askerî grup top-tüfek veya nükleer silahla saldırıda mı bulundu? Ve dolayısıyla da 5. madde neden işletilir hale geldi? Buna Türkiye'den bazı itirazlar geldi. Belki ikinci seviyede ve bilinçli olarak da böyle aktörler seçildi. Buna itirazlar yapıldı. Çünkü Türkiye'de aslında 11 sene bu anlamda bir saldırıya uğradı. Hatta ismini de öyle koymuştu. "Düşük yoğunluklu savaş" demişti. Ve 11 sene içinde 30 bin insan hayatını kaybetti. Bu savaşta müdâhil olanlar da sonradan açıkça ortaya çıktı. Suriye, Lübnan, İtalya, Yunanis-

tan, bir ölçüde Almanya, Fransa, hatta Hollanda. Mesela Ege ordu komutanı, bu noktanın üzerinde ısrarla durarak; "Bunun dışarıdan bir düşman saldırısı olduğunun kanıtlanması lâzım" diyor. Türkiye böyle bir durumda. Bir yandan Afganistan var. Bir yandan kendisinin geçirdiği düşük yoğunluklu savaş tecrübesi var. Bir yandan da NATO ülkesi. Afganistan dediğimiz zaman Türkiye'ye coğrafî bakımdan uzak ama aslında beşerî, kültürel ve tarihî olarak da o kadar da uzak değil. Kurtuluş savaşında Afganlılar, Hint yarımadasındaki Müslümanlar oradaki kadınların bileziklerini, küpelerini toplayıp Kurtuluş Savaşını finanse etmek üzere Türkiye'ye göndermişler. Acaba bu tarihî derinlikten de baktığımızda bugünkü konjonktürel duruma da cevap vermek üzere Türkiye Osmanlının dediği zihni müşevveş durumda mıdır?

Davutoğlu –Doğru. Zihni müşevveş olma, biraz karmaşık bir hâl olma yeni bir hâl de değildir. Buna da kısmen alışkın olmamız lazım. Bu belki de çok da kötü olacak bir şey değil. Bazen zihni çok yalın gözükerek her şeyi dört dörtlük izah edebildiğinizi düşündüğünüz zaman aslında yanılıyorsunuzdur. Çok karmaşık problemler karşısında bazen -hele bu dönemlerde- zihnin sürekli seyyal bir halde olması anlaşılabilir bir şeydir. Anlaşılamayan, böyle bir döneme hazırlıksız girilmiş olmasıdır. Yani hâlâ Türkiye'de Soğuk Savaş sonrası döneme, aydınlarımız, siyaset yapımcılarımız intibak edebilmiş değil. 11 Eylül eylemi sonrasında ortaya çıkan uluslararası konjonktür ve küreselleşme ile ilgili olarak konuştuğumuz tartışmalara atıfta bulunursak, kısaca Türkiye'nin bu konu içindeki yerini değerlendirmek daha geniş ölçekli bir çerçeve gerektirir. Modern tarihte her savaş sonrasında kapsayıcı bir anlaşma yapıldı ancak Soğuk Savaş sonrasında hâlâ böyle bir anlaşma yapılmadı. Bu açıdan Türkiye'nin durumu çok ilginç. Çünkü, Türkiye ulusla-

rarası düzeni ilgilendiren hemen hemen her savaş sonrasında yeni şartlara intibak etmeye çalışmıştır. Osmanlı da benzer durumlarda uluslararası arenada meydana gelen değişikliklere, kendi içinde aldığı bir takım tedbirlerle intibak etmeye çalışmıştır. Mesela; Otuz Yıl Savaşları sonrasında Vestfalya anlaşması imzalanır ve Avrupa'da yeni bir düzen oluşur. Osmanlı'nın o zaman kendine çok büyük bir özgüveni var. Batı'yı takip ediyor, ama mesafeli bir takip söz konusu. Osmanlı'da, Vestfalya'dan sonra büyük bir restorasyon, Köprülü restorasyonu yaşanır. Bir tarafta Osmanlı millet sistemi diğer tarafta ulus-devlet oluşumu başlamış. Osmanlı kendi sistemini arka arkaya reformlarla, IV. Murat, Köprülü, Lâle Devri ile ayakta tutmaya çalışıyor ve aynı zamanda kendi dışında meydana gelen değişimlere tepki gösteriyordu. Belki de bununla, ömrünü bir yüzyıl sürdürme şansını elde ediyordu. Fransız Devrimi'nin getirdiği yeni değerlere ve Napolyon Savaşları sonrasında, 1815'te toplanan Viyana Kongresinin getirdiği uluslararası konjonktüre ve o zamanki Avrupa sistemine Tanzimat çerçevesinde kapsamlı bir dönüşümle intibak edilmeye çalışıldı. İngiltere ile ticaret anlaşması imzaladı. Kültürel olarak yeni kurumlar oluşturuldu. Siyasî olarak da Tanzimat ilân edildi. I. Dünya Savaşı sonrası kurulan Cemiyet-i Akvam'a, Batı ülkeleri, sistemik ülkeler dışında belki de kavim olarak, ulus-devlet olarak intibak eden ülkelerin başında Türkiye gelir. II. Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş sonrası şartlara intibak için yine bir tepki gösterdi ve demokrasiye geçti.

Soğuk Savaş sonrası döneme baktığımızda Türkiye'nin daha öncekilerden belki de çok daha yoğun ve kapsamlı olarak, kendini tanımlama ve yeni şartlara intibak etme problemleri nedeniyle yaşadığı bir keşmekeş var. Ancak bizim bunlara zihnen ne kadar hazır olduğumuz, kurumlarımızın ne kadar hazır olduğu tartışılabilir. Türkiye açısından oluşan yeni şartların üç parametresini söyleyecek olursak,

Türkiye'nin bu üç parametreyle çok ciddi hesaplaşmaya girmesi lazım. Birincisi; Soğuk Savaş sonrasında bir jeopolitik parçalanma yaşandı, jeopolitik boşluk alanları doğdu ve statik bir parçalanma yaşandı, ikili yapı dağıldı. Bütün bunlar, Türkiye'nin komşu olduğu Balkanlar, Kafkaslar, Orta Asya, hatta kısmen Orta-Doğu'da yaşandı. Tekrar vurgulamakta fayda var, Türkiye'nin kendisi de jeopolitik olarak parçalanmış bir ülke. Şu anlamda söylüyorum: Mezopotamya tarihte hiçbir zaman bugün olduğu kadar parçalanmamıştı. Yani tarihte hiçbir dönem gösterilemez ki, bugünkü Irak sınırının geçtiği sınırı geçmiş olsun. Osmanlı-İran ilişkilerinde; ya İran'daki devlet güçlenir Diyarbakır'a kadar gelir, ya da Osmanlı güçlenir Basra'ya kadar gider. Bizans-Sasani ilişkisinde de, Sümer-Akat ilişkisinde de bu böyledir. Mezopotamya bir bütündür. Kendisi böyle bir parçalanmışlık yaşamış, bir de buna ek olarak bugün uluslararası konjonktürde bir parçalanma var. Aynı şekilde, Bulgaristan gezisi sırasında yakînen görme imkanına sahip olduğum gibi, Doğu Trakya'da, Filibe'den bu yana açılan bir ova var, ama bu bütünlüğü sun'î bir sınırla parçalamışsınız. Oradan gelebilecek her türlü stratejik risk ya da oradaki uzantılarla olan her türlü ilişki, yeni bir durum tanımlaması gerektiriyor. Benzer şekilde, Erzurum yaylası ile Kuzey Kafkasya arasındaki hat da yeni bir tanımlama ihtiyacı hissettiriyor. İkincisi; şu anda dünyada küreselleşmeyle birlikte gelen güçlerin ekonomi politik paylaşım problemi var. Orta Asya'nın bakir kaynaklarının kullanılması meselesi, NAFTA, Avrupa Birliği, Doğu Asya devletleri, Bağımsız Devletler Topluluğu gibi güçler için yepyeni bir alan. Mukayeseli bir şekilde ortaya koymak gerekirse, II. Dünya Savaşından sonra, Ortadoğu'nun bakir kaynakları nasıl bir paylaşım konusu olduysa ve Arap devletleri, bu yüzden çok çetin bunalımlar yaşadıysa, benzer problemlerle Orta Asya Cumhuriyetleri de karşı karşıya kalabilir. Orta Asya ile ilgili

her bunalım, Arap dünyasından çok daha fazla Türkiye'ye yansıma riskini taşıyor. Türkiye ekonomi-politik olarak zaten belli parçalanmışlıklar yaşıyor. Doğu Anadolu'daki su meselesinin veya Bakü-Ceyhan hattının getirdiği parçalanma, hatta Ege denizindeki kıta sahanlığı problemi nedeniyle Türkiye kendini ciddi şekilde sıkışmış hissediyor.

Bunun da tanımlaması gerekiyor. Uzun dönemde belki en fazla etkili olacak olan şey, dünyada jeokültürel bir yüzleşmenin yaşanıyor olmasıdır. Ve Türkiye bunun da merkezinde bulunuyor. Dünyada medeniyetlerarası ilişkilerde jeokültürel bir çeşitlilik yaşanıyor ve klasik medeniyetler yükseliyor. Türkiye de kendi içinde bir anlamda jeokültürel bir parçalanma yaşıyor. Bölgesindeki bütün insan unsurlarını, Boşnakları, Arnavutları, Makedonları, bünyesinde hâlâ taşıyabilen bir yapıya sahip.

Bulaç –Kültürel coğrafyası, beşerî coğrafyası bütün bölgeye yayılıyor. Fakat siyasî coğrafyası..

Davutoğlu –Evet. Sınırları, siyasî coğrafyasının sınırları ile sınırlı. Fakat kültürel ve ekonomi politik coğrafyası çok daha derin. O problem alanlarından da kopması mümkün değil. ABD, NATO ile olan ilişkide de, Afganistan'a olan müdahalede de Türkiye'yi ister istemez bu boyutta düşünemiyor ve bütün bu derinlikleri de hakkınca değerlendiremiyor. Türkiye'nin, NATO'nun o gerekçeleri dışında bir hafızası var. Bu hafıza canlanıyor. Birçok şey karşılıklı refleks hâlinde ortaya çıkıyor. Ve burada bu tanımlama problemlerinin hepsiyle karşı karşıya kalınıyor. Buradaki esas problem bu üç alanda da toplumun uluslararası gücünü, toplumun dinamizmini harekete geçirecek bir insan unsurunun, elitin olup olmadığı sorusudur. Bizim acaba jeostratejik yeni konjonktürü tanımlayacak ve jeostratejik parçalanmayı anlamlandırabilecek bir stratejisyen elitimiz var mı? Bizim

ekonomi politik paylaşımı yorumlayacak ve Türkiye'nin bu paylaşım içindeki yerini anlamlandıracak ve harekete geçirebilecek bir iş adamları elitimiz var mı? Bizim bu jeokültürel yüzleşmeyi yorumlayacak bir aydınımız, aydın prototipimiz var mı? Bütün bunlar aslında Türkiye'nin hayatî soruları. Diğerlerine anlık tepkiler gösterilebilir. ABD'nin Afganistan'a operasyonunda bir politika söz konusu olabilir; ama bu, bizim problemimizi çözmeyecektir.

Bulaç – Ben soruma devam edeyim. Türkiye NATO ülkesi. NATO ülkesi olması aynı zamanda bir avantaj. Ama bu avantajı çok da iyi kullanmadığı görülüyor. Türkiye'nin NATO ülkesi olması muhtemel büyük bir hasarın asgariye indirilmesi, daha şefkatli, daha merhametli yaklaşılmasını da sağlayabilirdi. Dediğinize ben de katılıyorum. Savaştan sonra, daha doğrusu bu büyük operasyondan sonra yeni bir anlaşma masası da kurulabilir. Ancak Türkiye ortada belirgin olarak yer almıyor. Bir sandalyesi yok. Mesela Rusya'ya bakalım. Bu olaydan en kârlı çıkan ülkelerden bir tanesi. Uluslararası camianın çok saygın bir ülkesi olarak ortaya çıktı. Hatta mümkünse NATO'ya üye olmak istiyor. NATO'ya üye olmasa bile NATO üyesi kadar karar mekanizmasında yer almak istiyor. Üçüncü önemli nokta da; Türkî Cumhuriyetler, Orta Asya Cumhuriyetleri üzerinde çok büyük bir insiyatife sahip olduğunu kanıtlamış oldu. Bundan kârlı çıktı. İran'a bakalım. Çok farklı bir konumu olmasına rağmen İran da bu olaydan kârlı çıktı. Kuzey ittifakına yardım yaptığını kendisi de açıkça itiraf ediyor. Ve belli ki bu paylaşım masasında yer alacak. Bugün yarın bir savaş, operasyon başlayacak. Amerikan Savunma Bakanının ziyaret ettiği ülkelere bakıyoruz. Mısır, Umman, Pakistan ve Özbekistan. Türkiye yok. Bunu nasıl izah edebiliriz. Yani olayların arkasından sürüklenerek kendisine tayin edilen yerle mi yetinecek yoksa daha aktif bir politika,

uzun vadeli bir perspektiften hareketle bir strateji izlemesi gerekmez miydi?

Davutoğlu –Kesinlikle. Bu en azından bizim son on iki seneyi ciddi şekilde kaybettiğimizin göstergesi. Soğuk Savaş sonrasındaki döneme istenilen şekilde, istenen dinamizmde intibak edemediğimizi gösterir. Yalnız şu üç ülkeyi; Türkiye, Rusya ve İran'ı karşılaştırdığımızda, özellikle Rusya'yla olan kıyaslarda doğru tanımlamalar yapmak zorundayız. Türkiye Batı Blokunun bir parçasıdır. İster istemez NATO'nun içinde olduğunuz için, sizin ikna edilmeniz, Mısır, Umman ya da Pakistan'ın ikna edilmesi gibi bir şey değil. Siz zaten mekanizmanın içindesiniz. Dolayısıyla, Türkiye o masanın, NATO'nun içinde mütalaa edildiğinden ve hele ABD açısından bakıldığında İncirlik üssünün bizatihi varlığı bile, Türkiye'yi özel bir ikna sürecini gerektirmeyen bir aktör kılıyor.

Mahçupyan –Batılıyız ama Ali'ye göre çok da Batılı değiliz.

NATO-Türkiye İlişkileri

Davutoğlu –Yalnız şu anki duruma her hangi bir algılama olmaksızın, mekanik olarak baktığımızda Türkiye NATO ülkelerinden biri olarak zaten mekanizmanın içinde kabul ediliyor. Bir Amerikalıya bunu soracak olursanız; "Türkiye bizim müttefiklerimizden birisi ve ortak operasyonda zaten NATO bünyesinde çarpışıyor. Ortak kurumlarımız, üslerimiz var ve tabiatıyla bunun için özel bir çaba gerekmez." der. Rusya dışarıda bir aktör olduğu için bir sürece katılması gerekiyor.

Bulaç –Ama ilk defa NATO bir İslam ülkesine karşı kullanılıyor.

Davutoğlu –Oraya geleceğim. Mekanik olarak bakıldığında böyle. Ama bunun arkasındaki psikolojik, sosyal ve kültürel boyuta bakıldığında, Türkiye-Batı ilişkisinin iki taraf açısından oluşmuş çok ilginç bir ikilemi olduğu görülecektir. Bu da Türkiye'nin tanımlamasıyla ilgili bir mesele. Türkiye öyle bir ülke ki, Batı sisteminin merkezinde bir ülke değil. Batı sisteminin merkezindeki ülkeden kastımız, 19. yüzyılda sömürge imparatorlukları kurmuş olan ya da ABD gibi bu imparatorlukları devralmış olan merkez ülkeler. Türkiye bunlardan birisi değil. Rusya dahi bu açıdan, 19. yüzyıl diplomasisi açısından merkez ülkeler arasındadır. Bunlardan biri olmaması yetmediği gibi, bunların sömürgeleştirdiği sıradan bir sömürge ülkesi de değil. Bir üçüncü unsur olarak da tarihte bunlarla hesaplaşmış bir ülke. Osmanlı'dan beri sürekli hesaplaşagelmiş. Onun için Batılı bir algılamada Türkiye hep bu ikilemler içinde yer alır. Diyelim; Cezayir ya da Pakistan gibi sömürgeleştirilmiş bir ülke olarak görülmez, ama sistemin merkezinde bir ülke olarak da görülmez. Uzun asırlar boyu karşılıklı meydan okumalar var.

Mahçupyan –Dolayısıyla Müslüman ülke olarak da görülmez.

Davutoğlu –O anlamda görülmez. Mekanik olarak sistemin içinde ama algılama olarak kesinlikle sistemin dışındadır. Dolayısıyla paylaşım masasında değil, stratejik masada tutulması gereken, yani NATO'da tutulması gereken ama Avrupa Birliği'nde paylaşımın dışında tutulan bir ülke olarak görülür.

Bulaç –Tam buna bir örnek vermek istiyorum. 1987 yılında NATO içerisinde bir tartışma çıktı. NATO Avrupa Müttefikler Komutanı; "Eğer Sovyetler bir zamanlar girdikleri Doğu Anadolu bölgesine bir daha girecek olurlarsa acaba NATO ülkeleri Türkiye'yi savunmak üzere oraya asker gönderir

mi? Özellikle Kuzey ülkeleri açısından bundan kuşkuluyum" dedi. O zaman da bayağı tartışıldı. Hatta Avrupa kamuoyunda ağırlıklı görüş de böyle yer aldı. Eğer Sovyetler tarafından Türkiye işgal edilecek olursa, Türkiye için de Avrupalı asker göndermez. Yani bu algı sadece Türkiye içinden kaynaklanmıyor; Batı'da da böyle bir algılama var

Davutoğlu –Orada da var zaten. Ben ilk defa NATO metinlerinde, NATO haritalarında şu tabiri gördüğümde açıkçası psikolojik olarak ciddi şekilde rencide olduğumu hissetmiştim. Doğrusu, bir çok Türk hemen hemen aynı şeyi hisseder. NATO haritalarında Türkiye "Turkish Barrier" olarak geçer. Neye karşı bariyer? Biz Sovyetlerin yayılması karşısında bariyer coğrafyası olarak görüldük. Birçok Avrupalı için Türkiye'nin o dönemdeki Avrupa'ya en ciddi katkısı, Avrupa üzerindeki konvansiyonel Rus baskısını Doğu Anadolu'ya yani Kafkaslara çekmesi ve bu baskıyı azaltmasıdır. Burada mekanik bir bakış var. Ama aynı Avrupa, Avrupa savunması noktasında bu kadar kendince önemsediği ve bariyer tabiri kullandığı dönemlerde, gerek Kıbrıs meselesinde gerek diğer tarihî algılamalarda Türkiye'yi sürekli karşı taraf olarak görmüştür. Yalnız şunu da görmek lazım. Bizde de bu karşı taraf telakkisi önemli ölçüde yer etmiştir. Türkiye'de Batılılaşmayı en ciddi ideolojik hedef olarak gören aydınlarımızda dahi gizli bir Osmanlı yaşaya gelmiştir. Sık verdiğim bir örnektir. 1995'de Gümrük Birliği anlaşmasının imzalandığının ertesi günkü bir gazetemizin manşeti; "Asırlık rüya gerçekleşti. Türkiye artık Avrupa'nın bir parçası" şeklinde olmuşken, son sayfada ise -Galatasaray yine o zaman Avrupalı bir takımı yenmişti- haber başlığı; "Avrupa, Avrupa, duy ayak sesimizi!" şeklindeydi. Bir Asyalı yenilseydi, o zaman "Asya, Asya, duy ayak sesimizi!" denilmezdi.

Bulaç –Zaten Asya'yı yeneriz gibi bir psikoloji var

Davutoğlu –Avrupa'yı bir anlamda yenilmesi gereken bir taraf gibi gördü. Böyle bir psikoloji karşılıklı olarak var ve bu bir gerilim oluşturuyor. Avrupa'da ise bu, bir gerilimden çok bir tutarsızlık oluşturuyor. Bizde ise bir gerilim. Tarihte bir kere merkez olmuş bir ülke, bir kere tarihe ağırlığını koymuş bir toplum, periferi olduğunu kabullenemez. Yenilse de kabullenemez. Bir Japona periferi olduğunu anlatamazsınız. Hiroşima ve Nagazaki olayları yaşandığı zaman bile Japonlarda şok yaşanmıyor. İmparator radyodan konuştuğu zaman şok yaşanıyor. Çünkü imparatorun sesini duymak, en az atom bombası kadar çarpıcı bir gelişmeydi. Bu şundan: Bir Japon için kendisinin tarihte bir anlamı var. Bizdeki tarih derinliğini bu anlamda etnik bir milliyetçilik olarak tanımlamıyorum. Daha köklü olarak bütün kadîm tarihin aktığı coğrafyalarda yaşayan ve bu kadîm coğrafyanın son büyük sentezini oluşturan bir geçmişimiz var. Bunun içinde Süryani geleneği de, Mezopotamya geleneği de, Ortodoks geleneği de var. Onun üzerinde şekillenen Selçuklu var, Yunan var ama hepsinin harmanladığı bir Osmanlı var. Osmanlı-Batı karşılaşması, iki ulus-devletin karşılaşması değildir.

Bulaç –Doğu Avrupa bile Osmanlı kültür havzası olarak tarif ediliyor.

Davutoğlu –Kesinlikle. Balkan Kongresinde şöyle bir tanımlama yapmıştım: Balkanlar tarihte her zaman periferi olmuştur: Ya Roma'nın ya Bizans'ın periferisi. Balkanların tarihte merkez olduğu yegâne dönem, Sırp, Boşnak kökenlilerin tarihte dünyayı idare ettikleri yegâne dönem, Osmanlı dönemidir. Burada Osmanlı'yı yüceltmek anlamında söylemiyorum. Esas olarak böyle kültürel bir hafıza var. Geçen programda İslam dünyasındaki psikolojik gerilimi anlatırken vurguladığımız üzere; Kur'an ve tarih üstün olduğunuzu söylüyor fakat öte taraftan da başka bir realite var. Biz

bunu ta içimizde hissediyoruz. Bir taraftan böyle bir kültürel hafıza var. Çok yakın zamanda ve bunu da Etyen Bey'in çok anlamlı olan sorusuna atıfla söylersek; Batı ile Türkiye hangi ülke grubu içine girer, nereye oturtursak, Türkiye'yi kimle kıyas edebiliriz? Bazen bizim devlet büyüklerimiz Türkiye'nin çok mesafe aldığını göstermek için bir sürü ülkeye misal verirler ve "çok iyi durumdayız" denir.

Bulaç –En çok Uganda ile mukayese edildi ve ondan daha iyi olduğumuz söylendi.

Davutoğlu –Evet. Onlarla mukayese edilir ve göreceli olarak da çok iyi olduğumuz gibi bir tablo çıkar. Bir tasvir olarak ve problemleri itibarıyla tanımlarsak, Türkiye'nin sadece sekiz ülke ile karşılaştırılabileceği kanaatindeyim. Bunlar, 19. yüzyıldan, 20. yüzyıla büyük ölçekli devlet yapıları olarak giren ülkelerdir: İngiltere, Fransa, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Alman İmparatorluğu, Rus İmparatorluğu, Çin, Japonya ve ABD. Almanların Doğu Avrupa'yla, Japonların Doğu Asya'yla yüzleştiği problemlerin benzerlerini biz Orta-Doğu ile yaşıyoruz. İngilizlerin çok uzak olmasına rağmen Pakistan, Hindistan, Hint havzasına duyduğu türden bir alakayı Polonya'ya duyabiliyoruz. Neden? Çünkü sınırları aştığınızda, İstanbul Lâleli onun bir barometresi bence, ya Slav ya da Arap reklamları ve isimleriyle doluyor, gündeme geliyor. Çünkü İstanbul her zaman böylesi Orta-Doğu ve Balkanlar ekseninin merkez şehri olmuş. Ülke dışa açıldığı zaman da bu nitelikleriyle gündeme geliyor. Türkiye'nin problemleriyle de bunlar bir farkla karşılaştırılabilir. Bütün bu ülkeler, Avusturya-Macaristan hariç, sistemin önemli aktörleri. Dolayısıyla kendileri reel durumlarıyla tarihî durumları arasında irtibat kurabiliyorlar. Soğuk Savaş sonrası Alman stratejik zihniyetinin dönüşümü üzerinde çalışmıştım. Çok çarpıcı bir örnek; Hitlerin tanklarının girdiği her yerde bugün Alman markı kullanılıyor. Almanya

bunu yapabildiği için, markı kullanabildiği, ekonomik güç haline dönüştürebildiği için reel durumuyla tarihî hafızası arasında bir irtibat kuruyor. Ya da Japonlar... II. Dünya Savaşında Japon gemilerinin uğradığı her limanda bugün Japon ekonomik modeli var ve Japonlar bunlarla irtibat kurabiliyor. Türkiye'nin sıkıntısı şu: Bir taraftan ulus-devlet tanımlaması içinde kalmak zorunda, bir taraftan da küreselleşme ve küreselleşmenin getirdiği jeopolitik, ekonomik zorunluluklar Türkiye'yi bu sınırlar içinde tutamıyor ve durmasına izin vermiyor. Dışarı çıktığında da, dışarıdaki reel gücü o tarihî derinliği optimum bir stratejiye dönüştürmeye tam müsait değil. Kendi içine döndüğünde de ciddi çelişkiler yaşıyor. Soğuk Savaş sonrasında yeni tanımlamada bence üç boyut çok önemli. Bizim açımızdan parçalanmışlığı da aşan bir şeydir. Birincisi özgüven. Şu anda ekonomik ve siyasî kriz nedeni ile ciddi problemlerle karşı karşıyayız. Bu da; on iki yıl içinde Türkiye halkının biraz da siyasî elitin yönlendirmesi, medyanın bu konudaki yine sorumsuz tavrıyla sükutu hayal ile aşırı hayalcilik arasında gidip gelmesine yol açtı. "Çin'den Adriyatik Denizine kadar Türk dünyası" dedik. Bir büyük hayal dünyası ama aynı günlerde Türkiye'de Sevr, yani "parçalanacak mıyız" paranoyası yaşanıyordu. Öyle bir insan düşünün ki, sabah kalktığında çok sıhhatli, herkesle baş edebilir, deniliyor. Bir saat sonra kanser ve vücudundan bir parça alınacak deniyor. Bir saat sonra tekrar çok sağlıklı olduğu söyleniyor. O insan sürekli olarak kendini tartışmaya başlar. Acaba ben gerçekten sıhhatli miyim, diye.

Mahçupyan –Tartışmıyor da!

Davutoğlu –Tartışmıyor da. İkisi arasında gidip geliyor. Bir o hâli, bir bu hâli yaşıyor. Ve bunun getirdiği bir yorgunluk var halkımızda.

Mahçupyan –Düşünememek.

Davutoğlu –Burada esas eksiklik halkta değil. Onun için, az önce, "Bunu yorumlayacak aydınımız var mı?" dedim. Burada elitin, seçkinin problemi var. İkincisi de, yine buna bağlı bir şey, bu on iki yıl içinde yaşanan rasyonalite eksikliği var. Bu mesele de Akdenizli olmamızla ya da daha başka unsurlarla bu irtibatlandırılabilir.

Bulaç –Belli bir siyasî akla göre hareket etme eksikliği.

Davutoğlu –Siyasî akıl bazen biz istemesek de refleks olarak devreye giriyor. Ama öyle bir rasyonalite eksikliği var ki, simgelerle düşünüyoruz. Zihinsel süreçlerle düşünmüyoruz. İçerideki tartışmalarımız da sürekli simgelere, sürekli düşmanlara ayarlı.

Bulaç –Çatışma ve hudutlaşmaya daha uygun.

Davutoğlu –Daha uygun evet. Hemen kutuplaşıyoruz, öfkeleniyoruz. Bir müddet sonra bu öfkenin, bu kutbun, bu dışlamanın yanlış bir şey olduğunu fark ediyoruz. Ama bu sefer geri de dönemiyoruz. Yine son yıllarda bu rasyonalite eksikliği dolayısıyla rasyonalizasyonu devreye sokuyoruz. Yani aklî düşünemeyince durumumuzu aklîleştirmeye çalışıyoruz. Rasyonel olamayınca, rasyonalizasyon başlıyor. Diyoruz ki: "Şunu yaptık, ama biliyoruz ki, bu yanlış bir şey. Bunu âli menfaatlerle veya şu gerekçelerle yaptık." Halbuki Türkiye'de son yıllarda yaşanan bir çok olayın makul bir izahı olamaz, fakat nedense oluyor. Ve bunu da tartışmak yerine hemen bir arka zeminde izah edebiliyoruz. Ama bu ikisini de besleyen bir üçüncü ve esas faktör; içselleştirmeye dayalı bir tavır yerine dışlamaya dayalı bir retorik geliştiriliyor. Eğer Osmanlı Söğüt'te dışlamaya başlasaydı, hiçbir zaman köyünün dışına çıkamazdı. Yine Osmanlı Tanzimat'ta ve hatta daha önceki dönemlerde dışlamaya başla-

saydı, bir yüzyıl daha yaşayamazdı. Çünkü dışlamaya başladığınızda dışlanacak çok şey var. Bu bakımdan benzeşiyoruz. Amerika'yı böyle eleştirmiştik. Benzer bir problemi biz kendi içimizde de yaşıyoruz, çevremizle de yaşıyoruz.

Bulaç –Yani, tanımlıyoruz ve dışlıyoruz.

Davutoğlu –Evet. Bir müddet sonra bunun sağlıklı bir analizinin yapılacağına inanıyorum. Türkiye bu konuda bir laboratuvar gerçekten. Sadece uluslararası düzende değil sosyolojik anlamda da bir laboratuvar. 1993'de Bosna olayları olduğunda çok hareketli bir halk vardı. Refik Erduran'dan Deniz Baykal'a, İslamî kesimden milliyetçi kesime, hemen hemen her kesimden duyarlı, tepki gösteren, yardım eden insanlar vardı. 1999'da Kosova'da benzer olaylar yaşandı, hemen hemen hiç tepki olmadı. Keza, 1993'te Çeçenistan olayları olduğunda da halk çok duyarlıydı, ama 1999'da Rus tankları aynı şekilde Çeçenistan'a girdiğinde bu kez duyarsız bir halk vardı. Çünkü bu beş-altı yıllık dönemde halk yorgun düştü. Dışarıda gördüğü birçok problemin aslında içeride de problem olduğunu fark etti. Ve dışarıdaki o dışlamalara benzer dışlamalar, psikolojik gerilimler içeride de yaşandı ve halk yorgun düştü. Halkı bu yorgunluktan çıkarmak lazım. Bu yorgunluktan halkı çıkaracak olanlar da, bütün bu tanımlamaları rasyonel bir özgüven içinde yapacak, Türkiye'ye, bu topluma, bu toplumun coğrafî, tarihî derinliğine bilinçli bir şekilde yönelebilecek olan sorumlu seçkinlerdir. Halk bu konuda bence her iki hâle de hazırdır.

Stratejik Zihniyetin Arkaplanı

Mahçupyan –En başa dönerek toparlayarak gelmek istiyorum. Derinlikten bahsediyoruz. Maddî ve manevî potansiyel olarak var olan bir derinlik. Bizim şu anda kullanabildiği-

miz bir derinlik değil. Belki hayalimizde, hafızalarımızda, iç dünyamızda var, zaman zaman çıkan tepkilerimizde belirtileri var. Fakat bunlar o kadar irrasyonel bir şekilde ortaya dökülüyor ve o kadar yüzeysiz bir şekilde kalıyor ki biz aslında bu derinliği hiçbir şekilde bir derinlik olarak bile algılamış değiliz. Öte taraftan şu da var: Türkiye'de bir aktif politika ihtiyacı varsa bu derinliği algılamadan da bu mümkün değil. Öte yandan bu derinliği şu an hatırlatan da dış dünya. Hâlâ biz bu derinliği keşfetmiş de değiliz. Şu an hâlâ sanki duygularla olan bir şey bu. Parçalanmış ülke (torn country) veya pivot ülke tanımları dışarıdan gelen tanımlar. Bizim kendi yaptığımız tanımlar değil. Parçalanmış ülke bir durumu gösteriyor. Hâlâ bir eylem yok ortada. Zaten öyleyiz. Pivot ülke de, Amerikan stratejistleri açısından kullanılabilir bir ülke olduğumuzu gösteriyor. Bizi bir araç ülke gibi gösteriyor. Biz kendimiz pivot ülke olmak istiyoruz; veya ne olmak istiyoruz, diye bir soru var mı? Burada bu merkezden çevreye doğru gitmiş olmak, Osmanlı'dan sonra periferi ülke haline gelmenin psikolojik travması veya bir alt yapısı var. Biz aslında belirli meseleleri düşünmeyi bırakmışız gibi geliyor bana. Yani biz kendimizle ilgili, dünyayla ilgili meseleleri kendi içimize dönük olarak barışık bir aklî denge içinde, toplumsal olarak tartışmayı bırakmışız. Ve dışarıdan gelen tanımlamaların ışığında kendimize yer arıyoruz. Ve o zaman da buradan aktif bir politikanın çıkması çok mümkün değil. Ama burada kabahat sadece dış dünyada değil. İçeriye baktığım zaman şu tespiti yapmak istiyorum: Dediğiniz gibi eskiden merkez olan bir ülke şu an çevre olmayı psikolojik olarak kabul etmek istemiyor. Ama bu, maalesef tarihî bir hak değil. Maalesef tekrar merkez olacağız diye de bir şey de yok. Biz çalışırsak ve bunu hak edersek, bugünkü dünyaya hitap edebilecek bir şekilde bir iş yaparsak bu olabilir. Yoksa geçmiş dünyanın hayaliyle yeniden kendimizi kurguluyorsak böyle bir şey yok. Bu eylemi yapmak için ise; o derinliği kapsayan bir stratejimizin ol-

ması gerekli. Ve bunu kendimiz belirlemeliyiz. Oysa ben şu anki ulus-devlet yapımıza baktığım zaman iki tane çok önemli boşluk görüyorum. Bir tanesi zamanla ve değişmeyle ilgili bir problemimiz var. O yüzden belki Soğuk Savaş sonrasını bir türlü algılayamıyoruz. Soğuk Savaş dönemi durağan bir dönemdi, çok da uygun bir dönemdi. Şu anda Türk dış politikasına bakıyorum; hiçbir şey değişmesin, Türk dış politikası bundan ibaret kalacak ve eğer bir şey değişirse, değişme kaçınılmazsa "Ben neyi istiyorum" gibi bir soruyu hâlâ soramıyor. Ve tabi bunun arkasında şöyle bir şey var. Geçmişte merkez olan devletle şu anda çevre olan devlet arasında bir manevî kopuş var. Siyasî anlam açısından, belki siyasî süreklilik açısından devletin bir sürekliliği var fakat buna karşılık kendimizi anlamlandırmamız, tanımlamamız ve tabi ki kültürel bağlar açısından büyük bir kopuş yaşandı. Bu kopuşun da getirdiği şey, altı olmayan bir toplum hâli. Ve o derinliği yaşamak için herkesin kendi altını doldurması lazım. Ama bu kendi altımız, ulus-devlet olma noktamızla bir anda kendi elimizle ortadan kalkıyor. O zaman da derinlik sadece duygusal bir bağa dönüşüyor. Yani bunun rasyonel olma şansı çok az. Bunun bilgisi de, fikriyatı da, tartışması da şu anda yok. O zaman bu nasıl tekrar kurulabilir, diye bir soru var. Çünkü şu anda kurmak acil hale geldi. Soğuk Savaş döneminde kurmasanız da oluyordu. Durağan bir dönem olduğu için beş sene, on sene erteleyebilirdiniz. Fakat şu anda eğer Türkiye bunu kuramazsa önümüzdeki değişim dönemi, Türkiye'yi manevî olarak çok daha parçalayacak ve hakikaten belki de bu ülkeyi fiziksel parçalanmaya doğru götürecek. İlle de coğrafî parçalanma değil ama insanların birbiriyle manevî bağının koptuğu, belki çok daha küçük cemaatlere dönüştüğü, belki de Kosova'da olan duyarsızlığın, Türkiye'nin doğusu ile batısı arasında duyarsızlıklara dönüştüğünü görüyoruz. O zaman stratejik olarak ne yapmak lazım?

Bulaç –Ben de bir soru sorayım. İkisine birden cevap verin. Herkese okumasını tavsiye ettiğim, Hoca'nın Stratejik Derinlik kitabı var. Orada diyorsunuz ki, jeostratejinin tespit edilebilmesi için birden fazla aklın birden fazla aktörün devrede olması lazım: Dışişleri Bakanlığı, Genelkurmay Başkanlığı, Milli Güvenlik Kurulu, üniversiteler, aydınlar, sivil toplum örgütleri, bürokrasi vs. katıldığı zaman, bu küçük, irili ufaklı ırmaklar bir nehre aktığı zaman ortak akıl çıkar. Etyen'in sorusuyla bağlantılı olarak soruyorum. Kurumlarıyla, aydınlarıyla, üniversiteleriyle bütün bir toplum düşünmüyor mu? Tek bir merkez mi var? Tek bir akıl mı var? Tek bir beyin mi var Türkiye'de. Bu da yeterince demokratik bir ortamın olmamasından mı, halkın kâle alınmaması mı acaba? Böyle olunca da tek boyutlu bir şey ortaya çıkıyor. Yeni gelişmeler karşısında cevap vermekten aciz kalıyor. Bunun da acaba Türkiye'nin 20. yüzyılın ilk çeyreğinden bu yana izlediği modernleşme politikalarıyla da bir ilgisi var mı, bu projeyle de ilgisi var mı?

Davutoğlu –Tahliller ve sorular son derece yerinde ve kapsamlı. Fakat, uzun ve monoton bir sesliliğe dönüşmemesi açısından soruları parçalayarak, Ali Bey'in sorusundan Etyen Bey'in çok doğru yorumlarına giderek cevap vermeye çalışayım. Bizim modernleşme tecrübemizin kendine has bir özelliği vardır. Birincisi; modernleşmenin öncüleri açısından bakıldığında bizim modernleşme tecrübemiz bürokrasi üzerinden olur. Osmanlı elitinin üç unsuru vardı: İlmiye, Seyfiyye, Kalemiye; ulema, asker ve bürokrasi. Burada iki hesaplaşma birden yaşandı. 19. Yüzyılın başlarından itibaren Tanzimat'la birlikte daha da artan, iktisadî, felsefî, varoluşsal birçok boyutu olan çok kapsamlı bir medeniyet hesaplaşması. İkincisi, siyasal ve askerî bir hesaplaşma. İlk başlarda, Osmanlı kendisine çok güvendiği için, zaten kendi medeniyet parametrelerinden hiç şüphe etmediğinden

bütün olayı askerî ve siyasal hesaplaşmayla sınırladı. Normalde böyle bir hesaplaşma, İlmiye tarafından üstlenilmesi durumunda çok daha kapsamlı bir kültürel derinlik kazanabilirdi. Kalemiye tarafından üstlenilmesinin çok önemli sonuçları bulunuyor: Bürokrasi her zaman pragmatiktir ve anlık tepkilerle belli bir pozisyonu korumaya çalışır. Muhafazakârdır ve tabiatı gereği politikalarını korumaya çalışır. Türkiye'de aydın geleneği de bürokrasi içinden çıktı. Çok doğru tanımladınız; mesele Kalemiye'den kaynaklanınca haklı olarak siyasal hesaplaşma öne çıktı. Medeniyetler hesaplaşmasının derinliğine boyutu görülemedi. O sebeple bizde birçok Batı klasiği çok sonra tercüme edilmiştir. Japonya'da bizden çok önce tercüme edilmiştir. Sebep o alanla ilgili olarak görülmemiştir. Bunun dış politikaya yansıması da şu şekilde olmuştur -burada da tarihî süreklilik var-: Biz küçülen bir imparatorluğun varisleri olarak hep var olanı korumaya çalışıyoruz. Kitapta bunu mutlak hakimiyet ve mutlak terk olarak tanımlıyorum. Mutlak manada terk edilen yerler, terk ediliyor; geri kalanı savunma. Bunun tipik örneği Fatih Rıfkı Atay'ın Zeytin Dağı romanındaki simgelerdir.

Bulaç –1945'lerde Balkan Müslümanları İnönü'ye geliyorlar; "Bizim sorunlarımızla ilgilen" diyorlar. Diyor ki: "Türkiye'nin millî sınırları dışında Türk yoktur. Ben kiminle ilgileneyim." Yani, mutlak terk.

Davutoğlu –Balkanlarda da, Ortadoğu'da da öyledir. Böyle bir şey bu statik savunma refleksi diplomasi geleneği açısından bazı yerlerde olumlu, statik sonuçlar vermiştir. Mesela; Kıbrıs'taki statü 26 senedir değişmemiştir. Dünyada her şey değişti, ama Kıbrıs'taki statü değişmedi. Bu Türk diplomasinin var olanı muhafazaya yönelik güçlü manevra kabiliyetinden ileri gelir. Benzer şekilde, Osmanlı da, son dönemlerinde Girit meselesini uzun yıllara dondurarak yay-

mıştır. Bu refleks geçmişte belli ölçülerde faydalı olabilirdi. Felsefe için söylenmiş çok doğru bir şey var; felsefenin vasatı olmaz, vasatı tehlikelidir. Ya çok iyi derinliğine yapacaksınız ya da hiç yapmayacaksınız. Küreselleşme, dış faktörler Türkiye'yi öyle bir hâle getirdi ki, Türkiye artık vasat olanla, statükoyla yaşayamaz. Türkiye bir Japonya değil. Türkiye, Japonya'nın veya Amerika'nın izolasyon politikası gibi, bir dönem içine kapanıp "önce içteki meseleleri düzenleyeyim, birtakım şeyleri tekrar rayına oturtayım, sonra dışarıya açılırım" gibi bir mülahaza ile hareket edemez. Özellikle küreselleşme konusunda Türkiye'de iki eğilim var. Birincisi, küreselleşmeyi kaçınılmaz bir kader olarak görüp, Türkiye'nin suda bir yaprak gibi hareket etmesi gerektiğini tavsiye eden bir eğilim. Bir de, küreselleşmeyi tamamıyla dışsal bir olgu olarak görüp, içimize kapanmamız gerektiği saikinden hareketle 19. yüzyılın sonlarında gelişen Sanayi Devrimi, ulus-devlet, aydınlanma gibi kavramlar etrafında şekillenen dışarıdan soyutlamaya, içe kapanmaya dönük eğilim. Halbuki bunların ikisi de olabilir şeyler değil. Türkiye, coğrafyasında, böylesine bir derinliğe sahipse, içine kapanması mümkün değildir, hatta tehlikelidir. "Felsefe bir deryadır, açıldıkça insan güvenlikte olur; kıyıda kaldıkça ise insanın boğulma tehlikesi artar" denir. Bunun gibi, eğer Türkiye içine kapanmaya kalkışırsa, iç tartışmalarla, gerilimlerle, parçalanmışlıkları içe taşıyarak daha da bölünme tehlikesiyle karşı karşıya kalır. Ama dışa dönük küreselleşmeyi bir anlamda mutlaklaştırarak hiçbir irade ortaya konulamayacağını ortaya sürmek ise Türkiye'nin bu derinliğinin psikolojisine uygun değil. Bu da şuna benziyor: Türk aydın geleneğinin ciddi bir problematiği olarak meseleyi siyasal alanda gördüğümüz için modernleşmeyi de bir aktarım projesi olarak gördük. Hep birilerinin yaşadığı şeyi aktardığımızdan, kendimize özgü bir düşünce alanı, kültürel yüzleşmeyi yapacak özgün bir aydın,

özgün bir işadamı ve özgün bir stratejisyen prototipi geliştiremedik. Ne yaptıysak türeve dönüştü. Türevin hiçbiri tat vermez. Çayı veya yemeği biraz bekletin veya mesela çayın türevini alın o da tat vermez. Eğer küreselleşmeye biz bir nesne olarak değil bir özne olarak atılacak olursak, küreselleşmenin akışı içinde sıradan bir nesne, akıntıya kapılan birisi değil de, o tarihî derinlikle, o tarihten aldığımız tecrübelerle, coğrafî derinliğimizi kuşatarak, kendi içinde dönüşerek bir özne olarak katılacaksak, oraya katkıda bulunacaksak kendi özgün niteliklerimizi öne çıkarabilmemiz lazım. Kendi özgün niteliklerini öne çıkarmak, bir tür dışarıdan soyutlanmak değildir. Aksine orada köprü rolü çok simgesel olarak sık kullanıldı ve aynen jeopolitik rol kavramı gibi, bu da -tabiri caizse- biraz yalama oldu. Bir köprü olarak medeniyet kurucuları, tarihte Endülüs şehirlerinde veya Harran bölgesindeki Helenistik İskenderiye şehirlerinde olduğu gibi gittiği yerdeki medeniyete dair şeyleri alır; hazmeder, özgünleştirir, tekrar geri döndürür ve dönüştürür. Yine Etyen Bey'in değişimi anlayamamak meselesi dediği şey, statikliği ve bürokratik tavrı tercih ettiğiniz anda, o dönüşümün dinamizmini ve ritmini yakalayamıyorsunuz, demektir. Ritmi yakalamayınca ya kapılıp gidiyorsunuz ya da ona direnmeye çalışıyorsunuz. Artık strateji dediğimiz şey bir siyasal mesele değildir, hatta sadece askerî mesele de değildir. Strateji dediğimiz şeyi, bugün ülkelerin genel bakış açısıyla veya küresel strateji açısından ele aldığımızda çok geniş kapsamlı bir özellik taşır ve kültürel unsur belki de bunun merkezinde yer alır. Şu anlamda söylüyorum. Bir çok ülkede makrostrateji ve mikrostrateji arasında farklılaşma vardır. Özellikle totaliter ülkelerde. Makrostratejiden kastettiğim devletin merkezinde olan insanların benimsediği strateji, benimsediği kültür, benimsediği tercihlerdir. Mikrostrateji ise sıradan insanın dünyasında kendince kurduğu strateji. Bunun ikisi arasında irtibatı

kurmazsanız istediğiniz kadar kağıt üzerinde makrostratejileri, muazzam olarak geliştirin. O stratejileri uygulayacak olan ya da o stratejilerin içinde bir nefer bile olsa küçük bir katkıda bulunacak olan insanın dünyasını o stratejinin ana unsurlarına aktaramazsanız o strateji yaşayamaz. Totaliter rejimler şunu yapar: Neredeyse onun zihnini açarak içine dökmeye çalışır. Tabiî bir süreçte onu yaşatmaz ve bir müddet sonra sıradan mikrostratejik unsurları tatmin edemediği zaman da çözülür. Sovyetler Birliği'nde olduğu gibi, çok basit gerekçelerle, temel tüketim gıdalarını, ihtiyaçlarını bile karşılayamaz hâle gelir. Ya da bunun ikisi arasında öyle bir kopukluk olur ki makrostrateji geliştirmeye çalışanlar, mikrostratejiyi dışarıda tutarak bir şey ortaya koymaya çalışırlar. Şimdi birçok şey değişiyor. Dünya, küreselleşmeyle birlikte, stratejik vizyonun dış politikanın da içinde olduğu ama her şeyin dış politikayla izah edilmediği, bireyin siyasal düzenin içinde olduğu ama her şeyin onunla izah edilmediği, ekonomik gücün içinde olduğu ama her şeyin onunla izah edilmediği bir bütün hâlini aldı. Siz de bu bütün içindeki unsurlara hakkınca yer vermek ve o dünyaları paylaştırmak zorundasınız. Türkiye'de çok sık kullanılan, iç tehdit, dış tehdit tanımlaması var. Doğrusu bu tehditler vardır ve siyasal merkez bununla ilgili birtakım pozisyonlar geliştirebilir. Fakat kalıcı stratejiler, İngiltere Amerika, ve Osmanlı tecrübesinde olduğu gibi, tehdide göre değil, vizyona göre ayarlanmalıdır. Bu vizyon da insanlara aksiyon katar. İçeriye dönük kapanmalar, kopukluklar, dışlamalar, herkesin kendi mikro dünyasında yeni bir şey yapmaya çalışması sosyal ve siyasî yapıyı çözebilir. Eğer açılım söz konusu olacaksa, eğer küreselleşmeye biz bir özne olarak katılacaksak, bu mesele hâlâ halktan çok bir seçkin problemidir. Halkı bu dışlama konusunda çok daha irfan ve basiret sahibi olarak görüyorum. Türkiye'de seçkinler arasındaki kırılmalar, seçkinler arasındaki kopuşmala-

rın çoğu, halk düzeyinde görülmez bile. Seçkinler dünyasındaki birbiri içine kapanmaları, halkın dünyasına indiğinizde bulamazsanız. Bizim stratejisyen, aydın, iktisatçı prototipi anlamında yeni bir açılım gerçekleştirebilecek seçkinlere ihtiyacımız var.

Mahçupyan –Türkiye'de bir aydın hareketi veya bir seçkin hareketi yaratılacaksa, bu aynı zamanda bir dili, bir literatürü ve tutarlı bir bakışı da beraberinde getirecektir. Ve bunun altında da belirli kavramlar olacaktır. Dış dünyaya uyum, dış dünyayı anlama diye meselemiz var. Bugünlerde mesela Amerika'nın Türkiye'den yararlanacağı çok şey var. Çünkü biz terör konusunda çok uzmanlaştık gibi laflar ediyorlar. Aslında bunları söylemek zül. Kendi işini yapamayan bir devlet olduğumuzu da söylüyor. Kendi içinde teröre uğramış olan bir devlet, iç yapısını hâlâ kuramamış da bir devlettir. Dolayısıyla hâlâ ters bir bakışımız var. Dünyaya "satmak" istediğimiz şey hâlâ doğru olarak seçilen şey değil. Yani, biz insanları tatmin eden doğru sistemler kurabilen bir toplum, ya da bir elitiz, diyemiyoruz. Biz problem çıkartanları iyi yakalayıp, ezebilen bir elitiz aynı zamanda. Bu hâlâ birşeylerden ne kadar kopuk olduğumuzu da gösteriyor. Böyle baktığınız zaman da hâlâ dış dünyayla aramızda çok önemli bir uyumsuzluk var. Ve bu uyumsuzluğu kapatacak olan kritik kavramları ele almak gerekir. Mesela ulus-devlet kavramını belki şimdi yeniden düşünmemiz ve kurmamız gerekiyor. Şimdiye kadar ulus-devlet anlayışımızın içinden bakıldığı zaman, epeyce dışlayıcı bir yapı. Sisteminizi ve kendinizi bir farklılaştırma üzerine dayadığınız zaman otomatik olarak savunmacı, dışlayıcı, içe kapanmacı ve kendi sorununu iç tehdit, dış tehdit cinsinden algılayan bir mantığa doğru gidiyorsunuz. Öte yandan ulus-devletten vazgeçmeniz de mümkün değil, çünkü şu andaki küreselleşme ve Batı ile Doğu arasında sıkışmışlık durumu

Türkiye'nin her hangi bir şeyin parçası olmasına kolay kolay yol açmıyor. Bir ulus-devlet olarak devam etmek durumundayız. O zaman bunu yeniden tanımlamak ve yeni bir şekle çevirmek gerekiyor. Aynı şekilde milliyetçilik konusunda da yeni bir atılım yapmamız gerekiyor. Çünkü milliyetçiliği bırakmamız da mümkün değil. Ama şu andaki milliyetçiliğe sarılarak bir şey yapmamız da mümkün değil.

Bunu tabi bir yerde elitler yapacak ama bu sadece elitlerle de olacak şey değilmiş gibi geliyor bana. Bu çok daha farklı bir harmanlanmayı da gerektiriyor şu anda.

Davutoğlu –Çok doğru bir noktaya tekrar geldik. Elit dediğimiz şey bir boşlukta ortaya çıkmayacak, bir harman içinde ortaya çıkacak. Son 200 yıllık tecrübe açısından bakıldığında soğukkanlı bir değerlendirme yapabilseydik ve bu soğukkanlı değerlendirme içinden özellikle geçmiş aydın ve seçkinlerin tecrübesi ışığında hareket etseydik çok daha doğru sonuçlara ulaşabileceğimiz kanaatindeyim. Yeter ki onu soğukkanlı değerlendirebilelim. Şunu bir kez yapabilsek: Biz bir taraftan nehirle birlikte akıyoruz ve bir taraftan da bu nehrin içindeyiz, yaşıyoruz. Ve bunun farkında olmaktan da bir zül duymamamız icab eder. Biz, debisi yüksek ve hızla akan bir nehrin içinde küçük bir zerreyiz belki. Hem aydın sorumluluğu içinde o nehrin akışıyla ilgili bir bilgi sahibi olmamız; hem o değişimi gözlemleyebilmemiz; hem de o nehre kimlik kazandırabilecek bir yönlendirmede bulunabilmemiz gerekir. Burada bir pozisyon, bir duruş gerektiren meselelerde sorumluluk sahibi insanların biraz daha öne çıkmaları gerekir. Evrenselleşme, küreselleşmeyle gelen ve insanlığı ilgilendiren her değer ve her konuyla bizim ilgilenmemiz lazım. Artık bizim sadece kendi dünyasıyla ilgilenen bir insan tipine ihtiyacımız yok. Eğer bir üniversite, gelecek nesilleri önümüzdeki dönemde bir Afrikalıyla, bir Çinliyle, bir Hintliyle, bir Batılıyla aynı kurumda çalışabilme kabiliyeti ve eti-

ğine kavuşturamazsa küreselleşmeye intibak edemez. Belki yetiştireceğimiz insan çokuluslu bir şirkette bunlarla birlikte yaşayacak ama aynı insanın geri dönüp de bir Urfa kahvesinde, bir Erzurum kahvesinde, bir Edirne kahvesinde oradaki halkla hemhâl olabilecek şekilde yetiştiremezsek yine bir kopukluk yaşayacağız. Bu da çift yönlü bir kopukluk, demektir. Bizim, İttihat ve Terakki döneminde Fatih Rıfkı'nın Zeytin Dağı'nda veya Cumhuriyet döneminde Yakup Kadri'nin Yaban'ında yaşanan, ortaya çıkan türden kopuklukları, yabancılaşmaları değil, bütünleşmeleri öne çıkartan ve bunların her birini besleyen kaynakları yakalayabilen ve o ritimle yoğrulabilen bir elit yetiştirmemiz lazım. O zaman halk bunlarla bütünleşeceğinden toplumda bir parçalanmışlık veya kopukluk da olmayacaktır.

Bulaç –Eflatunun bir sözü var diyor ki: "Savaşan iki orduya dışarıdan bakıldığında intihar eden tek bir ordu gibi görünür." Çok büyük bir savaş makinası şu anda Afganistan'da bir operasyonda. Orada bir ordu var mı? Bir, bunu soracağım. İkincisi orada kendisine karşı savaş açılan Usame b. Ladin ve Taliban bütün dünyada İslam'ı temsil ediyor mu? İslam'ın prototipi mi? İslamî hareketlerin, İslamcı akımların referans gösterdiği şey mi? Yoksa Necd bölgesinin katı Vahhabî yorumuyla Afgan aşiret ve kır geleneği bir araya geldiğinde böyle sert bir şey mi ortaya çıktı? Buradan tekrar Türkiye'ye dönersek bu küreselleşme sürecinde, İslam'ın Türkiye'de önemi nedir? Bir duruş, bir hareket ile hem Amerika'da hem İngiltere'de İslam ile Müslümanların arası açılıyor. Müslümanların terörist olmadığı söyleniyor. Hatta 27 Eylülde Tony Blair çok önemli bir konuşma yaptı: "Bu İslamcıların terörü de değildir. İslamcılık geçen yüzyıldan bu yana devam eden ciddi bir akımdır" dedi, onu da ayırdı. Bu çerçevede sorumu sormuş olayım.

Davutoğlu –Bu üç soruya tek tek cevap vermeye kalkarsak yeni bir tartışma başlatabiliriz. Tarafların bakış açısından, iki ordu olduğunu söylemek zor. Amerikalıların tavrında, aynen vahşi Batı'ya giden beyaz adamın psikolojik bir saikle bakir ve ilkel olduğunu düşündüğü bir toplulukta bir suçlu yakalamaya çalışıyor intibaı var. Bu çok yanlış bir intiba. Bu intiba da bir düzen getiremez. Afganlılar açısından bakıldığında; "Gelen kim olursa olsun, daha önce İngilizlere ve Ruslara yaptığımızı bunlara da yapacağız. Biraz bekleriz, sabrederiz, zaten alışkınız" tarzı bir özgüven hakim. Ama bu da yanıltıcıdır. Düzenli iki ordunun savaşı değil, psikolojilerin savaşı olacak. Bugünkü Afganistan'a İslam dünyasının genel durumu açısından bakıldığında, tabiî ki Afganistan'ın sosyolojik anlamda bir temsil kabiliyeti olduğunu söylemek zor. Bu açıdan da Afganistan'ın kendisini dışarıya yansıtmak gibi bir politikası olmadı. İslam dünyasının geneline baktığınızda böyle bir tablo yok.

Bulaç –Gazetelerde şöyle yazılar yazıyor: "Taliban'ı besleyen Seyyid Kutup ve Mevdûdî'dir. Türkiye'deki ve dünyadaki Müslümanlar, bunlara karşı olduğunuzu deklare edin, aksi halde siz de Taliban taraftarı sayılacaksınız!"

Davutoğlu –Bu, meseleyi basitleştirme çabasıdır. Böylesi bir anlayışın, modern İslam düşüncesinin en temel unsurlarına, özelliklerine nüfuz edebilmesi çok güçtür. Bu yaklaşım Batı'daki literatürün doğrudan bize yansıtılmasından kaynaklanmaktadır. Şu anda bu bizde de tartışılıyor. Afgan cihadı ve İran Devrimi sonrası, 1980'lerde Batı'da yeni bir oryantalizm doğdu. Bu oryantalizm, aynen bizim Kalemiye'nin Batı'yı yorumlaması gibi son derece siyasî orijinli bir oryantalizm. İslam dünyası ile ilgili yaptıkları tüm analizler; basitleştirmeler, kategorileştirmeler ve buna dayalı kavramsallaştırmalar, 19. yüzyıl Almanya'sındaki oryanta-

listler gibi derinliğine bir kültürü tanıma çabası değil; çok pratik ve son derece yüzeysel bir gayretin, zihnin yorumlama çabasıdır.

Soru şu: "Acaba ben, İslam dünyasını kontrol etmeye yönelik siyasîlere ne tür bilgiler sağlayabilirim?" Bu çok basit bir yaklaşımdır. Derinliğine bir yaklaşımı benimsemek lâzım. Türkiye açısında bakıldığında, Germenler için Hristiyanlık ne ise Türkler için de İslamiyet odur. Germenler Avrupa'ya girerken, o köklü kültürü yani daha sonraki Kutsal Roma-Germen sentezini çıkaracak olan Hristiyanlıkla tanışmamıştı. Ama bugün bir Almanya, bir Batı medeniyeti varsa bir anlamda o, yerleşik Roma'ya nüfuz eden ve Sami Hristiyanlığı alan Germen dinamizmi ile de bunu bütünleştiren şeydir. Hegel'in medeniyet tasnifi ve tarih yorumuna bakınız. Hegel'in o analizleri modern siyasî düşüncenin ruhudur. İnsanlar yerleşik düzene geçtiği zaman kimlik kazanırlar. Alman kimliğinden Hristiyanlık unsurunu çekin, Alman romantizmini anlamanız mümkün olmaz. Bunun gibi Türkiye'nin oluşumu ve Türkiye'nin tarihî derinliği açısından bakıldığında yerleşik İran, Mezopotamya, Bizans, Abbasî geleneklerinin olduğu bir coğrafya, yerel dinamiktir. Orta Asya'dan kopup gelen Selçuklu-Osmanlı dinamik unsuru ve bunun İslam'la kaynaşmasından ortaya çıkan bir sentez. Ve bu sentez İstanbul'u, Bursa'yı, Edirne'yi, Saraybosna'yı, hatta Konya'yı Erzurum'u ortaya çıkarmıştır. Eğer Erzurum'a "bizim şehrimiz" diyorsak, o anlamda İslam'a, "Türkiye'nin kültürel havzasının derinliği" dememiz lazım. Mevlana'yı çekin alın Konya'nın bir bozkır şehrinden başka ne özelliği kalır? İstanbul'un tarihî siluetini çekip alın geriye ne kalır?

Osmanlı'nın daha önceki anladığı İslam, bizim şimdi anladığımız türden değildi. Kadîm bir gelenek içinde tarihin derinliğine giden bir şeydi. Onun için de bütün peygamberler belli esnaf loncalarına simge kılınmıştı. Kadîm kavramı

İslam'dan ayrı görülmemiştir. Ve kadîmin içinde İran, Yunan, Mısır, Arap geleneği de vardı. Olumlu anlamda süzülerek gelen bir medeniyet. Bu anlamda biz eğer türev olmayacaksak tat vermeyen, Batı'daki kültürü aktaran bir şey olmayacak özgün bir şey katacaksak müzikte Itrî'siyle, mimarîde Mimar Sinan'ıyla, Mevlânâ'sıyla, bütün o birikimi ve bu birikimin hepsinde manevî, metafizik bir yön ve İslam vardır ve birarada bulunmaktadır. Baştaki tanımlamaya geri dönersek, bir taraftan küreselleşmenin bir çok medeniyeti gündemimize getiren evrensel boyutuyla tanışmak diğer taraftan da kendi derinliğimizi keşfederek o yeni tanımlamada yepyeni bir sentez oluşturmak durumundayız. Ve bu açıdan bakıldığında ben kişisel anlamda kendimi çok şanslı addediyorum. Böyle bir dönemde, böyle bir parçalanmış ülkede, veya böyle bir pivot ülkede olmak ama aynı zamanda böyle derin bir coğrafyaya ve tarihe sahip olmak, çok istikrarlı bir ülkenin, mesela Norveç'in vatandaşı olmaktan çok daha anlamlıdır. Çünkü tarihte biz varız. Geçmişte varsak yarın da var olacağız. Bu psikolojiyi yeni bir seçkin prototipinin temel unsuru yaptığımızda parçalanmışlığı aşma konusunda önemli bir adım atmış olacağız.

Mahçupyan –Norveçlileri öylesine söylediniz.

Davutoğlu –Evet, evet.

ÖZGÜRLÜK ARAYIŞI VE KÜRESELLEŞME

Gül Selçuk –11 Eylül'den öncesine baktığımızda Seattle'la birlikte başlayan bir dünya geleceğini arama hareketi vardı, ama 11 Eylül sanki bir milat gibi oldu. Ve bundan sonra tartışılacak gerçekten çok önemli konular ortaya çıktı. Önce şöyle başlayalım. Bu saldırının ardından gerçekten neler değişecek ve yeni dünya düzeni, yeni dünya şekli nasıl oluşacak?

Ahmet Davutoğlu –Aslında biraz da tarihî arka planı da alırsak yeni dünya düzeni kavramının kendisi yeni değil ve genellikle modern dönemde her büyük savaştan sonra bir yeni dünya düzeni kurma çabası başlar. Otuz Yıl Savaşlarının arkasından Vestfalya Kongresi ile yeni dünya düzeni, Napolyon Savaşlarından sonra Viyana Kongresi, I. Dünya Savaşından sonra Cemiyet-i Akvam'ın oluşması, II. Dünya Savaşından sonra Birleşmiş Milletler hep bir dünya düzeni. Savaş demek kaos demek. Kaostan çıkıp düzene doğru, bir kozmosa doğru gitme çabası hep olmuş. Ancak Soğuk Savaş sonrasında çok erken gelen bir deklerasyon oldu. Fukuyama'nın Tarihin Sonu deklerasyonu genel dünya kamuoyuna aslında bir düzenin hemen ortaya çıktığı intibaını verdi. Ancak Soğuk Savaşın bitmesinden sonra son on iki yıla baktığımızda böyle bir düzenin ortaya çıkmadığını, hâlâ kaotik bir dönemin sürmekte olduğunu görüyoruz. Şunu diyebili-

•••

Dünya Geleceğini Arıyor Programı, TV 8, 3 Ekim 2001.

riz uzun dönemli analiz açısından dünya düzeni nereye gidiyor ve kısa dönemli stratejik analiz açısından dünya düzenin temel problem alanları ne? Kısa dönemli baktığımızda on iki yıl içinde bir çok ateşkes anlaşması yapıldı. Ama herkesin üzerinde normlarıyla, kurumlarıyla ve değerleriyle uzlaştığı bir barış ortaya çıkmadı. Bunalım alanlarında nihaî çözümlerden çok geçici bunalım dondurma yöntemleri tercih edildi. Mesela Irak Kuveyt'i işgal etti. Bir bunalım, bir kaos doğdu. Müdahale edildi ama bir düzen oluşturulmadı, geçici bir statüko oluşturuldu. Irak şu an hâlâ parçalanmışlığını sürdürüyor, yani orada bir belirsizlik var. Bosna'da bir düzen problemi ve etnik kıyıma kadar varan bir kaos ortaya çıktı. Ama Dayton Anlaşması bir düzen kuramadı. Ermeni işgali Karabağ'da bir kaos ortaya çıkardı; bu bölgenin statüsü hâlâ belli değil. Daha doğrusu uluslararası hukuka dayalı statü ile fiilî durum arasında ciddi bir farklılık söz konusu. Soğuk Savaş'ın bitişinden bu yana nerede bunalım varsa dondurulduu. Buna bir geçici ateşkes dönemi diyebiliriz. On iki yıldır bütün büyük aktörlerin üzerinde anlaştığı bir stratejik düzen ortaya çıkmadığı gibi bunun arka planını oluşturması gereken, felsefî temelini oluşturması gereken temel değerler de ortaya konamadı. Yani II. Dünya Savaşından sonra BM'nin ortaya çıkmasına benzer bir dönüşüm yaşanamadı. Bunun değişik sebepleri var. 11 Eylül olayı en azından şunu ortaya koydu. Fukuyama o tezi ortaya koyduğu zaman, tezinin çok erken ortaya çıkmış bir tez olduğu kanaatindeydim. Çünkü insanoğlunun temel arayışı ontolojik güvenlik ve özgürlük arayışıdır. İnsanoğlu kendisini güvende ve özgür hissetmediği zaman arayışı devam eder. Fukuyama'nın temelde tezi şu idi: İnsanoğlunun güvenlik ve özgürlük arayışını, Batı medeniyetinin liberal demokratik mekanizmaları çözmüştür. Ama ortaya çıkan son gelişmeler Amerika'nın kendi içinde bile ciddi bir güvenlik problemini beraberinde getirdi.

Selçuk –İlk defa bunu yaşadı.

Davutoğlu –İlk defa doğrudan yaşadı. Yani eğer dünya sisteminin merkezinde olan bir ülkenin en önemli merkezinde insanlar kendini güvende hissetmiyorlarsa bu güvensizlik diğer yerlere doğru giderek sirayet eder. 11 Eylül olayları mekanizmalarla ve teknoloji ile bir güven atmosferinin oluşamayabileceğini ortaya koydu. Çünkü karşı taraf da aynı teknolojiyi kullanarak sizin güvenliğinizi tehdit edebilir hâle geldi.

Selçuk –Zaten Amerika'ya baktığımızda, Amerika kendini çok güvenli bir bölgede hissedecek, ama diğer bölgelere o güvensizlik sirayet ettiğinde, demek ki, tehlike Amerika için birse diğerleri için bir artı üç, bir artı beş şeklinde olacak.

Davutoğlu –Evet. Amerikalılar açısından bakıldığında Balkanlardaki, Irak'taki, Somali'deki veya Afrika'nın her hangi bir bölgesindeki bir problemi, dışarıda bir problem ve de bunların çıkardığı bir problem olarak algılayabilirsiniz. Ama tam içinizde bir güvenlik problemi ortaya çıktığı zaman, ne yapacaksınız? Bunu çözecek uygun değerlere ve araçlara sahip misiniz? ABD zaten coğrafyası gereği konvansiyonel bir tehdide hiçbir zaman açık olmadı. Sadece terörle ve nükleer güçle tehdit edilebilirdi. Nükleer tehdide karşı füze kalkanı projeleri geliştirildi. Ama terör çok daha geniş düzenlemeler gerektiren ve noktasal bir eylemle bitirilemeyecek bir tehdit. Terörün ortadan kalkması için aslında stratejik askerî araçların değil, bütün insanlığı ilgilendiren temel değerlerin tekrar sorgulanması gerekir. Bu anlamda tarihin sonu gelmedi. İnsanoğlu için bu konjonktür yeni arayışları beraberinde getirdi. Küreselleşme, toplumlar arasındaki etkileşimi artırdı ama güvenlik psikolojisini insanlara çok yerleşik şekilde veremedi. Bu açıdan bakıldığında gerçekten şimdi belki de insanoğlu, So-

ğuk Savaştan sonra üzerinde ittifak edilen bir değerler sistemi oluşturamamanın sancılarını çekiyor. 11 Eylül sonrasında, artık sadece suçluların cezalandırılmasının ötesinde veya bu terörün askerî olarak engellenmesinin ötesinde, bütün insanlığın katıldığı, bütün kültürlerin kendisinin temsil edildiğini gördüğü, bütün ülkelerin söz sahibi olduğu ve üzerinde ittifak ettiği değerler sistemi üzerinde katılımcı bir uluslararası düzen ortaya çıkar mı, çıkmaz mı, bunu tartışmak gerekir.

Selçuk –Bunlar mutlaka tartışılacak. Ama Amerika'ya yapılan saldırıdan sonra galiba terörizmin tarifini yapmak gerekiyor. Çünkü bazıları dost müttefikken, özgürlük savaşçılarıyken bir anda terörist olabiliyor. Bir orada çelişki var. Bir de terörizm denildi. Bush'un ağzından çıkan Haçlı seferi ve Almanya'da söylenen şeylerle uyuyan bir canavar mı uyandırıldı? İslam denildi. Terör eşittir İslam, buradan çıktı. Ve şu an Amerika'da yaşayan Müslümanlara karşı da bir tepki oluşmaya başladı. Bu açılardan baktığınızda neler söyleyeceksiniz.

Davutoğlu –Terör tanımlaması ve terör suçlamasının arkasında eğer maksat sadece o eylemi yapanı suçlamak ve o eylemi bir yerle sınırlamaksa bu anlaşılabilir bir davranıştır. Ama ortaya bir anonim suçlu çıkardığınız zaman, yani muhtemelen terör şunlar tarafından yapılmıştır diyerek geneli kapsayan bir suçlamada bulunduğunuz zaman, aslında kurmak istediğiniz uluslararası düzenin unsurlarını da yok ediyorsunuz, demektir.

ABD'nin şu anda bu konudaki temel ikilemi, uluslararası hukuk ile reel-politik arasındaki gerilimi anlayabilme noktasında ortaya çıkıyor. ABD'yi II. Dünya Savaşından sonra tarih sahnesine büyük bir güç olarak çıkaran temel unsur, İngiliz ve Fransız sömürgeciliği yerine, uluslararası hukuk

ve onun getirdiği kurumsallaşmaydı. İngiliz ve Fransız sömürgeciliği her ülkeyi, her toplumu bulunduğu yerde tutarak bir kaynak aktarımına yöneliyordu. ABD ise BM sistemine dayalı olarak bir uluslararası hukuk normu etrafında bir hegemonya, egemenlik alanı, bir düzen oluşturmaya çalıştı. Şimdi de aslında ABD'nin, Afganistan'daki, Asya'daki veya Balkanlardaki reel-politik çıkarları için temel uluslararası hukuk normlarını ve evrensel değerleri çiğnememesi gerekir. Doğrusu bu daha önce çiğnendi. Kıyas edildiğinde Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi neyse, Sırbistan'ın Bosna'yı işgal etmesi de aynı şeydi. Üç yıl boyunca 250 bin insanın, belki de tarihin gördüğü en yoğun etnik kıyıma muhatap oluşunun seyredilmesinin insanların vicdanında uyandırdığı tepkiler, askerî/maddî güçle kurulmaya çalışılan uluslararası düzenin bir netice elde etmesini engeller. Burada bir de şu mesele var: Haçlı seferi kavramının ortaya atılması, İslam dünyasında büyük dalgalanmalar oluşturdu. İki ihtimal var: Bush bunu ya bilinçli ya da bilinçsiz olarak kullanmıştır. Sonraki açıklamalarından bilinçsiz kullandığı anlaşılıyor. Aslında bir anlık bir gaf, bilinçaltını yansıtıyor. İslam dünyasının bir düşman olarak algılanmasının ortaya çıkarabileceği stratejik riskler çok ama, bunun kadar önemli olan şu ki, artık İslam dünyası dediğimiz kavram dönüştü. Yani artık hiçbir dünyayı, Çin'i, Hind'i, İslam dünyasını, Batı dünyasını coğrafyalarla sınırlayabilmek mümkün değil. Yani şurada İslam dünyası biter, Batı dünyası başlar; şurada İslam dünyası biter, şurada Çin başlar demek eskisi kadar kolay değil. Dolayısıyla problemli bir dünyayı kendi sınırları içinde tutalım, diyemezsiniz. Bugün İslam dünyası dediğimiz coğrafî bütünlüğün ve medeniyetin uzantıları ABD'nin, İngiltere'nin, Fransa'nın, Almanya'nın her şehrinde mevcut. Bu açıdan İslam dünyası artık sadece coğrafî bir kavram olmaktan çok kültürel/demografik bir kavram olma niteliği taşıyor. Artık medeniyetler sö-

mürge döneminde olduğu gibi pür Avrupa ve Batı; medeniyetler de kendi yerlerinde sömürülecek unsurlar değil. O medeniyetlerde belli bir uyanma var ve bu uyanma kaçınılmaz bir şekilde kendini tarihe yansıtacak. Çin'de hem kültürel olarak hem de ekonomi politik olarak yansıtıyor bugün. Dünyanın üretiminin üçte biri Doğu Asya'da gerçekleşiyor. Buradan baktığımızda aynı şekilde niye İslam dünyası tehdit olarak algılanıyor veya Huntington'ın makalesinde geçtiği üzere, İslam dünyasının sınırları niçin kanla çizilmiştir? Bunun sebepleri üzerinde durmak lâzım

Selçuk –İslam dünyası suçlanırken acaba Afganistan'ın ya da Avrasya'nın askerî ve siyasî önemi mi yoksa stratejik önemi mi bahane ediliyor?

Davutoğlu –Kesinlikle. Zaten dikkat edilmesi gereken nokta da bu. Acaba İslam dünyasındaki problemler İslam medeniyetinin kendi kaynaklarından mı geliyor? Eğer öyle olsaydı İstanbul gibi bir şehir, o çokkültürlü, çokdinli, İslam şehri karakterini 400-500 yıl sürdürebilir miydi? Eğer öyle olsaydı, Bağdat daha 10. yüzyılda bütün kültürlerin birarada yaşadığı bir yer olabilir miydi? Eğer öyle olsaydı, Endülüs'te Gırnata şehri bütün büyük Batılı düşünürlerin istifade ettiği, Yahudilerin, Hristiyanların, Müslümanların birlikte oluşturduğu bir kültür atmosferi olabilir miydi? Elbette öyle değil. Bu medeniyetin kendisinden kaynaklanmıyor. Bugünkü meseleleri sıhhatıyla kavramak için İslam dünyası denilen bölgenin özelliklerine ve stratejik önemine dikkat etmek lâzım. Bir misalle ortaya koymak gerekirse, İslam dünyası dediğimiz coğrafya, dünya ticaretinin seyrettiği birinci dereceden stratejik önemi haiz dokuz büyük boğazın sekiz tanesini bünyesinde barındırıyor. Böylesi bir stratejik hat üzerinde bulunuyor İslam dünyası. Yine Avrasya'daki bütün büyük, önemli geçiş yolları, Kuzey-Güney, Doğu-Batı istikametinde, Müslüman topluluklarının yaşadığı yerler.

Dolayısıyla Avrasya üzerindeki her hangi bir stratejik rekabetin İslam dünyasıyla ve oradaki Müslüman topluluklarla şu veya bu şekilde hesaplaşması, stratejik gerekçelerle onları kullanması, hatta kimi zaman onları birbirine karşı tahrik etmesi –ki Huntington bunu Amerikalı yetkililere tavsiye ediyor- söz konusu olur.

Burada da Afganistan'ın önemi üzerinde durmak lâzım. Niye Afganistan? Şu kanaati de serdetmek gerektiğini düşünüyorum. 11 Eylül günü bu olay oldu. Ama 12 Eylül sabahı Amerikalı, Rus, Alman, İsrailli, dünyanın neresinde olursa olsun devletlerin stratejilerini yönlendiren siyaset yapımcıları, "Bu eylemi kim yaptı?" sorusu kadar "bundan sonra dünyanın ne şekil alacağı" sorusuyla ilgilendiler ve hesaplarını ona göre yaptılar. Aslında şu andaki muhtemel operasyonun sınırları sıradan bir terör faillerini yakalamak olmuş olsaydı belki de çözüm daha kolay olurdu. Ama Afganistan üzerinden öylesine stratejik bir rekabet yürüyor ki... Birkaç noktayı Afganistan açısından vurgulamak lâzım. Bir; Afganistan, Batı dışında, sistemik unsurlar dışında nükleer güce sahip üç büyük devletle komşu: Pakistan, Hindistan ve Çin. Yine Afganistan, şu anda Batı dışındaki en dinamik şekilde yaşayan ve nüfusu en hızlı artan üç medeniyet havzasına komşu: İslam, Hind ve Çin. Ve yine Afganistan, Avrasya'yı bir bütün olarak alırsanız kuzeyden güneye inen, Avrasya'yı kuzeyden güneye kateden Balkanlar, Kafkaslar ve Orta Asya Afganistan bağlantılarının doğudaki bütün önemli boğazlarını; Hayber, Golak, Karakurum geçişlerini bünyesinde barındırır.

Selçuk –Dünyaya hakim olmak için Avrasya'ya hakim olmak gerekir.

Davutoğlu –Burada bir başka husus; Afganistan bütün Asya'daki kavimleri bünyesinde barındırdığı için tarihte de

bir kilit noktası olmuştur. Büyük İskender bir anlamda böyle bir kilitle karşılaşmıştır. Timur'un, Gazneli Mahmut'un Hindistan'a inişi, Sovyetler'in Afganistan'a kadar gelişi, İngilizlerin Afganistan sınırına kadar gelişi, buraya bir kilit hüviyeti kazandırıyor. Bütün bu stratejik hesaplar içinde ele aldığımızda ABD şu soruyla karşı karşıyadır: Uluslararası düzen kurulacaksa bunun evrensel normları bütün ülkelerle birlikte ve bütün medeniyetlerin katılımıyla gerçekleştirilebilir olması, hiçbir unsurun dışlanmaması lazım. Çünkü burada dışlanan ister İslam dünyası, ister Çin, ister Hint olsun...

Selçuk –Yapılması gereken bu, ama yapılmak istenen bu mu?

Davutoğlu –Kısa dönemde değil. Kısa dönemde, şu andaki tepkilerden böyle olmadığı görünüyor. Ama bence orta ve uzun dönemde bununla yüzleşmek zorunda kalacak. Terörün faili şu veya bu diyerek yakalayıp cezalandırsalar dahi problem bitmiş olmayacak. Eğer dünyada adaletsizlik devam ederse, Kuzey-Güney arasındaki uçurum bu denli hızlı artarsa...

Selçuk –Kuzeydekiler arasındaki uçurum da hızla artıyor.

Davutoğlu –Kuzeydekilerin arasındaki uçurumun artmasının sebebi, kendi aralarındaki stratejik hesapların farklılaşmasıdır. Mesela, ABD ile Avrupa arasında son yıllarda ciddi, stratejik farklılaşmalar başladı. Avrupa Ordusu'nun kurulması, NATO'nun yeni misyonu vs. Ve bu ayrılıklardan belki de en büyük ıstırabı Bosnalı Müslümanlar çekti. Son on iki yılın bir hesabı yapılacak olursa İslam dünyası son on iki yılda ortaya çıkan bunalımların müsebbibi değil, mağdurudur. Bosna'da, Karabağ'da, Çeçenistan'da yaşananlar hatırlanırsa. Bizi de doğrudan ilgilendirdiği için; Karabağ'dan sürülen Azeriler, Türkiye'nin Kıbrıs'taki durumu -ki ulusla-

rarası hukuk düzeni içinde ele alınabilecek bir müdahaledir- Azerbeycan ile Karabağ konusunda yaşanan gerilimlerde niye aynı normlar söz konusu olmuyor?

Selçuk –Türkiye'ye gelmek istiyorum. Türkiye bu anlamda stratejik konumu itibariyle çok önemli bir yerde. 11 Eylül'den sonra oluşabilecek ya da oluşması düşünülen yeni dünya düzeninde Türkiye'nin yeri ne olmalı? Türkiye ne yapmalı?

Davutoğlu –Çok kısa başlıklarla söylemek gerekirse Soğuk Savaştan sonra üç önemli problem alanı ortaya çıkmaya başlamıştı.

1. Jeostratejik boşluk alanları,
2. Jeoekonomik kaynak paylaşımı, yani doğal gazlar vs.
3. Jeokültürel yüzleşmeler.

Son on iki yıllık problemin hangisini ele alırsanız alın bu üç problemden en az biri, ikisi hatta çoğu zaman üçü birden söz konusudur. Türkiye bu üç konu ile de doğrudan muhataptır.

Jeostratejik boşluk alanları ile ilgili Balkanlarda oluşan boşluktaki her hangi bir güç kayması Türkiye'yi ilgilendirir. Kafkaslarda ortaya çıkan her mesele ilgilendirir. Afganistan'da olduğu zaman, Orta Asya'yı ilgilendirdiği için ilgilendirir. Ortadoğu'daki zaten ilgilendirir. Zaten dikkat ederseniz son on iki yılda problemler bu alanlarda yoğunlaştı. Ekonomi politik paylaşım açısından da Orta Asya kaynaklarının paylaşımı konusunda Türkiye etkin bir aktör olmak isterse, Afganistan'da değişecek dengeler Orta Asya'yı etkileyecekse, Türkiye'yi doğrudan etkileyecek demektir. Üçüncüsü de kültürel yüzleşme. Tarih bize bunu tekrar tekrar öğretiyor. Bütün bu havzaların son büyük birleştirici unsuru Türklerdir. Yani Avrasya ölçeğinde bakarsanız, 17.

yüzyılda Batılı unsurlar, sömürgeciler gelene kadar Osmanlı en batıda; Safevîler ortada, Babür Türkleri de Hint'te bir denge oluşturmuşlardı. Bu kültürel havzalar açısından bakıldığında Türkiye bu medeniyetlerarası etkileşimin tam ortasında bulunuyor.

Bütün bunlar dezavantaj gibi de görülebilir, büyük bir avantaj gibi de. Bana sorarsanız eğer Türkiye'de özellikle seçkinler yeni bir açılımın önünü zorlayabilirlerse, Türkiye kendi içindeki dışlanmaları aşabilirse, kendi içindeki problemleri içselleştirerek aşabilirse, yakın havzalarla ilgili ilişkilerde özellikle ekonomik ve kültürel alanda etkiselleştiren bir politika takip edebilirse riskleri bertaraf edebileceği gibi önemli stratejik açılımlara da sahne olabilir. Bunun gerçekleştirilebilir olması lazım.

Selçuk –Konunun ana başlıklarına şöyle değinmek mümkün. İyi kullanılabilirse yeni dünya düzeninin kurulabilmesi açısından 11 Eylül bir milat gibi görülüyor. Hocam çok teşekkür ediyor, kolaylıklar diliyoruz.

11 EYLÜL VE TÜRKİYE'NİN STRATEJİK DERİNLİĞİ

2023 –Türkiye'nin uluslararası konumunu bütün cepheleriyle ele aldığınız Stratejik Derinlik isimli kitabınızdan yola çıkarak söyleşimize başlayalım istiyoruz. Kitabınızda konulara yaklaşırken temel bir felsefe ortaya koyuyor ve bunu sistematik olarak açıklıyorsunuz. Uluslararası ilişkiler alanında stratejinin anlamı ve önemi nedir? Stratejinin nasıl bir metodu olduğunu açıklar mısınız?

Ahmet Davutoğlu –Aslında stratejik derinlik kavramının açıklanmasıyla başlarsak, strateji onun içinde zâten tanımlanıyor. Hem de metodunun ne olduğunu böylece vuzûha kavuşturmuş oluruz. Kitaba isim olarak Stratejik Derinlik başlığını koyarken iki şeyi gözettim. Birincisi, bir stratejik analiz nasıl derinlik kazanabilir? İkincisi de, Türkiye'nin stratejik derinliği. Bu metodik derinliğin teoriye uygulanması anlamında Türkiye'nin stratejik derinliğini nasıl analiz edebiliriz. Birincisi açısından bakıldığında uluslararası ilişkilerde her ülkeyi tek tek uluslararası tanımlayıcı bir çerçeve içinde ortaya koyar, deskriptif olarak, bir resim çekersiniz. Kitapta benim "tasvir" diye anlattığım o resim bir enformasyon verir. O resmi gördüğünüz zaman bir vâkıanın, bir olgunun görünen yüzünü hemen çıkartabilirsiniz, iyi bir resimse. Tabi orada o resmi çeken, bir fotoğrafçı

• • •

2023 Dergisi, 15 Aralık 2001.

gibi objektif mi davranıyor, yoksa resme kendi çizgilerini koyuyor mu? O da ayrı bir nesnellik ve objektiflik sorusu gündeme getirir. Ama her türlü resimde yine de belli bir objektivite vardır. Bu genel resim bir yüzeysel tasvir olarak düşünülürse, bu resimden hareketle sebep-sonuç ilişkilerini ortaya koymak güçtür. Yani tek bir resimle bunu yapmanız zor. Mutlaka o resmin zaman boyutu içinde birkaç farklı görüntüsünün de olması lazım, zirâ değişimi ortaya koymadan sebep-sonuç ilişkisini ortaya koymak güçtür. O zaman ikinci, biraz daha derinliğine bir şeye geçiyoruz, o da; açıklama, açıklayıcılık boyutu. Orada sebep-sonuç ilişkisini ortaya koyabilmeniz için arka arkaya değişik zamanlarda çekilmiş resimlere ihtiyacınız vardır. O resimlerde aktörlerin pozisyonlarındaki değişikliği sağlıklı gösterebilirseniz, olgunun değişimi ortaya koyabilirseniz, analiziniz biraz daha derinlik kazanır. Uluslararası konumlarından hareketle strateji anlamında dış politika geliştiren aktörlerin değişen pozisyonlarını görme şansınız olur. Çok uzun dönemli bir açıyla yaparsanız, Çarlık Rusya'sı, Sovyet Rusya'sı, Putin Rusya'sı arasında ne kadar sık ve arka arkaya çekilmiş resimler koyarsanız, o ölçüde Sovyet-Rus stratejik zihniyetinin ana unsurlarını yakalayabilirsiniz. Türkiye için de bu uygulama geçerlidir. 19. Yüzyıl Osmanlı'sında, Cumhuriyet döneminde ve yakın dönemde çekilen resimler birlikte değerlendirildiğinde bir sebep-sonuç ilişkisi görülebilir. Fakat bu da yetmez. Bir dış politika analizinde, bir strateji analizinde sebep sonuç ilişkilerini ortaya koymak, olguları birbirine irtibatlandırır, olgular içindeki aktörlerin bizim gözümüzde anlaşılmasını sağlar. Lâkin bu da yetmez, biraz daha stratejik analizin derinliğine inmeniz lazım, o zaman metodik anlama boyutuna gelirsiniz. Yani bu sefer kendinizi dışarıdan bir gözlemci gibi bu olayları izah eden biri konumundan çıkartmanız gerekir, içeride aktörlerin tek tek pozisyon almaları için o aktörlerin yerine de

kendinizi koyarak düşünmeniz gerekir. Yani bir Yahudi zihniyeti ve bunun İsrail'e etkileri. Bir Rus stratejik zihniyeti, bir Türk stratejik zihniyeti. Bu anlamda değişik zihniyet formasyonlarını ve onları izleyen tarihî verileri gördüğünüz zaman biraz daha derinleşirsiniz. Bir Amerikalı dünyaya nasıl bakar? 11 Eylül olayı mesela Rusya'da, Moskova'da olsaydı bir Rus nasıl tepki gösterirdi, bir Amerikalı nasıl tepki gösterirdi? Teröre karşı olmak ya da terörün objektif nitelikleriyle ilgili bir soru değildir bu. Amerika'da gerçekleştiğinde bu bir güvenlik paranoyasına dönüşür. Çünkü Amerika kendini sürekli güvende hisseden, sürekli özgür hisseden insanların ülkesidir. 150 yıldır, İç Savaştan sonra, Amerika kıtasında savaş görmemiş insanların biriktirdiği bir psikoloji var. O psikolojiyi anlamadan 11 Eylül'ün sonuçlarını değerlendiremezsiniz. Bu bir anlama boyutu getirir. Burada da yine Amerikan stratejisinin o anlama boyutu açısından görülebilmesi önemlidir, eğer bir değerlendirme yapacaksanız. Amerikalıları seversiniz, sevmezsiniz o ayrı bir şey. Bizde eksik olan şeylerden birisi budur. Biraz Akdenizlilikten, biraz Doğululuktan hissî tepkilerimizde çoğu zaman bir şeyden ya tümüyle nefret ederiz, ya da o şeyi tümüyle bize dost zannederiz. Hâlbuki uluslararası ilişkilerde soğukkanlı düşündüğünüzde böyle şeyler yoktur. Her ülke kendi etrafında bulunan konjonktüre göre hareket eder. Bundan sonra bütün bu süreci iyi izleyen bir gözlemci, bir uluslararası ilişkiler uzmanı, anlamlandırma yapabilir. Bilim adamı objektif olmalıdır. Buraya kadar doğru. Evet her birimiz bu objektifliğin içinde olmalıyız. Ama her bilim adamı da bir tarihe, bir mekâna aittir. Yani bir fizikçinin her hangi bir fizik laboratuvarında bir fizikî olguya baktığı gibi bakamaz olaya. Kendisini onun kadar etrafından koparamaz. Biz sosyal bilimlerde buna "kendi test tüpü içinde yaşamak" deriz. Ama nihâyet bir Alman, Almanya'nın konumun değerlendirirken kendisini o aidi-

yetin içinde değerlendirir. Bu bilim adamlığını da ortadan kaldıramaz. Bu çerçevede bütün Amerikalı uluslararası ilişkiler uzmanları, Fukuyama misalinde olduğu gibi Amerika'yı korumaya çalışıyor. Biz genelde bu alana geçtiğimizde ya aşırı toplumdan kopmuş oluruz ve artık tasvir yapa yapa ortaya bir şey koyamaz duruma geliriz. Ya da kendi perspektifimizi bağıra bağıra öylesine ortaya koyarız ki, bunun yapıldığı yerde durup bütün olayı sadece kendi bulunduğumuz yerden görürüz. Meseleyi kendi perspektifimden nasıl anlamlandırabilirim, sorusu üzerinde durur ve bunu da sağlıklı bir şekilde yaparsanız, stratejik analiz biraz daha derinlik kazanır. Ancak ondan sonra bir yönlendirmede bulunabilirsiniz. "Bir resim var, Türkiye şu anda şurada durmalı" deyip o resme göre analiz yaptığınız zaman, pozitif derinliği yakalayamayabilirsiniz. Benim derinlik kavramından metodik olarak anladığım bu. Teorik anlamda konunun Türkiye'ye uygulanması noktasındaki anladığım, Türkiye'nin her hangi bir ulus-devlet olmadığı. Yani, 20. yüzyılda konjonktürel olarak doğmuş birçok ulus-devlet var, sayıları 180-200'e yaklaştı. Bunların bir kısmı bir dış iradeyle oluşmuş devletlerdir. Mesela, bir Kuveyt'in, bir Katar'ın veya bir Dubai'nin devlet olarak ortaya çıkışının her hangi bir iç dinamiğini bulmanız zor. Niye Kuveyt var, niye Katar var, bunların Suudi Arabistan'dan farkı nedir? Bunu tanımlamak güç olur. Ya da başka şartlarda ortaya çıkan, diyelim ki Latin Amerika'daki bir ulus-devletin formasyonu ile Türkiye'yi kıyas edemezsiniz.

2023 –O zaman Türkiye'yi farklı kılan nedir?

Davutoğlu –Türkiye'nin stratejik derinliğini anlamak durumundayız. Ben bir mekân boyutunu inceliyorum kitabımda. Yani Türkiye öyle bir yerde bulunuyor ki, kendi sınırları içerisinde tutulabilmesi çok zor. Bu mekânda Türkiye ne kadar barışçı politikalar takip ederse etsin, ki aslında bu-

lunduğumuz coğrafyaya göre çok az savaşmış bir ülkeyiz, bu gerçek gene de değişmez; yani Osmanlı'nın son dönemlerindeki çatışmaları, savaşları bir kenara koyarsak, özellikle coğrafyamızda bulunan diğer devletlerle karşılaştırıldığında Cumhuriyet döneminde çok büyük savaşlar yapmadık, ama bu coğrafyanın bir derinliği var ve bu derinlik bizi zorluyor. Türkiye'nin diyelim güneyde Suriye ile olan sınırının, Irak'la olan sınırının coğrafî bakımdan anlamı yok. Yani tarihte Halep'le Urfa'nın bu kadar birbirine uzak kaldığı başka bir dönem yoktur. Bir sınır var orada ve iki coğrafyayı birbirinden uzaklaştırıyor görünüyor, ama hâlbuki Irak'ın kuzeyinde yer alan Kuzey Mezopotamya ile Güney Mezopotamya'yı Türkiye sınırıyla ayırmak zor ve neredeyse imkânsız. Tarihte de benzer bir şey yok. Orada coğrafî olarak bir derinlik, bir bütünlük var. Ya da Trakya, çok az problemli görülen Trakya, Doğu Trakya ile Batı Trakya, Filibe'den Balkan dağlarına kadar aslında bir ovadır ve tarihte de o ovanın bugünkü sınırlar gibi bölünmüşlüğüne çok az rastlıyoruz. Kafkas sınırında da aynı şey vardır. Erzurum yaylasının savunması Kuzey Kafkaslardaki dengelere bağlıdır. Belki en istikrarlı görülen, biraz da tarihî temelli, Türkiye-İran sınırında kalıcılık boyutu var. Ama hepsinde dikkat ederseniz çevreye derinlik kazandıran bir özellik var. Derinlik hem büyük bir avantaj, hem de büyük bir risk getiriyor. Hatta bunun biraz daha ötesine, yine benim analizimde belirttiğim gibi, denizler açısından da bir derinlik var. Kıtalar açısından yaptığımızda da Türkiye, bulunduğu coğrafyaya hapsedilebilecek, arada kalabilecek bir konuma sahip değil. Mutlaka sınır ötesi ile ilgili bölgesel politikalar geliştirmek zorunda. Bunun bir başka boyutu da bu mekânı destekleyen tarihî verilerin olmasıdır. "Yani bu Türkler yine emperyal bir şey mi düşünüyor?" filan gibi söylentilerin ötesinde, tarihî olarak belli ülkeler var ki, -Türkiye'yi ben o gruba koyuyorum- özellikle ulus-devlet formasyonu açı-

sından birbirlerine benzerler. Daha önce bir imparatorluk yapısının merkezî unsurlarının oluşturduğu bu ulus-devletlerin, birbirlerine benzer problemleri vardı. Bunlar diğer ulus-devletlerden farklılaşırlar. Nedir bunlar? 20. Yüzyıla girerken sekiz tane büyük ölçekli devlet yapısı vardı. İçinde birçok dini, birçok mezhebi, birçok kültürü, ırkı barındıran: İngiltere ve Fransız sömürge imparatorlukları, Alman, Avusturya-Macaristan, Rus, Çin-Japon imparatorlukları ile Osmanlı İmparatorluğu ve devreye yavaş yavaş giren Amerika Birleşik Devletleri. Şimdi bunların her birinden bir ulus-devlet çıktı. Amerika Birleşik Devletleri'ni bir kenara koyalım, o daha sonra tarih sahnesine ağırlığını koyacaktır. Alman İmparatorluğu Almanya ulus-devletine geriledi. Almanya'nın Orta ve Doğu Avrupa ile olan problemleri Türkiye'nin Ortadoğu ile olan problemlerine benzer. Orta ve Doğu Avrupa milletleri hem Almanlara hayrandırlar ve onların etki alanı içindedirler, hem de Almanlarla mesafelidirler onlardan korkarlar. Yine Japonların Pasifik Denizi çevresinde geliştirdiği ilişkilerde de bunu görürüz. Rusların Orta Asya'da ya da Baltık'ta kurduğu ilişkilerde de bunu görürüz. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu dağıldı ve en iddiasızı o oldu. Şu anda Avusturya olarak izliyoruz. Onun dışındakilerin hepsi hep şu soruyla karşı karşıya kaldılar: Daha önce merkeze çevre olan bölgelerle ilişkileri nasıl kuracağım? Bulunduğum merkezden o çevrelere doğru nasıl bir politika geliştireceğim? Çünkü onu geliştirmezse kendi içinde de güç kaybediyor. Yani Almanya, Orta ve Doğu Avrupa'yı kaybedince ikiye bölünüyor. Rusya Kafkasya'yı kaybedince kendini Moskova'da bile güvende hissetmiyor. Kuzey Kafkasya ve stepleri kastediyorum. Ya da Türkiye, Ortadoğu ile ilişkilerinde ne kadar duvar koyarsa koysun, Ortadoğu sizden kopmuyor. Siz ondan kopmaya çalışsanız bile, orada olan her problem sizi ilgilendiriyor. Ya da Balkanlarda... Bosna ile sınırımız yok bizim. İlgilenmemiz gerek-

meyebilirdi, ulus-devlet olarak düşününce. Ama Boşnaklar neden bir problem olduğu zaman kalkıp Edirne kapısına geliyorlar da, mesela Avusturya kapısına gitmiyorlar? Yahut başka bir kapıya böyle bir yoğunlukta gitmiyorlar? Gürcistan'daki bir problem niye bizi birinci derecede ilgilendirir hâle geliyor? Bu bir güçtür. Genelde statik düşünenler bunu bir zaaf, bir risk olarak algılıyorlar. Bence rasyonel düşünüldüğünde bu bir güç hâline dönüşür. Ne zaman? Hamasî nutuk atmadığınız, birilerini tedirgin etmediğiniz ve uzun dönemli bir makrostrateji geliştirebildiğiniz zaman. Mikrostratejiyle ve küçük küçük adımlar atmakla olmaz bu. Bu da Türkiye'nin stratejik derinliği. Yani kavramsal tanımı itibarı ile konuyu böyle açıklamış olalım.

Stratejik Zaman ve Mekan Algısı

2023 –Konuşmanızda bahsettiğiniz mekân kavramının yanına kitabınızda zamanı da dâhil ediyorsunuz ve "zaman ve mekânı yeniden yorumlamak" diyorsunuz. Bu tanımlamadaki zaman ve mekândan kastınız nedir?

Davutoğlu –Bunun tabi felsefî bir arka planı vardır, yani zaman ve mekânın felsefî anlamları; ben bunu tartışma kapsamı dışında tutuyorum. Stratejik anlamda zaman ve mekânı yorumlamaktan kastettiğim şey şu: Güç parametreleri vardır, tarih ve coğrafya sabit veriler olarak burada yerini alır. Sâbit veriler, kısa ve orta vadede bir irade tarafından değiştirilemeyecek şeylerdir. Yani bir toplum belli bir coğrafya içindedir. Diyelim "Türkiye'nin coğrafyası çok sıkıntılıdır" diye Türkiye'yi, Türk halkını Orta Asya'ya taşıyamazsınız. Ya da "tarihimiz bize çok problem getiriyor, çok yük getiriyor, her yere bulaşmamıza yol açıyor" diye tarihinizi değiştiremezsiniz, isterseniz redd-i miras edin, siz o'sunuz. Başkaları nezdinde redd-i mirasın anlamı yoktur.

Ama "sabit veri", "statik veri" demek değildir. Sabit veri tekrar tekrar yorumlanır. Yani her bir dönemde o sabit olan zaman ve mekân boyutu, daha doğrusu tarih ve coğrafya her bir dönemde yeni anlamlar ifade eder. Soğuk Savaş döneminde Anadolu coğrafyası NATO kayıtlarında, "Turkish Barrier", yani "Türk Bariyeri", diye anılır. Kime karşı bariyer? Sovyet tehdidine karşı. Erzurum Yaylası'ndan Konya Ovası'na kadar olan bölge "Turkish Barrier" olarak görülüyor. O günkü konjonktürde bu doğru gibi görülebilir. Çünkü Sovyetler'in zaten sıcak denize inme yolları üzerinde bir engeldik. Ama şimdi bir bariyer değil, belki bir açılım coğrafyası. Yani Anadolu'yu bir bariyer olarak değil, şimdi bir açılım coğrafyası olarak yorumlamak gerekir. Soğuk Savaş zihniyetiyle düşünen birisi Türkiye'yi hâlâ bir bariyer gibi görürse, verileri yeniden yorumlamamış olur. Ya da ulus-devletin oluşma sürecinin yoğun olduğu dönemlerdeki, yani sanayi toplumunun ortaya çıktığı, ulus-devletin sanayi toplumuyla ve iç korumacılıkla geliştirildiği bir dönemdeki tarihe bakış farklıdır. Ama o ulus-devlet çevreye açılmak zorunda olduğunda ya da sanayileşmeden pozitif sanayi dönemine, sanayi ötesi topluma geçiş esnasında artık o korumacı tedbirlerin dışına çıkmak zorunluluğu hasıl olduğunda ve ulus-devlet kendisini belli bir zemine oturduktan sonraki süreçte, tarihe bakışı farklıdır. Yani birincisi, daha keskin bir hesaplaşmayı getirebilir ve orada o hesaplaşma mâkul da görülebilir, uluslararası konjonktüre uygun görülebilir. Ama aynı politikayı daha sonraki dönemde sürdüremezsiniz. O safhada ulus-devlet kendi tarihiyle yoğun biçimde hesaplaşmak zorunda kalır. Ama sonraki safhalarda ulus-devlet, o tarihî verilerin içinde bir politika geliştirmek ve o verileri yeniden yorumlamak durumunda kalır. Bu bir tarama, başka misâllerle de pekiştirilebilir. Mesela Kırım Savaşından bu yana Türkiye'nin Batı'ya yakın bir uluslararası ilişkiler pozisyonu var, ama bu Ba-

tı'ya yakın uluslararası ilişkiler pozisyonu sürekli yeniden yorumlanarak farklı konseptler kazanmıştır. Şimdi statik bir şey yapamazsınız. "Biz tarihi bir yerde durdurduk, aldık, şuradan başlıyoruz" diyemezsiniz. Yakın dönem, Osmanlı konusunda çok fazla fikir beyan etmemizi gerektirmezdi. Çünkü zaten çift kutuplu dünya Osmanlı bakiyesinin tekrar tartışılmasını gerektirmeyecek kadar sıkı duvarlarla örmüştü etrafımızı. Yani Türkiye'nin Sovyetler Birliği sınırı, Türkiye'nin Kafkas sınırı değildi. NATO ile Varşova Paktı sınırı idi. İsteseniz de istemeseniz de öbür tarafta Çeçenler öldürülürken hiç müdahâle edemiyordunuz ya da onlar bu tarafa müdâhil olamıyordu. Bu, Türkiye'nin Bulgaristan sınırı için de geçerliydi; orası da NATO-Varşova Paktı sınırıydı. Onun ötesinde Türklere ne olduğu meselesi ancak iki ideolojik kutup içinde değerlendiriliyordu. Ama şimdi öyle değil. Olumlu ve olumsuz yönleriyle öyle değil. Yani Gürcistan Türkiye karşısında ister istemez Osmanlı'nın periferisindeki bir ülke gibi görmeye başlıyor kendisini. Şevardnadze artık Sovyet Dışişleri Bakanı gibi veya Sovyetler'in bakış açısıyla bakmıyor çevresine.

Türkiye'de 20 sene önce Bosna'yı kaç kişi bilirdi? Saraybosna dediğimizde ne çağrıştırırdı bu söz insanlara? Üsküp üzerine, Yahya Kemal'i okumuş olanların edebî bilgisi dışında ne kadar şey bilinirdi? Ama şimdi Saraybosna, Üsküp her an bizim televizyonumuzda, medyamızda. Orada bir yaprak kıpırdasa, Kırklareli'nde bir tane mülteci kampı açıyoruz. İşte bunlar tarihin yeniden yorumlanmasını gerektiriyor. Yani, "Biz Osmanlı değiliz, yeni bir ulus-devletiz, bunlarla alakamız yok" diyemezsiniz; onlar sizi zorluyor. Burada tarihin yeniden yorumlanmasından kastettiğim de bu. Zamanın ve mekânın bundan 20 sene sonra, 30 sene sonra oluşacak yeni bir konjonktürde yeniden yorumlanması gerekir. Siz o tarihe aitsiniz ve o tarih de sizinle. Bu sebeple statik yorumlar yerine dinamik, sürekli gelişmeleri takip

eden ve açık, kapalı olmayan bir tarz benimsemek durumdayız. Yani derginizin isminde olduğu gibi, 2023 yılında Türkiye nasıl olacak diye bakarsak, bugünkü statik tanımlamalarla onu ortaya koymuş olmayacağız. O dinamik yapı içinde, sürekli devine devine oraya geleceğiz ve o devinim içinde zamanı ve mekânı hep yeniden yorumlama ihtiyacı içinde olacağız.

2023 –Soğuk Savaş sürecinden bahsettiniz. Soğuk Savaş sürecinden sonra Türkiye'nin uluslararası politikaya bakışında bir dinamiklik söz konusu oldu mu? Yoksa biz hâlâ o Soğuk Savaş döneminin kalıpları içinde mi kaldık?

Türkiye Hazırlıksız Yakalandı

Davutoğlu –Bazı hususlarda kalındı, bazı hususlarda ister istemez dinamik bir yapıya geçildi. Dinamiklik olabilmesi için ön hazırlık gerekir. Türk diplomasisinin çok önemli bir özelliği var; bunun olumlu ve olumsuz etkileri var. Bir başka veriyi kullanarak hareket edersek, Karlofça'dan beri sürekli gerileyen bir sınır ve sürekli küçülen bir devlet psikolojisi bize yerleşmiştir. Benim, "mutlak terk", "mutlak hâkimiyet" olarak adlandırdığım bu ortamda yenildiğimiz yerleri terk ediyoruz, bir telâşla geride kalanı korumaya çalışıyoruz. Bu bizde istikrar ve statik konjonktür arayışlarını öne çıkarmıştır. Diplomasi mantalitemiz de biraz buna göre şekillenmişti. Onun için mesela Türk diplomasisi statükoyu koruma konusunda çok başarılıdır -Kıbrıs'ta olduğu gibi-. Yani varolan statükoyu korumak için çok iyi manevralar yaparız. Fakat dinamik konjonktüre ve biraz da açılıma dönük bir durum çıktı mı, bizde bir telâş başlar, acaba yine bizi küçültecek bir şeyle mi, bir riskle mi karşı karşıyayız, diye. Bu bir psikolojik etki yapar. Onun için biz genellikle varolan statik durumun devamlı sürmesi durumunda

rahat oluruz ve bunun sürmesini temenni ederiz. O sebeple de bir sonraki döneme genellikle hazırlıksız yakalanırız. Türkiye Soğuk Savaş sonrası döneme hazırlıksız yakalandı. Sadece diplomatlarıyla hazırlıksız yakalanmadı. Üniversiteleriyle de hazırlıksız yakalandı. Mesela bizim kaç tane Rusça bilen uzmanımız vardır? Kaç tane Balkan dillerini bilen uzmanımız vardır? Kaç tane Arapça bilen uzmanımız vardır? Yok veya hâlâ çok az. Açılmayı düşünen bir toplum için, mesela Almanya için böyle bir durum söz konusu değildir. Almanya daha 1968-69'lu yıllarda, Willy Brandt Ostpolitik adı verilen Doğu politikasını ortaya koyduğu andan itibaren bir açılım başlattı ve bir hazırlığı hissediyorsunuz. Türkiye'nin mesela böyle bir hazırlık dönemini geçirmediği anlaşılıyor. Orta Asya konusunda hazırlık yapmak bir tarafa, Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerden dolayı oradan bahsetmek dahi tedirginlik yaratıyordu. Ama başka ülkeleri rahatsız etmeden de bir şeyler hazırlanabilirdi. Kurumlarınızı Orta Asya araştırmaları yapan birimlere dönüştürmenize engel değildi. Buralarda hazırlıksız yakalandık. Bir hazırlıklı olmayıp bir de büyük bir manevra alanı ortaya çıktığını görünce, iki şekilde tepki verdik. Biri aşırı hamasî ve etraftaki bütün aktörleri rahatsız eden, doğru dürüst ön hazırlığı yapılmayan, rasyonel bir ifadesi olmayan irrasyonel ve sloganik, duygusal bir tavır, öbür tarafta ise bu yeni konjonktürde sanki Türkiye'nin yeniden bölüneceği gibi korkuya dayalı bir tavır. Bunun ikisi de dinamik durumun ortaya çıkardığı ifrat ve tefrit şeklindeki tepkilerdi. Dolayısıyla bu iki tepki de bence hazırlıklı bir siyasal elitin ya da bürokratik elitin sağlıklı tepkileri değildi. Soğuk Savaştan bu yana 11 yıl geçti, fakat hâlâ bizde bu konularda ciddî kafa karışıklıkları, ciddî gidiş gelişler var. Çok küçük olaylarda hemen büyük umutlara da kapılabiliyoruz. Artık bunun bir dengeye kavuşması lazım. Soğuk Savaş sonrası dönemin birçok temel parametresi henüz belirlenmiş değil. Benim

tâbirimle ateşkesleri yapıldı, ama anlaşmaları daha yapılmadı Soğuk Savaşın. Geçen zaman zarfında bir düzen ortaya çıkmadı. Bu, bütün aktörleri tedirgin ediyor. Ama Türkiye'nin artık biraz muhasebe yapmasında fayda var. Soğukkanlı bir muhasebe. Neyi yapabildik, neyi yapamadık; bunları değerlendirmesi lazım diye düşünüyorum.

2023 –Yeni Dünya Düzeni, Soğuk Savaş sonrasında oluşan yeni bir düzen değilse, 11 Eylül'ün ardından kurulacağı söylenen "Yeni Dünya Düzeni"nin yeniliği de akıbeti kadar tartışmalı mıdır?

Davutoğlu –Yine bir başka yerde bunu belirtmiştim. Her modern dönemde her büyük savaş sonrasında uluslararası ilişkiler yeni şekillerle tanımlanır. Yani mesela Otuz Yıl Savaşları var, hemen arkasından Vestfalya Antlaşması yapılır, Vestfalya düzeni içerisinde ulus-devlet sahneye çıkar. Yeni bir düzen kurulur ve herkes o düzen içerisinde yerini arar. Napolyon Savaşları vardır, Fransız Devrimiyle gelen milliyetçi düşünceler vs., hemen arkasından Viyana Kongresi yapılır, yeni bir düzen konur. I. Dünya Savaşı vardır, hemen arkasından Cemiyet-i Akvam düzeneği falan. Fakat o düzen iyi kurulamadığı için II. Dünya Savaşının önü açılır. II. Dünya Savaşından sonra Birleşmiş Milletler ve Soğuk Savaş yapılanması oluşur. Tahran, Yalta gibi anlaşmalar siyasal düzeni, IMF, Dünya Bankası gibi kurumlar ekonomik düzenle ilgili şeyleri belirler. Birleşmiş Milletler siyasal düzenin yeni unsuru olur. Herkes yerini ve konumunu bilir. Orada artık yeni yığınak yapmanızdan çok, o kurallar içinde oyunu iyi oynamaktır vazife. Ama şimdi Soğuk Savaştan sonra bir sürü savaş yaşandı, ya da şöyle diyelim: Berlin Duvarının yıkılmasıyla İkiz Kulelerin yıkılması arasında, yani iki yıkım arasında bütün aktörler yığınak yaptı. Ama her yerde de ateşkes yapılıyor. Körfez Savaşı'nda Irak çekildi Kuveyt'ten, ama Irak'ın durumu belli değil. Ortadoğu ba-

rış sürecinde, barış sürecinin kendisi bir ateşkesti. Şu anda Filistin Devleti var mı? Filistin Devleti'nin sınırları neresi? Bir anlaşmaya varılmadı. Dayton Anlaşması bir anlaşma değil, bir ateşkestir. Bosna Devleti'nin hâlâ kendi başına yetebilen bir devlet olduğu tartışmalıdır. Kosova'nın durumu belli değil, Karabağ'ın durumu belli değil. Her yerde ateşkes. Dolayısıyla Soğuk Savaş sonrası Yeni Dünya Düzeni falan doğmadı.

Tabi çok kutupluluğa doğru giden, bizim güçler dengesi diye ifade ettiğimiz ve içinde Amerika'nın balans ayarı vazifesi yaptığı, yani güçler dengesinin dengeleyici unsuru olduğu bir yapılanmaya doğru gidiliyor. 11 Eylül bunu en çarpıcı biçimde ortaya koydu. 11 Eylül'den sonra ortaya çıkan tepkiler bir anlamda bu düzensizliğin biriktirdiği rahatsızlığı yansıttı. Ve bu rahatsızlığın sorumlusu olarak da ABD gösterildi. 11 Eylül'e kadar gelen süreçte ABD düzeni sağlayamadığı için eleştirildi ve herkes bunun geçici bir dönem olduğunu bildiğinden yığınak yaptı. Diyelim Almanya, Avrupa Birliği'nin derinliğini geliştirerek, Euro'yu gerçekleştirerek, Dolar karşısında Euro'yu güçlendirecek bir yığınak yaptı. Bütün bu karışıklıklar içerisinde Almanya'nın bunları gerçekleştirebilmesi çok önemlidir. Bu, Almanya'nın çok önemli stratejik mevziler elde etmesini temin etmiştir. Herkesin değişik yığınak çalışması var. Bizim ise, bu noktada baktığımızda kâğıt üzerindeki performansımız aslında çok kötü gözükmüyor, uluslararası ilişkiler, stratejik açılımlar bağlamında söylüyorum. İşte NATO ile ABD ve Doğu Atlantik bağlantısı sağlanmıştır. AB ile şu veya bu şekilde üyelik süreci görüşmelerinden Avrupa ile ilişkiler kurulmuştur. İslam Konferansı Örgütü ile İslam dünyası bağlantısı vardır. ECO'yu genişleterek, Afganistan'ı ve 6 tane Orta Asya ülkesini bu çerçeveye dâhil ettik. KEİ anlaşması ile Karadeniz çerçevesindeki ülkeler arasında işbirliği olanakları geliştirilmeye çalışıldı. D-8 adı altında başka açılım-

lar geliştirilmeye çalışıldı. Türk zirveleri yapıldı. Bütün bunlar Türkiye'nin dışa açık yönleriydi, ama mesela bunların fonksiyonel olanları olmadı. Ve bunları birbirleriyle mutâbık şekilde, yerli yerinde kullanamadık. ECO'yla Asya'ya doğru genişledik, İran'la Pakistan'la işbirliğine yöneldik, Karadeniz Ekonomik İşbirliği'yle Rusya'ya doğru yöneldik. ECO'dan Rusya rahatsız oldu, KEİ'den İran rahatsız oldu ve birbirini nötralize etti. Şimdi Afganistan'da sıkıntı var, Türkiye nedense ECO'yu harekete geçirmiyor. Ne zaman harekete geçecek ECO? Hâlbuki şimdi tam zamanı. Afganistan'a taraf olan bütün ülkeler ECO üyesi. Türkiye hepsini çağırsa, bir inisiyatif kullansa ve "Afganistan'ın geleceğini birlikte tâyin edelim" dese, bir anda çekim alanı oluşturur. Ama niye bekleniyor? Muhtemelen Amerika'dan gelecek bir yeşil ışık bekleniyor. Kendi kurduğunuz ya da genişlettiğiniz örgütleri doğru dürüst işletemedik. Bunlarda kâğıt üzerinde yığınak yaptık görünüyor, ama onları harekete geçirecek bir atılım gereklidir. Dünyanın en iyi stratejilerini geliştirseniz bile, bu ancak bir stratejik zihniyetle hayata geçebilir. Yani bu bir orkestra şefinin bütün farklı çalgıları uyum içinde çaldırması gibi bir şeydir. Türkiye'de çok orkestra şefi değişti. Çok Dışişleri Bakanı değişti, Cumhurbaşkanı değişti bu zaman içerisinde. Birinin tercih ettiği politikayı diğeri tam farklı bir şekilde uyguladı. Birbirini tamamlayıcı adımlar atılmadı. Almanya'da bu zaman zarfında arka arkaya gelen yöneticilerden birisi Hristiyan Demokrat Parti'den, bir diğeri Sosyal Demokrat Parti'den; bakıyorsunuz, bir sürekliliği devam ettiriyorlar. Bizde ise bir Cumhurbaşkanı değişiyor, her şey değişiyor. Diyelim ki Demirel çok dışa dönüktü, Sezer ise çok içe dönük ve hukuk çerçevesinden taşmayan bir politika takip ediyor. Dolayısıyla şu anda ise bir orkestra şefi yok dış politikamızda. Bu dönemlerde yoğun bir trafiği kaldıracak bir orkestra şefi lazım. Dış bağlantılarıyla, karizmasıyla falan filan. Oysa parçalanmış ilişkiler görüyo-

ruz. Bunlar, tablonun bütününü görüp ona göre "şimdi şu çalgı çalsın, buna uygun şu da çalsın" diyecek bir plânlamayı engelliyor.

2023 –Bizim uluslararası ilişkilerdeki stratejimiz liderlere bu denli bağlı mı? Ya da bu ölçüde bağımlı olmalı mı?

Davutoğlu –Bence olmamalı. Benim kitapta da vurguladığım gibi makrostrateji ile mikrostrateji arasındaki fark burada devreye girer. Makrostratejiyi liderler belirler, ama onu mikrodüzeyde yürütecek olan ana kurumların iyi geliştirilmiş olması lazımdır. Yani üniversiteler, ticaret odaları, kültür ateşelikleri, elçilikler vesâire... Mesela, bir şirket yöneticisinin zihninde Türkiye'nin nereye doğru gittiğine dair bir intiba uyandıramamışsan, o şirket yönetimini dış ekonomik ilişkiler stratejinin bir parçası hâline getiremezsin. Lider şunu yapar: Makrostratejinin milestone'larını, kilometre taşlarını koyar ve diğer mikrostrateji uygulayıcıları da bu kilometre taşları içinde bir çizgiden sapmadan yürürler. Toplumu belli hedeflere doğru motive edersiniz. Şimdi lider eksikliği böyle bir bağlantının kopmasına, hatta o kilometre taşlarının yerli yerine konmamasına yol açıyor. Lider bu anlamda tek başına çözüm değil, bir problemin aşılması için yeterli de değil, ama bunları her birinin dış politika yapımında ayrı bir önemi var. Kurumların tek tek devrede olması lazım. Herkesin konumunu bilerek devrede olması lazım. Yani Türkiye'de dış politika konusunda çok farklı kurumlar bazen yetkisiz şekilde, bazen yetkili şekilde yaşanan sürece bir yerlerden giriyor ve çıkıyorlar, ama işte lider eksikliği orada kendisini gösteriyor. Bu kurumları bir uyum içinde çalıştırabilme yeteneği gerekiyor. Burada da hükümet mi belirleyici olacak, MGK mı belirleyici olacak, buna karar verilmesi gerekiyor. Son dönemde MGK tarafına doğru bir kayma görülüyor. Bu da siyasal otoritenin dış muhatapları konusunda sıkıntılar doğurabiliyor. Halkın temelde

dış politikalar konusunda motive edilmesi lazım. Üniversitelere kaynak ayırmazsanız, bu konularda onlara görüş açıklama imkânı sunmazsanız netice alamazsınız. Yani herkes görüşlerini söyleyecek ve siz siyaset yapımcısı olarak bu görüşlerden en uygununu seçme konusunda bir avantaja sahip olacaksınız. Ama bir tek alternatifle gittiğiniz anda, diyelim ki Türkiye'de herkes Türk-Yunan ilişkilerine olumsuz bakmayı şartlanmış olarak kabul ederse, "Zaten biz bu devleti Yunanlılarla savaşarak kurduk" derse, Türk-Yunan ilişkilerinde alternatif politikalar sunmak isteyenlerin içine bir korku sinerse, "Ben acaba bu konuda bir şey söylersem yanlış mı anlaşılır" diye düşünürse, alternatifsiz kalırsınız. Aynı şekilde Ruslara "Moskof" penceresinden, Ortadoğu'ya önyargılarla bakarsanız dış politikanın personel yetiştirme ve alternatifler geliştirme şansı kalmaz. Diyelim ki bir yerde "şahin" pozisyonu belirleyebilirsiniz, ama "güvercin"lerin de kanatlarını açabilmesine izin vermeniz lazım, ya da "güvercin" pozisyonunu benimserseniz "şahin"lerin açıklamalarına izin vermeniz lazımdır. Amerika'nın Sovyetler Birliği karşısındaki avantajı buydu. Sovyetler Birliği Amerika karşısında monolitik, tek tip bir ideolojik formasyonla dış politikasını yürütüyordu. Onun için hiçbir yerde kendi çıkarlarını öne çıkaramadı ve hep yanlış yerlere yatırım yaptı. Yani askerî harcamaları arttıran, fakat ekonomik getirileri olmayan yerlere. Nereye? Suriye gibi, Yemen gibi, Etiyopya gibi hiç petrolü olmayan yerlere... Amerika'da ise bir anda onlarca strateji kurumu farklı tezler, farklı senaryolar üretiyor. Hatta filmler bile yapıyor. İşte şimdi 11 Eylül'den sonra nasıl terör saldırıları olabileceği konusunda Hollywood'un senaristlerine siparişler veriliyor. İnsan düşüncesinin ufuklarını zorluyor ki, "neyle karşılaşabilirim bunu göreyim" diye. Hiç değilse bu anlamda dış politika alternatiflerini ortaya çıkarmak için sağlam bir fikir özgürlüğü atmosferinin, ona dayalı iyi kurumsallaşmaların

önünü açıyor. Bizim kaç tane araştırma merkezimiz var, kendi yağıyla kavrulabilen, bir şeyler söyleyen? Devletin araştırma merkezleri bile bu anlamda benzer ülkelerle kıyaslandığında çok zayıf kalıyor. Üniversiteler zaten bir sürü başka problemle ilgileniyor. Kaldı ki ödenek yetersizliği söz konusu. Ortada bir boşluk olduğu âşikâr.

Türkiye'nin Misyonu

2023 –Türkiye'yi Kuzey-Güney, Doğu-Batı eksenlerinin merkezinde değerlendiriyorsunuz. Bu eksen değerlendirmenizi ve buna göre Türkiye'nin tanımlanmasını açar mısınız? Bu konumlanmada Türkiye nasıl bir misyon yüklenmelidir?

Davutoğlu –Türkiye değişik yerlerde "köprü ülke" olarak değerlendiriliyor. "Köprü ülke" kullanılan bir niteleme, ama ben daha ziyade "merkez ülke" tanımlamasını tercih ediyorum. Merkez ülke olmak aynı zamanda köprü olmayı da beraberinde getirir zaten. Engel teşkil etmez. Türkiye, uluslararası stratejik konseptler açısından bakılırsa Avrasya'nın merkezinde, ama kuzey-güney, doğu-batı geçiş yollarının üstünde. Dolayısıyla köprü, ama öyle bir yerde ki, merkez... Yani Türkiye'nin çevresindeki hiçbir şey Türkiye olmadan anlaşılamaz. Mesela İran bir Ortadoğu ülkesidir, Irak bir Ortadoğu ülkesidir, Yunanistan bir Balkan ülkesidir, ama Türkiye hem bir Ortadoğu, hem bir Balkan, hem Kafkas, hem Karadeniz, hem Akdeniz ülkesidir. Şimdi böyle bir konumda olan ülkenin tanımlanmasıyla karşı karşıyayız. Stratejik olarak böyle bir konumda... Ekonomi-politik olarak bakıldığında Türkiye, nüfusu ve ekonomisinin genel göstergeleri itibariyle Kuzey ile Güney arasında bir uç ülke. Kuzeyin, nüfusu az ve kişi başına düşen millî hasılası yüksek bir ülkesi değil, Güneyin de nüfusu denetimsiz şekilde artan niteliksiz nüfuslu bir ülkesi değil. Nitelikli olabilecek

dinamik bir nüfus ve Kuzeyle Güney arasında bir geçiş standardı gösteren indikatörlere sahip. Kültürel bakımdan baktığınızda yine merkezden etrafına doğru kültürel etkileri olabilecek bir ülke, ama kendi kültürünü doğru dürüst tanımlayamadığında edilgen bir konumda kalabilecek bir ülke. Bir taraftan baktığınızda Doğu'nun ucu ve Doğu'nun en son temsilcisi; onu da görmemiz lazım, Batı bunu hep böyle görecektir. Yani Doğu'nun en son temsilcisi olarak, Osmanlı olarak... Batı'ya, Viyana'ya kadar gelmiş bir Doğuludur. Ama Cumhuriyet ve İstiklâl Savaşı esnasından ele alırsanız Batı sömürgeciliğine direnen bir Doğulu. Ama bir şekilde Doğulu. Batılılaşırken bile Doğulu. Ama Doğu'dan baktığınızda ise Batı'nın Doğu'daki sözcüsü. Şimdi böyle bir ikili durum eğer iyi değerlendirilebilirse, içeride bir özgüven olursa, fenâ değildir. Ama içeride bir özgüven sağlamazsa, gerilimler, içeride çatışmalar doğurabilecek bir potansiyel taşır. Bu sefer inandırılıcılığınızı kaybedersiniz. Batılı sizin Batılı olduğunuza inanmaz, Doğulu da Doğulu olduğunuza inanmaz. Hâlbuki Doğu, "Doğu'nun Batı içerisindeki en ileri sözcüsü", Batı da, "Doğu içinde, Batılılaşma tecrübesini en yoğun yaşayan ülke" şeklinde bize baksa, bir başka formülasyon ortaya çıkar. Fakat birçok yerde kendimizi konumlandırmamız açısından takındığımız tavırlar unutulmamıştır. Mesela Cezayir'de Fransa tarafını tutmamız birçok yerde dile getirilir. Birçok yerde Türkiye kendi başına davranabilen bir ülke gibi değil de, birilerinin isteklerine göre davranan bir ülke gibi görülürse; işte dış borç yükü sebebiyle Batı karşısında boynu bükük bir ülke gibi görülürse; bu sizi, Doğu ve Güneye dönük olarak, onlardan yabancılaştırır. Öbür tarafta da Batı nezdindeki ilişkilerde de her an "Batı bizi bölüyor, bölecek" tedirginliğini yaşarsak, bu sefer Batı da bize tedirgin bakar. Yani biz bu ikilemi yaşıyoruz. "Ok-yay" misâli ile anlatıyorum ben bu durumu. Türkiye'nin kaderi bu yayı geriye doğru ne kadar gerebildi-

ği ile bağlantılı. Eğer Asya'nın derinliğine doğru yayı gerebilirsek, Avrupa'ya doğru o kadar ileri ve etkili bir ok atarız. Eğer Türkiye'nin Asya'da derinliğinin olduğuna inanmazsak, hiçbir Avrupalı Türkiye'nin yüzüne doğru dürüst bakmaz. En azından Efes civarında iyi tatil yapılacak bir ülke olarak bakar, stratejik bir güç olarak değerlendirmez. Ortadoğu'da ne kadar güçlü, etkili, inandırıcı iseniz, Batı'da da o kadar etkili ve inandırıcı olursunuz. Bunu bilmemiz lazım. Selçuklu yayını geriye doğru germeseydi, Osmanlı Avrupa'ya doğru atılamazdı. Ben bunun gerçekleştirilmesi gerektiğine inanıyorum. Benim merkez ülke tanımından, Kuzey-Güney, Doğu-Batı denkleminden de kastettiğim şeyler bunlar.

2023 –Türkiye için mihver ülke, parçalanmış ülke tanımları var. Siz "bunlar bir iç potansiyel taşıdığımızın ifadesidir" diyorsunuz. Bu anlamda bu potansiyelin harekete geçirilebileceğini de söylüyorsunuz...

Davutoğlu –Evet. Ben Hungtinton'ın bir zaaf olarak değerlendirdiği torn country tabirinin aslında bir güç olduğu kanâatindeyim. Yani o bölünmüş gibi görülen parçalar bir araya getirildiğinde bir büyük potansiyel oluşturur. Düşünün ki bir Kuveyt, bir Ürdün gibi yeknesak, hiçbir farklılık taşımayan, tek tip insanlardan müteşekkil, petrol üreten, tüketici Arap bir aşirete bağlı ya da başka bir yapı, ama farklı şeyleri yansıtmayan bir toplumun iddiası olmaz. Bütün Balkan halkları buraya gelmişse, işte Boşnaklar, Arnavutlar, Pomaklar ve onun yanında bütün Kafkas boyları varsa, hemen hemen Ortadoğu'daki bütün topluluklar, Kürtler, Araplar varsa ve bunları birarada tutma beceresi gösterebiliyorsanız, bu bir güçtür.

Bu bir parçalanmışlık değildir. Bu parçalanmışlıklar bir bütün oluşturabilir. Bütün büyük güçlerin birliktelik ve büyük

açılımları parçalanmışlıklardan sonra gelir. Mesela Alman İç Savaşı... Alman bölünmüşlüğü içinde bir büyük Alman romantizminin doğuşu. İngiliz İç Savaşıdır İngiliz, Konfederasyonunu ortaya çıkartan... Fransız devrim müesseselerinde bölünmüş Fransa'nın içinden Fransız kültürü çıkmıştır. O anlamda bu tecrübelerden bir şeyler çıkartarak bizim de nerede durduğumuzu bilmemiz gerekmektedir. Durmakla anlamak arasında değişik lisanlarda bir ilişki vardır. İngilizce'de 'stand' "durmak"tır, 'understand' "anlamak"tır... Almanca 'stehen' "durmak", 'verstehen' "anlamak"tır.. Arapça 'vakafa' "durmak" iken, 'vâkıf olmak' "anlamak"tır... Bu niye böyle? Çünkü birçok dilde durmak, statik olmak demek değildir. Durduğun yerin perspektifini almış, anlamış olmak, demektir. Anadolu'yu, bu coğrafyayı durduğumuz, oturduğumuz yeri bilirsek ve o anlamda bir kimliği sağlam geliştirebilirsek, ilerideki olayları daha iyi anlarız. Ama bir yerde durup Batılı gibi davranırsak, yine bir başka yerde durup Doğulu gibi davranırsak, ne onu ne bunu bir bütün içinde dışa yansıtabilirsek, meseleleri anlamamız da, başkalarınca anlaşılmamız da mümkün değildir.

2023 –Hocam, bu perspektif içinde Türkiye'nin on sene sonrasını nasıl değerlendiriyorsunuz?

Davutoğlu –O tamamiyle bize bağlı. Yani Türkiye bir yol ayrımında... Üç tane opsiyon var önümüzde... Birincisi, küreselleşme, bir dalga ve zaten kaçınılmaz bir süreç. Biz de bu küreselleşme ırmağının üstüne düşen bir yaprağız. O nereye götürürse biz oraya gideriz, gibi bir opsiyona yönelmesi... İşte bu durum, Türkiye'nin bütün o tarihini, coğrafyasını falan filan anlamış olmasını mümkün kılmaz. Küreselleşme karşısındaki bu tavır, edilgen bir konumdur. İkinci tavır da, "böyle bir dalga geliyor, bizi bir yerlerden vuracak" deyip içe kapanma durumudur. Bir ülkenin böyle bir şansı yoktur. Mesela Amerika Monroe Doktrini çerçevesinde içe

kapanabilirdi, çünkü kıta, ada devleti. Japonlar içe kapanabilirdi, Japonya da ada devleti. Ama Türkiye kapanamaz. Bu coğrafyada içine kapanamaz. Kapandığı zaman içeride bölünmeye başlar. Üçüncü bir yol lazımdır ve bence olması gereken budur. Bunu yapabilirsek Türkiye'nin ufku çok açıktır. O yol Türkiye'nin kendi yerel değerlerini, kendi içindeki değerleri, kendi bütünlüğünü, yani parçalardan oluşan bütünlüğünü iyi kavrayıp; zaman ve mekân, tarih ve coğrafya derinliklerini iyi anlayıp bir pozisyon belirlemesi ve dünyaya alabildiğine açılmasıdır... Yani bu kadar geniş bir nüfusun dünyaya açılmaktan korkmaması lazım. Ama o açılmanın ritmini bilemezseniz, seyrini takip edebilecek güçlü bir kadronuz da yoksa, o zaman açmaza düşebilirsiniz. Bunun için bir aydın zümresi lazım, bir siyasî elit lazım, bir ekonomik elit lazım, onlar bu işin ritmini tutabilirler. Şu anda eksiğimiz orada. Bunu ortaya koyabilmek durumundayız. Bunu yapabilirsek Türkiye'nin önü 10 yıl sonra, 20 yıl sonra açık olacaktır. Bu durumda 2023 yılında çok daha güçlü bir Türkiye'den ve etkili bir Türkiye'den bahsedebileceğiz. Ama yapamazsak, 2023'te de aynı paranoyaları, aynı parçalanmışlıkları, aynı edilgenlikleri sürdürür durumunda olabiliriz.

2023 –Dün Osmanlı'nın bir mesajı vardı. Bugün Batı dünyasının bir mesajı var. Yeni Türkiye'nin bu dışa açılmada beraberinde taşıyacağı mesaj ne olmalıdır?

Davutoğlu –Türkiye'nin bir mesajı var... O da hamasî anlamda değil. Batı-Doğu denkleminde Türkiye'nin öyle bir konumu var ki, o mesajı, o konum kendisi üretiyor. Modernite Avrupa merkezlidir. Ama küreselleşme tarihin ve insanlığın bütün unsurlarını tarihin akışında devreye sokacaktır. Dolayısıyla küreselleşme sürecinde o tarihî unsurları barındıran, onlara komşu olan, onları iyi anlayabilen ülkeler ve toplumlar öne çıkacaklar ve mesaj taşıyacaklar. Yani

bundan sonra pür Avrupa merkezli bir modernitenin sözcüsü olmak, bir ülkeye mesaj misyonu yüklemez, çünkü zaten onun sözcüleri var. Ve çok da yaşlanmış sözcükleri var. Öbür taraftan Çin, Japonya, Hint gibi Doğu'nun, doğuda kalmış olan Doğuluların getireceği mesajların da -otantik, egzoterik olabilir- fakat küresel bir ölçeğe taşınmasında güçlükler var. Çünkü Çin ve Hint medeniyetleri hiçbir zaman bu anlamda küresel bir boyut taşımadı. Ama bizim birikimimiz öyle değil, Osmanlı dar anlamda küreselleşmeyi son olarak gerçekleştirmiştir. Bu, bizim birikimimizdir. Yani bence küreselleşmeyi ilk gerçekleştiren Büyük İskender'dir -birçok medeniyet havzasını bünyesinde barındırması dolayısıyla... Son gerçekleştiren kadîm Osmanlı'dır. Kadîm kavramı bunu anlatır zaten. Kadîm demek böyle derinliğine bir insanlık birikimi taşımaktır. Bir birikimin ana damarlarını yakalayabilirsek, modernite ile bunu yüzleştirebilirsek, küreselleşmenin önünü açmış ve yeni bir mesaja katkı yapmış oluruz.

MEDENİYETLER BULUŞMASI VE TÜRKİYE'NİN ROLÜ

Gürkan Zengin –Ne dersiniz, biraz abartıyor muyuz? Yoksa bu gerçekten son derece önemli bir buluşma mıydı?

Ahmet Davutoğlu –Aslında gerçekten önemli bir buluşma. Bu toplantının önemi üç ayrı düzlemde ele alınabilir. Birincisi; felsefî ve tarihî arka plan itibarıyla bu toplantı ne anlam ifade ediyor? İkincisi; uluslararası düzen arayışları açısından ne anlam ifade ediyor? Üçüncüsü de bölgesel, stratejik yönelimler açısından ne anlamlar ifade ediyor? Toplantı nihayet diplomatik ve siyasî nitelikli bir toplantı. Entelektüel, dinî, felsefî bir toplantı değil. Ancak bence kalıcı yönü, belki de altı doldurulması gereken en önemli yönü bu birinci düzlemde. 19. Yüzyıl bir Avrupa yüzyılıydı. 20. Yüzyıl ise, son çeyreğine kadar bir Atlantik yüzyılı oldu. Ancak 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren diğer medeniyet havzalarında ciddi bir canlanma yaşandı. 19. Yüzyılda Avrupa sömürgesi olan ülkeler, Çin, Hint ve birçok İslam ülkesi, bağımsızlıklarını kazandıkları gibi, siyasal, ekonomik, kültürel açıdan da hem bunalıma hem de ciddi bir devinmeye, bir evrime, bir dönüşüme girdiler. Bunun sonuçları da alınmaya başlandı. Bugün dünyanın en büyük ekonomik güç-

•••

AB ile İslam Konferansı Örgütü ülkelerini İstanbul'da biraraya getiren Medeniyetler Buluşması dolayısıyla yapılan konuşma, Editör Programı, CNN Türk, 12 Şubat 2002.

leri arasında Çin, Japonya ve Hindistan'ı da sayıyoruz. Kültürel anlamda ciddi uyanışlar var. Bu uyanış, 20. yüzyılın sonlarında, 21. yüzyılın başında Huntington tarafından bir tehdit, bir risk, bir bunalım kaynağı gibi algılandı. Aslında bu uyanış insanlık tarihi birikiminin toplam değeri açısından son derece önemliydi ve bir anlamda bütün insanlık tarihi birikiminin tarih sahnesine tekrar geri dönüşüydü. Bu, Batı kültürünün çeşitlilik kazanması, insanlık kültürünün de zenginleşmesi demekti. O açıdan bakıldığında medeniyetler çatışması tezi, böylesine ciddi ve olumlu bir gelişmeyi son derece kötü bir stratejik pragmatizme kurban ediyordu. Ancak bu teze karşı ciddi tepkiler ortaya çıktı. Ve bence bu gelişme ve de İstanbul'un böyle bir toplantıya merkezlik yapması, uzun dönemde sadece konjonktürel bir adım olarak görülmeyecek, Doğu ve Batı buluşması açısından ciddi, kalıcı bir yönü olacak.

Zengin –Belki de, Huntington'a verilecek en önemli cevaplardan birisi.

Davutoğlu –Evet. Ancak burada kalmaması gerekir. Mutlaka bunun felsefî ve tarihî arka planının doldurulması ve belki de Türkiye'nin bu perspektifte tarih bilincini yeniden uyandırması, tarih bilincini yeniden inşa etmesi gerekir. Yoksa diplomatik ve konjonktürel bir alanda kalabilir.

İkinci boyutu, uluslararası düzen açısından. Berlin Duvarının yıkılmasından İkiz Kulelerin yıkılmasına kadar geçen on iki yıl içinde dünya, düzene doğru gitmektense, büyük bir kaosa doğru gitti ve birçok bölgesel problem çözülmeden ortada bırakıldı. Geçici ateşkesler dönemi yaşandı. İkiz Kulelere yapılan saldırı sonrasında bir medeniyetler çatışması tezi tekrar alevlendirilmek istendi. Bu toplantı, 11 Eylül sonrasında yapılan en kapsamlı toplantı olma niteliği taşıyor. Keza, 11 Eylül sonrasının en olumlu sonuçlarından biri ola-

rak da değerlendirilebilir. Ve ilk defa olarak, Batı ve Doğu ortak bir paydada bir araya geldi. Eğer, gerçekten uluslararası bir düzen olacaksa ve bu tablo doğruysa, denetim ve dengeye dayalı bir uluslararası düzen değil, katılıma dayalı bir uluslararası düzen oluşması gerekir. Şimdiye kadar BM mekanizmalarında olsun, diğer mekanizmalarda olsun Batı dışı dünya, katılımın dışında tutuluyordu. Doğrusu, artık küreselleşmeyle birlikte bütün medeniyetlerin katılacağı yeni bir düzenin oluşması gerekiyor. Bunu Avrupa'nın fark ettiğini, İslam dünyasının da kendi iç muhasebesiyle bir düzen arayışına doğru gitmekte olduğunu görüyoruz.

Üçüncüsü ise stratejik, bölgesel, konjonktürel önemi. Çünkü bu toplantı öyle bir zamanda yapıldı ki; bir taraftan Filistin'de çok ciddi bir tırmanma var, diğer tarafta Irak, İran, Kuzey Kore, şer ekseni ilan edilmiş. Irak'a bir operasyon yapılması ihtimali sürekli gündemde tutuluyor. Bu toplantı özellikle Filistin ve Irak konusunda ciddi bir mesaj verilmesine zemin oluşturdu. Böyle bir ortamda, Avrupa ile İslam dünyasının bir noktada buluşması, -bu anlamda sizin tanımlamanız çok doğru- esasında Atlantik-ötesine bir mesajdır. Bu toplantının böyle bir zamanlamada gerçekleşmiş olmasıyla, Ortadoğu'da İsrail-ile Amerika'nın ortaklaşa tavrı -geçen hafta Ariel Şaron ile Bush'un görüşmesinde ortaya çıkan ve bir anlamda İsrail'in tavrını meşrulaştıran tablo- karşısında AB ve İslam dünyası ortak bir ses dile getirdi. Fransa Dışişleri Bakanının, İsrail-Filistin meselesi çözülecekse, bunun adil çözümünün ancak Filistin Devleti kurulması durumunda olacağını söylemesi, bu doğrultudaki çabalara dolaylı bir destek intibaı da verdi. Bu toplantı, Irak konusunda da, Afro-Avrasya'nın merkezinde ve İslam dünyasının tam kesişim alanında yer alan Ortadoğu meselesinde de Avrupa ve İslam dünyasının birtakım ortak parametlerde birleşebileceklerini gösterdi.

Zengin –O bölüme birazdan daha ayrıntılı bir biçimde gireceğiz Hocam. Diyorsunuz ki; İstanbul ruhu diye tabir edilen şey, en azından -içi nasıl doldurulacaksa, onu göreceğiz- boş bir kavram değil.

Davutoğlu –Türkiye açısından son derece önemli. Bu toplantı son yıllarda Türkiye'nin insiyatifi ile gerçekleştirilen önemli gelişmelerden biridir. Son yıllarda Türkiye uluslararası ilişkilerde inisiyatif kullanma kabiliyetini ciddi şekilde kaybetmişti. Karadeniz Ekonomik İşbirliği'nin kurulması ve ECO'nun genişletilmesinden sonra, Türkiye'nin inisiyatifi ile başlatılan çok ciddi projeler olmadı. Ümit ederiz ki bu, daha önceki projeler gibi yarı yolda kalmaz ve sürekliliği, takibi olan bir proje haline dönüşür ve sadece bölge barışı için değil, genel küresel barış için de olumlu katkılarda bulunur.

Zengin –Bu toplantıda bakanların konuşmaları oldu. Bu konuşmalar dışında da çeşitli panellere katıldılar, çeşitli konularda görüşlerini açıkladılar. Almanya Dışişleri Bakanı Fisher bu panellerden birine katıldı. Konuşmasında İslam dünyasına yönelik iğneleyici mesajlar verdi. Bu konuşma, toplantıda çok büyük yankı yaptı. İslam dünyasına öz eleştiri yapmaları çağrısında bulunuyordu. Sonuçta İKÖ'nün bulunduğu bir mekanda, Alman Dışişleri Bakanı insan hakları, özellikle de kadın hakları, ve daha fazla demokrasi konusunda İslam dünyasının zâfiyetinin altını çizdi. Pek haksız sayılmaz. Ne dersiniz?

Davutoğlu –Gerçekten İslam dünyasının ciddi bir bunalım ve dönüşüm sürecinden geçtiğini söylemek mümkün. Aslında İslam tarihine bakıldığında İslam medeniyeti üç ciddi meydan okumayla karşılaştı. Birincisi Haçlılar, ikincisi; Moğollar, üçüncüsü de Batı sömürgeciliği ve Batı medeniyetinin etkisi. İlk ikisini daha kolay atlattı, çünkü askerî

meydan okumalardı. Ancak üçüncüsü, ciddi bir zihnî meydan okumayı beraberinde getirdi. Ve son iki yüzyıldır İslam dünyası bu meydan okumayla hesaplaşma, yüzleşme sürecinde. Bu anlamda da kendi içindeki dengelerle yeni yapılar arasında bir uyum problemiyle karşı karşıya. Bu noktada Sayın Fisher'in haklı olduğu noktalar var. Ancak son dönemlerde uluslararası medyada sık sık dile getirilen "İslam dünyası kendi problemlerini örtmek için Batı'ya öfke duyuyor" söylemi yanlış. Çünkü son on iki yıl içinde Soğuk Savaş sonrası belirsizliklerinden mağdur olan topluluklar sıralanacak olursa eğer, bunların başında Müslüman topluluklarla, Afrikalı toplulukların olduğu görülecektir. Bosna'da 250 bin Boşnak'ın ölümü ya da kadınların tecavüze uğraması, Filistin, Irak, Çeçenistan'da yaşananlar sadece İslam dünyasının iç problemlerinden değil, uluslararası düzendeki belirsizliklerden kaynaklanıyor. İslam dünyası dediğimiz coğrafya dünyanın en stratejik kuşaklarını, en karmaşık medeniyet olgularını, kültürel farklılıkları bünyesinde barındırıyor.

Zengin –Bunlar İslam dünyasında demokrasinin uygulanmasını engelliyor mu?

Davutoğlu –Bir anlamda evet. Şöyle söyleyebiliriz: Soğuk Savaş sonrasında Doğu Avrupa'daki demokratikleşme çabaları ciddi bir destek gördü. Ancak İslam dünyasındaki demokratikleşme çabaları, Batı kamuoyunda yeterli desteği bulamadı. Bütün Arap ülkelerinde şu anda anti-demokratik rejimler varsa, bu biraz da uluslararası sistemin böyle arzu etmesi dolayısıyladır. İslam dünyasının iç problemleri mutlaka var. Ama özellikle Ortadoğu'daki rejimlerin uluslararası destek olmaksızın ayakta kalmaları zor. Yani diktatoryal rejimlerde veya geleneksel krallık rejimlerinde uluslararası sistem boyutunu da hiç ihmal etmemek gerekir.

İslam dünyası kendi içinde ciddi bir muhasebe yapmak zorunda. Ama bir taraftan da artık biraz sükunete ihtiyacı var. Bütün bu gerilimler içinde, sürekli bir bunalımlar bölgesi olarak yaşarken, bu iç muhasebeyi yapabilmesi güç. Çünkü bir anda karşı tepkiler ortaya çıkabiliyor. Bu arada Batı da ciddi bir muhasebe yapma ihtiyacı ile karşı karşıya.

Zengin –Fisher'e karşı İslam dünyasından bir cevap gelmiş değil, ama gelseydi Batının bu yönlerinin de altı çizilebilirdi, diyorsunuz.

Davutoğlu –Sadece İslam dünyasıyla ilgili değil. Bugün Batı-Doğu, Kuzey-Güney ekseninde ortaya çıkan gerilim alanlarının çoğunda problem uluslararası düzenin işleyişinden kaynaklanıyor. Ruanda'da yaşananlar veya Afrika'daki genel açlıktan, Afrika toplumlarının kendileri mesul olduğu kadar, uluslararası sistemdeki ciddi aksamaların da payı var. Bu noktada herkesin, aslında bütün insanlığın bir iç muhasebeden geçmesi gerekiyor.

Zengin –Sayın Davutoğlu, bölge ülkeleri -İran, Suriye, Türkiye, Mısır bütün bu Müslüman ülkeler- harekâta karşılar. Bunun dışında, Avrupa da -Amerika'nın en önemli müttefiği olan İngiltere bile- harekâta karşı. Fransa, Almanya, Rusya harekâta karşı olduklarını açıkladılar. Buna rağmen Washington'dan Irak'a müdahale yönünde –net ve resmîleşmiş bir politika olmamasına rağmen- açıklamalar, mesajlar geliyor. Gerçekten Amerika, karşısında bu kadar net bir cephe varken böyle bir harekâta girişebilir mi?

Davutoğlu –Aslında çok ilginç. 11 Eylül'den sonra yine burada, sizinle yaptığımız programda, 11 Eylül sonrası küresel savaş, teröre karşı savaş senaryoları üzerinde durduğumuzda, hatırlarsanız bir hususun altını çizmiştik. O zaman ilk safhanın psikolojik safha, ikinci safhanın stratejik safha,

üçüncü safhanın ise düzenleyici safha olduğunu vurgulamıştık. Psikolojik safhada, Amerika geniş bir koalisyon oluşturabildi. Çünkü dünya kamuoyu genelde Amerika'nın prestijinin sarsılması ve ciddi bir mağdur pozisyonunda olması dolayısıyla hemen hemen fire vermeksizin Amerika'nın Afganistan operasyonuna destek verdi. O zaman da şunu vurgulamıştık: "Stratejik safhada bu koalisyonun sürdürülmesi zor." Afganistan'daki gelişmeler bir psikolojik safha operasyonu olduğu için genel bir koalisyon sağlanabilir. Ama son gelişmelerle -Bush'un İran, Irak ve Kuzey Kore'yi şer ekseni ilan etmesiyle- bir anlamda iki yönlü bir stratejik farklılaşma ortaya çıktı. Bir; Amerika ile Avrupa ülkeleri arasındaki sadece Irak ekseninde değil, Filistin ekseninde de ortaya çıkan bir farklılaşma. Bu şu anlama geliyor: Stratejik safhada, artık bundan sonra Amerika'nın kendi müttefikleriyle tam, mutlak bir koalisyon oluşturması güç ve bir anlamda sanki güçler dengesine dönük bir politika gibi. Ancak yeni koalisyonlarla operasyonel kabiliyetini sürdürebilecek. Şu anda askerî bir operasyon yapabilir, noktasal hedefleri vurabilir ama Afganistan'da olduğu gibi, ya da Körfez Savaşı esnasında Irak'ta olduğu gibi, bütün müttefikleri yanında toplayabilecek bir tablo da görülmüyor. Çünkü gerçekten de AB ülkeleri Irak'a yönelik bu operasyona karşılar. Bunun birçok gerekçesi var. Ortadoğu'daki bölgesel dengelerin bozulması endişesi; ikincisi, Amerika ile İsrail'in, Ortadoğu'daki güçler dengesindeki ağırlıklarının artması ve bununla birlikte Avrupa'nın özellikle İran ve Irak'ta yoğun bir dış yatırımının olmasıdır. İlginçtir; Amerika'nın Ortadoğu'da hangi ülkelerle olumsuz ilişkileri varsa, Avrupa'nın o ülkelerde yoğun bir yatırımı var. Suriye, Irak, İran'ın Fransa ile yakın ilişkileri var. Avrupa bu çıkarları nedeniyle Amerika'nın Irak'a yönelik operasyonlarının ortaya çıkaracağı istikrarsızlıkları göğüslemek istemiyor. Ve bu konuda tavrını belirliyor.

Zengin –İstanbul'daki toplantı AB ile İKÖ'nün ortak toplantısı idi, ama başında dendi ki: "Bu toplantının 11 Eylül'den sonra yapılması çok anlamlı." Fakat biraz da, bunun anlamlı olmayan yönü Amerika'nın içinde bulunmamasıydı. Bir anlamda dünyanın patronu gibi davranan bir Amerika var. Ama bu uyum toplantısında yoktu ve mesajlar da hep Amerika'ya dönüktü.

Davutoğlu –Stratejik safhanın ikinci bir boyutu da şu: İslam ülkeleri ilk defa Avrupa'yla birlikte Amerika'nın Filistin ve Irak konularındaki tavrına karşı da neredeyse ortak bir tepki gösterdi. Bu tablo, şu ana kadar İslam dünyasında hemen karşı koalisyonlar oluşturabilen, yani Irak söz konusu olduğunda Suriye'yle, Suudi Arabistan'la, Mısır'la karşı koalisyonlar oluşturabilen, İran söz konusu olduğunda Irak'la, Suudi Arabistan'la karşı koalisyonlar oluşturabilen Amerika'nın diplomatik esnekliğinin önemli ölçüde zayıfladığını gösteriyor. Amerikalıların bu tablo üzerinde düşünmeleri lâzım.

Zengin –"Gerekirse bu harekâtı tek başıma yaparım" söylemi var.

Davutoğlu –Ama bu, az önceki sorunuzda gündeme getirdiğim gibi; denetime ve dengeye dayalı bir politika, Amerika'nın uluslararası bir düzen kurma fikri için artık yeterli olamaz. Amerika'nın bundan sonra katılıma ve uluslararası düzenin temel ilkelerine yönelik politikalar geliştirmesi lâzım. Artık 1980'li yıllarda veya 1990'lı yılların başında olduğu gibi, double containment yani aynı anda hem İran'ı hem Irak'ı dışlayan bir politikanın Ortadoğu'da yaşaması zor. Çünkü İran, Amerika'nın düşündüğü gibi 1980'li yılların başında olduğu gibi, sistem dışına itilen bir ülke değil, aksine Avrupa, Rusya, Çin, hatta Hindistan'la geliştirdiği ilişkilerle gittikçe uluslararası sistemin içinde yer almaya

çalışan bir ülke. Irak da, Arap dünyasında ve genel kamuoyunda eski dışlanmışlığından sıyrılıyor. Bu açıdan Amerika'nın tek başına yapacağı bir operasyon askerî açıdan başarılı olsa bile, diplomatik açıdan Amerika'ya hiç beklemediği olumsuz sonuçlar getirebilir. Özellikle Fransa, sistem içi muhalefeti; Çin, sistem dışı muhalefeti dillendiriyor. Tüm bu ülkeler Irak operasyonuna karşı. Ve bölgede Irak'a komşu olan ülkelerde, İran-Irak görüşmelerinde, Irak-Türkiye ilişkilerinde olduğu gibi bölge ülkelerine karşı bu konjonktürde Amerika, aynen 1990'lı yılların ortalarında ve sonlarında yaptığı gibi noktasal hareketlere girişebilir ancak. Afganistan benzeri total bir harekâta kalkışırsa uluslararası kamuoyundan destek bulması da güç. Bu da, Amerika dışındaki koalisyonların perçinlenmesi yolunu açar.

Zengin –Yani Amerika harekâta kalkıştığı zaman bugün karşı çıkan ülkeler desteklemeye başlarlar gibi bir şey beklemeyelim.

Davutoğlu –Çok zor. Amerika Irak'a karşı -hangi gerekçeyle yapılacağını anlamakta zorlandığımız- bir operasyona girecekse eğer, İran'ı şu safhada karşısına almamalıydı. İran'ı karşısına alarak, bir anlamda İran ve Irak arasında karşı bir koalisyon oluşturdu. Türkiye zaten Irak'taki gelişmelerden rahatsız. Dolayısıyla bu ülkelerin pozisyon değiştirmeleri çok zor. Ancak de facto olarak Irak'ı bölmek ya da bir askerî müdahaleyle Irak rejimini değiştirmek mümkün olabilir. Ancak, böylesi politikaların getirebileceği başka riskler de var. Bu tarz müdaheleler zaten hassas olan ve bir bunalım sürecinden geçen Arap dünyasında ciddi dalgalanmalar meydana getirebilir. Bu noktada Afganistan'la kıyas edilmemesi gereken bir durum var. Ben Amerika'nın diplomatik esnekliği kaybetmesinin kendileri için de uzun dönemde olumsuz sonuçlar doğurabileceği kanaatindeyim.

Zengin –Bu çerçeveden baktığınızda hem İstanbul toplantısı, hem de Irak konusundaki tavrı anlamında Ankara'nın durumunu nasıl değerlendiriyorsunuz?

Davutoğlu –Aslında Türkiye son iki yüzyılın en önemli stratejik konjonktürlerinden birisini Soğuk Savaş sonrasında yakalamıştı. Değişik eksiklikler, zaaflar, hazırlıksızlıklar bunun yeterince değerlendirilmemesine neden oldu. Ancak şimdi yeni bir konjonktür var. Türkiye şu anda soğukkanlı, rasyonel ancak vizyon sahibi bir dış politika uygulamasıyla kendisine ciddi bir manevra alanı açabilir. Bugün zirvede oluşan, dünyaya yansıyan tablo da bunu gösterdi: Doğu-Batı, Kuzey-Güney gerilimlerinde Türkiye çok ilginç bir yerde duruyor. Doğu'dan bakıldığında Batı'nın uzantısı, Batı'dan bakıldığında Doğu'nun uzantısı, Kuzey'den bakıldığında, kişi başına düşen gelir oranıyla Güney'in uzantısı, Güney'den bakıldığında, OECD ülkesi, AB aday ülkesi, NATO üye ülkesi olması dolayısıyla Kuzey'in uzantısı. Türkiye bugün; Doğu'nun erdemini, Batı'nın rasyonalitesini, Güney'in eşitsizlik karşısındaki adalet arayışını, Kuzey'in de ekonomik üretkenlik ve verimliliğini bir senteze kavuşturabilse –ki bunu yapabilecek birikimi var- önümüz büyük ölçüde açılır.

Zengin –Bunu yapabilecek insan kadrosu var mı?

Davutoğlu –İnsan kadrosu konusunda doğrusu o kadar iddialı olamam ama tarihî, kültürel birikimi var. Ancak bunları harman haline getirebilecek bir seçkin eksikliğimiz söz konusu. Ve bir başka boyut; -ki, bir anlamda programın başında vurguladığımız tarih bilinci ile ilgili- bütün kadîm birikimi ya bünyesinde barındıran ya da bu birikimlere komşu olma -Mezopotamya, Anadolu, Ege, İran'a komşuluk, Mısır'a komşuluk, Orta Asya, Avrupa'ya komşuluk- Türkiye'ye özel bir konum kazandırıyor. Bütün bu kadîm kültür, yani

insanlık birikimi bizim etrafımızda oluştu. Moderniteyi de yoğun bir biçimde yaşadık. Bunlardan oluşacak bir sentez Türkiye'nin önünü açar. Ama bu sentez, Türkiye'nin öncelikle kendisinin bir özne olduğu iradesini, kendisinin bir aktör olma iradesini yansıttığı zaman anlam taşır. Eğer biz, uluslararası sistemi, bir şekilde şekillensin, bir şeyler ortaya çıksın, sonra kendimize bir yer buluruz, –ki son yüz elli yıldır böyle diyoruz ve bir yer bulamıyoruz- dersek bu fırsatı kaçırırız. Ama biz bugün olduğu gibi bir inisiyatif kullanırsak, Afro-Avrasya'daki coğrafî derinliğimizi uluslararası alana taşırsak ve Doğulu özelliklerimizi Batı'nın rasyonalitesiyle birleştirip bir senteze doğru yönelirsek o zaman bugün diplomatik gibi görünen bu çaba, kültürel ve felsefî arka planı da doldurur ve bizim önümüzü açar. Böyle bir kültürel açılım mutlaka stratejik bakımdan karşılığını bulur. Türkiye üzerinde yapılacaksa, bu sadece sahip olduğu askerî güçle, fiilî güçle değil, kültürel güçle de olacak. O zaman Batı nezdinde de, Amerika nezdinde de çift yönlü hatta çok yönlü bir kredibilite peşinde olmalıyız, tek yönlü kredibilite değil. Sadece Batı tarafından saygı gören, Doğu tarafından sayılmayan ya da sadece tarihî birikimleri dolayısıyla Doğu tarafından sayılan, Batı tarafından saygı görmeyen ya da Kuzey tarafından sayılan Güney'de hiç yeri olmayan bir ülke değil. Dört yönlü kredibiliteyi aynı anda hayata geçirebilirsek, ki biz bunu yapabiliriz, o zaman bütün bu forumlar Türkiye için hareket alanının daha da açıldığı ve uluslararası etkinliğimizin bölgesel stratejik etkinliğe dönüştüğü bir tablo ortaya çıkartacaktır, diye düşünüyorum.

KÜRESELLEŞME BİR YAPI VE FORM DEĞİŞİMİDİR

Altınoluk –Küreselleşmenin tanımına ilişkin tesbitleriniz... Küreselleşme neyi ifade ediyor? Nasıl doğdu?

Ahmet Davutoğlu –Küreselleşme değişik düzlemlerde farklı şekillerde tanımlanıyor. Olaya daha sathî ve pragmatik yaklaşanlar bu kavramla son yıllarda gittikçe kolaylaşan ulaşım ve iletişim imkânlarının getirdiği ilişkiler ağının yoğunlaşmasını kasdetmektedirler. Mesela malını istediği anda dünyanın en uzak pazarlarına ulaştırabilen bir tüccar, mesajını anında gazetesine geçebilen bir gazeteci, en yeni akademik yayınları elinin altındaki bilgisayar aracılığıyla yayınlandığı anda takib edebilen bir akademisyen, dünyanın dört bir köşesindeki olayları anında televizyonundan izleyebilen bir insan için küreselleşme bir imkân ve kapasite patlamasıdır. Küreselleşmeye teorik bir çerçeve ve gelecek çizmek isteyenler ise olayı insanoğlunun ulaştığı nihaî bir merhale olarak görmekte ve sadece insanoğlunun değil tarihin kaderini de bu merhalenin oluşturduğu gelişim seyrine bağımlı olarak görmektedir. Fukuyama'nın Tarihin Sonu tezi, Naisbitt ve Aburdene'nin Megatrend'i, Drucker'in ele aldığı globalleşmenin ekonomik boyutu, Toffler'in powershift yaklaşımı, bu teorik arayışların misalleridir. Bu teorik yaklaşımların hemen hemen tümünde siyasî, ekono-

• • •

Altınoluk Dergisi, Nisan 1993.

mik, ya da sosyal bir yapı değişiminin tahlili söz konusudur. Kimi zaman tanımlayıcı kimi zaman futurist (gelecek tahmincisi) bir yöntemi benimseyen bu eserler felsefî ve teorik bir derinlikten çok bir sosyal trendi yakalama ve bu trendin pratik neticesi üzerine yorum yapma gayesiyle kaleme alınmışlardır. Bu yaklaşımların ilerlemeci karakteri, onları, küreselleşmeyi iyimser ve kaçınılmaz bir şekilde takdim etmeye yönlendirmiştir.

Bu pragmatik ve teorik arayışları da kapsayacak şekilde küreselleşmenin üç ana boyutundan bahsetmek mümkündür:

1. Teknolojik araçların kullanım kapasite ve kapsamının yaygınlaştırılması.
2. Üretim ve tüketim kalıplarındaki radikal değişikliğe paralel olarak hayat tarzının standardizasyonu,
3. Ekonomik, sosyal ve siyasî mekanizmaların tekelci bir evrenselleşme sürecine girmeleri.

Bu boyutları tek tek ele aldığımızda son on beş yıl içinde gerçek bir teknolojik dönüşümün gerçekleştirilmiş olması küreselleşme olgusunun en önemli hızlandırıcı faktörüdür. Özellikle iletişim teknolojisinde ortaya çıkan olağanüstü değişim, dalga dalga diğer teknolojik araçları da etkilemiştir. Bu değişim hem muhteva hem de yaygınlık itibariyle daha önce yaşanan teknolojik devrim ve dönüşümlerden daha kapsamlı olmuştur. Sanayi Devriminin ortaya çıkardığı araçların dünya üzerindeki yaygınlaşma seyri ile son yıllarda yaşanan iletişim devriminin yaygınlaşma seyri arasında çok çarpıcı bir fark vardır. Mesela buharlı makinelerin ya da elektrifikasyonun diğer toplumlara yayılması yaklaşık bir asrı alan bir süreç içinde olmuşken, bilgisayar teknolojisinde Japonya ya da Amerika'da ortaya çıkan bir yenilenmenin diğer bölgelere yayılımı aylarla hesap edilir hâle gelmiştir.

Bu durum üretim ve tüketim kalıplarının dolayısıyla hayat tarzının hem değişimi hem de standardizasyonunu beraberinde getirmiştir. Sanayi Devrimi, bu devrimin gerektirdiği teknolojik alt yapının millî sınırlar içinde kurulması fikrine öncelik veriyor ve bu açıdan millî devlet oluşumuna koşut bir karakter arz ediyordu. Diğer bölgelerle kurulan ilişkiler bir hammadde-ucuz işgücü-pazar ilişkisi şeklinde düşünülüyor ki, bu, sömürgeci yapılanmalarla Endüstri Devrimi arasındaki paralelliğin temelidir. Dolayısıyla Endüstri Devrimi, üretimin tekelleşmesi ve tüketimin yaygınlaştırılmasını ön plana alıyordu, iletişim devrimi ise yapısı gereği üretim şemalarında milli sınırları aşmayı tüketim kalıpları açısından ise tam bir standardizasyonu öngörmektedir. Çokuluslu şirketlerin gerek yapı gerekse işlevlerinde ortaya çıkan değişim, bu olgunun bir yansımasıdır. Artık her hangi bir malın, üretimi tek bir ülkenin sınırları içinde söz konusu olmamaktadır. Dizaynı İtalya'da yapılan bir mamulün fabrika şartlarına uyum adaptasyonu Almanya'da, ilk model üretimi Fransa'da, nihaî üretimi Tayland'da, pazarlaması da Singapur'da yapılabilmektedir. Üretim tekniği ile ilgili bilgi aktarımı bilgisayarlar aracılığıyla anında kıtalar dolaşabilmektedir. Yerel üretim teknolojisini çözen ve dağıtan üretim kalıplarındaki bu değişim tüketim kalıplarının gittikçe standart hale getirilmesini gerekli kılmaktadır. Bu da yerel kültürlerin öngördüğü hayat tarzı kalıplarını sarsmakta ve küreselleşme görünümü altında bir kültür tekelciliğini beraberinde getirmektedir.

Bu hayat tarzı standardizasyonu sosyal, kültürel, siyasî ve ekonomik mekanizmaların tekelci bir şekilde yaygınlaşması ile uyumlu bir gelişmedir. Bütün bu gelişmelere uyumlu bir pazar mekanizması, bu mekanizmanın gerektirdiği kültürün yaygınlaşmasını garanti altına alacak bir medya diktatörlüğü ve siyasî denetim mekanizması, küreselleşmenin tabiî uzantısıdır.

Altınoluk –Küreselleşmenin ekonomik, sosyal, politik ve kültürel sonuçları nelerdir ve neler olacaktır?

Davutoğlu –Olayın felsefî tahlilinden başlarsak öncelikle belirtmek gerekir ki, küreselleşme bir yapı ve form dönüşümüdür. Ben bu noktada Batı medeniyeti içinde ciddi bir dengesizliğin yaşandığı kanaatindeyim. Tarihî seyri içinde daha önce medeniyet dönüşümüne yol açan teknolojik yapı ve form değişiklikleri incelendiğinde bu dönüşümlerin ciddi bir felsefî/teorik yenilenme ve dönüşüme paralel olarak ortaya çıktıkları görülür. Mesela hemen bir önceki safhadaki Endüstri Devrimi ele alındığında bu devrimin felsefî/teorik bir açılımla birlikte yoğrularak ortaya çıktığını görmekteyiz. Kökü 15. yüzyıllara kadar uzatılabilecek modernist külliyat hem bu devrimin altyapısını hazırlamış hem de değişik safhalardaki iç değişimlerini yorumlamaya ve yönlendirmeye çalışmıştır. 18. Yüzyıl Aydınlanma felsefesi Endüstri Devriminin özünü ve ruhunu oluşturma çabasındadır. Kant, Hegel ve Marks benzeri düşünürlerin oluşturdukları "grandteori"ler böyle bir çabanın ürünüdürler.

Bugün yaşanan küreselleşme ve onun kaynağını teşkil eden iletişim devrimi ne bu tür bir felsefî/teorik yenilenmenin sonucudur ne de böylesine bir yenilenmenin yönlendirmesine sahiptir. Aksine özelde modernizm ile, genelde Batı medeniyetinin girdiği bir kriz süreci içinde ortaya çıkmıştır. Batı düşünce geleneği bugün böylesine geniş çaplı bir form değişimini anlamlandıracak bir felsefî öze sahip değildir. Modernizmin öngördüğü felsefî çerçeveler geçerliliklerini önemli ölçüde kaybetmişlerdir. Modernizme alternatif olma iddiasındaki postmodernist akımlar ise bu küreselleşmenin gerektirdiği evrensel doğru arayışı yerine daha da göreceli ve sübjektif çerçeveler oluşturma yönünde gelişme seyri göstermektedir. Durumu daha da güçleştiren vakıa ise bu medeniyet krizini aşma ko-

nusunda medeniyet sentezi ya da aşısı olabilecek yerel medeniyet ve kültür çevrelerinin küreselleşmenin tabiî sonucu olarak dağılma süreci içine girmeleridir. Dolayısıyla Batı medeniyeti küreselleşme yoluyla diğer toplumlara da ihraç ettiği bu krizi ne kendi dinamizmi içinde çözebilmekte ne de diğer kültür çevreleri ile sağlıklı bir ilişki içine girebilmektedir. Ayrıca iletişim devriminin yayılım hızı böyle bir yenilenme için uzun bir süre de tanımamaktadır. Dolayısıyla bugün genellikle müsbet yönleri ile ele alınan küreselleşme olgusunun uzun dönemde ciddi bir düşünce ve değer krizine yol açabileceği göz önünde tutulmalıdır.

Ekonomik yapı açısından gerek market, gerek üretim gerekse şirket yapılanması açısından bir ölçek patlaması söz konusudur. Fonksiyonel üretim yapısına dayalı, ekonomik çapı genellikle millî sınırlarla sınırlı yerel şirketleşme yapısı yerine, üretim sürecinin ön plana çıktığı ve mukayeseli ekonomik avantajların belirlediği çokuluslu şirket yapılanması yaygınlık kazanmaktadır. Bu durum tabiî olarak mal, sermaye ve işgücünün serbestçe dolaşımı esasına dayalı bir serbest ticaret sisteminin oluşturulmasını gerekli kılmaktadır. En azından küreselleşme ile ilgili ekonomik teoriler bunu öngörmektedir. Bu gelişmeler uluslararası ekonomik sistemin oligarşik karakterini daha da pekiştirecektir. G-8 bu oligarşik pekişmenin uluslararası ekonomi-politiğe yansımasıdır. G-8 etrafında örgütlenen yönlendirici ülkeler çoğu zaman diğer toplumları tamamıyla devre dışı bırakan bir karar mekanizması içinde bu küreselleşmenin rantını kendi aralarında dağıtmaya çalışmaktadır. Dolayısıyla küreselleşme hem toplumların tek tek kaderlerini mekanizmaların görünmez iradesine terk etmiş hem de uluslararası sistemin oligarşik yapısını bu teknolojik ve ekonomik değişimin merkezi konumundaki ülkeler lehine daha da bozmuştur.

Fakat bu yapı içindeki ülkelerin iç ekonomik çelişkileri, her birimin öngördüğü küresel bir serbest ticaret anlayışı ve pratiğinin doğuşunu önemli ölçüde engellemektedir. Bu iç çelişkilerden kaynaklanan ticaret blokları ve korumacı yönelişler küreselleşme olgusunun seyrini önemli ölçüde etkileyecektir. ABD ile AT arasında son dönemlerde tırmanan ticaret savaşı, ABD ile Japonya arasındaki ticarî dengesizliğin giderilmesi için ABD yönetiminin serbest ticarî rekabete yaptığı müdaheleler bu çelişkinin önemli göstergeleridir. Bu durum teknolojik yenilenmenin gerektirdiği ekonomik küreselleşme olgusu ile cari uluslararası ekonomik ve siyasî yapılanmanın getirdiği yerelleşme ve bölgeselleşme olgusu arasındaki tezatı ortaya koymaktadır. Diğer ülkelere mutlak serbest ticaret mekanizması tavsiye ve kimi zaman empoze eden büyük ekonomik güçler, kendi millî menfaatleri için gizli ve açık korumacı yöntemleri sürdürmeye devam edeceklerdir.

Uluslararası siyasî yapılanmada da benzer bir tezat söz konusudur. Küreselleşme teorisi gereği bütün ülkelerin katılımının söz konusu olduğu yeni bir yapılanmayı gerekli kılmaktadır. Bu yapılanma evrensel bir takım ortak değerlere dayanmak zorundadır. Endüstri Devrimine paralel olarak ortaya çıkan hukuksuz sömürgeciliğin, uluslararası hukuk içinde örtülü şekilde sürdürülmesini sağlayan BM yapılanması, ne insanoğlunun ortak değerleri konusunda etkin bir alt yapı oluşturabilmiş, ne üye ülkeler nezdinde tam bir meşruiyet kazanabilmiş ne de uluslararası siyasî barış ve adaleti garanti altına alacak mekanizmalar geliştirebilmiştir. Soğuk Savaş döneminin konjonktürel şartlarında ortaya çıkan BM, daha çok reel siyasî güç dağılımının bir müzakere zeminine yansıtılabilmesini temin etmiştir. BM, G7 ile birlikte uluslararası ekonomi-politiğin oligarşik bir düzlemde yönlendirilmesini hedef edinmiştir. Bu iki kurum arasındaki yegane farkı, BM'nin bu fonksiyonu yerine geti-

rirken hiçbir etkin güce sahip olmayan ve sadece sembolik ve aldatıcı bir katılım havası yaratan Genel Kurul ile geniş bir zemini temsil ediyor görünümü vermesidir. Aslında bütün güç Güvenlik Konseyi daimi üyelerinin elindedir.

Gerçek bir küreselleşmenin bu yapılanmayı bütün ülkelerin daha etkin katılımı doğrultusunda ciddi bir tarzda değiştirmesi beklenmekteydi. Aksine iki kutuplu yapının yerini tekelci bir yapılanma almıştır. BM karar mekanizması küreselleşme ile zıt yönde tekelleşmektedir. Ya da başka bir deyişle küreselleşmenin yukarıdaki tahlil ettiğimiz mekanizma üzerindeki tekelci karakteri uluslararası sisteme yansımaktadır. Bu anlamda küreselleşme yaygınlaşan bir katılım değil, bütün bir kürenin bir merkez tarafından yönlendirilir hale gelmesidir. Yeni Dünya Düzeninin temel değeri olarak lanse ettirilen demokratik katılım, uluslararası siyasî karar mekanizması söz konusu olduğunda göz ardı edilmektedir. Bütün toplumlar bir konuda anlaşmış olsalar bile veto gücüne sahip her hangi bir ülke bu kararı bloke edebilmektedir. BM'nin Bosna ve Irak konusundaki açık çifte standardı bu tezadı gözler önüne sermiştir. Büyük ülkeler özellikle ABD, Yeni Dünya Düzeni sloganı altında tam bir statükoculuk yapmaktadır. Küreselleşme olgusu bu statükoculuğu meşru kılabilmek için kullanılmaktadır. Bu olgunun kaynağını teşkil eden teknolojik devrim ve medya patlaması uluslararası sistemdeki bu tekelci karar mekanizmasının kararlarını empoze edecek kamuoyunu oluşturmak için kullanılmaktadır.

Hakim Batı medeniyetinin içine girmiş olduğu kriz süreci, bu medeniyetin dinamikleri içinde küreselleşmenin alt yapısını dokuyacak her hangi bir değer sisteminin ortaya çıkmasını imkansızlaştırmaktadır. Bu sebeple evrenselleşmeye zıt bir yerelleşme olgusu, özellikle Batı'dan başlamak üzere ciddi bir fenomen halini almıştır. Batı Avupa ülkelerinde görülen ırkçılık, Bosna'da hayvanlar âleminde bile

görülemeyecek olayların yaşanması ve bundan mağdur olanlar da Müslümanlar olduğu için hakim güç merkezleri tarafından teşvik edilmesi, insanoğlunun Batı medeniyetinin yarattığı değerler krizi sonucu evrensel değerler üretmeyi bir kenara bırakın, yerelleşmenin de ötesinde başkalaşmaya doğru seyretmekte olduğunu ortaya koymaktadır.

Altınoluk –İslam toplumları nasıl etkilenecek?

Davutoğlu –Bu yeni oluşum İslam toplumları için bir meydan okumayı beraberinde getirmiştir. İslam toplumları bu radikal değişikliklerden doğrudan etkilenecektir. Bu etkinin niteliği, yönü ve alacağı seyir İslam toplumlarının kültürel siyasî ve ekonomik anlamda göstereceği dinamizme bağlı olacaktır. Yönlendirici kesimin alacağı tavır bu açıdan çok önemlidir. Öncelikle iki hususu tesbit etmekte fayda var. Birincisi; iletişim devrimi ve onun getirdiği etki, sıradan ve geçici bir dalgalanma değildir. Bu olay toplumu ve hayatın bütün sektörlerindeki ilişki ve davranış biçimlerini, dolayısıyla hayat tarzını belirleme gücüne sahiptir. Başka bir deyişle bir medeniyet dönüşümüdür. Dolayısıyla çok yönlü bir yoruma tâbi tutulmak zorundadır. Daha önce de söylediğimiz gibi içinde bulunduğu kriz süreci dolayısıyla Batı medeniyetinin iç yapısı böyle bir yorumlamayı teorik ve pratik açıdan imkânsız kılmaktadır. Onun için değişim yerine statükoculuğu tercih etmektedirler.

İkinci olarak da yine gerçekçi olarak belirlemek zorundayız ki, İslam toplumları da bir kriz dönemini yaşamaktadır. Bu kriz Batı'daki gibi varlık ve değer boyutlarıyla ilgili bir teorik açmazdan kaynaklanmamaktadır. Bu kriz güçlü bir iç tutarlığa sahip teorik bir medeniyet paradigmasını hayata geçirememenin krizidir. Bu açıdan İslam toplumları hem dinamik hem de bunalımlı bir dönemden geçmektedirler. Bu tür dönemler geçmişte İslam tarihi içinde de söz konusu olmuştu. İslam'ın, İran, Bizans ve Hindistan gibi geleneksel

medeniyet merkezlerine doğru yayılması esnasındaki medeniyet etkileşimi bu tür bir meydan okumaya gösterilen tepkinin müsbet misâlleridir. Bu etkileşim neticesinde İslam medeniyet paradigması, yeni bir çevre ve şekil formasyonu içinde daha da güçlenmiş ve pekişmiştir. Bu etkileşimi teorik açıdan yönlendiren İslam alimlerinin dirayeti ve sosyal etki gücü, etkileşimden en faydalı bir tarzda yararlanmayı mümkün kılmıştır. Etkileşim esnasında ortaya çıkan menfi unsurlar ayıklanmış, gerek teorik açıdan gerekse müesseseleşme açısından İslam medeniyeti bu dönüşümlerden yenilenerek ve güçlenerek çıkmıştır.

Aynı kanaati Batı'da Endüstri Devrimine paralel olarak gelişen modernizm ile girişilen hesaplaşma süreci içinde ortaya çıkan değişim süreci için serdetmek güç görünmektedir. 19. Yüzyıl içinde başlayan ve 20. yüzyıl içinde yoğunlaşan bu değişim süreci diğer medeniyetler gibi İslam medeniyeti için de çözücü bir etki yapmış ve teori pratik uyuşmazlığı had safhaya ulaşmıştır. İslam toplumları içinde bu değişime gösterilecek tepki konusundaki kutuplaşma artmış, toplumu ve değişimi yönlendirmesi gereken kesimler bu zıt kutuplar içinde toplumları farklı yönlere çekmeye çalışmışlardır. Zamanla Batı medeniyeti istikametinde bir değişimi tepeden inme bir tarzda İslam toplumlarına empoze etmek isteyenlerin siyasî merkezi denetimleri altına almaları, kültürel ve müessesevi bir çözülmeyi beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla bu yeni etkileşim öncekilerinin aksine bir medeniyet canlanması değil, bir medeniyet bunalımı getirmiştir. Bu bunalım halen devam etmektedir. İslam toplumlarında iç tutarlılığın aksine toplumun her kesimine sirayet eden kültürel ve müessesevî bir keşmekeş tablosu vardır.

Böylesi bir bunalım ve dinamizm süreci içinde İslam toplumları hızla iletişim devrimi ve onun getirdiği küreselleşmenin etki alanına girmektedir. Daha Endüstri Devrimi ve

modernizmle ilgili hesaplaşmayı doğru bir zemine oturtamamış İslam toplumlarının bu yeni dönüşümden tamamıyla müsbet bir tarzda etkileneceğini söylemek güçtür. Fakat modernizmin yayıldığı dönemin aksine Batı medeniyeti de bir canlanma değil bir bunalım dönemini yaşamakta ve statükoculuğa yönelmektedir. İnsanoğlunu geniş çaplı bir varlık ve değer krizi ile karşı karşıya bırakan bu yeni durumda İslam medeniyetinin teorik ve tarihî birikiminin etkili bir şekilde gündeme gelmesi söz konusu olabilir. Yani bu dönüşüm İslam toplumları açısından tam bir çözülmeye de, yeni bir medeniyet canlanmasına da yol açabilir. Bu dönüşüm seyrini belirleyecek olan unsur, teori-pratik açmazını aşabilecek bilgi üretimini sağlayacak olan ilim geleneğinin ihyasıdır. İslam tarihinin ilk yüzyıllarındaki medeniyet etkileşimini medeniyet canlanmasına yönlendiren ilim geleneğini misâl alan yeni bir teorik yapılanma ve yenilenme bu dönüşümün müsbet yönde seyretmesinin asgarî şartıdır.

Altınoluk –Küreselleşmeye karşı koymak, kendimizi savunmak, ondan yararlanmak... Bunlardan hangisi İslam toplumları için sağlıklı bir tercih olur?

Davutoğlu –Bu sualin cevabını aslında önceki sualin cevabının sonunda verdiğimi zannediyorum. Maamafih daha da vuzuha kavuşturmak gerekirse iletişim devrimi ve küreselleşme, bireysel ve yerel tepkileri yok ederek etki alanını gittikçe genişleten bir olgu olarak İslam toplumlarının karşı karşıya kaldığı yeni bir meydan okumadır. Yüksek debili bir su dalgası karşısında bu dalganın iç mekanizmasını ve gücünü hesap etmeden yapılan bireysel bir direniş ile gönüllü bir teslimiyet arasında netice itibariyle büyük bir fark yoktur. Her iki tepki de zamanla akıntıya sürüklenmek zorundadır. Akıntıya hükmederek onu müsbet yöne sevk edecek ve kullanacak olanlar hem kendi güç ve kapasitelerini hem de akıntının özelliklerini iyi bilenler ve bu bilgi ile birlikte

baraj vs. gibi ara unsur ve araçları devreye sokabilenlerdir.

Bu benzetmeden hareketle yapılması gereken, bu yeni dalga karşısında insanın tavrı kendi benliğini devre dışı bırakıp onu teknolojiye köle eden gönüllü bir teslimiyet olamaz. Bu dalga karşısında gösterilecek bireysel ve yerel bir tepki de çözüm üretemez. Küreselleşmenin en önemli unsuru insanın düşünce ve eylem boyutlarını olağanüstü genişletmiş olmasıdır. Bu sebeple Müslümanlar da kendilerini sürecin dışına iterek marjinalleştirecek bir yerelleşmeye ve izolasyona yönelmemek zorundadırlar. Bu tür bir tavır, İslam'ın evrensel niteliğine ve Müslüman'ın mesuliyet alanı tanımına da aykırı düşer. Aksine bu meydan okumayı bütün yön ve çapıyla kabul etmek ve bu devrimin getirdiği araçları da kullanarak kendimizi dünyaya açmak zorundayız. Bu yeni olgu ile artık İslam'ı New York ya da Tokyo'da anlatamayan bir yaklaşımın Hakkari'nin bir köyünde de anlatma şansı yoktur. Her düzlem ve çevrede farklılaşan fakat her alana sirayet edebilen bir birikim ve söylemin geliştirilmesi gerekmektedir.

Bu meydan okumanın hakkını verebilmek için her alanda yeni insan tiplerine ihtiyaç hissedilmektedir. Yeni bir işadamı, bir idareci, bir ekonomist ve her şeyden önce yeni bir düşünür/alim prototipi oluşturmak zorundayız. Bu meydan okumayı göğüsleyebildiğimiz takdirde teorik ve tarihi birikimimizin bizi yeni bir medeniyet canlanmasına ve yapılanmasına yönlendirecek donanımı sağlayacağından şüphemiz olmamalıdır.

DOĞU/BATI:
BİR MEDENİYET MUHASEBESİ

Firdevs Çakmak –Medeniyetler çatışması ile kastedilen nedir?

Ahmet Davutoğlu –Bu kavramın çıkışı ve yaygınlık kazanması Huntington'ın makalesinden sonra söz konusu oldu. Aslında kavramın ve teorinin kendisiyle, ihtiva ettiği siyasî anlam arasında önemli bir fark var. Medeniyetler çatışması tezinden hemen önce bir başka tez üretilmişti 80'li yıllarda Fukuyama tarafından; Tarihin Sonu tezi. Tarihin sonu teziyle Batı medeniyetinin ortaya koyduğu siyasî mekanizmalarla insanoğlunun ulaşabileceği en mükemmel yapıya kavuştuğu, dolayısıyla da insanoğlunun siyasî ve felsefî anlamdaki arayışının sonuna gelindiği iddia edilmişti. Bu şu demekti: Madem ki insanoğlu arayışının sonuna gelmiştir, o halde tarihî akış nihayet durmuştur. Bu tez, Berlin Duvarının yıkıldığı, sosyalist devletlerde sosyalizmden kapitalizme dönüş çabaları söz konusu olduğu 1989 yılının aşırı iyimser özelliğini yansıtıyordu. Dolayısıyla Batılı ideallerin yaygınlaştığına dair bir hava esiyordu. Bu ortamda ortaya atılmış bir tezdi. Ancak bundan kısa bir süre sonra Körfez Savaşı, arkasından da özellikle Bosna Savaşında ortaya çıkan ahlakî açmazlar, çifte standartlar ve 250 bin insanın bir etnik kıyıma kurban edilmiş olması, aslında tarihin sona ermediğini ve Batı medeniyetinin değerlerinin de insanı

• • •

Revizyon Dergisi, Yaz 99.

tümüyle kuşatan değerler olmadığını ortaya koydu. Bu tablo karşısında Huntington'ın Medeniyetler Çatışması tezi ortaya atılarak, Batı medeniyetinin o ideal değerlerinden sapmasının onun suçu olmadığı ve bütün diğer medeniyetlerin çatışmasından kaynaklanan yeni bir kaotik dönemin başladığı iddia edildi. Fukuyama "düzen"i vurguluyordu, Huntington "kaos"u; Fukuyama düzenin arkasında Batı medeniyetini görüyordu, Huntington düzensizliğin arkasında bütün diğer medeniyetleri gösteriyordu. Ben, birbirine alternatif gibi görünen bu iki tezin, aslında siyasî-stratejik arka planı açısından birbirini tamamladığı kanaatindeydim ve o zaman yayınlanan bir makalemde de bunu vurgulamaya çalışmıştım. Bosna'da yaşananlar sebebiyle, Fukuyama'nın tezi çökünce, Huntington'ın tezi öne çıkmaya başladı. Dolayısıyla, Medeniyetler Çatışması tezinde sahici, gerçekten tam felsefî ve tarihî bir arayış göremiyorum. Siyasî içerikli bir tezdi ve bu anlamıyla da medeniyetlerin uyanışını kötü bir stratejiye feda etti.

Tezin istismar edilen kısmı ise şudur: Gerçekten 1900'lerin başlarına göre, yani Batının yükselişinden bu yana, özellikle de 1925'ten 50'lere kadar olan dönemde medeniyetler tarihi açısından yaygın olan kanaat (Toynbee ve diğer bir çok medeniyet tarihçisinin ortaya koyduğu kanaat) şuydu: Batı medeniyeti yükseliyor ve diğer medeniyetler yavaş yavaş tarih sahnesinden silinecek. Bu beklentinin aksine 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkan ve son çeyreğinde ivme kazanan bir şekilde bütün Batı-dışı medeniyet havzalarında bir canlanma başladı. Japonya'da ekonomik-politik bir güç doğdu, Hint medeniyetinde yeni arayışlar söz konusu oldu. İslam medeniyetinde ise, Batı'yla yüzleşen, çatışan son medeniyet olduğundan bu uyanış daha derin izler ve daha çabuk fark edilen sonuçlar ortaya koydu. Huntington, Medeniyetler Çatışması tezi ile Batı-dışı medeniyet

havzalarındaki bu canlanmayı -bir anlamda- istismar ederek stratejik bir hedefe ulaşmaya çalışıyor. Bu yönüyle Medeniyetler Çatışması, doğru, reel olan bir durumu stratejik anlamda kötü kullanan bir tez olarak görülebilir.

Çakmak –Doğu ve Batı medeniyetlerinin özellikleri ve farkları nelerdir? Doğu'yu Doğu, Batı'yı Batı yapan şey nedir?

Davutoğlu –İslam medeniyeti ile Batı medeniyeti arasında fark olduğu gibi, İslam medeniyeti ile Doğu medeniyeti kavramının içine giren Hint ve Çin medeniyetleri arasında da bazı farklılıklar vardır. Yani Batı dışındaki medeniyetler her hususta anlaşıyor ve ortak bir medeniyet havzası oluşturuyor değiller. Bu medeniyetler arasındaki en önemli fark insanoğlunun varoluş idrakini etkileyen farklı çerçeveler ortaya koymuş olmalarıdır. İslam medeniyeti o bakımdan Batı'ya göre, kolay idrak edilmesi açısından daha esnek ve güçlü bir ben-idrakine sahip olduğundan, iletişimin daha az olduğu bir dönemde gelişmiş, etkileşime girdiği topluluklar tarafından da daha fazla içselleştirilmiştir. Ayrıca, bu ben-idrakine nüfuz etmek de çok kolay. Yani diyelim İranlılar, Türkler, Nijeryalılar, Müslüman olduktan sonra rahatlıkla o ben-idrakinin içine nüfuz edip benimseyebiliyorlar. Ama Batı ben-idraki sert, nüfuzu zor olan bir ben-idraki. Mesela Müslümanlar hiçbir zaman zorlayıcı bir güçle, Endonezya'ya hakim olmaya çalışmadılar. Fakat Endonezya halkı İslam kimliğini benimsedi. Hollanda orada çok uzun süre bir sömürge kurdu, fakat onlara kendi kimliğini içselleştirtemediği gibi benimsetemedi de. Aynı şeyi İngilizlerin Hint sömürgeciliğinde de görebiliriz. Batı medeniyeti iki hedef için dışarı açıldı; ya kaynakları aktarmak ve sömürmek, ya da oraları tümüyle tasfiye edip oraya yerleşmek gayesiyle. Birinci yol Hindistan'da, Endonezya'da olan şey. Yani, o halk orada olsun ama biz kaynaklarını sö-

mürelim. İkinci yol ise özellikle Amerika'da oluştu. Yani, var olan yerli ahaliyi tasfiye edelim, gidip biz oraya yerleşelim. Var olan yerli ahaliyle birlikte ortak bir dünyayı paylaşarak var olma çabası yok. İslam medeniyeti ise gittiği yerlerde bu anlamda çabuk nüfuz edilebilir bir ben-idraki ve hayat alanı oluşturdu. Batı dışındaki, İslam, Çin, Hint gibi medeniyetler Batı karşısında ortak bir kaderi paylaşmışlardır. Bu medeniyet havzaları, Batı sömürgeciliğinin etkisiyle çok ciddi bir dış tehdit sonucunda kendi iç tutarlılıklarını kaybetmiş havzalardır. Batı ve Doğu ya da Batı ve Batı-dışı ayrımının en reel tarafı budur. Bir tarafta tarihi şekillendirdiği ve çizgisel tarihin nihaî noktasını getirdiği iddia edilen bir medeniyet yani Batı medeniyeti var. Diğer tarafta ise, Batı medeniyeti etkisindeki bu tarihî akış içerisinde varoluşunu ispat etmeye çalışan ve onun karşısında durmaya çalışan birçok yerel medeniyet havzası var. Bu ortak kader bunları birbirine yakınlaşmış gösteriyor ve bu da Batı-Doğu ayrımını ortaya çıkarıyor.

Çakmak –Batı'nın kendisini her zaman pozitif kutuba, kendi kültürlerini muhafaza etme çabasındaki coğrafyalarda yaşayan halkları ise negatif kutuba oturtmasını nasıl açıklıyorsunuz? Batı bu gücü nereden alıyor?

Davutoğlu –Bunun felsefî hatta teorik hukukîleştirmesi var. Mesela sömürgeci edebiyatın en ünlü ismi Kipling Beyaz İnsanının Sorumluluğu der. Batı medeniyetinin kökenlerine gittiğinizde karşınıza Ârî unsur çıkar. Yani beyaz adamın üstünlüğü kuramını modern dünyaya taşıyan Ârî unsur. Bir defa öteden beri süren bir üstünlük iddiası var. Beyaz insanın üstünlüğüne dayanan Hindistan'daki Kast sistemini kuran zihniyet ile modern dönemde Batı (beyaz) insanın üstünlüğünü iddia eden ve diğer bütün insanları sömürme hakkını zımnen de olsa felsefî arka plana oturtan zihniyet

arasında bir ortaklık var. Diğer unsurlar açısından da bakıldığında; Hristiyanlık kurumları ve de Yahudi teolojisi ve ahlâkı Batı medeniyetinin önemli unsurları arasındadır. Bildiğiniz gibi Yahudilerde de böyle bir özel seçilmiş millet kavramı var. Her ne kadar bunlar birbirleriyle çatışan unsurlar olarak (mesela Yahudiler ve Naziler gibi) şekillenirse de. Batı medeniyeti dediğimiz olguda öne çıkan hegemonik unsurlarda, yani bir Yahudi sermayesinin Batı içindeki yerine ya da bir Almanya'nın askerî gücünün bu üstünlük iddiasına baktığınızda hepsinde belli bir insan grubunun diğer insanlara göre daha fazla hükmetme hakkına sahip olduğu konusunda teolojik argumanlarla desteklenmiş bir fikir hakim. Bu, Batı ile bizim aramızdaki önemli bir fark.

Çakmak –Doğu'yu Çin, Hint ve İslam medeniyetleri olarak bölümlere ayırdık. Ama Batı'da böyle bir ayrım yapılmadı. Batıya Batı medeniyeti dediğimiz gibi, Doğu ya da genel olarak İslam medeniyeti diyebilir miyiz?

Davutoğlu –Batı dışındaki her şeyi kapsayarak bir Doğu tanımı geliştirmek zor. Ârîlik de tek unsur değil. Batı medeniyetinin oluşumunda, Ârî unsur, Yunan felsefesi, Yahudi ahlâkı ve teolojisi, Roma hukuku birarada bulunmuştur. Bunlar bir potada eridiler. Ama Batı içinde de farklı kültürler, farklı anlayışlar süregeldi. Tek bir kalıba indirgemek zor ama bir Batı insanı tipolojisi çizilmeye çalışıldığında, ki, bunun en çarpıcı tipolojisini Galtung çizmiştir, onun dünya görüşünün ana parametrelerini belirleme imkanımız söz konusu olabilir. Doğu dediğimizde ise, Batı'nın doğusunda kalanlar açısından şu anda Batı medeniyetine en ciddi, felsefî, teorik ve tarihî tepkiyi, o meydan okumaya karşı en ciddi alternatifi bence İslam medeniyeti ortaya koyabilir, koymaktadır ve bu anlamda Batı ile ilişkisinde bir çatışma hâli gözüküyor. Aslında o çatışma hâline rağmen Batı medeniyetinin içine girdiği bu bunalım sürecini en iyi anlamlandırabilecek birikim

de bize aittir. Hint ve Çin açısından bakıldığında da, ben önümüzdeki dönemde Batı-dışı medeniyet havzaları arasındaki gerilimin Huntington'ın öngördüğünün ve beklediğinin aksine yumuşayabileceği ve yumuşaması gerektiği kanaatindeyim. Yani Huntington, Batı'nın menfaati için medeniyet havzalarının birbiriyle çatıştırılması gerektiğini söyler. Biz buna karşı, Batı'nın yok etme tehlikesi altında bulunan bütün havzaların birbirine yakınlaştırılmasına önem vermek zorundayız. Aksi takdirde Batı medeniyeti insanoğlunun yaratılış kapasitesinin bir yönüne cevap verir, dolayısıyla insanoğlunun ufkunu daraltır. Bugün Batı'da varoluş felsefesi anlamında bir bunalım yaşanıyor. Batı'nın insanoğluna sunabileceği açılımların sınırına gelinmiş durumda. Epistemolojik yani bilgi felsefesi anlamında bir bunalım yaşanıyor. Değer anlamında bir bunalım yaşanıyor. Batının varlık, bilgi, değer parametreleri çözülme yaşıyor bugün aslında. İslam medeniyetinin de bir güç olarak tanımlayabileceğimiz siyasî-ekonomik kaynakları dışında, en güçlü olduğu yer, alternatif bir varlık, bilgi, değer bilinci ortaya koyabilmesidir. Çin ve Hint medeniyetleri ciddi bir canlanma içinde olmakla birlikte Batı karşısında böyle bir direnci İslam medeniyeti kadar güçlü şekilde formüle edebilmiş değiller. Teorik olarak ellerinde Kur'an-ı Kerim gibi bir bilgi ve değer kaynağı, varlık bilinci veren ve dünyanın değişik toplumlarında sürekli okunan, hem elit kültürün zihniyetini dokuyan, hem de yaygın halk kültürünün davranış biçimini belirleyen bir araç yok. Düşünün; bugün Bosnalı da Kur'an-ı Kerim okuyor, Türk de, Malezyalı da, Tanzanyalı da okuyor. Dolayısıyla ortak bir varlık bilinci, ortak bir bilgi-değer alanı oluşuyor. Ama Hint'te bu kaynak çok daha esnemeye ve farklı alanlara çekilmeye müsait, olağanüstü karmaşık bir külliyattır. Ama bunun tek tek temerküz etmesi zor. Bu anlamda İslam medeniyeti direncini en önce ve en yaygın bir şekilde gösteren bir medeniyettir Batı karşısında.

Girdiği bunalımları çözebilecek alternatifleri bir anlamda kendi içinde barındırıyor. Diğerleriyle ilişkisini, bu noktada -Huntington'ın tezinin aksine bence- bir diyalog çabası içinde tutmalı fakat kendi doğrularının da farkında olmalı.

Çakmak –Her alandaki küreselleşme ile dünya sisteminin Doğu ve Batı kavramlarının tanımını değiştirdiğini, hatta ortadan kaldırdığını söyleyebilir miyiz?

Davutoğlu –Küreselleşmenin bir söylemi ve bu söylemde ortaya çıkan bir tablo var. Ama reel durum bu tabloyu tam olarak yansıtıyor mu; bu, tartışmalıdır. Küreselleşme bir yönüyle insanoğluna iletişim ve özellikle tüketim alanında bir standardizasyon ve muazzam bir potansiyel patlaması ortaya çıkardı. Ama standardizasyon, getirdiği tek kültürlülükle de söz konusu olmaya başladı. Burada birbiriyle çelişkili gibi görünen iki süreç birarada yaşandı. Küreselleşme bir taraftan genel kültürlerin davranış kalıplarını standardize etmeye çalışan bir ekonomik politik baskı unsuru ihtiva etmekle birlikte, diğer taraftan da yerel kültürlerin daha çok yaygınlaşmasına yol açan araçlar ortaya koydu. Her kültür kendini tanıtacak yeni araçlar buluyor. Buradaki rekabet, yerel kültürlerin o araçları ne kadar etkin kullanabildikleri ile ilgili bir rekabet olmaya başlıyor. Ekonomi-politik gücü elinde bulunduran Batı, bir taraftan küreselleşme süreci ile tek tip bir hayat tarzını empoze ediyor. Öbür taraftan da o hayat tarzının getirdiği problemleri kendi aşamadığı için yerel kültürler onu aştığı ölçüde onlara bir cevap niteliği oluşturmaya başlıyor. Bundan 30 sene önce ABD pür bir Batılı ülkeydi. Yani Batılı olmayanların (zencilerin vs.) dışlandığı bir ülkeydi. Ama şimdi ABD çok daha kozmopolit bir ülkedir. ABD içinde ikinci büyük dinî nüfusu Müslümanlar oluşturur. Yoğun olarak Çinliler, Japonlar, Güney Amerikalılar yaşıyor. ABD yavaş yavaş o pür Batılı

kimliğini kaybetmeye başlıyor. Dünyanın hegemonik gücü olmasına rağmen, kendi içinde bile bir dönüşüm yaşıyor. Almanya'nın içinde üç milyonu aşkın bir Müslüman nüfus var. Fransa'da, İngiltere'de de böyle. Bunlar da sömürgeciliğin geri tepen unsurları. Hindistan'da İngilizler hakim oldu ama şimdi iki nesil sonra, Hint ve Pakistan kökenliler İngiltere'de yeni bir kültürü yeşertmeye başlıyor. Cezayir'de Fransızlar hakim oldu ama şimdi Kuzey Afrikalı insanlar Fransa'nın içinde yeni Cezayirler oluşturuyor. Böylece çok daha dinamik bir ilişki biçimi oluyor. Bu, önceki medeniyet tarihindeki örneklerde de çok sık görülen bir olgudur. Roma büyüdükçe kozmopolitleşmiş, kozmopolitleştikçe Roma niteliğinin dışındaki nitelikler öne çıkmaya başlamıştır. İran dinleri bile Roma'nın kalbine girmiştir. Bu Osmanlı'da da aynı şekildedir. Osmanlı da büyüdükçe çok daha farklı unsurları bünyesinde barındırmaya başlamış; bu Osmanlı'ya güç katmış ama sonra Osmanlı'nın da ister istemez o unsurlarda ortak bir pota oluşturma konusunda sıkıntı çekmesine yol açmıştır, zayıflamayla birlikte. Bugün de Batı böyle bir süreç yaşıyor.

Çakmak –Cemil Meriç'in "Bütün camileri yıksak, bütün Kur'anları yaksak yine Osmanlı'yız" sözü sizce medeniyetler çatışmasında nasıl bir yerde duruyor, ne anlam ifade ediyor?

Davutoğlu –Bu, tabloyu çok iyi ortaya koyan bir söz gerçekten. Kimlikleri, siyasî iradelerle değiştiremezsiniz. Kimlikleri merkezden dikte ettirilen birtakım politikalarla değiştiremez, yeni kimlikler ortaya çıkaramazsınız. Bunu bir nesle, bir gruba uygulayabilirsiniz ama bir toplumun toplumsal kimliğini tümüyle merkezî bir kararla değiştirme şansı hiç kimsenin elinde yoktur. Benzer olaylar Çin'de yaşanmıştı; Mao geldiğinde Kültür Devrimi'yle tüm Çin'de Ko-

fuçyanizmi yasaklamaya çalışmıştı. Ama bugün Konfuçyanizm Çin'de uyanıyor. Benzer şeyler Rus kimliğine karşı Sovyet kimliğinin öne çıkarılmasında yaşanmıştır. Ama şimdi Rus kimliği tarihî olarak öne çıkıyor. Şunu demek durumundayız. Reel, tarihî temellere dayanan kimlikler vardır. Bu kimliklerle, siyasî-stratejik kimlikler uyum gösterdiğinde birbirini tamamladığında, güçlü ve daha uyumlu bir siyasî tablo ortaya çıkıyor. Eğer bunlar çatışmaya başlarsa bir kimlik bunalımı yaşanır. Ve bir dönem belli bir siyasî stratejik kimlik, reel tarihî kimliği baskı altında tutarsa, ikinci dönemde mutlaka reel tarihî kimlik uyanmaya başlar. Bu noktadan bakıldığında Osmanlı tarihi, ister istemez, bizim sosyo-kültürel haritamızın merkezî alanında bulunuyor. Siyasî bakımdan Türkiye, Osmanlı tarihi ile bir yerde buluşmak zorundadır. Buluşmasa da zaten olaylar onu dikte ediyor. Son on yıl içindeki gelişmelere bakın: Niye Bulgaristan'daki Müslümanlar 80'li yıllarda Edirne sınırlarına dayandı? Niye Nahcivan Türkiye'ye bağlanmak istedi? Niye Kuzey Irak'ta bunalım olduğunda oradaki Kürt nüfus Anadolu'ya sığınmak istedi? Niye Bosna'da, Arnavutluk'ta problem olunca buraya başvurdular? Bu cazibe merkezliği, Osmanlı'nın uzun bir dönem devam ettirdiği kuşatıcılığından kaynaklanmaktadır. Ve her toplum, aslında kurduğu son medeniyetle kimlik bulur. Ve bizim bizzat şekil verdiğimiz son medeniyet Osmanlı medeniyeti idi. Bu açıdan Osmanlı kimliğini (bir anlamda tarihî bir kimliği de) dışlayan bir kimliği yaşatmak zor. Zaten bunu Türkiye içinde yapsanız dahi, sizi öteki diye gören gruplar, yine sizi öyle tanımlamaya devam eder. En ateist bir Türk bile bir Avrupalı için Osmanlı'dır ve Osmanlı olarak kalmaya devam edecektir. Burada ateist kimliğe sahip bir Türk kendini ne kadar ispat ederse etsin, karşı tarafın bu görüşünü değiştirme şansı yoktur. Zaten Avrupa Birliği meselesi de bunu çok açık ve acı bir şekilde gözümüzün önüne sermiştir. Bizdeki top-

lumsal bilinç de böyledir. Gümrük Birliği anlaşması yapıldığında (o günlerde bizim futbol takımlarından biri Avrupalı bir takımı yenmişti) bir gazete birinci sayfasında şöyle diyor: "Gümrük Birliği Anlaşması ile tarihî rüya gerçekleşti Artık Türkiye Avrupalı." Arka sayfasında ise, bizim bir futbol takımı öbür tarafı yendiği için diyor ki; "Ey Avrupa! Duy ayak seslerimizi." Bu iki başlığı atan gazetecileri biraraya getirseniz, belki de Osmanlı kimliğine hiç atıfta bulunmayacaklardır. Ama Türkiye'nin iki çelişik yönünü yansıtan bir tablodur bu. Toplumsal, kültürel genetik içinde varolagelen bir şeydir. Bunu çatışmacı bir söylemin içine sokmak doğru değil ama bunu yok saymak da doğru değil.

Çakmak –Doğu-Batı karşıtlığına dinî bir eksen ile bakıldığında İslam-Hristiyanlık karşıtlığından söz edilebilir mi?

Davutoğlu –Medeniyetlerin özünde bir varlık bilinci vardır. Daha doğrusu medeniyetler, bir varlık bilincinin sosyal bir form haline dönüşmesidir. Burada medeniyeti sınırlı olarak görmüyorum. Varlık bilincinin arkasında da ister müsbet olsun, ister menfi olsun; yani ister dinî telakki formunda olsun, ister dinî telakkiyi reddederek olsun mutlaka bir din olgusu vardır. Varlık bilincini dinî bilinçten koparmak çok güçtür. Ateizm de bu anlamda, dinin çözüm aradığı bir soruya cevap bulma çabası olarak, o alan içinde kalır. Şimdi, böyle farklı varlık bilincinden ortaya çıkan medeniyetlerin formlarının birbirleriyle ilişkisi söz konusu olduğunda farklı yerlerden hareket etmekle birlikte, belli bir hayat alanı da sağlanabilir. Nitekim klasik medeniyetlerin çoğunda aslında farklı varlık bilinçleri birarada hayatiyetlerini sürdürmüşlerdir. Mesela Osmanlı'da çok sık söylendiği gibi birçok gayrimüslim unsur kendi hayat tarzlarını nesilden nesile aktarabilmişlerdir. Hindistan ve Endülüs'te aynı şekilde. Ancak bugün olan şey şudur: Batı medeniyeti kendi varlık

bilincini diğer medeniyetlerin bireylerinin zihniyetlerine ve o varlık bilinciyle ortaya çıkan bir bilgi ve değer sistemine empoze etmek istiyor. Bu da diğer medeniyet havzalarında bir çatışma doğuruyor. Bu kişilik çatışmasını aşmak için de seküler ayırımlara gidiliyor. İç şahsiyet bunalımı yaşamadan bunu aşabilen, gelecek medeniyet konumunu tekrar üretebilme kabiliyeti gösterebilen toplumlar, hayatiyetlerini sürdürebilmiş toplumlar olacak. Bu anlamda dinin bu ilişkilerde merkezî bir önem taşıması gittikçe artan bir şekilde gündeme gelecek. Asrın başında dinin sonu deniyordu. Asrın ortalarında, 1950'lerde, 60'larda ideolojinin sonu dendi. Asrın sonunda yani şimdilerde ise tarihin sonu deniyor. Halbuki din, tarih ve ideoloji insan varoluşunu anlamlandıran üç alanı temsil ediyor. Modernite bu üçünün de sonunu deklare etti ama hiçbir şeyin sonunu getiremedi. Ve her şey yeniden başlıyor. Din de, ideoloji de, tarih de aslında yeni tanımlarla insanoğlunun gündemine tekrar gelecek.

Çakmak –Batı'nın, Müslümanların işçi olarak Avrupa'ya göç etmesiyle kendisine gelen çok güçlü Doğu-İslam kültürünü kabul edemeyişinin, kimi zaman hayranlık duysa da, hazmedemeyişinin altında yatan sebepler nelerdir?

Davutoğlu –Haçlıların psikolojisini düşünün. Haçlılar İslam topraklarına girdiklerinde, onlar için bir kafir güruhunun elinden mukaddes toprakları kurtarmak üzere geliyorlardı; kafir ve barbar diye adlandırdıkları toplum kendilerinden çok daha üstün, çok daha sofistike, çok daha sağlam temellere dayalı olduğu için bir şok yaşadılar. Ve bu şoku Avrupa kültürüne de taşıdılar. Batı medeniyeti biraz da bu ve bunun benzeri şoklarla yeni bir bunalıma girdi ve o bunalımı aşmak için yeni çözümler peşine düştü. Biz de benzer şoklar yaşadık. Bizim aydınlarımız da ilk olarak Batı'ya gittiklerinde benzer şoklar yaşadılar. O kültür şokunun tesirlerinin

küllerinin üzerinde şimdi biz yeni bir bilinç, eksik olmayan, kendinden utanmayan yeni bir bilinç oluşturma gayreti içindeyiz. Batı ise oluşturduğu ve hakimiyet kurduğu bir bilincin sarsıldığını hissettiği bir döneme girdi. Bundan 150 sene önceki büyük Batı teorisyenleri ile tarihi Batı eksenli tekrar yorumlayan teorisyenlerin görüşlerine ve anlayışlarına baktığınızda ve bugünkü Batılı aydınlara baktığınızda; aslında Batı aydınının kendine olan güveninin artmadığını, çözülmeye başladığını görürsünüz. O dönemler için, özellikle Aydınlanma felsefesinden sonrası için; akıl, bilim doğuracaktır; bilim, ilerleme getirecektir. Ama bakılır ki, aklın getirdiği bilim her zaman ilerleme değil, atom bombaları getiriyor vs. Ve Batı kendi içinden bütün bunları denetleyebilecek bir değer bütününü oluşturamadı. Bu noktadaki zaafı diğer toplumların (değer yargıları daha kuvvetli olan medeniyetlere karşı) bir tür önyargı oluşturmaya başladı. Bazıları onu benimsediler, "bu konuda başka kültürden bir şeyler alabiliriz" demeye başladılar. Gerçekten de bu tür bunalıma giren medeniyetlerin mutlaka bir medeniyet aşısı yaşamaları lazım. Bu medeniyet aşısını kabul edebilmek de askerî ve siyasî olarak hakim görünen Batılılara biraz ağır geliyor. Ve sürekli olarak dışlayan bir yol seçiyor. Son örneği Huntington'ın West-Rest (Batı ve diğerleri) ayırımıdır. Bu kategorik olarak insan grubunu ikiye ayırmaktır. Bu böyle bir tepkiden kaynaklanıyor ama zamanla bunu Batı aydınları da Batı toplumu da fark edecektir. Ama şu anda Batı'nın ciddi bir muhafazakârlığı var. Batı bu anlamda yeni fikirlere açık, bu fikirleri tartışabilir bir noktada değil. Tabi bütün Batı için bunu söyleyemeyiz, içlerinde ufku açık, aydın insanlar var. Ama genel olarak söylediğimizde bu noktada değiller. Sahip oldukları askerî ve siyasî gücü muhafaza etmeye çalışıyorlar. Bunun için İslam'ı anlamadan İslam hakkında öyle kötü bir imaj oluşturuyorlar ki, bunu bir tehdit unsuru olarak gösteriyorlar. Bir topluluk eğer

tehdit algılaması yapmaya başlamışsa, aslında gücünü kaybetmeye başlamış demektir. Gücünden emin olan bir medeniyet tehdit algılaması içinde bulunmaz.

Çakmak –İslam dünyasında öteden beri var olan 'biz ve Batı' ayırımı bugünkü kültürel entegrasyon ile birlikte bir kırılmaya uğrar mı?

Davutoğlu –Kültürel entegrasyon Batılı hayat tarzının benimsenip yaygınlaşması ise, bu çift yönlü çalışıyor. Mesela Müslümanlar modernite ile böyle bir ilişkiye girmemiş olsalardı, her biri kırsal kesimde yaşayan belli sınırlar içinde kalmış kültür adacıkları olarak sürseydi, çatışma da doğmayabilirdi. Afrika'da Avustralya'da, Güney Amerika'da gidilip, gezilen antropolojik, turistik unsurlar gibi unsurlar olarak görülürdü ve Batılılar da bundan hoşlanırdı; bir çatışma da doğmazdı. Çatışmanın doğduğu alan şudur ki; Müslüman bireyler böyle kalmak istemediler. Moderniteyi içerden yaşamak ve onunla hesaplaşmak ihtiyacı hissettiler; buna zorlandılar. Çünkü kapitalizmin doğasında bu vardı, Batı ekonomi-politiğin doğasında bu vardı. Malını satabilmesi için Müslümanların modernleşmesi gerekiyordu. Tüketim kalıplarını yaygınlaşması gerekiyordu. Hayat tarzı olarak modernleşmeye başlayan Müslüman bir birey ise çelişkiyi çok daha yoğun bir şekilde hissetti ve tepki göstermeye başladı. Ve o kültürel entegrasyon dediğiniz süreç aslında bu anlamda da çelişkiyi artıran ve kimlik bunalımını derinleştiren bir etki yaptı. "Niye biz tarihte yokuz?", "Niye biz bugün yokuz?" soruları, kırsal kesimde belli bir tüketim kalıbını sürdüren ve ona göre hayatını tanzim eden bir köylü için olmayacak sorular olabilir. Ama modernleşen bir toplum için bir sorudur. O sorunun da cevaplanması gerekir. "Biz kimiz?" sorusunu sorduğumuz anda bir çatışmaya da hazır olmanız gerekir. Ona cesaretiniz ve o konuda bir iddianız olması gerekir. Bugün bir eğitim alanınıza baktığınızda bütün bilim

tarihinde Batı dışı toplumlara bir atıf yok. Ve biz bunları evrensel insanlık tarihi gibi okuyoruz. Yani Batı medeniyeti geliştirdiği eğitim paradigmasıyla, oluşturduğu literatürle insanlık tarihini kendi tarihi ile özdeşleştirmiş durumda. Bu otomatik olarak Çinli'ye, Müslüman'a, Hintli'ye "siz tarihte yoksunuz" demek. Kendisine güvenen, bir varoluş, bir onur bilinci olan bir insan, tepki olarak şunu gösterir: "Ben neredeyim tarihte? Eğer gerçekten tarihte ben yok idiysem, benim varoluşumun ne anlamı var? Benim medeniyet ve kültür havzam tarihte var idiyse ve belirleyici olmuşsa, o zaman ben şimdi neredeyim?" sorularını sorar. O andan itibaren, ne kadar modernleşirseniz modernleşin, zihninizde artık bir "biz" sorusu, bir ben-idraki sorusu şekillenmeye başlar. Ben, bunun olayı yumuşattığı, esnettiği kadar, bilinç içindeki çatışmayı da arttırdığı kanaatindeyim.

Çakmak –Huntigton'ın "Bir medeniyet dönüşümü geçirmek isteyen Türkiye, katılmak istediği medeniyet tarafından reddedilmektedir" sözünü nasıl değerlendiriyorsunuz?

Davutoğlu –Huntington'ın nadiren doğru işaret ettiği şeylerden biri budur. Orada kullandığı convert'dir, yani ihtida etmek. Bu da bize şunu öğretiyor; bütün Batılılaşma tecrübemiz bir insan, bir toplum bir medeniyet aidiyeti değişimini siyasî ya da ekonomik gerekçelerle ve siyasî ya da ekonomik iradelerle yapamayız. Kimsenin elinde de böyle bir kudret yoktur. O toplumun o medeniyete intikal etmesi, tabiî bir süreç içinde, o toplumun zihin dünyasının ve zihin dünyasından kaynaklanan medeniyet kavramının değişmesiyle olur. Türklerin İslamlaşmasına baktığınızda, böyle bir süreç yaşanıyor ve içselleşen bir bilinç, dışa vuran bir medeniyet doğuruyor. Ama Türkiye'de Batılılaşma serüvenine baktığınızda böyle bir psikolojiden çok, merkezî bir kararla toplumun bir başka dünyaya ait olmaya yönlendirilmesi söz konusu. Batı da bunu kabul etmedi, etmiyor. Bu

da bizde çift yönlü bir gerilim doğuruyor. Bu, tarihte çok az toplumun yaşadığı bir gerilimdir. Ve benim de, Türkiye ile ilgili en fazla ümitvar olduğum nokta budur. Bu gerilimin bizim tarafımızdan yaşanıyor olması bir zaaf değil bir şanstır. Güçlü, şahsiyetli, vakarlı insanlar bu gerilimden bir dinamizm çıkartabilirlerse, Türkiye belki de yeni bir medeniyetin açılımını yapacak ülkelerin başında gelir. Ama edilgen ve aşağılık kompleksine dayalı bir psikoloji gelişirse, bizim şahsiyetli bir şekilde ayakta durmamız imkansızlaşır.

Çakmak –Osmanlı'nın Batı'yla karşılaşması birdenbire mi oldu, yoksa Osmanlı bu karşılaşmayı bilerek ve isteyerek mi gerçekleştirdi?

Davutoğlu –Ne bilerek ve isteyerek, denilebilir ne de aniden oldu, denilebilir. Son derece tabiî bir süreçte karşılaşmıştır. Osmanlı'nın ilerlediği yön, -yayılma anlamında söylüyorum- daima Batı'ya doğruydu ve "yüzleşme" kaçınılmazdı, bir zaruretti. O zaruret hâlâ devam ediyor. Bizim için de bu zaruret geçerli. Yani geri dönüp, kendi içimize dönüp bundan kaçamayız ve de bu yüzleşmeyi unutup o dünyaya aitmişiz gibi davranamayız. Bileceğiz, böyle bir yüzleşme vardır, tarihî bir zaruret olarak çıkmıştır. Tarihî bir zaruretin gereğini yapmak lazımdır. Bu gerek de, sahip olduğumuz varlık o bilincini yeni bir medeniyet formuna dönüştürebilme iradesini içimizde kutsal bir emanet gibi besleyerek Batı ile her alanda ve her düzeyde hem diyaloga açık, hem de gerekirse de onurlu bir yüzleşmeye hazır bir şahsiyet sergilemektir.

Çakmak –Huntington'ın Medeniyetler Çatışması tezi Müslüman akademisyenlerin yeterince ilgisini çekti mi?

Davutoğlu –Fazlasıyla çekti. Belki de hak ettiğinden fazla ilgi gördü. Onun için de ister istemez, ona karşı görüş ileri sü-

renler de -bizler de-bunu gündemde tutmak zorunda kaldık. Bence, gerek akademik altyapısı, gerek tarihî arka planı itibariyle, hak ettiğinden çok daha fazla ilgi gördü. Bu kadarına gerek yoktu.

BUNALIMLAR YENİ AÇILIMLARA DÖNÜŞEBİLİR

Altınoluk –Bir yüzyıl değişimi var. Türkiye ilginç bir şekilde Avrupa'ya aday olma sürecine girdi. Osmanlı'dan beri devam eden Batılılaşma macerasında önemli bir noktaya gelindi. ABD Başkanı "Bir İslam ülkesi olan Türkiye, tercihleri ile 21. yüzyılı şekillendirecek" şeklindeki sözlerle Türkiye'ye önemli bir rol yüklüyor. Bu gelişmeleri nasıl değerlendiriyorsunuz? Acaba nasıl bir rol yüklenmek isteniyor? Milenyum tartışmalarından başlayarak bir Batı-İslam mukayesesi yapabilir misiniz? "Bizim medeniyetimizin Batı medeniyeti karşısında söyleyecek sözü kalmadı mı?" türünden güven bunalımları hakkında siz neler düşünüyorsunuz?

Ahmet Davutoğlu –Öncelikle şunu tespit etmek gerekir: Kısa dönemli, belli bir resme ve varolan konjonktüre dayalı tespitler yapmaktansa bu tür geçiş dönemlerini, yani bir yüzyıldan diğer yüzyıla, bir milenyumdan diğer milenyuma geçiş dönemlerini fırsat addedip daha uzun perspektifli değerlendirmeler yapmakta fayda vardır. Her şeyden önce şunu belirtmek lâzım: Her medeniyetin kendine has bir zaman ve mekân idraki vardır. Dolayısıyla hadiseyi bu milenyum ve yüzyıl psikolojisinin dışında değerlendirmek gerekir. Mesela 1999 ile 2001 arasındaki zaman değişimini kesin bir ayırım çizgisi kabul etmemek ve bu zaman idrakinin de aslında medeniyet bağımlı, kültür bağımlı olduğunu görmek lâzım. 2000 yılı Batı medeniyetinin akışı içinde önem-

• • •

Altınoluk Dergisi, Şubat 2000.

lidir. Dinî bir telakki bakımından hem yeni bin yılın başlangıcı anlamını taşır hem de Batı'nın kendine hukukî ve siyasî bir form olarak gördüğü Roma'ya işaret eder. Ama 2000 yılı Batı-dışı kültür havzaları için, Çin için, Hint için, İslam medeniyeti için çok genç bir dönemdir. Çin medeniyetinin bir beş bin yıllık tarihi olduğu kabul edilir. Hint medeniyeti için de aynı şekilde... İslam medeniyeti ise Hz. Peygamber ile başlayan 1400 yıllık İslam tarihi ile değil, Hz. Adem'e kadar giden, süreklilik arz eden ve geçmişe doğru daha derinlemesine giden bir zaman idraki vardır. İslam ve Batı arasındaki mukayeseleri de bu zaman idrakine bağlı olarak değerlendirmekte fayda var.

Aslında geçmiş bin yılın bir değerlendirmesini yapmak gerekirse, bu bin yılda İslam ile Batı arasındaki ilişkiler açısından önemli dönüşümler yaşandı. Bu çerçevede Türkiye'nin özel konumu da kendine has bir durum arz ediyor. Bu bin yılın başında Türkler İslamiyet'le tanışmaktan başka, Anadolu'yu da İslamlaştırdılar. Yani 1071'i ikinci milenyumun başlangıcı olarak ele alırsak, bu başlangıç Türklerin büyük göçlerle Anadolu'ya girdikleri ve bu coğrafyayı İslam medeniyet birikimi ile birlikte kendilerine mekân ittihaz ettikleri bir başlangıçtı. Çok hareketli ve dinamik bir unsur olan Türk boyları Anadolu'ya yerleştiler, burada bir mekân idrakine sahip oldular ve bu çerçevede İslam medeniyetini kendi ekseni etrafında yeniden kurmaya yönelik bir çaba içerisine girdiler. Çok ilginçtir; aynı dönemde de, Malazgirt'e bir tepki olarak diyelim, 1096'da Haçlı Seferleri başladı. Bu coğrafyaya yönelik, bugünkü Batı medeniyetinin merkezi olarak kabul ettiğimiz Batı Avrupa'daki Germen, Frank, Anglo-Sakson unsurların Hristiyanlıkla buluştuktan sonra kutsal toprakları kurtarmak adına Anadolu'ya girdikleri bir dönem bu. Bu bin yılın başında İslam'ı benimseyen, İslam medeniyet havzasına giren Türklerle Hristiyanlığı benimseyen Avrupa kavimlerinin Anadolu topraklarında bir karşılaşması

söz konusu idi. Bu karşılaşmanın tabiri caizse ilk üç yüz yılı, Bizans içinde karşılıklı bir hesaplaşma ile geçti. 1355 sonu itibarıyla bu milenyumun ilk üç yüz yılını ele alırsak, bu dönemde karşılaşmanın mekanı Anadolu coğrafyasıydı. 1355'te Rumeli çıkarması ile birlikte Türkler kendilerine seçtikleri medeniyetin öncü unsurları, yani İslam medeniyetinin öncü unsurları olarak Avrupa'ya geçtiler ve Avrupa'da bir hakimiyet mücadelesine girdiler. 1355'ten 1699'a kadar yaklaşık yine bir üç yüz yıl, Türklerin İslam medeniyetinin öncüleri olarak Doğu Avrupa'dan Orta Avrupa'ya kadar hakimiyet kurdukları bir dönemdir. Bu dönemde model olarak ittihaz edilen devlet Osmanlı Devleti idi. Tarihi kendisinde birleştirdiğini idrak eden ve kadîm kavramı etrafında tarihi tekrar kuran Osmanlı Devleti; Osmanlı karşısında gerileyen, Osmanlı modelini kendilerine aktarmak isteyenler ise Batılılardı. Fransa'nın Osmanlı devlet modelini benimsemeye çalışması gibi Bodin'in düşünceleri etrafında, Machiavelli'nin, daha birçok Avrupalı düşünürün Osmanlı'yı bir anlamda yenilmez çok güçlü bir model olarak görmesi buna işaret eder. 1700'den 2000'e kadar gelen son üç yüz yıl ise tersine Batı karşısında Osmanlı'nın gerilemeye başladığı dönemdir. Bu dönemi ikiye ayırmak mümkün. Tanzimat'a kadar olan dönemde kendinden ve medeniyet doğrularından şüphe etmeyen bir Osmanlı var, ama Batı ile mücadelesinde gerilemeye başlıyor. Son yüz elli yılda ise bir anlamda kendi medeniyet doğrularının tartışmaya açıldığı, askerî yenilgiler ile birlikte girilen ve Batılılaşma olarak isimlendirilen bir süreç söz konusu. Dolayısıyla bin yıllık bir periyodu değerlendirdiğimizde, bu periyodun son yüz-yüz elli yıllık serencamını göz önüne alarak bu periyodun sadece Batı'ya ait olduğunu veya bunun Batı hakimiyeti altında geçen bir bin yıl olduğunu düşünmemek lâzım.

İslam ve Batı medeniyetlerinin karşılaşmasında, bir anlamda, Anadolu'daki insan unsurunun doğrudan hesap-

laşmanın, cepheleşmenin, yüzleşmenin merkezinde olduğunu görüyoruz: Önce İslam medeniyetinin taşıyıcısı olarak, sonra İslam medeniyetinin Batı'daki hakim unsuru olarak, en son yüz elli yıllık dönemde de en ciddi Batılılaşma tecrübesini yaşayıp, bu Batılılaşma tecrübesini İslam dünyasına aktaran bir unsur olarak... Bu bin yılın değerlendirmesini böyle geniş bir perspektifte yaptığımızda bizde çok büyük bir birikimin ortaya çıkmış olması beklenirdi. Öyle olması da gerekir. Hem kendi medeniyet havzasının birikimine son medeniyet merkezi olarak sahip olma özelliği ve önceliği, hem de şu an küreselleşme iddiası taşıyan Batı medeniyetinin değerlerini direkt temasla elde etme özelliği yüzünden...

Bu aslında Türk toplumunun farkını ortaya koyan bir tablo. Buradan bir bunalım da çıkartılabilir, ama aynı zamanda çok ciddi bir medeniyet hesaplaşması ile birlikte dinamik, üretken ve bu hesaplaşmadan sadece kendine değil İslam dünyasına ve genelde de tüm insanlık birikimine çok ciddi katkılarda bulunacak bir harmanlama da çıkartılabilir. Çünkü tarihte bu tür toplumlar gerçekten bir medeniyet yüzleşmesini, bir medeniyet harmanlamasına ve bir medeniyet açılımına dönüştürebilmişlerdir. Bir medeniyetin edilgen arka unsurları da, başka bir medeniyete râm olanları da tarihte çok ciddi bir eser bırakamazlar. Aksine bir medeniyetin öncüsü konumunda olanlar, başka bir medeniyetle doğrudan karşılaşmak zorunda kalanlar çok ciddi bir yüzleşme yaşarlar. Clinton'ın konuşmasında atfettiği uluslararası ilişkiler ve dengeler boyutundan bağımsız olarak, böyle bir uzun değerlendirme boyutunun her şeyden önce bizi ümitvar kılması, bizi iddialı kılması gerektiği kanaatindeyim. Bize yönelik meydan okumanın çapının ne kadar büyük olduğunu gösteren bu tablonun, aslında meydan okumanın çapının büyüklüğü ölçüsünde düşünceler,

fikirler ve kültürel açılımlar ihtiva ettiği ve bunun gerçekleşeceği kanaatindeyim.

Altınoluk –Bu noktada Batı medeniyetinin diğer medeniyetlerle ilişkisi açısından son yüzyıla yönelik değerlendirmelerde de bulunabilir misiniz?

Batı'nın Son Yüzyılı

Davutoğlu –18. Yüzyıl Batı medeniyetinin Aydınlanma felsefesi etrafında kendi mutlak doğrularını yeniden kurmaya çalıştığı bir dönemdir. Hatta biraz daha geriye gidersek 17. yüzyıl genelde bir İslam medeniyeti, özelde ise Türk hanedanlar yüzyılıdır. Osmanlı, Safevi ve Hint Babür devletleri etrafında tüm Avrasya'da daha çok Türk hanedanlar idaresindeki İslam medeniyetinin ağırlıklı olduğu bir yüzyıldır. Hodgson gibi düşünürler de bunu söylerler ve kabul ederler. Bu dönem, Batı'da özellikle merkantilist politikalarla ekonomik birikimin, mutlakçı devlet politikalarıyla ulus-devlet oluşumunun ve bununla bağlantılı olarak da klasik sömürgeci açılımın başladığı bir dönemdir. 18. Yüzyıl Avrupa içindeki devrimlerle birlikte Aydınlanma felsefesinin öne çıktığı, Batı medeniyetinin yeni bir bilimsel çerçeve içinde felsefî bir açılıma yöneldiği bir yüzyıldır.

19. Yüzyıl bu açılımın üstüne Aydınlanma felsefesinin bütün insanlığı kuşatan yeni bir tarih ve mekân algılamasını beraberinde getirdiği bir dönem. Dolayısıyla da 19. yüzyılın özellikle de ikinci yarısı Batı medeniyetinin bütün insanlık tarihini kendi etrafında yorumladığı büyük ölçekli teorilerin etkili olduğu bir dönemdir. Hegel'in tarih felsefesi, Marx'ın ekonomi anlayışı, daha önceki dönemde Kant'ın felsefî yaklaşımı, bunlar hep çok büyük ölçekli yeni açılımlardır. 19. Yüzyılın ikinci yarısında gelişmeye başlayan önceki dönem sömürgecilik anlayışına göre daha farklı bir an-

layış olan yeni sömürgecilik hareketi, bütün dünyayı bu yeni kültürel/felsefî çerçevenin hakimiyet alanı olarak görmeye başladı. Gerçekten de İngiliz ve Fransız sömürge imparatorlukları, kendi sömürge imparatorlukları çerçevesinde dünyayı ikiye böldüler. Bu anlamda bu yüzyılın başı Batı medeniyetinin hakimiyetinin zirveye ulaşmaya başladığı bir dönemdir. Kendine yönelik güvenin de zirveye çıktığı bir dönemdir. Bütün insanlık akışı artık sadece Batı medeniyetinin akışına ve tarihine indirgenmiştir. Diğer medeniyetlerin artık yavaş yavaş tasfiye olacağı kanaati vardır. Bu asrın başından 1930'lara kadar genel beklenti Batı medeniyetinin bu kültürel/felsefî altyapısının ve siyasî hakimiyetinin gittikçe pekişeceği ve diğer medeniyet havzalarının tamamen buharlaşacağı yönündeydi. O zaman böyle bir perspektif vardı. Tabi aynı dönemde Spengler gibi Batı medeniyetinin bir bunalım içerisine girdiğini düşünen düşünürler de vardı.

Şimdi, 19. yüzyıl ile 20. yüzyıl karşılaştırıldığında Batı medeniyetinin, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren o iddialı konumunu yavaş yavaş kaybetmeye başladığını görüyoruz. Bu dönemde Aydınlanma felsefesinin temel doğrularının tartışmaya açıldığını görüyoruz. Aydınlanma felsefesinin başlangıcında akıl-bilim-ilerleme üçlüsünün çerçevesinde aklı kullanan insanoğlunun bilimle mutlak bir ilerleme sağlayacağı ve bu mutlak ilerleme sonucunda mutlak özgürlüğe ve eşitliğe kavuşacağı düşünülüyordu. Buna göre insanlık tarihi boyunca özgürlük ve güvenliği aradı. Yani birincisi, güvenli alanda yaşamak istedi; ikincisi, özgür olmak istedi. Bunlara da ilerlemenin tabiî sonucunda kavuşulacağı düşünüldü. Ama 20. yüzyıl pratikleri bunun böyle olmadığını gösterdi; insanoğlu, bilimi kullanarak giderek özgürleşemedi. Zaman geçtikçe güvenlik alanlarını genişletemedi. Aksine, gerek ekonomik alanda, gerek askerî teknolojik alanda bilimsel gelişmeler insanoğlunun güvenlik ve öz-

gürlük alanını giderek daha da daraltan sonuçlar doğurdu. Mesela düşünülüyordu ki, gittikçe daha güvenli olunacak, ama insanoğlu I. Dünya Savaşında tarihte görebileceği en büyük yıkımla karşı karşıya kaldığını gördü. Çünkü ilk defa, meydan savaşlarının dışında, meydan savaşlarının getirdiği ve sadece askerlerin yıkımın bir parçası olduğu klasik muharebe tekniğinin dışında hava kuvvetlerinin de kullanımıyla savaş meydanlarının ötesindeki unsurlar savaş meydanına çekildi. Yani savaşa doğrudan bir dahli olmayan unsurlarda da bir güvenlik problemi belirdi. II. Dünya Savaşı bu durumu daha da kötüleştirdi. Çünkü bu sefer de daha da ileri bir teknolojik atılımla, atom bombası ile, sadece var olan neslin değil, bir sonraki neslin de güvenlik problemi çıktı ortaya. Bu, özelde Batı'da, genelde tüm insanlık âleminde bir tür şok etkisi yaptı.

Dolayısıyla 1930-40'larda zirve noktasına ulaşan Batı değerlerinin mutlak hakimiyeti ve diğer medeniyetlerin tasfiye olacağı düşüncesi II. Dünya Savaşından sonra yerini Batı medeniyetinin doğrularına yönelik kuşkucu bir bakışa bıraktı. Bu çerçevede sadece varoluş alanı ile ilgili problemler değil, bilgi problematiği de gündeme geldi. 19. Yüzyıl fiziğinin öngördüğü mutlakı hemen kavrayabilme yeteneği, yani rasyonalizmin pozitivizm ile birlikte bütün insanlık değerlerini yeniden tanımlayabilme kudreti konusundaki kanaatler de sarsıntı geçirmeye başladı. İşte rölativite, kuantum fiziği ve arkasından gelen postmodernizm akımları, Batı'daki mutlak ve tek doğru fikrini, yani akıl-bilim-ilerleme üçlüsü etrafındaki mutlakçılık fikrini ciddi sarsıntıya uğrattı. Bu da bir taraftan, asrın başında öldüğü kabul edilen dinî telakkilere, diğer taraftan Toynbee'nin ifade ettiği ve yavaş yavaş öleceği kabul edilen diğer medeniyet havzalarının kendi doğrularına yer açtı. Mesela bizim üzerinde az durduğumuz II. Vatikan Konsili buna işaret eder. Bu konsülle birlikte 1960'lardan itibaren Batıdaki dinî anlayı-

şın can bulması, Hristiyan değerlerin yeniden canlanma çabası içine girmesi olarak görüldü. Yeni dinî akımlar ortaya çıktı. Bunun yanında diğer medeniyet havzalarının tümünde bir canlanma yaşandı. Çin'de Konfuçyus değerleri, bu ülkenin kapitalizm ile yeni bir buluşma alanıyla Pasifik'te yeni bir ekonomik güç dengesi olmasını sağladı. Japonya'da Şinto değerleri ile kapitalizmin hesaplaşması yaşandı. Hindistan'da yeni Hinduizmin yükselişi söz konusu oldu. İslam dünyasında da İslam medeniyetinin temel doğrularının, İslam inancının insanın varoluşuna yönelik ortaya koyduğu temel telakkilerin tekrar canlandığı bir dönem yaşandı.

Altınoluk –Bu medeniyet havzalarında yaşanan kapitalizm ile hesaplaşma bu medeniyetlerin başarısını ifade etme noktasına da gelmedi herhalde...

Davutoğlu –Değil. Esas olarak şunu tespit etmek durumundayız. Bu yüzyılın başında bir Batılı için Batı-dışı dünya yok denecek kadar önemsizdi. Batı dışındaki insanlar da kendilerine tarih içindeki rolleri itibarıyla aşırı bir güvensizlik haleti ruhiyesi içerisindeydiler. Batı karşısında söyleyecek bir şeyleri olmadığını düşünüyorlardı. Bunun en yoğun yaşandığı dönem de, iki dünya savaşı arasındaki dönemdi. Bu dönemde ideolojilerin yükseldiği ve dinin yerini aldığını kanaati hakimdi. Sosyalizm, Faşizm, Nazizm gibi ideolojiler daha önceki dönemde dinin doldurduğu boşluğu doldurma iddiası ile geldiler. Ama II. Dünya Savaşından sonra ideolojilerin hemen hemen hepsi kademeli bir bunalıma girdi. Tabi savaşta yenildiği için Faşizm ve Nazizm, sonra da Sosyalizm bir çöküş yaşadı. Bu total dünyanın boşalttığı düşünce alanını bir şekilde doldurmak zorundasınız. Kapitalizmin böyle bir gücü yoktur. Kapitalizm bir tüketim biçimi geliştirir ama bir dünya görüşünü, insanoğlunun varoluşunu değerlendirebilecek bir görüşü geliştirecek donanımı yoktur.

İdeolojilerin yükseldiği dönem, aynı zamanda Batı'da yeni sömürgeciliğin nihaî zaferinin ilan edildiği döneme tekabül eder. Çünkü iki dünya savaşı arasında Batılı güçlerin hakim olmadıkları her hangi bir toprak parçası kalmamıştı. Hemen hemen bütün Batı-dışı coğrafya Batılı güçler tarafından işgal edilmişti. Ama II. Dünya Savaşından bu yana, yani ikinci elli yıllık dönemde bu ideolojilerin düşüşü ve dinî telakkilerin canlanışı yaşandı. Batı dışındaki medeniyetlerde tüm medeniyet parametreleri hemen hemen din etrafında oluştuğu için bu alanlarda bir canlanma yaşandı.

İkinci olarak da siyasî ve uluslararası ilişkiler açısından, II. Dünya Savaşından sonra ortaya çıkan yeni devletlerle birlikte Batılıların mutlak hakimiyeti fikri yerine Batı-dışı medeniyet ve kültür havzalarında yeni siyasal entiteler gündeme geldi. Hatta bugün BM'yi oluşturan devletlerin çoğu Batılılara karşı gelişen sömürgecilik mücadeleleri ile ortaya çıktı. Gandhi ve Üçüncü Dünya hareketi bunun simgesi oldu. İslam dünyasında da birçok devlet çıktı ortaya. İki dünya savaşı arasında üç İslam devleti olduğu kabul edilirdi. Savaştan sonra İslam Konferansı Örgütü'ne üye 45 ülke çıktı ortaya. Sovyetler Birliği'nin de dağılması ile birlikte seküler ideolojilerin gelebileceği en son limite ulaşılmış oldu. Bu seküler ideolojilerin çıkarttığı boşluğu ne dolduracak? Dinler ve klasik değerler mi dolduracak, yoksa bilimsel pozitivizm bunu doldurmaya bütünüyle muktedir olacak mı? Burada, bir ciddi bunalım alanı var. Eğer klasik alanda insanoğlunun varoluşunu anlamlandıran havzalar, inançlar, kültürler bu yeni ortama kendilerini adapte edebilirlerse, gelecek yüzyıl bu havzaların daha fazla etkin olduğu bir dönem olacak. Batı karşısında, diğer havzalardaki insanların güven hissinin zayıfladığından söz ediyorsunuz. Hayır, ben aksi kanaatteyim. Bu yüzyılın başına göre daha büyük bir özgüven vardır.

Altınoluk –Son günlerde basına yansıyan bir takım görüntülerle, bahsettiğiniz Batı dışı havzalardaki medeniyetlerin ve dinî telakkilerin yükselişi arasında bir irtibat kurduğumuzda Batı'nın bu eğilimi tespit edip bu eğilime nüfuz etme çabası içinde olduğu düşünülebilir mi? Şöyleki; Prens Charles'ın uzun zamandan beri İslam'a yönelik bir ilgisi sözkonusu. Son olarak da Lordlar Kamarası'na bir imam atanacağı yönünde haberler çıktı. Yine Amerika Dışişleri Bakanının "Amerikan kimliği Hristiyan dininin bir ürünü değildir" şeklinde bir demeci vardı. Clinton'ın Ramazan mesajını biliyoruz. Fatih Sultan Mehmet de İstanbul'u fethettiğinde "Ben Doğu Roma'nın da halefiyim" demişti. Hakim gücün bu tür bir sahiplenme, meşruiyet ve kendini herkese kabul ettirme kaygısı var. Bu görüntüler o tür bir kaygıyı mı gösteriyor?

Davutoğlu –Orada çift yönlü bir ilişki var. Bir, eğer siz tüm dünyaya yeni bir düzen vermek istiyorsanız, ya bunu Körfez Savaşında gelişen söylem gibi kaba güçle sağlarsınız ya da bütün o kültürlerin kendilerine hayat alanı bulacakları bir düzen kurmaya yönelirsiniz. Mesela Osmanlı böyle bir düzeni ikinci yolla kurmaya çalıştı. O yüzden Osmanlı geçmiş kadim kültürleri tasfiye etmek yerine o kültürleri kendi bünyesinde tutmaya ağırlık verdi. Sömürgecilik ise birincisini tercih etmişti: Bütün kadim kültürleri tasfiye ederek yepyeni bir hegemonik düzen oluşturmak... Onun için İslam medeniyetinin ve onun son ciddi merkezi Osmanlı'nın düzen anlayışı kültürel çoğulculuğa dayalı bir düzen anlayışı idi. Sömürgecilikte ise mesela Aztek-İnka kültürlerinin tasfiyesi, bütün Asya'daki sömürgeci düzenler altındaki yerel kültürlerin tasfiyesi söz konusu idi. Ancak son zamanlarda, II. Dünya Savaşı sonrası Batı'nın bu yaklaşımı sorgulanmaya başlandı. Oryantalizmin yaygın bir şekilde kritik edilmesi bunun bir sonucudur. Diğer toplumlarla

birarada yaşayabilir miyiz, sorusu daha ağırlıklı olarak gündeme geldi. Dünyanın küçük bir köşesinden, Batı Avrupa'dan çıkarak, dünyanın her tarafını sadece Batı Avrupalılarla, Atlantiktekilerle idare etmek mümkün değil. Öncelikle bunu çözmesi lazım Batı'nın.

İkincisi ve bunun kadar önemli bir diğer problem de meşruiyet problemi. Şimdi bir 1910'ların Londra'sını düşünün, bir de 1990'ların Londra'sını düşünün. 1910'ların Londra'sı bir İngiliz Londra'sıydı. 1990'ların Londra'sında ise Hintlisi var, Pakistanlısı var, Bangladeşlisi var; her türlü Afrikalısı var. 1910'larda İngiliz sömürgeciliği dışarı dönüktü. 1990'larda İngiltere'ye oralardan bir akım oldu. Bugün Londra sadece bir İngiliz şehri değil. Bunu da Prens Charles gibi toplum önderleri görmek durumunda. Londra'ya gitseniz, neredeyse İngiliz kökenlilerin azınlıkta olduğu bir tablo çıkar ortaya. Fransa'da da durum farklı değil. Cezayirliler, Faslılar ve diğer ülke insanları gittikçe artan oranlara sahipler. Almanya'da da Türkler aynı şekilde. Amerika'da bundan elli sene önce ilk cami kurulduğunda büyük bir olay olmuştu, ama bugün hemen her şehirde küçük veya büyük bir cami var. Cami olduğu gibi Çin mahallesi de var. Çin mahallesi olduğu gibi Hint mabedi de var. 20. Yüzyıldaki sömürgeleşme içe dönük bir nüfus hareketini beraberinde getirdi. İşte bu insanları idare edebilmek için, bu insanların kültür dünyalarına hitap eden bir çerçeve bulmanız lâzım. Amerika'da aranan işte bu... Amerikan kültürü denen, Ramazan tebrikleri ile kendisini gösteren, Amerika'da bugün ikinci büyük din haline gelmiş İslamiyet'in sistemin içinde tutulabilmesidir. İngiltere'de Lordlar Kamarası'na Müslüman bir din adamının yanı sıra, bir Sih din adamı, bir Hindu din adamı da girecek. Esas amaç o toplumun birarada tutulmak istenmesi. Aslında bu bir açmazı da gösteriyor. Geçen sene uluslararası bir kongrede, bu meseleyi Batılı bazı akademisyenler ile

tartışmıştık: Batı'da demokrasinin iki tane önemli problemi var, yani bir değer olarak Batı demokrasisi iki açmazla karşı karşıya. Uluslararası düzende demokrasi var mı, yok. Bir hiyerarşik düzen var. BM Güvenlik Konseyi üyesi beş ülkenin önde olduğu, diğerlerinin geride olduğu bir düzen var. İkincisi, Batılı ülkelerin kendilerinde ne kadar demokrasi var? Burada da temel problem, Batılı olmayan insanların siyasal katılım problemi. Yani Londra şehir idaresi hâlâ pür İngiliz karakter taşırken, Londra'nın nüfus yapısı değişiyorsa ikisi arasında bir çelişki yaşanmaya başlayacaktır. ABD'de de hiçbir Müslüman siyasal hayatta rol almamışken, orada Müslüman nüfus artıyorsa bir çelişki var demektir. Batı bunlarla yüzleşmek zorunda. 21. Yüzyılda da bu oran Batılı olmayan unsurlar lehine artacak. Çünkü Batılı ülkeler özellikle, yaşlanan nüfuslara sahipler. Bütün dünyada bunların oranı düşecek; kendi ülkelerinde de bu oran düşecek. Bu problemi nasıl çözecekler? Bu problemi, eğer onları hâlâ ikinci sınıf kültür, ikinci sınıf medeniyet, ikinci sınıf insan olarak görerek çözeceklerse, elbette bu karşı tepkiyi doğuracaktır, karşı bilinçlenmeyi ve düzensizliği artıracaktır. Ya da onları uluslararası sistemin ve ulusal sistemin bir parçası haline getirmeye çalışacaklar. Birincisi olursa bir ırkçılık doğar, ki Batılı ülkelerin çoğunda doğmuştur; ikincisi olursa bu medeniyetlerin canlılığı da Batı tarafından kabul edilmiş olur. İşte burada ben, zannedildiği gibi küreselleşmenin tek yönlü, yani Batı'dan diğer toplumlara tek yönlü bir hareket olduğu fikrine çok katılmıyorum. Çift yönlü bir hareket var. Küreselleşme ile Doğulular Batılı değerlerden veya Güneyliler Kuzeylilerden etkilendiği gibi tersine Batı insanı da o ideolojilerin boşalttığı alanı doldurmak için diğer medeniyetlerle tanışma zorunluluğu ile karşı karşıya kalıyor. Çok dinamik, çok hareketli, dolayısıyla da bizim için son derece münbit bir dönem. Bu medeniyet hesaplaşmasını yorumlamak isteyenler açısından,

buna katkıda bulunmak isteyenler açısından son derece münbit bir dönem var. Onun için karamsar bir bakış açısı yerine iyimser, iddialı, nerede durduğunu bilen bir bakış açısını geliştirmemiz lâzım.

Altınoluk –Tarihin Sonu fikrini ortaya atan Fukuyama sanki biraz sipariş üzerine teori üreten bir bilim adamı kimliğinde. Son tezi de yerel kültürlerin ve medeniyetlerin aile gibi bir takım kurumlarının bu kültürlerin evrensel Batı medeniyetine intibaklarını güçleştirdiği, dolayısıyla bunların tasfiye edilmesi gerektiği şeklinde. Bu tezi nereye koymalıyız? Çünkü bu tip teoriler Batı için, sanki karanlıkta önünü göremeyen birisinin el yordamıyla önünü görme çabaları şeklinde gözüküyor.

Davutoğlu –Fukuyama'nın tarihin sonu ile ilgili öne sürdüğü görüşleri 1989'dan beri takip etmeye çalışıyorum. Fukuyama'nın tarihin sona erdiği şeklindeki tezini tenkidimiz, yaşanan sürecin tarihin sonu değil kapsamlı bir medeniyet dönüşümü olduğu temel tezine dayanıyordu. Fukuyama'nın tezindeki temel argüman insanoğlunun bulabileceği, ulaşabileceği bütün değerlere ulaştığı ve bunları hayata geçirebilecek temel mekanizmaları da gerçekleştirebildiği şeklindeydi. Bu görüş 1989'da Berlin Duvarının yıkıldığı, Sovyetler'in dağıldığı bir ortamda son derece iyimser bir bakış açısı ile ileri sürülmüş bir görüştü. Bu teze getirdiğim eleştirilerde insanoğlunun arayışının bitmediğini, aksine Batı insanının da Doğu insanının da çok ciddi bir özgürlük ve güvenlik sorunu olduğunu ve bunun da beş parametresi olduğunu belirtmiştim. Birincisi, ontolojik (varoluş) anlamda bir güvenlik ve özgürlük sorunu; ikincisi epistemolojik anlamda bilgi kaynağı ve gerçeklik alanları ile ilgili tartışmalar; üçüncüsü teknolojik gelişme ile ahlâkî değerler arasındaki denge problemi; dördüncüsü çevre problemi, yani insanın kendi yaşadığı çevre ile arasında-

ki problemler; beşincisi de çoğulculuk problemi, yani diğer kültürlerin varoluşları ile ilgili problemler. Bu noktaların her birinde problem var, yani bu alanlardaki problemleri çözdük demek mümkün değil. Hatta daha büyük sorunlar söz konusu.

Fukuyama o günkü konjonktürden hareketle o tezi üretti ve o tez Körfez Savaşında kullanıldı; Bosna ile de o tezin ömrü bitti. Çünkü tarihin sonunu getirdiği iddia edilen bütün o değerler Bosna Savaşında ayaklar altına alındı. Bosna Savaşı Fukuyama'nın ne kadar yüzeysel bir değerlendirme yaptığını gösterdi. Huntington'ın tezi de Bosna Savaşı'nı açıklamaya yönelikti ama o da benim demin bahsettiğim medeniyetlerdeki canlanmaları stratejik bir hesaba alet etti. Yine her ikisi de kendi görüşlerinden rücu ettiler; en azından kendi görüşlerini revize etme ihtiyacı hissettiler, ama hâlâ objektif bir tahlil zemini oluşturamadılar. Bu noktada Fukuyama'nın son görüşlerinde ifade ettiği, yani geleneksel kurumların küreselleşmenin tabiî ivmesine direndiği ve bunun da o toplumların yeni şartlara intibakını güçleştirdiği meselesi yine çok sathî bir değerlendirme. Çünkü o toplumların varoluş damarını oluşturan, o toplumları özgün kılan değerler bu değerler. Bir medeniyet bir bunalıma girmişse, kendi oluşturduğu siyasî düzende ve felsefî arka planda bir bunalıma girmişse kendi iç dengeleri ile bu bunalımı aşamaz. Bir dış medeniyetin mutlaka aşısına ihtiyaç duyar. Eğer geleneksel kültürün diğer toplumlardaki temel kurumlarını, aileyi, geleneksel değerleri, toplumdaki diğer küçük yapılanmaları yok ederseniz, oralardan gelebilecek aşıları, oralardan gelebilecek yeni yapılanmaları da yok etmiş olursunuz. Bu da kendinizi kendi bunalımınıza hapsetmeniz anlamına gelir. Ben bunun olacağı kanaatinde değilim. Belki çok kısa bir sürede siyasî hakimiyet üzerine ciddi bir karşı rekabet alanı ortaya çıkmayacaktır; Batının ekonomik ve politik hakimiyeti, merkez oluşu devam ede-

cektir ama göreceli olarak bir büzüşme yaşanacaktır ve orada çıkan problem alanlarına diğer kadîm kültür merkezlerinden gelebilecek değerlendirmeler daha büyük bir cevap teşkil edecektir.

İslam Dünyasının Dinamizmi

Altınoluk –İslam medeniyetinin üç-dört yüz yıllık hakimiyeti sonucu Batı medeniyetinin doğduğunu, bugün de aynı sürecin İslam medeniyeti için işlediğini belirtiyorsunuz. Buna daha müşahhas misaller verebilir misiniz?

Davutoğlu –Şöyle bir kıyas yapabiliriz. 17. Yüzyılda, hakim olan Osmanlı idi. Ama aynı dönemde Batı'da çok ciddi bir düşünce canlılığı vardı. Batı kendi içinde bir bunalım yaşıyordu. Osmanlı, Devlet-i Ebed Müddet düşüncesi ile uluslararası planda bir düzen kurduğunu düşünürken, Batı'da çok ciddi bir siyasî, ekonomik bunalım vardı ve bu bunalımı aşmak için çok ciddi bir düşünce canlılığı söz konusu idi. Bugün ise tersinin olduğu kanaatindeyim. Batıdakiler, uluslararası düzende Pax-Americana'yı, tamamen Atlantik merkezli bir küresel düzen oluşturduklarını düşünürken, aslında kendi felsefî ve düşünsel tıkanma noktalarını da göremez durumdalar. Doğu toplumları ve özellikle de İslam medeniyetinin içinde bulunduğu havza ise siyasal, ekonomi-politik ve jeopolitik bir bunalım yaşıyor. Bütün bu bunalım içinde beklenen, çok ciddi bir düşünce canlılığının ortaya çıkmasıdır.

Geçenlerde Güney Afrika'da Amerikalı bir akademisyenin sorusuna şöyle cevap vermiştim: "Bugün bir Amerikalı bilim adamı olmak, akademisyeni olmak veya aydını olmak kolaydır. Çünkü bu, büyük bir mekanizma içinde küçük bir vida olmaktır. Yeriniz konumunuz hemen hemen tamamıyla tanımlanmıştır. Hangi verilerden hareketle nasıl bir

rol oynayacağınız çok iyi tanımlandığı için ilkokuldan itibaren bir kulvara girdiğinizde nereye ulaşacağınız az çok bellidir. Bunalım da gözükmez bunda zahiren... Ama bu hiç heyecanlı bir şey değildir, insanı yeni düşünce üretmeye sevkeden bir şey değildir. Bir arayış içinde olmazsınız. Ama Doğu'da, daha da özelde İslam dünyasında, bir aydın olmak, bir akademisyen olmak, bu evrensel problemlere kendi yerel gerçeğinden hareketle cevap bulmaya çalışmak çetin bir iştir; kolay bir şey değil. Varolan bir mekanizmanın sıradan bir vidası olmak buna yetmez." Sizin önünüzde hangi kulvarlardan geçilerek nereye gidileceğine dair çok iyi örnekler yoktur. Batılı bir aydın için hangi klasikleri okuyup, nasıl bir formasyona erişeceği belli iken, Doğu'da bunun imkanı yoktur; çünkü Doğu'nun zaman ve mekan idrakinin özellikle aydınlarında tecessümü imkansız kılınmıştır. Bunu uğraşarak, didinerek kendiniz bulacaksınız. Bunu da ancak bütünü görerek bulabilirsiniz. Belli bir disiplinde iyi bir akademisyen olarak, belli bir disiplini temel alarak bulamazsınız. Bütünü anladığınız zaman o gayretiniz bir anlam ifade eder. Bu çetin ve zor bir iştir. Ama bu insanın bütün felsefî dünyasını, gönül gözünü, ruhî açılımlarını, her şeyini zorlayan, müthiş heyecan verici ve ufuk açıcı bir serüvendir, tabiri caizse. O bakımdan ben bundan sonraki çok ciddi fikrî katkıların böyle sosyal olarak, siyasî olarak oturmuş ve çok dar alanlarda aşırı ihtisaslaşmaya dayalı bir formasyonla yetişmiş Batı kurumlaşmasından değil, kendi günlük hayatında çok ciddi çelişkiler yaşayan, bunun ıstırabını hisseden, ama bir taraftan da kendi gerçekliğinden hareketle bütün insanlığın evrensel/küresel problemleriyle ilgilenebilecek ve onlara yol gösterebilecek insanlardan geleceği kanaatindeyim. Bu da aslında bu konuda çalışacak insanların bir ayrıcalığını değil sorumluluğunu gösterir. Bu çok ciddi bir yük yükler insana, doğrusu yüklemesi de gerekir. Herşeyden önce bu ülkelerde bir fikir

hürriyeti atmosferinin sağlanması gerekir. Bunun olması durumunda bundan sonra bir Müslümanın, bir Çinlinin, bir Hintlinin, bir Afrikalının, bir Japonun, hatta otantik Amerikan medeniyeti birikiminden gelen bir insanın yapabileceği katkı görece olarak Batı'da belli bir formatta yetişmiş insanın yapacağı katkıdan daha fazla olabilir. Bu da bizi teşvik etmeli, küreselleşmenin tekdüze bir insan ortaya çıkardığı gibi aşırı karamsar fikrin karşısında daha iyimser ama aynı zamanda daha iddialı bir konuma getirmeli diye düşünüyorum.

Altınoluk –Peki şu an Batı medeniyetinin sahip olduğu ekonomi-politik hakimiyetin geleceği hakkında ne diyeceksiniz?

Davutoğlu –Ekonomi-politik hakimiyette göreceli olarak bakıldığında, mesela bu asrın sonu ile bu asrın başı karşılaştırıldığında Batı dışı aktörlerin rolü artmıştır. Bugün dünya üretiminin yaklaşık üçte biri Doğu Asya'dadır. Yani Japonya, Çin ve Güney Endonezya'ya kadar olan kesimdedir. Son ekonomik bunalıma rağmen... İhracatın yaklaşık üçte biri yine burada gerçekleşiyor. Bu havza Batı ekonomisi ile entegre bir havzadır; yani tamamen Batı'dan kopuk değil. Ama önceleri o havzanın içinde bulunan ülkelerin rolü çok azdı. Aynı şekilde dünyanın en önemli jeopolitik kuşağına, stratejik jeopolitik hatta sahip ülkeler İslam ülkeleri içerisinde yer alıyor. Bir taraftan ekonomik kaynaklar bakımından Japonların, demografik kaynaklar bakımından Çinlilerin, jeopolitik ve stratejik alan önemi bakımından İslam dünyasının gittikçe artan bir rolü var. Zaten bu rol yüzünden gittikçe bütün bunları ihtiva eden daha küresel bir rol benimsemek zorunda kalıyorlar. Huntington'ın teorisine gösterilen aşırı tepki de bu yüzden. Bu teori kabul görmediyse, normalde kabul görebilirdi, Batıdaki ekonomi-politik güç merkezlerinin Batı dışı havzalardan gelebilecek tepkilerden çekinmelerindendir. Bu açıdan önümüzdeki dönemlerde de

ekonomi-politik tekel gücünün yavaş yavaş yayılmak zorunda kalacağı, bunun kendi dinamizmi açısından böyle olacağı kanaatindeyim. Ama bu uzun bir süre alacaktır. Atlantik eksenli bir medeniyetin oluşması üç yüz sene almıştır. Osmanlı'nın da doğuşundan yükselmenin sonuna kadar üç yüz yıl geçmiştir. Batı medeniyetinde bu hızlandırılmıştır. Ama aynı medeniyetin hızlı yayılımı Batı-dışı medeniyetleri de aynı hızla potaya sokmaktadır. O sebeple ben bundan böyle tek merkezli bir dünyanın uzun süre devam edeceği kanaatinde değilim.

DİZİN

I. Vatikan Konsili 101
II. Abdülhamit 124
II. Mahmut 94
IV. Murat 140

A Study of History 125
Abbasî 41, 122, 163
ABD 21, 25, 35, 57, 61, 62, 64, 66-69, 74-76, 81, 82, 94, 123, 138, 142, 148, 169, 172, 187, 214, 215, 227, 237, 248
Abdurrâzık, Ali 125
Aburdene 209
Adana 11
Adriyatik Denizi 149
Afganistan 1, 2, 6, 19-21, 24, 26-29, 32, 50, 64, 69, 74, 77-81, 115, 126, 139, 142, 161, 162, 169- 173, 187, 188, 203, 205
Afrikalı 55, 87, 160, 201, 247, 253
Afro-Asya 127
Afro-Avrasya 7, 126, 127, 199, 207
Ahlâk-ı Alâî 111
Akdeniz 27, 191
Alman 22, 42, 46, 74, 132, 148, 163, 194
Almanya 19, 22-24, 27, 41, 77, 87, 139, 148, 162, 163, 168, 169, 177, 180, 185, 187, 188, 202, 211, 225, 228, 247
Alternative Paradigms 89, 102
Amerika 1, 2, 10-12, 14-22, 24-28, 37, 39-50, 52-56, 58, 63-66, 68, 69, 71, 74-85, 87, 89, 95, 125, 127, 136, 151, 156, 159, 166-168, 177, 178, 187, 188, 190, 199, 202-205, 207, 224, 247
Arafat 19
Aristo 41, 91, 111
Asoka İmparatorluğu 7
Asya 5, 6, 22, 24, 25, 27, 28, 32, 78, 79, 115, 119, 127, 137, 146, 169, 171, 188, 193, 246
AT 214
Atay, Fatih Rıfkı 155
Atlantik 8, 22, 24, 25, 197, 199, 247, 251, 254
Atta, Muhammet 73
Aurelius, Marcus 15, 53, 82
Avrasya 1, 5, 20, 23-26, 78, 79, 127, 137, 170, 171, 173, 191, 241
Avrupa 8, 10, 13-15, 17, 18, 20, 23, 24, 26, 27, 41, 47, 49, 58, 79, 81, 83-87, 95, 118, 122, 125, 127, 138, 140, 146, 147, 163, 170, 172, 187, 193, 195, 197, 199, 202-204, 206, 230, 237-239

Avrupa Birliği 4, 12, 14, 20, 22, 27, 77, 135, 141, 145, 187, 229
Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi 130
Avustralya 86, 233
Avusturya-Macaristan 148, 180
Azerbeycan 19, 173

Babü'l-Mendeb Boğazı 84
Bağdat 32, 170
Bâki 96
Balkan 58, 59, 74, 78, 87, 118, 127, 137, 141, 147, 148, 155, 167, 169, 171, 173, 179, 180, 185, 191, 193
Basra 27, 141
Batı Avrupa 8, 23, 238, 247
Batı Trakya 179
Batum 137
Baykal, Deniz 151
Bengal 119
Berlin 13, 22, 46, 111, 112
Berlin Duvarı 2, 8, 17, 18, 21, 186, 198, 221, 249
Beyaz Adamın Sorumluluğu 98
Birleşmiş Milletler 13, 18, 54, 70, 75, 77, 85, 125, 165, 166, 169, 186, 199, 214, 215, 245; ~ Güvenlik Konseyi 13, 19
Blair, Tony 161
Bosna 11, 19, 46, 74, 79, 118, 138, 151, 169, 183, 215, 229
Boston 22
Bölünmüş Benlik 98
Brandt, Willy 185
Buda 7, 50, 109
Bulgaristan 57, 58, 59, 68, 82, 87, 141, 183, 229
Bush 47, 68, 70, 93, 113, 114, 168, 169, 199, 203
Büyük Hun İmparatorluğu 7

Cebel-i Tarık 84
Cemiyet-i Akvam 140, 165, 186
Cezayir 121, 145, 192, 228
China Town 15, 71
Chirac, Jacques 61
Clinton 68, 80, 83, 240, 246
Coca Cola 129
Cooper 86

Çanakkale Boğazı 84
Çeçenistan 28, 75, 127, 151, 172, 201
Çin 3, 5, 7, 10, 14-16, 22-24, 26-28, 30, 48, 64, 77, 78, 82, 84, 92, 122, 169, 171, 172, 196, 198, 223, 225, 226, 228, 229, 247

Dayton Anlaşması 166, 187
De Gaulle 18
Doğu Asya 14, 41, 141, 148, 170, 253
Doğu Avrupa 23, 57, 147, 148, 180, 201, 239
Doğu Trakya 141, 179
Drucker 209
Dubai 178
Dünya Bankası 18, 186
Dünya Ticaret Örgütü 3, 28, 70

ECO 187, 188, 200
Edirne 118, 127, 137, 138, 181, 229
Eflatun 41, 91, 111, 163
Ege 206
el-Hazinî 44, 102
Endülüs 115, 122, 130, 157, 170, 230
Epiküryen 51, 52, 129
Erduran, Refik 151

Ermenistan 19, 114
Erzincan 11
Erzurum 161, 163; ~ yaylası 141, 179, 182
Eski Yunan 38, 92, 99
Eskimo 104
Etiyopya 190

Falk, Richard 47, 69, 85
Fârâbî 113
Fatih Sultan Mehmet 14, 246
FBI 67, 73
Filibe 141, 179
Filistin 19, 28, 75, 91, 126, 187, 199, 201, 203, 204
Fisher 200, 201, 202
Fransız Devrimi 13, 17, 41, 108, 140
Fukuyama 2, 6, 8, 9, 11, 16, 18, 31, 35-37, 43, 62, 70, 80-82, 97, 98, 99, 104, 127, 165, 166, 178, 209, 221, 222, 249, 250

G-8 13, 14, 19, 54, 70, 77, 213
G-20 13
Galatasaray 146
Gandhi 245
Gardels, Nathan 28
GATT 18
Gazneli Mahmut 78, 172
Germen 6, 14, 16, 17, 47, 163
Gırnata 170
Güney Amerika 233
Güney Kore 23
Güney Mezopotamya 179
Gürcistan 181, 183

Hakkari 219
Halep 121, 137, 179
Hawai Adası 25
Hayber geçidi 78
Hazar 27
Hegel 2, 31, 35, 41, 106, 163, 212, 241
Heidelberg 19, 42
Hindistan 19, 24, 26, 28, 29, 50, 52, 53, 78, 83, 119, 120, 126, 171, 172, 204, 216, 223, 224, 228, 230, 244
Hint Okyanusu 27
Hiroşima 10, 37, 147
Hitler 81
Hobbes 41, 42, 43, 48, 132
Hodgson, Marshall 105
Hong Kong 50
Houston 15, 65
Huntington 3, 12, 16, 18, 28-31, 46, 47, 70, 82, 83, 85, 88, 94, 116, 125, 132, 170, 171, 198, 221, 222, 226, 227, 234, 235, 250, 253
Hürmüz 84
Hz. İsa 59, 65, 67, 109, 110
Hz. Ömer 40, 109

Itrî 96, 164
IMF 16, 18, 186
Irak 19, 27, 77, 79, 80, 115, 120, 121, 141, 166, 167, 179, 186, 191, 199, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 215

İbn Bacce 108
İbn Haldun 30, 44
İbn Meymun 113
İbn Sînâ 113
İkbal, Muhammed 27
İkiz Kuleler 21, 26, 39
İnönü 155

İran 15, 20, 24, 27, 28, 40, 50, 53, 81, 110, 111, 120, 124, 141, 143, 144, 163, 164, 188, 191, 199, 203, 204, 205, 206, 216, 228
İskender 7, 50, 51, 91, 122, 172, 196
İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) 124, 187, 197, 200, 204, 245
İsrail 19, 28, 64, 126, 171, 177, 199, 203
İstanbul 32, 111, 113, 115, 137, 148, 163, 170, 197, 198, 200, 206, 246
İstanbul Boğazı 84
İsviçre 136
İtalya 4, 40, 138, 211
İzzetbegoviç, Aliya 127

Jain 7
Japonya 19, 22, 23, 27, 29, 37, 45, 48, 77, 95, 104, 148, 155, 156, 195, 196, 198, 210, 214, 222, 244, 253

Kafiristan 78
Kafkasya 32, 53, 120, 180
Kalküta 119
Kanada 75, 86
Kant 41, 101, 132, 212, 241
Karabağ 75, 173
Karadeniz 187, 191
Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) 187, 188, 200
Karakurum 78, 171
Karaosmanoğlu, Ülkü 1
Karayipler 25
Katar 178
Kayıboyu 14
Kazakistan 114
Keşmir 28, 78, 126
Kıbrıs 27, 126, 146, 155, 172, 184
Kınalızade 40, 41
Kırgız 27, 79
Kırım Savaşı 182
Kırklareli 183
Kızılderililer 55
Kindî 113
Kipling, Rudyard 98
Kitâbu Mîzânü'l-Hakk 44
Kojak geçidi 78
Konfuçyus 7, 30, 105, 244
Konya 163; ~ Ovası 182
Kopenhag Kriterleri 4, 94
Kore 23
Kosova 74, 127, 151, 153, 187
Köprülü 140
Köstence 137
Kudüs 32, 116, 126
Kuhn 53, 101
Kureyş 40
Kuveyt 19, 80, 166, 169, 178, 186, 193
Kuzey Afrika 120, 228
Kuzey Irak 229
Kuzey İttifakı 21
Kuzey Kafkasya 141, 180
Kuzey Kore 199, 203
Kuzey Mezopotamya 179
Küba 25

Laing, R.D. 98
Latin Amerika 29, 32, 84, 110
Leviathan 42, 43
Lombok geçidi 84
Londra 13, 15, 32, 46, 111, 112, 247, 248
Lübnan 138
Lüksemburg Zirvesi 4

Machiavelli 40, 41, 111, 239
Mahan 25
Malaka 84
Marks 48, 212
Marksizm 48
Marmara 11
Maslak 115
Mathews, Basil 125
Mc Donald's 52
McNeill 105
Medine 7, 40, 115, 129
Mehdi 53
Mekke 7
Meksika 75
Mesnevî 52
Meşşaî 113
Mevdûdî 162
Mevlânâ 164
Mezâr-ı Şerîf 19
Mezopotamya 23, 91, 110, 137, 141, 147, 163, 206
MGK 189
Mısır 91, 110, 125, 143, 144, 164, 202, 204, 206
Miloseviç 80, 127
Mimar Sinan 113, 164
Mitraizm 15
Mukaddime 44

NAFTA 14, 141
Nagazaki 10, 37, 147
Nahcivan 229
Naisbitt 209
Napolyon Savaşları 17, 75, 140, 165, 186
NATO 30, 61, 77, 138, 139, 142, 143, 144, 145, 146, 172, 182, 183, 187, 206
Necd 161
Neron 53
New York 1, 9, 13, 32, 50, 115, 219
Norveç 164

OECD 206
Oklahoma 65, 66
Orta Asya 1, 27, 28, 78, 79, 163, 173, 180, 181, 185, 187
Orta Avrupa 122, 239
Osmanlı 6, 12, 14, 15, 21, 23, 31, 40-42, 49, 71, 87, 88, 94, 96, 98, 104, 106, 110-113, 116-118, 122-124, 127, 130, 137, 139-141, 146, 147, 150, 152, 154, 155, 158, 163, 174, 176, 179, 180, 183, 192, 193, 195, 196, 228-230, 235, 237, 239, 246, 251, 254
Otuz Yıl Savaşları 17, 140, 165, 186

Öcalan 4
Ömer Muhtar 116
Özbek 79

Panama 25, 84
Papa 67, 114, 115
Paris 13, 46, 111, 112
Pasifik 14, 22, 23, 24, 25, 104, 244
Pentagon 2, 12, 26, 39, 60, 61, 65
Peştunlar 79
PKK 4
Postdam 18
Powell, Colin 55
Prens 40, 41, 111
Prens Charles 246, 247
Putin 176

Refah Partisi 130
Religion and Global Humane Government 47

Reşit Rızâ 125
Rio 3
Roma 6, 7, 15, 16, 40, 47, 49, 50, 54, 56, 82, 111, 136, 147, 163, 228, 238
Roma İmparatorluğu 15, 46, 71, 136
Roosvelt (I.) 25
Rousseau 41, 132
Ruanda 11, 202
Rumeli 118, 119, 239
Rusya 4, 5, 20, 22, 24, 26, 27, 28, 29, 64, 81, 143, 144, 145, 176, 177, 180, 202, 204

Saddam 80
San Fransisco 22
Saraybosna 19, 163, 183
Saydam, Ali 1
Schmitt, Carl 40
Seattle 165
Selahaddin Eyyübî 116
Selçuklu 95, 147, 163, 193
Semerkant 32
Seyyid Kutup 162
Sezar 15, 82
Sheakespeare 52
Singapur 48, 50, 211
Sirkeci 15
Smith, Adam 48
Sovyet 5, 21, 29, 96, 121, 126, 145, 146, 172, 176, 182, 229, 249
Söğüt 150
Stoik 40, 50, 51, 52, 128
Sudan 53
Sunda 84
Suriye 4, 40, 121, 138, 179, 190, 202, 203, 204
Suudi Arabistan 95, 178, 204
Sümer-Akat 141
Süveyş Kanalı 84

Şam 32
Şevardnadze 183
Şeyh Şamil 53, 116
Şili 84

Tacik 78, 79
Tahran 18, 186
Taliban 28, 74, 76, 161, 162
Tanzanyalı 226
Tao 7
Tayland 48, 211
Tayvan 48
Timur 172
Toffler 2, 209
Toynbee 11, 13, 29, 30, 32
Trablusgarp 53
Trabzon 137
Trakya 179
Trinity 45
Tunus 121
Türkiye 1, 3, 4, 16, 20, 52, 64, 69, 77, 81, 83, 91, 95, 107, 124, 125, 131, 133, 135-146, 148-156, 158-163, 172-176, 178-186, 188-195, 198, 200, 202, 205-207, 229, 230, 234, 235, 237, 238

Uganda 67, 136, 148
Umman 143, 144
Urfa 137, 161, 179
Usame b. Ladin 28, 60, 61, 74, 76, 161
Uzak Doğu 30, 36, 91

Üçüncü Dalga 2
Üsküp 137, 183

Van 11
Vatikan 67
Veraset Savaşları 31, 83
Vestfalya 122, 140, 165, 186
Viyana 52, 192

Washington 1, 9, 202
Westphalia 17, 122
Wilson prensipleri 17

Yakın Şark 118
Yakup Kadri 161
Yalta 18, 186
Yemen 190
yeni-Gazaliciler 41
yeni-Hegelciler 41
yeni-İbn Rüşdcüler 41
yeni-Kantçılar 41
Yeşilköy 15
Yırtıcı Küreselleşme 47
Young İslam on Trek 125
Yugoslavya 80
Yunan 40, 49, 50, 90, 91, 92, 111, 113, 128, 137, 147, 164, 225
Yunanistan 138, 191

Zeus 50
Zeytin Dağı 155, 161

KÜRESEL BUNALIM

AHMET DAVUTOĞLU

Oniki yıl arayla meydana gelen iki yıkım, uluslararası sistemin merkezî güçlerinin yüzleşmek zorunda oldukları sonuçlar doğurdu. Berlin Duvarının yıkılmasından sonra kalıcı ve adil bir dünya düzeninin kurumsal alt yapısı sağlanamadı. Aksine, bölgesel gerilim alanlarında rekabetin kışkırtılması İkiz Kulelerin yıkılması sonrasında yeni problem alanlarını ortaya çıkardı Kısaca, birinci yıkımın oluşturduğu iyimser atmosferin güç eksenli rekabete kurban edilmesi, ikinci yıkımın kötümser ortamını hazırladı.

11 EYLÜL KONUŞMALARI

Bu iki yıkımın ekseninde yapılan konuşmalardan oluşan bu kitapta, küresel bunalımın felsefî ve stratejik boyutları ele alınmakta; bu bunalımın batı ve doğu toplumlarının yanısıra Türkiye üzerinde yapacağı etkiler tartışılmaktadır.

ISBN 975-6614-07-2

